TIJDSCHRIFT VOOR
PARAPSYCHOLOGIE

ORGAAN VAN DE STUDIEVERENIGING VOOR
»PSYCHICAL RESEARCH«

ACHTTIENDE JAARGANG
1950

H. P. LEOPOLDS UITGEVERSMIJ N.V.

J 845.

TIJDSCHRIFT VOOR

PARAPSYCHOLOGIE

ORGAAN VAN DE STUDIEVERENIGING VOOR

»PSYCHICAL RESEARCH«

BEHEREND REDACTEUR:

Dr W. H. C. TENHAEFF

COMMISSIE VAN REDACTIONELE BIJSTAND:

Ir J. BETHLEM - Prof. Dr H. TH. FISCHER

H. M. HAYE, Arts - G. ZORAB

ACHTTIENDE JAARGANG

1950

H. P. LEOPOLDS UITGEVERSMIJ N.V.

Koninklijke
Bibliotheek

INHOUD

BESPROKEN BOEKEN

BESCHOUWINGEN OVER HET GEHEUGEN IN VERBAND MET PARAPSYCHOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

I. OVER CRYPTOMNESIE EN DE „SENSATION DU DÉJÀ VU”

Cryptomnesie. Onder geheugen verstaat men het vermogen om datgene, wat men in het verleden ervaren heeft, wederom te kunnen reproduceren. Dit vermogen veronderstelt de mogelijkheden van retentie en reproductie.

Behalve het begrip geheugen kent de psycholoog het begrip herinnering. Dit begrip heeft een grotere inhoud dan het begrip geheugen. Wij spreken van herinnering wanneer het gereproduceerde als zodanig wordt herkend.

Wanneer men mij vraagt in welk jaar de Studievereniging werd opgericht en wie haar eerste voorzitter was, dan zal ik daarop antwoorden: „in 1920” en daarbij de naam van Prof. Heymans noemen. Hoe weet ik nu dat het jaartal en de naam, welke zich aan mij opdringen, beide juist zijn?

G. E. Müller, die zo'n belangrijk aandeel heeft gehad in de opbouw van de psychologie van het geheugen, heeft er op gewezen [1]), dat er een aantal kentekenen (juistheidscriteriën) is welke het z.g. juistheidsbewustzijn doen ontstaan. Deze juistheidscriteriën (die wij door introspectie kunnen leren kennen) zijn allereerst de „uitsluitendheid” en de „hardnekkigheid” waarmede deze datum en deze naam zich aan mij opdringen. Voorts de „prompte” wijze waarop dit geschiedt, alsmede de „duidelijkheid”, „levendigheid” en hetgeen Müller heeft genoemd de „Fülle” der voorstellingen [2]). Ten slotte dient ook de „herkenning van het gereproduceerde als zodanig” tot de juistheidscriteriën te worden gerekend.

Wij weten dat het juistheidsbewustzijn (dat dus door de samenwerking van een aantal factoren (juistheidscriteriën) ontstaat) niet altijd even sterk is. Ook is het niet altijd betrouwbaar, zoals de psychologie van het getuigenis ons heeft doen zien.

1) Zie A. Messer: „Psychologie”, Leipzig, 5de dr. 1934, pag. 272.

2) Hieronder verstaat Müller het feit, dat de zich aan ons opdringende voorstelling verbonden is met andere voorstellingen. Bij het gekozen voorbeeld b.v. dringt zich niet alleen de naam Heymans en het jaartal 1920 aan mij op. Ik herinner mij tevens (associatie) o.m. dat de constituerende vergadering op 1 April 1920 te Amsterdam plaatsvond en dat Prof. Heymans bij die gelegenheid een rede hield over „Doel en middelen ener Studievereniging voor „Psychical Research””, welke niet lang daarna in druk is verschenen en uitgegeven werd door de „Wereldbibliotheek” te Amsterdam.

De ervaring heeft ons geleerd dat de herkenning van het gereproduceerde als zodanig soms achterwege blijft. In zo'n geval ontstaat de z.g. *negatieve* herinneringsstoornis.

Ch. Richet heeft de verschijnselen, welke op negatieve herinneringsstoornissen berusten, cryptomnetische (cryptos = verborgen; mnesis = geheugen) verschijnselen genoemd.

Wanneer het verschijnsel der cryptomnesie zich bij schrijvers voordoet, ontstaat het z.g. onbewuste plagiaat. Menige schrijver en componist hebben zich hieraan schuldig gemaakt. Nietzsche is een van hen. In zijn „Also sprach Zarathustra..." treffen wij een passage aan welke, zoals uit mijn verhandeling over „Cryptomnesie" [1]) blijkt, een zo grote gelijkenis vertoont met een passage uit Kerner's „Blätter aus Prevorst" (Bd. IV), dat het aan geen twijfel onderhevig kan zijn of wij hebben hier met een geval van onbewust plagiaat te doen [2]).

Ook bij Ed. Mörike treffen wij een voorbeeld van onbewust plagiaat aan. „Kortgeleden", zo schrijft hij („Mörike's Briefe", II, pag. 286), „zeide Uhland mij, dat hij in een oude, geschreven kroniek iets gevonden had, dat hem noodgedwongen tot het vermoeden moest leiden, dat ik een oude „Blaubeurer Sage" kende en daar gebruik van moet hebben gemaakt toen ik over het onzichtbaar makende middel schreef. Ik was niet weinig verbaasd toen mij bleek, dat mijn verhaal zozeer met deze sage overeenstemt, daar ik mij in het geheel niet kon herinneren deze sage ooit gelezen te hebben. En toch moet dit het geval zijn geweest..."

In De Radiobode van 24 Juli 1931 heeft Max Tak er op gewezen, dat het onbewuste plagiaat de musicoloog verre van onbekend is. „Ik kan," aldus Tak, „de mening van Dr Elsa Bienenfeld (een Oostenrijkse musicologe, die veel aandacht aan het probleem van het bewuste en onbewuste plagiaat in de muziekwereld schonk), volgens welke „keine Kunstgattung so durchsetzt ist mit bewuszten und unbewuszten Entlehnungen" als de muziek, volkomen delen." Hij voegt hier aan toe dat het onbegonnen werk is, het aantal ongewilde „plagiaatjes" zelfs bij benadering op te geven.

In de parapsychologische litteratuur vindt men een aantal opmerkelijke gevallen van negatieve herinneringsstoornis vermeld. Ik denk hier b.v. aan het welhaast klassiek geworden geval van cryptomnesie, dat Flournoy ons in zijn in 1900 te Genève verschenen boek „Des

1) Zie P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 230.

2) Er dient hier, in aansluiting aan het bovenstaande, op gewezen te worden, dat Nietzsche tussen zijn 12de en 15de levensjaar ten huize van zijn grootvader, de predikant Öhler in Pobler, boeken van Justinus Kerner, waarvoor hij in die dagen grote belangstelling vertoonde, gelezen heeft.

Indes à la planète Mars" bericht heeft. Het betreft Hélène Smith [1]), die op zekere dag, tijdens een séance, een visioen kreeg, waarin zij een Arabier naar voren zag treden die haar een tekening voorhield. Op aanwijzing van haar „beschermgeest" (die zich „Leopold" noemde en naar alle waarschijnlijkheid als een z.g. secundaire persoonlijkheid van het „medium" diende te worden beschouwd [2])), voorzag men haar van papier en potlood, waarna zij het „geziene" (van links naar rechts) natekende, waarbij zij telkens de ogen naar haar „denkbeeldig model" opsloeg. Van een eigenlijk schrijven van Arabische lettertekens dat, naar men weet, van rechts naar links geschiedt, was dus geen sprake. Het schrift had voor haar geen betekenis.

Een door Flournoy ingesteld onderzoek bracht (tegen zijn verwachting) aan het licht, dat de door Hélène gecopiëerde letters niet alleen Arabische letters waren, maar dat zij ook woorden („elqalil men elhabib ktsir") vormden, die volstrekt niet los naast elkaar stonden maar gezamenlijk een spreekwoord („Een weinig vriendschap is veel") samenstelden. Waar Hélène zich nimmer te voren met Arabisch had beziggehouden, en ook geen kennis van Arabische lettertekens bezat, rees het vermoeden bij Flournoy, dat wij hier met een geval van cryptomnesie te doen hadden en dat zij dus in het verleden deze Arabische tekst onder de ogen moest hebben gehad. Voortgezet onderzoek bracht aan het licht dat haar huisarts, Dr. Rapin, zich in zijn vrije uren wel met Oriëntalistische studiën bezig hield. Toen Flournoy hem de door Hélène nagetekende letters (tekst) voorlegde riep deze uit: „Het is alsof ik mijn eigen handschrift zie!" Hij vertelde nu aan Flournoy, dat hij een aantal jaren te voren een reis door Noord-Afrika had gemaakt en daar een beschrijving van had gegeven. De present-exemplaren van zijn reisbeschrijving had hij van Arabische spreekwoorden voorzien, ontleend aan een boekje, dat hij bij zijn studie van het Arabisch gebruikte. Het eerste spreekwoord, dat in dit boekje voorkwam, was het spreekwoord dat door Hélène, naar aanleiding van haar visioen, was neergeschreven. De veronderstelling lag dus wel zeer voor de hand, dat zij eenmaal een der door Dr Rapin aan zijn vrienden en bekenden ten geschenke gegeven exemplaren (en wel dat exemplaar waarin de schrijver „elqalil men elhabib ktsir" had geschreven) in handen had gehad, en dat daarbij haar oog op de door Dr Rapin eigenhandig geschreven woorden was gevallen. Deze veronderstelling wint aan waarschijnlijkheid wanneer wij bij Flournoy lezen, dat de door Hélène overgeschre-

1) De eigenlijke naam van deze interessante, Frans-Zwitserse, proefpersoon was Müller. Zij was een ongehuwde vrouw, die een zekere mate van ontwikkeling bezat en werkzaam was bij een groot handelshuis in Genève, waar zij zeer goed voldeed. Sedert 1892 gold zij in de kringen der spiritisten als een goed medium. Flournoy vond in haar een gewillige en belangrijke proefpersoon.

2) Zie mijn „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

ven tekst een tweetal spelfouten bevat (die in het boekje niet voorkomen) en die zeer waarschijnlijk door Dr Rapin (die in de dagen waarin hij zijn reisbeschrijving publiceerde, het Arabisch nog niet volkomen machtig was) gemaakt waren.

Het feit, dat (de volkomen betrouwbare) Hélène zich niet alleen niet vermocht te herinneren, dat zij de tekst onder de ogen had gehad, maar zelfs meende te mogen ontkennen, dat zij de reisbeschrijving ooit in handen had gehad, pleit geenszins tegen de veronderstelling, dat zij in een toestand van verlaagd bewustzijnsniveau (trance) een eidetisch beeld [1]), waarbij de herkenning van het gereproduceerde als zodanig ontbrak,met betrekking tot de door Dr Rapin in de reisbeschrijving geschreven woorden gehad zou hebben. De uitkomsten van het onderzoek met betrekking tot het geheugen hebben immers niet alleen aan het licht gebracht, dat men dergelijke feiten radicaal kan vergeten, maar ook dat wij veel meer in ons opnemen, dan waarvan wij ons bewust zijn. [2])

Op 13 April 1927 schreven de heer en mevr. v. W., in tegenwoordigheid van Mr. C. P. v. Rossem, met behulp van de planchette [3]) het navolgende:

1) Onder eidetische beelden (aanschouwingsbeelden) verstaat men in de psychologie merkwaardig heldere en gedetailleerde geheugenbeelden, die ons aan positieve nabeelden doen denken, maar daar echter phaenomenologisch van verschillen. Volgens Jaensch en zijn leerlingen doen deze geheugenbeelden zich vooral bij jeugdige personen, kunstenaars en primitieve volkeren voor. (Zie O. Kroh: „Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen", Göttingen, 1922).

Dat een zekere mate van eidetische begaafdheid Hélène Smith niet vreemd was, bewijst wel het feit, dat zij nog weken na haar bezoek aan een tentoonstelling een luchtballon, die zij daar had zien opstijgen, voor zich „zag". Zij zag het beeld van de ballon met zijn netwerk van touwen en het schuitje met de personen, die daarin gezeten hadden, tot in de kleinste bijzonderheden.

2) Freud bericht in zijn „Traumdeutung" het geval van een zijner patiënten, die gedroomd had dat hij in een koffiehuis een glaasje „Kontuszówka" besteld had, een naam, die hij, naar zijn weten, nooit gehoord had en die hij derhalve op rekening van zijn „droomfantasie" meende te mogen stellen. Freud vertelde hem echter dat Kontuszówka een Poolse drank is, waarvan de naam hem van de aanplakbiljetten bekend moest zijn. De patiënt wilde dit eerst niet geloven, maar toen hij enige dagen later naar een koffiehuis ging en met aandacht naar de aanplakbiljetten keek, zag hij de naam inderdaad op een reclameplaat staan, en nog wel op de hoek van een straat, waar hij sedert maanden minstens twee maal per dag langs was gekomen.

In mijn hiervoor reeds genoemde verhandeling over „Cryptomnesie" heb ik het geval bericht van een accountant, die geruime tijd vergeefs zocht naar de oorzaak van het feit, dat hij een saldi-balans niet kloppend kon krijgen. Er bleek steeds een verschil van *f* 0.20 aanwezig te zijn.

Op een nacht werd hem in een droom de oorzaak van dit verschil geopenbaard. Het is zeer waarschijnlijk te achten dat wij hier met een analogon van het door Freud medegedeelde geval te doen hebben.

3) Zie C. P. van Rossem: „Een reis naar het hiernamaals", tweede druk, den Haag, 1930, pag. 22.

De planchette bestond uit een hartvormig plankje, dat rustte op een drietal pootjes, welke van gepolijste kogeltjes voorzien waren. Voorts was het voorzien van een potlood. De heer en mevr. v. W. legden hun vingers losjes op het instrument, waarna dit

„Ich soll jetzt tod sein. Es ist nicht richtig. Ich soll was sagen.”

Op de vraag van Mr v. R. wie de schrijver van deze mededeling was werd geantwoord: *„Ich bin Rudolf Otte aus Wien.”* Daarop veranderde het schrift van karakter en werd er geschreven: *„Hij heet Rudolf Otte, hij kwam in de sferen op 10 April.”* Daarop werd (opnieuw met kleine Duitse letters) geschreven: *„Ich war Inhaber in der Firma Julius Otte und Brüder. Ich möchte zu Alice und Lucie reisen.”* Vraag: „Wer sind diese?” Antwoord: *„Alice ist meine Frau, Lucie und Heinrich meine Kinder.”* Vraag: „Wie alt waren Sie?” Antwoord: *„61. Was ist denn los. Ich weisz jetzt wo ich bin. Schreibe Alice dasz ich nichts gefühlt habe, keine Schmerzen. Alles war so ruhig. Nur die Erascherung das war schrecklich. Ich habe es ansehen müssen.”*

Geen der aanwezigen kon zich herinneren ooit van Julius Otte gehoord te hebben. Diezelfde avond nog gaven zij een telegram naar Wenen op, luidende: „Firma Julius Otte und Brüder. Wien. Haben erfahren Rudolf Otte gestorben. Bitte telegrafische Nachricht wann.” Op 15 April ontving de heer v. W. een telegram uit Wenen van de volgende inhoud: „Rudolf Otte 10 April gestorben – Ottebourder.”

Een aan de weduwe gericht schrijven werd beantwoord door haar advocaat Dr Rudolf Schwarz-Hiller. Deze wees er in zijn schrijven op, dat weliswaar alle, op de séance verkregen, gegevens juist waren, maar dat zij vrijwel alle uit de doodsadvertentie hadden kunnen worden opgediept, die in de „Neue Freie Presse” verschenen was. Waar nu de (op deze séance aanwezigen) er zeker van meenden te mogen zijn, dat zij de laatste dagen deze krant niet in handen hadden gehad, daar bestond de geneigdheid bij hen te menen, dat zij hier met een manifestatie van de overleden Rudolf Otte te doen hadden.

Ofschoon ik deze mogelijkheid in principe niet verwerp ben ik, het feit in aanmerking genomen dat de heer v. W. in die dagen veelvuldig op reis was, geneigd hier ernstig rekening te houden met de mogelijkheid, dat wij hier met een geval van cryptomnesie te doen hebben. Ik acht het nl. geenszins uitgesloten dat de heer v. W., tijdens een oponthoud aan een station (stationsboekhandel) of een verblijf in een restaurant (leestafel), de advertentie-pagina van de „Neue Freie Presse” (met de doodsadvertentie van de heer Otte), zonder zich dat te realiseren, onder de ogen heeft gehad. Ook bestaat de mogelijkheid, dat een zijner medereizigers deze krant heeft gelezen en dat hij bij die gelegenheid een glimp van deze advertentie heeft opgevangen. In het licht van de uitkomsten van het onderzoek met betrekking tot het geheugen zijn deze veronderstellingen m.i. geens-

(ideomotorisch principe; zie mijn verhandeling over „Het wichelroedevraagstuk”, T.v.P., 1949, pag. 124 e.v.) in beweging geraakte. Onder de planchette lagen grote vellen papier waarop het potlood zijn sporen (in de vorm van letters en woorden) achterliet.

zins „fantastisch" te noemen. Slechts wanneer in de inhoud van het met behulp van de planchette geschrevene gegevens waren aan te wijzen, die niet in de doodsadvertentie voorkwamen, en het karakter van een identiteitsbewijs droegen, zou er hier voor mij aanleiding bestaan om de mogelijkheid, dat wij hier met een geval van cryptomnesie te doen hebben, buiten beschouwing te laten.

De „Fausse reconnaissance." Tegenover de negatieve herinneringsstoornis staat de positieve herinneringsstoornis of „fausse reconnaissance." Bij de „fausse reconnaissance" doet zich het tegenovergestelde voor als bij de negatieve herinneringsstoornis en verschijnt derhalve het nieuwe (het ons *on*bekende) als bekend. Het verschaft ons (wat de Fransen noemen) „la sensation du déjà vu." Een typisch geval van positieve herinneringsstoornis heeft A. Pick medegedeeld in het „Archiv für Psychiatrie" (1876). Het betreft een ontwikkelde man die veel ziekte-inzicht bezat en een goed beeld van zijn lijden, dat hem omstreeks zijn 32ste levensjaar overviel, vermocht te geven. Als hij aan een feest deelnam, de een of andere plaats bezocht, iemand ontmoette enz. schenen hem al deze gebeurtenissen met alle omstandigheden zo vertrouwd, dat hij meende reeds vroeger dezelfde ervaringen te hebben gehad, met precies dezelfde personen en voorwerpen om zich heen, met dezelfde hemel en hetzelfde weer. Verrichtte hij een nieuwe bezigheid, dan kwam het hem voor reeds vroeger onder dezelfde omstandigheden deze bezigheid te hebben verricht.

Dergelijke, kennelijk op positieve herinneringsstoornis berustende, gevallen van chronisch geworden „sensation du déjà vu" zijn zeldzaam. Nochtans doet het verschijnsel zich acuut vrij veel voor. Verschillende personen delen ons mede, dat zij het verschijnsel uit eigen ervaring kennen. Zo lezen wij b.v. in het boek van de Italiaanse geneesheer Majocchi „Chirurg" [1]):

„Ik stond als verlamd bij het zien van zoveel smart [2]). Het was mij plotseling of ik zulk een ogenblik al eens vroeger had doorgemaakt. Een dergelijk hartverscheurend tafereel had ik reeds gezien, maar wanneer en waar?

Toen herinnerde ik mij plotseling een machtig, magistraal schilderij, voorstellend de dood van Rachel, op doek gebracht door het toverpenseel van Cignaroli, dat men bewonderen kan in de Koninklijke Academie te Venetië. Het was hetzelfde toneel, het waren, wat de vrouw betrof, dezelfde gelaatstrekken."

Persoonlijk had ik in September 1943, toen ik voor de eerste maal de diergaarde Blijdorp te Rotterdam bezocht en voor de kooi van een panter verwijlde, een „sensation du déjà vu." Enige tijd na deze

1) Ned. vert., 5de dr., Ad. Stok, den Haag, pag. 58.

2) Het betreft hier de verlossing van een stervende vrouw. Patiënte leed aan stuipen als gevolg van een intoxicatie-proces.

ervaring herinnerde ik mij dat ik als kind een bouwprent ten geschenke had ontvangen die op een dierentuin betrekking had, en dat een der daarop voorkomende kooien een opvallende gelijkenis vertoond had met de kooi, welker aanblik mij in September 1943 ten onrechte de „indruk" had gegeven, dat ik deze kooi reeds eerder had gezien.

De verschijnselen van cryptomnesie en „fausse reconnaissance" die, zoals wij zagen, lijnrecht tegenover elkaar staan, hangen, volgens Heymans, ten nauwste met elkaar samen [1]). Beide verschijnselen, aldus Heymans, „treden, gelijktijdig of afwisselend, bij dezelfde personen op en vertonen ook dezelfde correlaties met temperamentseigenschappen en omstandigheden; en van beide is ook bekend, dat zij in de puberteitsjaren en bij epileptici in exceptionele frequentie voorkomen."

Waar bij de „depersonalisatie" [2]) het bekendheidsgevoel achterwege blijft onder omstandigheden, waaronder het normaal pleegt op te treden en het zich bij de „fausse reconnaissance" opdringt zonder dat daar aanleiding toe bestaat (anders gezegd: waar wij bij negatieve herinneringsstoornis met een te weinig en bij de positieve herinneringsstoornis met een te veel „in de verwerking der waarneming door de voorstelling" te maken hebben) daar ligt het voor de hand, dat velen er zich op het eerste gehoor over verbazen, wanneer zij vernemen dat, volgens Heymans, beide verschijnselen ten nauwste met elkaar samenhangen. Nemen wij echter nader kennis van de door Heymans gegeven uiteenzetting, dan maakt onze verbazing plaats voor een begrijpen, mits men met Heymans aanneemt, „dat de fausse reconnaissance" op een *geringere verzwakking van de associatieve werkzaamheid van de waarnemingsinhoud* berust, dan bij de depersonalisatie gegeven is." Deze veronderstelling vindt, volgens Heymans, steun in het feit, dat de „fausse reconnaissance" veel vaker voorkomt dan de depersonalisatie en minder met de temperamentseigenschappen, die het voorkomen van beide verschijnselen begunstigen, verbonden blijkt te zijn. „Is", zo vervolgt Heymans, „nu deze veronderstelling juist, dan moet zich datgene, wat men bij een geval van fausse reconnaissance ondervindt, op karakteristieke wijze onderscheiden van hetgeen in een geval van depersonalisatie wordt beleefd. Bij de depersonalisatie blijft de stroom van vage herinneringen, op grond waarvan het gevoel

1) G. Heymans „Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, Bohn, 1929, I, pag. 75.

2) Onder depersonalisatie verstaat Heymans „Een momentaan optredende en meestal ook snel voorbijgaande toestand, waarin alles, wat wij waarnemen, ons vreemd, nieuw, meer droom dan werkelijkheid schijnt te zijn, ook onze eigen stem ons vreemd, als die van een ander, in de oren klinkt, en wij in het algemeen het gevoel hebben, niet zelf te spreken en te handelen, maar als werkeloze toeschouwers ons spreken en handelen bij te wonen" („Inleiding tot de speciale psychologie", I, pag. 73).

De negatieve herinneringsstoornis is een verschijnsel van depersonalisatie.

van vertrouwdheid met de omgeving ontstaat, geheel achterwege; bij de fausse reconnaissance daarentegen doen zich deze herinneringen nog wel gelden, maar zijn zij slechts zeer zwak, in onbepaalde omtrekken, met vele lacunes of slechts brokstuksgewijze gegeven. Daaruit laat zich evenwel niet alleen begrijpen, dat de depersonalisatie aan een droom doet denken, maar ook, dat de fausse reconnaissance de indruk maakt, gebeurtenissen uit een ver verleden in het bewustzijn terug te roepen. Immers wanneer wij na vele jaren plaatsen, personen, melodieën, die wij vroeger gekend, maar nu sinds lang vergeten hebben, opnieuw te zien of te horen krijgen, vertonen de daarbij medespelende herinneringen hetzelfde karakter van schimachtigheid en onvolledigheid, dat bij de fausse reconnaissance gegeven moet zijn. Volgens deze opvatting hebben wij dus ook bij deze fausse reconnaissance primair niet met een te veel, maar eveneens als bij de depersonalisatie met een te weinig in de aanvulling van het gegevene door het herinnerde te doen, en ontstaat alleen daardoor de schijn van een te veel, dat de bewustzijnsinhoud van het ogenblik, natuurlijk zonder dat men er zich rekenschap van geeft, naar analogie van de ervaring wordt geïnterpreteerd" [1]).

„Sensation du déjà vu" en proscopie. Ofschoon een aantal gevallen van „sensation du déjà vu" zonder enig voorbehoud met behulp van de hypothese der positieve herinneringsstoornis verklaard kan worden, zou men zich aan een ongeoorloofde generalisatie schuldig maken indien men er toe over ging te beweren, dat alle gevallen van „sensation du déjà vu" daartoe kunnen worden teruggebracht. De uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek geven ons aanleiding om aan te nemen, dat een aantal gevallen van „sensation du déjà vu" op voorspellende „dromen" en daaraan verwante verschijnselen berusten.

Als een voorbeeld van zo'n geval vermeld ik hier het navolgende

1) Ook van psychoanalytische en „Individual"-psychologische zijde heeft men aandacht aan het „déjà vu" geschonken.

Volgens Freud („De invloed van ons onbewuste in ons dagelijks leven", Ned. vert., Amsterdam, 1916, pag. 287) zou er in de ogenblikken, waarin men de „sensation du déjà vu" heeft, „inderdaad aan iets geraakt worden, dat men reeds eenmaal doorleefd heeft, maar dat men zich niet bewust herinneren kan, omdat het nooit bewust is geweest. De gewaarwording van het „déjà vu" is dus eigenlijk, kortweg gezegd, de herinnering aan een onbewuste fantasie. Er zijn onbewuste fantasieën (of dagdromen), zoals er ook bewuste fantasieën zijn, die iedereen uit eigen ervaring kent".

E. Wexberg („Individual Psychologie", Leipzig, 1928, pag. 36) is de mening toegedaan, dat het „déjà vu" zich overwegend onder benarde omstandigheden zal voordoen en dan ten doel heeft (teleologische betekenis van het „déjà vu") ons te kalmeren. („Die fiktieve Identifizierung mit einem früheren Erlebnis schafft Beruhigung und Entspannung, alle Schwierigkeiten scheinen gemildert... eben dies was sich jetzt abspielt, sei schon einmal geschehen."

De beschouwingen van Freud en Wexberg zijn niet in tegenspraak met die van Heymans, doch vullen deze slechts aan.

geval, dat mij een aantal jaren geleden werd medegedeeld door een bekend (inmiddels overleden) predikant, op wiens verzoek ik echter nalaat zijn familienaam (alsmede enkele plaatsnamen), die in de mij door hem toegezonden brief alle voluit vermeld staan, te vermelden.

„Het was", aldus mijn berichtgever, „1917. Mijn zenuwgestel was toen sterk overspannen; ik kreeg hevige duizelingen en heb toen daarom emeritaat genomen. Nu gebeurde het dat ik Zaterdagmiddag een uitnodiging ontving van de commandant van het kamp te... om Woensdagmiddag drie uur te zijnent te komen om met hem te spreken over de regeling van de catechisatie-uren. Ik moest elke week in dat kamp een vierhonderd militairen catechiseren. Ik wist niet in welk tijdelijk gebouw (noodgebouw) de commandant gevestigd was. Ook had ik hem zelf nooit ontmoet. Alleen wist ik, volgens geruchten, dat hij een ruw, lastig heer was.

Zondagavond, na die dag drie diensten verricht te hebben, lag ik half dromend in mijn kamer op de divan te rusten. En toen kwam allengs het kamp met de verschillende kampwegen voor mijn oog.

Ik wandelde in het kamp en kwam bij het verblijf van de commandant, een uit planken opgetrokken gebouw met een soort veranda. Ik zocht de ingang en die was onder de veranda – openslaande deuren van een soort tuinkamer, waarin twee ijzeren ledikanten stonden. De deur was kennelijk de hoofdingang, want daar was ook de huisschel. Ik belde, toen kwam een keurig net dienstmeisje, in zwart gekleed met kanten boezelaar en een miniatuur mutsje op het hoofd, die mij verzocht haar te volgen. Wij liepen tussen de beide ledikanten door en zij bracht mij in een nette zitkamer, waar de commandant was met zijn vrouw. Uiterst beleefd en vriendelijk kwam hij mij tegemoet – wij bespraken de aangelegenheid. Mevrouw presenteerde mij thee. Zij schelde het dienstmeisje: dat kwam – dezelfde die mij open gedaan had – en presenteerde mij op een blaadje een kopje thee. Op hetzelfde ogenblik dat ik de hand naar dat kopje zou uitstrekken, kreeg ik een hevige duizeling op mijn divan, waarbij het mij was alsof ik op eenmaal in een peilloze afgrond wegzonk. Dadelijk daarna was ik weer wakker – beschouwde het alleen als een vreemde droom. Maar nu het ontroerende, Woensdagmiddag ga ik naar... Ik had in het geheel niet meer aan dat van Zondag gedacht en nu moet u bedenken dat ik nooit dat gebouw, nooit de persoon van de commandant of zijn vrouw of dienstbode had gezien. Toen ik in dat deel van het kamp kwam, ontroerde ik, want ik bevond mij precies op dezelfde plek die ik Zondag op mijn divan gezien had. De ontroering vermeerderde, toen ik bij het huis onder de veranda kwam, dezelfde deur zag en op mijn schellen werd opengedaan door precies hetzelfde dienstmeisje. Zij verzocht mij ook te volgen, ook tussen de twee ledikanten door. Zij bracht mij bij de commandant en zijn

vrouw, precies dezelfde personen en dezelfde omgeving en geheel gelijke ontvangst. En toen greep mij een grote angst aan dat ik, toen mevrouw mij ook nu thee aanbood, overvallen zou worden door een duizeling zoals in mijn kamer. Met kracht beheerste ik mij toen het meisje de thee bracht – en gelukkig de duizeling bleef weg en mijn bezoek kon ongestoord aflopen [1]).

Ik moet U zeggen dat ik daarna vreselijk geschokt was. Ik begreep niet hoe zoiets mogelijk kon zijn – drie dagen vooraf. Ik raadpleegde de dokter. Die zeide mij: „Wij staan hier voor raadselen..."

Nooit heb ik meer zoiets beleefd en ik zeg „gelukkig niet". Wel had ik in de eerste jaren soms een onbewust sterk voorgevoel van aangename of onaangename gebeurtenissen, of een voorgevoel dat ik deze of gene brief zou ontvangen, maar nooit zoals toen te..." [2]).

Waar de ervaring ons leert dat men tijdens de slaap een paragnostische ervaring („droom") kan hebben, zonder dat men zich deze bij het ontwaken behoeft te herinneren (amnesie) [3]), dienen wij rekening te houden met de mogelijkheid, dat onder bepaalde omstandigheden ook een „vergeten" paragnostische „droom" aanleiding tot het zich voordoen van de „sensation du déjà vu" kan geven. Deze erkenning doet niet alleen in principe recht wedervaren aan hetgeen Freud met betrekking tot het „déjà vu" heeft geschreven, maar houdt tevens een aanvulling daarvan in.

De „sensation du déjà vu" en het geloof in de reïncarnatie. Dickens vertelt in zijn „Taferelen uit Italië (Tussen Bologna en Ferrara)" het navolgende:

„...Toen ik tegen zonsondergang alleen voortwandelde, terwijl de paarden rustten, bereikte ik een kleine plaats, welke door een dier zonderlinge werkingen van de geest, welke wij allen ondervinden, mij volmaakt bekend toescheen, en die ik thans nog duidelijk voor mij zie. Er stak niet veel bijzonders in; in het donkerrode licht werd een somber meertje door de avondwind in beweging gebracht; aan de andere kant enige bomen. Op de voorgrond was een groep zwijgende boerenmeisjes, liggende over de leuning van een kleine brug en ziende nu eens naar de hemel, dan weer naar het water: in de verte een doffe klok; de schaduw van de naderende nacht rustte op alles. Ware ik daar in enig vroeger leven vermoord geworden, dan had ik mij die plaats niet beter of met een dieper gevoel van huivering kunnen herinneren..."

1) Het is waarschijnlijk te achten dat de duizeling, waardoor de berichtgever op de divan overvallen werd, zich geheel onafhankelijk van zijn „droom" voordeed en dus geen deel van de voorspelling uitmaakte. T.

2) Analoga van dit geval vindt men op pag. 50 van mijn „Oorlogsvoorspellingen" (den Haag, 1948) alsmede op pag. 223 van het in 1935 te Leiden van de hand van P. A. Dietz verschenen werk „Mensch en Droom".

3) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XV, pag. 6.

Een soortgelijke ervaring deelt Lamartine in zijn „Voyage en Orient" mede.

„In Judea", aldus deze schrijver, „had ik bijbel noch reisboek in de hand, niemand om mij de namen der oude valleien en bergen te noemen, toch herkende ik duidelijk de vallei van Féré, Cinthe en het slagveld van Saul. ... de volgende morgen herkende ik aan de voet van een onvruchtbare berg het graf der Maccabeeën... Behalve de valleien der Libanon heb ik bijna nooit een plaats of een zaak in Judea ontmoet, die mij niet voorkwam als een herinnering. Hebben wij dan twee maal of duizend maal geleefd?"

En Willem Kloos publiceerde in De Nieuwe Gids van Dec. 1928 een aantal „Binnengedachten", waarvan er een als volgt aanvangt:

O, hoeveel malen als ik door Zuidlijk-duitsche steden schrijdend
Opeens van binnen-uit moest stilstaan, voelde ik: Hier geweest
In oer-oude eeuw reeds is mijn wezen als deeszelfde Geest...
en ik hield de hand op 't hart, waar het bloed plots vreemdlijk gutste.

Deze drie, vrij willekeurig gekozen citaten leren ons, dat (naar verwacht kon worden) de „sensation du déjà vu" bij herhaling aanleiding heeft gegeven om de gedachten naar de leer der reïncarnatie, die door alle eeuwen heen haar aanhangers heeft gevonden [1]), te doen uitgaan.

Ofschoon ik persoonlijk, niet a priori afwijzend tegenover de mogelijkheid der reïncarnatie sta (er daarbij met nadruk op wijzend, dat niet verwerpen en aannemen geen synoniemen zijn) zo ben ik nochtans van mening, dat zij, die louter en alleen op grond van een „sensation du déjà vu" (in den regel zonder zich daarbij ook maar een ogenblik afgevraagd te hebben of hun ervaring mogelijk ook toegeschreven dient te worden aan een herinneringsstoornis danwel aan een („vergeten") proscopische droom of daaraan verwant verschijnsel) aan reïncarnatie gaan geloven, daarmede blijk geven van een grote naïeveteit en een volkomen gebrek aan (para)psychologisch inzicht. Wij hebben immers hiervoor gezien, dat er meer voor de hand liggende hypothesen zijn om deze ervaring te verklaren en het z.g. eenvoudigheidsbeginsel („principia non esse praeter necessitatem multiplicanda") verbiedt ons hier om, zolang wij bij een bepaald geval niet de zekerheid hebben, dat deze hypothesen niet toereikend geacht dienen te worden om dit geval te verklaren, ons ter verklaring er

1) In 543 nam het concilie van Constantinopel het strenge besluit om al diegenen, die in een voorbestaan (reïncarnatie) geloofden, uit de kerkelijke gemeenschap te bannen. Men mag hierin een bewijs zien dat ook onder de eerste Christenen vele aanhangers van het geloof in de reïncarnatie werden aangetroffen. Tot hen behoorde o.m. de in 185 te Alexandrië geboren kerkelijke auteur Origenes, die in hoge mate de invloed van Neo-Platonische denkers heeft ondergaan.

van van de (nog zo uitermate problematische) reïncarnatie-hypothese te bedienen.

Daar komt nog bij, dat ik (voor een ogenblik aangenomen dat wij meer dan één maal op deze planeet vermogen te leven), het (zo niet steeds, dan nochtans in een groot aantal gevallen) zeer onwaarschijnlijk acht dat wij, wanneer wij een plaats bezoeken, waarop wij in een vorige incarnatie geleefd hebben, deze plaats ons een „sensation du déjà vu" zal vermogen te geven. Laten wij toch niet vergeten, dat volgens onderscheidene theosofische auteurs er in den regel enige eeuwen tussen twee incarnaties verlopen, een tijdruimte die meer dan voldoende dient te worden geacht om onderscheidene steden en gewesten „onherkenbaar" te doen veranderen...

Herinneringen aan vorige incarnaties. In aansluiting aan het hiervoor behandelde dient hier gewezen te worden op het feit, dat een aantal personen beweert dat zij zich grotere dan wel kleinere stukken uit een of meerdere vorige incarnaties vermogen te herinneren. Het feit, dat enkele dezer personen deze beweringen met wetenschappelijk controleerbare gegevens met betrekking tot het verleden (die zij slechts langs paranormale weg verkregen kunnen hebben) zoeken te staven [1]), noopt de parapsycholoog aan althans een aantal dezer beweringen aandacht te schenken. Dit betekent echter niet dat hij daar, waar het geloof in de reïncarnatie zijner berichtgevers op contro-

1) Een alleszins betrouwbaar man, wiens naam ik hier onvermeld moet laten, berichtte mij dat hij eenmaal, tijdens een bezoek aan een stad in Zuid Duitsland (waar hij nimmer te voren was geweest en over welker geschiedenis hij ook nimmer iets gelezen had) de zeer levendige indruk kreeg dat op de plaats waar het hotel stond, waar hij logeerde, in vroegere tijden een klooster moest hebben gestaan. Hij kon zich niet onttrekken aan de overtuiging, dat hij in een vroeger leven in dit klooster had geleefd. Deze „indruk" werd gevolgd door een niet minder levendige droom, waarin hij enige vrij gedetailleerde beelden met betrekking tot dit klooster kreeg. Een door hem ingesteld onderzoek bracht aan het licht, dat zich inderdaad in vroeger tijden een klooster op deze plaats had bevonden en dat de visioenen, welke hij met betrekking tot dit klooster had gehad, als juist dienden te worden aangemerkt.

Aangenomen dat alles wat mijn berichtgever mij hier vertelde juist is (hetgeen ik geneigd ben te geloven) zo bestaat er voor mij voorshands geen aanleiding om te menen, dat hier iets anders in het spel is geweest dan z.g. helderziendheid in het verleden (retroscopie), het feit in aanmerking genomen, dat ik enige malen soortgelijke verschijnselen bij enkele mijner proefpersonen, op een meer nabij verleden betrekking hebbend, opmerkte, waarbij het uitgesloten moest worden geacht, dat deze retroscopie met reïncarnatie in verband moest worden gebracht, daar de (van middelbare leeftijd zijnde) zieners een situatie beschreven, gelijk deze ter plaatse in hun jeugd bestaan had. (Dat deze proefpersonen op „normale" wijze van deze vroegere situatie kennis hadden verkregen dient, bij de gevallen, welke ik hier op het oog heb, uitgesloten te worden geacht). Ook de mogelijkheid dat zij langs telepathische weg kennis van deze situatie hadden verkregen dient, bij althans enkele dezer gevallen, uiterst onwaarschijnlijk te worden geacht.

Het feit dat mijn hiervoor vermelde berichtgever een situatie beschreef uit een verderaf gelegen verleden dan de genoemde proefpersonen is hier m.i. van bijkomstige aard. Evenmin als wij met zekerheid vermogen te zeggen waar de grens van ons proscopisch „vermogen" gelegen is, vermogen wij dit met betrekking tot ons retroscopisch „vermogen" te doen.

leerbare gegevens berust (anders gezegd: waar zijn berichtgevers hun beweringen, dat zij reeds vroeger op aarde geleefd hebben met controleerbare gevallen van retroscopie zoeken te staven), nu ook met hen (op grond van deze op paranormale wijze verkregen kennis) de reïncarnatie-hypothese dient te aanvaarden. De mogelijkheid bestaat immers dat wij bij deze gevallen met gedramatiseerde helderziendheid in het verleden te doen hebben. Evenals (onder invloed van een spiritistische geloofsinstelling) langs paranormale weg verkregen kennis door subliminale processen in een spiritistisch kleed vermag te worden gestoken [1]) (waardoor het ons toeschijnt dat dit (door ons subliminale zelf aan ons supraliminale zelf toegezonden [2]) bericht van een geest afkomstig is), is het denkbaar dat het subliminale zelf van een „ziener" zich vermag aan te passen aan diens geloof in de reïncarnatie, waardoor langs de weg der helderziendheid in het verleden verworven, aan het supraliminale zelf doorgegeven, kennis de illusie kan verwekken, dat men deze kennis in een vroeger leven (waarvan men zich fragmenten zou vermogen te herinneren) heeft verworven.

II. OVER AMNESIE EN HYPERMNESIE

Psychogene amnesie. In de tweede helft der vorige eeuw werd het geheugen, evenals zovele andere psychologische verschijnselen, het onderwerp van systematisch experimenteel onderzoek. In 1885 begon Ebbinghaus zijn baanbrekende onderzoekingen, welke door G. E. Müller, Meumann, Binet e.a. werden voortgezet.

Tot de verschijnselen, welke men door observatie onder experimentele omstandigheden zocht te bestuderen, behoorde dat der duurzame mnemonische fixatie [3]). Dit onderzoek leidde o.m. tot de erkenning, dat men ook het z.g. duurzaam gefixeerde vergeten kan, hetgeen zeggen wil dat men het vermogen kan verliezen om het naar willekeur gefixeerde te reproduceren. Men noemt dit inboeten aan vermogen om het duurzaam gefixeerde te reproduceren, vergeten.

1) Reeds Freud wees, door de invoering van het begrip „droomarbeid", op het voorkomen van dergelijke cryptopsychische processen.

2) Ik bedien mij hier van een aan F. W. H. Myers (zie zijn „De menselijke persoonlijkheid enz.", Ned. vert., Amsterdam, 1921, pag. 175) ontleende terminologie. Immers Myers beschouwt de geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties en daaraan verwante verschijnselen, welke zich bij de paragnosten voordoen en waarin zij blijk geven van hun paranormale begaafdheid, als berichten van ons subliminale zelf aan ons supraliminale zelf.

(„Het „bewuste zelf" – zoals wij het noemen – van ieder van ons, het empirische, supraliminale zelf, zoals ik liever zou zeggen, omvat niet het geheel van ons bewustzijn of van onze vermogens. Er bestaat een veel omvattender bewustzijn, een dieper gaand vermogen (subliminaal bewustzijn), dat gedurende het leven op aarde grotendeels potentiëel blijft en waarvan de aardse vermogens en het aardse bewustzijn slechts brokstukken zijn..." (Myers)).

3) Zie F. Roels: „Handboek der psychologie", Utrecht, 1934, II, pag. 212 e.v.

Volgens de klassieke psychologische opvatting bestaat het vergeten in een vervlakking der disposities en associaties met de tijd. Deze vervlakking wordt algemeen als een zeer normaal proces beschouwd, dat niets pathologisch heeft.

Naast dit normale, niet-pathologische, vergeten bestaat echter een pathologisch vergeten, een ziekelijke vergeetachtigheid. Daarmede zijn we op het onderwerp amnesieën (a = niet en mnesis = geheugen) gekomen.

De ervaring leert ons dat men bij personen met aandoeningen en verwondingen van de hersenschors een abnormaal vergeten kan aantreffen, dat de hulp van de neuroloog vereist.

Behalve dit, dus tot het gebied van de neuroloog behorende pathologische vergeten, kent men, dank zij Freud e.a., ook nog een pathologisch vergeten, dat een psychogeen karakter draagt en tot het gebied van de psychiater behoort. Men noemt dit vergeten verdringen.

Uit het bovenstaande blijkt dus dat wij twee soorten van amnesieën kennen t.w. organische en psychogene. In het navolgende zullen wij ons slechts met die groep van amnesieën bezighouden, welke een psychogeen (functioneel) karakter dragen.

Als een voorbeeld van een psychogene amnesie vermeld ik hier het navolgende geval. Het betreft een man, die er op straat getuige van was geweest dat een gearresteerde vrouw aan het toezicht van een tweetal politie-agenten wist te ontsnappen, over de leuning van een brug in het water sprong en voor de ogen der omstanders verdronk. Toen hij kort na dit voorval over de toedracht der zaak ondervraagd werd bleek, dat hij zich enkele dingen, die hij zeker moest hebben gezien, niet kon herinneren. Later kwamen zij hem echter in de herinnering.

Wij spreken bij een dergelijk geval (waarbij het herinneringsverlies betrekking heeft op de indrukken, welke men direct na de emotionerende ervaring opdeed en niet van blijvende aard is) van regressieve anteriograde amnesie.

Psychogene amnesie treffen wij voorts bij gehypnotiseerden aan bij wie wij opmerken, dat zij (in een aantal gevallen) bij het ontwaken het gesprek, dat zij in hypnose met hun arts gevoerd hebben, vergeten zijn [1]).

Freud heeft er in zijn „Psychopathologie des Alltagslebens" [2]) op gewezen, dat wij in het dagelijks leven bij herhaling amnesieën vertonen als gevolg van het feit, dat wij de neiging hebben om de dingen, die ons onaangenaam zijn, te verdringen. Ieder onzer kent uit ervaring

1) Zie S. Koster: „Leerboek der hypnose", 2de dr., Amsterdam, 1946.

2) In het Nederlands vertaald onder de titel „De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven" en in 1916 verschenen bij de Mij v. goede en goedkope lectuur (Wereldbibliotheek) te Amsterdam.

het feit, dat men op zeker ogenblik niet op een naam kan komen of zich vermag te herinneren waar men een pas ontvangen brief heeft neergelegd. Noteert men bij dergelijke gevallen zijn „invallen", dan zal ons in den regel blijken, dat deze naam, deze brief enz. met de een of andere onaangename ervaring, welke men zoekt te „vergeten" (verdringen), in verband staat.

Hypermnesie. Prof. E. D. Wiersma maakt in zijn „Capita Psychopathologica" [1]) melding van een patiënte van 20 jaar „die ziek was geworden ten gevolge van een aanranding op straat. Een man had haar aangesproken en bedreigd. Hoewel zij, die dientengevolge hevig was geschrokken en het gehele voorval later meermalen vertelde, de gedachte daaraan in het begin zelfs niet kwijt kon worden, verdween later deze voorstelling zo volkomen, dat zij zich daarvan niets meer herinnerde. Tengevolge van de schrik had zij bij de aanranding een zenuwtoeval gekregen en dit herhaalde zich nu elke avond, als zij naar bed ging. Zodra zij zich neerlegde begon het acces. Zij richtte zich op, sperde de ogen wijd open en maakte de indruk, in een sterk angstaffect te verkeren. Zij scheen te hallucineren, weerde met de handen de aanrander af, onder de uitroep: „Ga weg, ga weg." Enkele ogenblikken later schreeuwde zij om hulp en maakte daarbij zoveel leven, dat niet alleen de huisgenoten, maar ook de buren in hun rust gestoord werden. Geregeld duurden de aanvallen twee à drie uur, waarna de patiënt in slaap viel. De volgende morgen ontwaakte zij met een volkomen amnesie met betrekking tot alles, wat die nacht was voorgevallen.

Uit deze geschiedenis blijkt dus, dat, hoewel patiënte in waaktoestand elke herinnering aan de aanranding verloren had, de voorstellingen toch niet verdwenen waren. Onder bijzondere omstandigheden, het hysterisch acces, kwamen zij volledig weer voor de dag. In deze toestand werd patiënte in de kliniek opgenomen. Ik beproefde in de slaap en ook gedurende een acces mij met patiënte in contact te stellen door haar toe te spreken; maar dit mislukte volkomen. Toen ik haar echter in hypnose bracht, in een toestand van somnambule, bleef het acces uit en kon ik mij van de oorzaak der aanvallen overtuigen. Ook over de aanranding wist patiënte de meest nauwkeurige inlichtingen te geven..."

Dit geval is een duidelijk voorbeeld van psychische (z.g. hysterische) amnesie [2]). Patiënte verdrong de haar zo pijnlijke ervaring,

1) Groningen, 1931, pag. 302.

2) Zeer terecht heeft Prof. Wiersma opgemerkt dat de (psychische) amnesieën grote overeenkomst vertonen met de (psychische) anaesthesieën, hetgeen overigens reeds aan F. W. H. Myers bekend was. In zijn in 1904 te Londen verschenen standaardwerk over „Human personality and its survival of bodily death" merkt deze pionier op, dat de psychische amnesie ontstaat doordat de aandacht van zekere gebeurtenissen uit het verleden afgeleid wordt – de psychische hypermnesie daarentegen doordat de

zoals de analyticus zegt. In de slaap en in de hypnose – beide toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau – treedt een verzwakking van de psychische remming [1]), een vermindering van de kracht van de censuur [2]), op, waardoor de amnesie tijdelijk wordt opgeheven. Het kan hierbij voorkomen dat de balans thans naar de andere zijde over slaat en het verschijnsel der hypermnesie (hyper = overmatig; mnesis = geheugen) zich begint voor te doen. In de plaats van een te weinig aan aandacht voor het verleden begint zich dan een te veel aan aandacht daarvoor te doen gelden. Er bestaan hier slechts verschillen van quantitatieve aard en het ene verschijnsel kan in het andere overgaan.

Echter niet alleen verdrongen (op min of meer pathologische wijze vergeten) ervaringen, kennis enz. kunnen in toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau (slaap, hypnose), in toestanden dus, waarin de remmende invloed welke een „opstijgende" voorstelling van de zijde van hetgeen in het bewustzijn gegeven is, verzwakt is, wederom bewust worden. Er zijn heel wat gevallen bekend van personen, die tijdens de slaap datgene reproduceerden, wat zij zich in waaktoestand vergeefs trachtten te herinneren. Ik denk hier b.v. aan het mij op 28 Maart 1946 door mevr. v. d. W. te R. medegedeelde geval.

„In het jaar 1925," aldus deze dame, „kocht ik een aantal boeken, waaronder „Armoede" van Ina Boudier-Bakker. Ik had het boek slechts een paar dagen in mijn bezit, toen ik het uitleende. Toen ik na verloop van enige tijd het boek ter hand wilde nemen, kon ik mij maar niet herinneren aan wie ik het uitgeleend had. In die tijd was ik overladen met werk door ziekte van een collega. In 1945 droomde ik dat ik met enkele familieleden een gesprek voerde over de kommervolle omstandigheden, waaronder de mensheid sinds de tweede wereldoorlog leeft. Oom Eduard (thans ver in de tachtig) zei tegen mij (in mijn droom): „Je ziet niet anders dan armoede en ik heb een verduivelde hekel aan armoede." Bij het ontwaken was het mij plotseling duidelijk, dat ik de roman „Armoede" aan tante Jo had uitgeleend, en dat haar man (oom Eduard), die toen bij haar was, tegen mij zeide: „Armoede! Ik heb een verduivelde hekel aan armoede."

Tante Jo is reeds geruime tijd geleden overleden, de inboedel verdeeld. Mijn „Armoede" kwam te voorschijn uit de boekenkast, welke aan een schoondochter was vermaakt. Al die jaren had ik niet meer aan het geval gedacht..."

aandacht te veel gericht wordt op zekere gebeurtenissen uit het verleden.

Men kan nu, zegt Myers, ook de aandacht afleiden van zekere gebeurtenissen uit het heden, in welk geval de psychische anaesthesie („hysterische" blindheid, doofheid, gevoelloosheid enz.) ontstaat. Richt men daarentegen de aandacht overmatig op de een of andere gebeurtenis uit het heden, dan ontstaat de psychische hyperaesthesie.

1) Zie E. D. Wiersma: „Capita Psychopathologica", pag. 129.

2) Zie S. Freud: „De droom", Ned. vert., 2de dr., Leiden, 1917, pag. 57.

Wie met de litteratuur over de hypnose vertrouwd is, weet, dat wij in deze litteratuur niet alleen voorbeelden aantreffen, waaruit blijkt dat men in deze toestand verdrongen [1]) maar ook z.g. vergeten ervaringen kan reproduceren. Ik denk hier b.v. aan de vele gevallen waarvan men onder het hoofd kristalstaren in de geschriften van onderscheidene onderzoekers uit het laatst der vorige eeuw melding gemaakt vindt en waarvan het volgende een voorbeeld is. Het betreft mej. Goodrich Freer. „Ik had," aldus deze berichtgeefster [2]), „bij vergissing een brief verscheurd, zonder daarbij het adres van mijn correspondent te noteren. Ik wist in welk graafschap hij woonde en toen ik op de landkaart zocht, herkende ik ook de naam van de stad, waarin hij woonde. Het betrof hier een plaatsnaam, waarmede ik in het geheel niet vertrouwd was, maar ik wist toch wel, dat ik bij het opnieuw lezen van deze naam, hem zou herkennen. Maar de naam van de straat of van het huis kon ik mij niet te binnen brengen. Toen kwam ik op het denkbeeld het kristal ter hand te nemen. Ik begon te staren (hetgeen een vernauwing van het bewustzijn en een (gedeeltelijke) verlaging van het bewustzijnsniveau bewerkstelligde, waardoor de berichtgeefster dus in een toestand van auto-hypnose geraakte T.) en daar verscheen opeens voor mij „H...House" in grijze letters op witte achtergrond. Daar ik geen kans zag de juistheid van dit visioen te controleren, besloot ik het er op te wagen en ik zond de brief met het – op een zo ongebruikelijke wijze – verkregen adres weg. Na verloop van een paar dagen kreeg ik antwoord. Dit antwoordschrijven had een hoofd: „H...House", gedrukt met grijze letters op een witte achtergrond."

Het is hier de plaats om, in aansluiting aan het bovenstaande, te wijzen op de proefnemingen, waarvan Wiersma op pag. 295 van zijn „Capita Psychopathologica" melding maakt [3]). „Een meisje van 25 jaar," aldus deze auteur, „kon in hypnose door suggestie verplaatst worden in de leeftijd van 8 jaar. Merkwaardigerwijze veranderde daarbij haar gehele uiterlijk. Zij begon zich te gedragen als een kind van die leeftijd, haar schrift was weer als dat van een jonger kind en zij maakte ook daarmede overeenstemmende fouten [4]). Zij herin-

1) Waar in de hypnose (die wij kunnen definiëren als een toestand van vernauwd bewustzijn en (gedeeltelijk) verlaagd bewustzijnsniveau) een verzwakking der psychische remmingen (der „censuur" (Freud)) optreedt, daar is het begrijpelijk, dat men haar van psychoanalytische zijde wel benut heeft voor psychoanalytische doeleinden. Zie S. Lifschitz: „Hypnoanalyse", Stuttgart, 1930.

2) Zie J. Hyslop: „Probleme der Seelenforschung", Duitse vert., Stuttgart, 1909, pag. 56.

3) Te voren waren dergelijke proeven reeds door von Krafft Ebing (zie „Sphinx", 1893, pag. 115 e.v.) genomen.

4) Hier dringt zich de (door Wiersma buiten beschouwing gelaten) vraag aan ons op, of dit meisje zich gedroeg zoals zij zich op achtjarige leeftijd gedroeg danwel, zoals zij zich voorstelde dat zij zich op die leeftijd gedragen heeft.

Naar mijn mening ligt het vermoeden hier voor de hand, dat dit laatste het geval

/

nerde zich, met wie zij op school ging en wie naast haar in de bank zat."

Zoals ik in mijn verhandeling over „La sensation du déjà vu" [1]) reeds heb opgemerkt, doen deze proeven ons denken aan die waarvan A. de Rochas in zijn werk „Les vies successives" (Parijs, 1911) melding maakt. Deze onderzoeker zette zijn „verjongingsproeven" echter veel verder voort dan von Krafft Ebing en Wiersma en trachtte, aldus te werk gaande, na te gaan of zijn sujetten zich ook mogelijk hun vorige incarnaties vermochten te herinneren.

Ofschoon bij enkele zijner proefpersonen in hun hypnotische toestanden „secundaire" („tertiaire") persoonlijkheden naar voren traden, welke zij, volgens hun zeggen, in vorige incarnaties geweest zouden zijn, zo dient er hier nochtans met nadruk de aandacht op gevestigd te worden, dat de Rochas zelf er allerminst van overtuigd was, dat de uitkomsten van zijn proefnemingen het geloof in de reïncarnatie vermochten te versterken. „De verhalen der elkaar opvolgende levens, gedaan door gemesmeriseerde [2]) sujetten," zo schreef de onderzoeker in 1913, „bieden te veel goed geconstateerde dwalingen, dan dat zij kunnen worden aanvaard als een direct bewijs voor de reïncarnatie." [3])

De panorama-achtige levensschouw. Verwant aan de gevallen van hypermnesie, welke men bij gehypnotiseerden heeft geconstateerd, zijn, volgens Bergson (zie hierna) e.a., die waarvan een aantal personen die door een ongeluk om het leven dreigden te komen, doch op het laatste ogenblik aan de dood ontsnapten, gewag maken en waaraan reeds door de vermaarde Franse psycholoog Th. Ribot aandacht werd geschonken. In zijn in 1881 verschenen „Les maladies de la mémoire" merkt deze schrijver op, „dat er verscheidene verhalen

is geweest. Is dit vermoeden juist, dan hebben wij hier met een proefneming te doen, die zich in weinig of niets onderscheidt van de bekende „variété"-proefnemingen, waarbij men een sujet suggereert dat hij een schoorsteenveger of een baker is, in welk geval het sujet zich begint te gedragen zoals (volgens zijn mening) een schoorsteenveger of een baker zich gedragen.

1) Zie P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 249.

2) De Rochas was (ten rechte of ten onrechte) de mening toegedaan dat er een wezenlijk verschil bestaat tussen de mesmerische (d.w.z. door z.g. magnetische „passes" verwekte hypnose en die welke men (Bernheim c.s.) door suggestieve beïnvloeding zoekt te verwekken.

Hij grondde deze mening ten dele op het feit dat de „magnetiseurs", blijkens hun geschriften, bij hun „somnambules" „helderziendheid" en daaraan verwante verschijnselen vermochten op te merken, verschijnselen, waarvan wij slechts bij hoge uitzondering in de geschriften der na hen gekomen „hypnotiseurs" (Braid, Charcot, Bernheim e.a.) melding gemaakt vinden.

3) In latere jaren hebben Happich, Keyserling en Rousselle de hiervoor gememoreerde proeven van de Rochas nagedaan. Ofschoon de uitkomsten van dit onderzoek, waarvan Keyserling in „Das Okkulte" (Darmstadt, 1923) melding heeft gemaakt, onze aandacht verdienen, hebben zij evenmin als die van de Rochas tot het beoogde doel geleid.

in omloop zijn van drenkelingen, van een bijna wisse dood gered, die hierin overeenkomen, dat zij op het ogenblik, waarop de toestand van schijndood optrad, in één enkel ogenblik hun gehele leven, tot in de kleinste bijzonderheden, aan zich hebben zien voorbijtrekken."

Dat men ook in onze dagen wel personen aantreft, die beweren dat zij op het ogenblik, waarop zij dreigden te verdrinken (of op een andere wijze om het leven dreigden te komen) „hun gehele verleden" aan zich voorbij zagen trekken moge blijken uit mijn verhandeling over „Het schokdenken", welke ik in de tiende jaargang van dit tijdschrift publiceerde.

In tegenstelling tot Pfister [1]), die de mening is toegedaan dat zij, die geloven dat zij in de ogenblikken, die naar hun mening hun laatste waren, hun gehele leven aan zich voorbij zagen trekken, het slachtoffer van een illusie zijn geweest en dat hier hoogstens sprake kan zijn geweest van enkele (door psychoanalytische factoren bepaalde) momenten daaruit, ben ik geneigd ernstig rekening te houden met de mogelijkheid, dat hier (althans in een aantal gevallen) wel degelijk sprake kan zijn geweest van het voorbijtrekken van een soort van (min of meer fragmentarisch) levenspanorama. Een der argumenten, welke ik voor deze mening kan aanvoeren, is het feit, dat het levenspanorama (de levensschouw) zich, zoals reeds Sollier opmerkte, ook wel bij stervenden (op het ziekbed) schijnt voor te doen, gelijk uit het navolgende geval blijken moge. Het betreft Leslie Grant Scott.

„Ik," zo schrijft zij [2]), „lag (op Ceylon, herstellende van een tropische ziekte) op een ouderwets bed. Een mijner vriendinnen had mij een bezoek gebracht en zat naast mijn bed. Ik lag daar heel rustig en dacht over verschillende dingen na. Ik voelde mij op dat ogenblik beter dan ik mij enige tijd te voren gevoeld had. Plotseling begon mijn gehele leven zich voor mij te ontrollen. Ik zag er het doel van. Ik wist opeens de bedoeling van elk gebeuren en ik zag zijn plaats in het patroon. Veel leed verscheen thans in een ander licht. Ik scheen dit alles onpersoonlijk te zien, maar nochtans met grote belangstelling te volgen. Ofschoon veel, dat op dat ogenblik kristalhelder voor mij was, zich thans wederom min of meer gesluierd aan mij voordoet,

1) O. Pfister: „Schockdenken und Schockphantasien bei höchster Todesgefahr", Wenen, 1931.

Als een „voorloper" van Pfister dient hier zeer zeker V. Egger genoemd te worden. In de Revue Philosophique (XLI, 1896) verscheen een artikel van zijn hand over „Le moi des mourants" waarin hij betoogt, dat het geloof in de panorama-achtige levensschouw op een illusie berust. Men zou, volgens hem, slechts enkele momenten uit zijn leven aan zich voorbij hebben zien trekken. Een psychoanalytische visie op deze momenten (gelijk wij deze bij Pfister aantreffen) ontbreekt, naar verwacht kon worden, bij Egger echter ten enenmale.

Zijn beschouwingen vonden bestrijding bij P. Sollier. Ervaringen, door hem aan het ziekbed van enkele zijner patiënten opgedaan, maakten hem geneigd te geloven, dat een aantal stervenden hun „gehele" leven overziet.

2) Journal Am. S.P.R., 1931, pag. 113.

zo ben ik mij er nadien toch immer van bewust geweest, dat alles rechtvaardig en goed geschiedt." (De berichtgeefster vertelt ons nu verder, dat zij er zich plotseling van bewust werd, dat zij stervende was en dit aan haar bezoekster mededeelde. Deze liet dadelijk de dokter halen. De arts constateerde, dat de toestand van zijn patiënte zeer verergerd was. Hij greep onmiddellijk in en het gelukte hem de stervende vrouw wederom tot het aardse leven terug te brengen).

Het feit dat de berichtgeefster opmerkt, dat het haar toescheen, dat het verschijnsel een doel had, verdient ongetwijfeld onze aandacht, daar ook anderen op de teleologische betekenis van de levensschouw gewezen hebben. Ik denk hier b.v. aan hetgeen wij bij de abbé Léon Chapot [1]) lezen over de eerwaarde Moeder Marie de l'Incarnation. Op de dag van haar bekering [2]) zou zij een panorama-achtige levensschouw hebben gehad, waarin bovenal haar fouten en tekortkomingen sterk geaccentueerd werden. M. Perty [3]) maakt van een soortgelijk geval melding. Het betreft von Uexküll. Op 23 Mei 1869 schreef deze aan hem een brief, waarin hij melding maakt van een repeteer„droom" (de „droom" zou zich drie nachten achter elkaar herhaald hebben) waarin hij zijn gehele leven „von frühester Kindheit bis zur Gegenwart" aan zich voorbij zag trekken op ongemeen klare wijze. Volgens Perty's berichtgever had deze „droom" kennelijk ten doel hem op te voeden en te louteren.

Op de teleologische betekenis van de levensschouw vindt men voorts gewezen in de geschriften van „theosofische" schrijvers (C. W. Leadbeater, A. Besant, M. Heindel e.a.) volgens wie (en hetgeen zij hier beweren wint onmiskenbaar aan waarschijnlijkheid op grond van het hiervoor vermelde) de mens „na de dood" zijn gehele leven, met de bedoeling dat hij zich daar rekenschap van zal geven, aan zich voorbij ziet trekken. „Wanneer de mens van zijn stoffelijk lichaam bevrijd is," aldus Heindel [4]), „...trekt zijn gehele afgelopen leven als een panorama aan hem voorbij... De mens staat als toeschouwer voor dit panorama van zijn afgelopen leven. Hij ziet de beelden terwijl zij voorbijglijden... Dit panorama duurt van enkele uren tot enige dagen..."

1) Zie E. Mattiesen: „Der jenseitige Mensch", Berlijn, 1925, pag. 106.

2) Onder bekering verstaat men in de godsdienstpsychologie een algehele verandering van levensrichting in religieuze zin.

Met betrekking tot het psychologisch mechanisme der bekering heeft W. James („The varieties of religious experience", 5de dr., Londen, 1903) er op gewezen, dat deze in de meeste gevallen het gevolg is van een in het „onderbewuste" opgehoopte, aan het bewuste denken en gevoelen van de bekeerling onbekende indrukken, neigingen enz. Na een zekere incubatie-periode zou, wanneer de „onderbewuste spanningen" te groot worden, een „uitbarsting" plaatsvinden.

3) M. Perty: „Die mystischen Erscheinungen der menschlichen Natur", Leipzig, 1872, II, pag. 397.

4) M. Heindel: „De wereldbeschouwing der Rozenkruisers", Ned. vert., Rotterdam, Studiecentrum, 1935, pag. 89.

Velen (in het bijzonder zij die, gelijk schrijver, geneigd zijn aan een aantal beweringen van vooraanstaande „theosofische" schrijvers een zekere „heuristische" [1]) waarde toe te kennen) zullen, in hetgeen zij in „theosofische" geschriften over de levensschouw vermeld vinden (in het bijzonder waar, zoals reeds werd opgemerkt, deze beweringen hier „in de lijn" liggen van het hiervoor vermelde) mede een argument vinden ter bestrijding van de door Egger en Pfister verkondigde mening, dat het geloof in de levensschouw op een illusie berust.

In aansluiting hieraan zij hier gewezen op het feit, dat ook in de uitkomsten van de onderzoekingen met psychoscopisten een argument is gelegen ten gunste van het „geloof" in de panorama-achtige levensschouw. Wie veelvuldig met deze paragnosten heeft geëxperimenteerd zal immers bij herhaling gelegenheid hebben gehad op te merken dat zij, na met hun consultanten op paranormale wijze (telepathie, gedachtenlezen) in relatie te zijn getreden, min of meer fragmentarisch allerlei (vaak door hun consultanten min of meer vergeten) beelden uit het verleden dezer consultanten aan hun „geestesoog" voorbij „zien" trekken [2]). Het is in een aantal gevallen of fragmenten van het levenspanorama hunner consultanten door de psychoscopisten „gezien" worden. Een dergelijk min of meer fragmentarisch schouwen van het verleden hunner consultanten (retroscopie) zou vermoedelijk niet mogelijk zijn, indien de consultanten zich in principe niet zelf hun verleden tot in de kleinste bijzonderheden zouden vermogen te herinneren.

Bergson's beschouwingen over de functie der hersenen. Zeer interessante gevallen van (partiële) hypermnesie kan men bij sommige geestelijk

1) Onder heuristisch versta ik hier „van nut zijnde om langs methodische weg tot dieper inzicht te geraken."

Het kan m.i. niet ontkend worden dat de, ten dele op de „wijsheid" der oude „occultisten" gebaseerde, geschriften van zekere „theosofische" schrijvers de parapsycholoog onder bepaalde omstandigheden leiding kunnen geven bij het zoeken van verklaringen van door hem waargenomen verschijnselen. En dit te meer waar er onder deze schrijvers enkele zijn die, naar men mag aannemen, op grond van eigen paranormale ervaringen en waarnemingen, de juistheid van hetgeen door de oude „occultisten" naar voren werd gebracht, ten dele hebben kunnen toetsen.

De uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek hebben onmiskenbaar reeds een deel van hetgeen door vooraanstaande theosofische schrijvers naar voren is gebracht, als juist doen erkennen. Dit moge ons (hoe voorzichtig wij hier overigens ook te werk dienen te gaan) een aanleiding zijn om een zekere heuristische waarde aan hun geschriften toe te kennen.

2) Mij persoonlijk is het enige malen overkomen dat „beelden" uit mijn kinderjaren aan het „geestesoog" van een proefpersoon „voorbijtrokken". Ook met betrekking tot anderen merkte ik dit verschijnsel bij mijn proefpersonen op.

Een psychoscopist, die door een mijner bekenden werd geconsulteerd, „zag" plotseling het beeld voor zich van een dame met een bruin koffertje. Bij enig nadenken herinnerde deze consultant zich, dat hij enkele dagen te voren bij een tramhalte met een hem onbekende dame (wier uiterlijk door de psychoscopist juist beschreven werd) had staan praten. Deze dame (die hem de weg gevraagd had) droeg een bruin koffertje.

onvolwaardigen opmerken [1]). Zo observeerde ik b.v. in het jaar 1925 in het psychologisch laboratorium der Rijks-Universiteit te Utrecht een blinde imbeciel, die een zeer opmerkelijk geheugen voor data en muziek bleek te bezitten. Het bleek dat het hem niet de minste moeite kostte om, wanneer men hem hierover ondervroeg, de juiste data der christelijke en katholieke feestdagen uit een min of meer verwijderd verleden en een min of meer nabije toekomst te noemen. Eveneens bleek hij in staat te zijn onmiddellijk en met feilloze nauwkeurigheid de dag der week te noemen, die bij een bepaalde, willekeurig gekozen datum behoort. Van alle patiënten, die van het jaar zijner komst in het St. Henricus gesticht voor mannelijke blinden te Grave, waar hij van zes tot zeventien jaar onderwijs genoot, in het gesticht verblijf hadden gehouden of hielden, wist hij dag, maand en jaar van hun komst. Ook bleek hij zich nauwkeurig jaar, maand, dag en uur (tot op het kwartier nauwkeurig) te herinneren, waarop deze verpleegden (en hun verplegers) in dit gesticht de inrichting om de een of andere reden verlaten hadden.

Naar bekend mag worden verondersteld heeft H. Bergson dergelijke opmerkelijke praestaties zoeken te verklaren met behulp van zijn (ook door hersenanatomen en -fysiologen gewaardeerde [2])) beschouwingen over de remmende functie der hersenen.

Gelijk ik reeds in de XIde jaargang (pag. 279 e.v.) van dit tijdschrift naar voren heb gebracht, geraakte Bergson tot de overtuiging [3]), dat het denken (bewustzijn) geen functie van de hersenen kan zijn (gelijk de energetisch monisten meenden) en dat ook zij, die de mening zijn toegedaan, dat de hersenen gezien dienen te worden als een verschijningswijze van het bewustzijn (psychisch monisten) zich op een dwaalspoor bevinden. Volgens hem, de dualist, mogen wij slechts zeggen, dat het bewustzijn aan de hersenen is „opgehangen". Met Plato is hij geneigd in ons lichaam, dat voor hem slechts een organisch middel is om in deze wereld te handelen, tot op zekere hoogte ons „graf" te zien.

Volgens Bergson mogen wij in de hersenen slechts een orgaan zien dat ons in staat stelt onze aandacht op dit aardse leven te richten. Zij beletten ons kennis te krijgen van datgene, wat voor ons aards

1) Zie mijn „Beschouwingen over het geheugen", Tijdschr. v. Parapsychologie, XI, pag. 197.

2) Ik denk hier b.v. aan de in 1946 overleden Nederlandse hersenanatoom C. U. Ariëns Kappers, die in zijn geschriften bij herhaling blijk heeft gegeven van zijn grote waardering voor Bergson's beschouwingen.

Ook H. Driesch, de grondlegger van het neo-vitalisme, heeft bij herhaling getuigd van zijn grote waardering voor Bergson's beschouwingen met betrekking tot de functie der hersenen.

3) H. Bergson: „Matière et mémoire", Parijs, Alcan. Zie ook de rede welke door H. Bergson op 28 Mei 1913 te Londen als voorzitter van de Eng. S.P.R. voor de leden van dit genootschap werd uitgesproken. (Opgenomen in Proc. S.P.R., Vol. XXVI).

bestaan van geen betekenis dient te worden geacht. Maar zodra er „ziekelijke" stoornissen ontstaan, wordt de deur, welke tot dusverre gesloten was, „op een kier gezet". Bergson spreekt hier een gedachte uit welke wij reeds bij Kant[1]) aantreffen, welke wij bij du Prel[2]) terugvinden en die in het licht der uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek verantwoord dient te worden geacht. Anders gezegd: Bergson blijkt te hebben ingezien, dat onder bepaalde omstandigheden „ziekelijke" stoornissen als begunstigende omstandigheden tot het zich openbaren van tot dusverre latent gebleven (op paranormale wijze verworven) kennis dienen te worden beschouwd.

De hersenen – zo ongeveer sprak Bergson op 28 Mei 1913 te Londen voor de leden der Society for Psychical Research – kanaliseren onze aandacht. Zij beperken ook ons geestelijk leven. Zij beletten ons naar „rechts en naar links" te kijken. Tot op zekere hoogte beletten zij ons ook te letten op hetgeen achter ons ligt. Wij mogen ons slechts met het verleden bezighouden, voor zover dat verleden ons van dienst kan zijn de toekomst voor te bereiden, of er licht op te werpen. Onder abnormale omstandigheden kan het echter gebeuren, dat onze hersenen niet langer in staat zijn het verleden te „maskeren".

Een groot aantal personen, die in levensgevaar hebben verkeerd, weet ons (zoals wij gezien hebben) te vertellen, dat zij in de ogenblikken, die zij hun laatste waanden, hun „gehele" verleden aan zich voorbij hebben zien trekken. Volgens Bergson vindt dit merkwaardig verschijnsel van de panorama-achtige levensschouw zijn oorsprong in het feit, dat wij op het ogenblik, waarop wij de dood voor ogen hebben, onze belangstelling voor dit aards bestaan („notre attention à la vie") beginnen te verliezen. De deur, welke tot dusverre gesloten was, begint zich langzaam te openen (wordt reeds op een kier gezet), met als gevolg, dat wij ons meer dan onder normale omstandigheden met het verleden kunnen gaan bezighouden. (Anders gezegd: het merkwaardige, onder het hoofd hypermnesie vallende, verschijnsel van de panorama-achtige levensschouw berust, volgens Bergson, op een verzwakking van de kracht van het „mécanisme inhibitif" als gevolg van een verlies aan belangstelling voor ons aards bestaan).

Op soortgelijke wijze moeten wij nu, volgens Bergson, de supernormale geheugenpraestaties van een aantal debielen en andere geestelijk onvolwaardigen verklaren. Zij dienen, in het licht van zijn beschouwingen, toegeschreven te worden aan het feit, dat zij geen

1) „...es wird künftig... noch bewiesen werden: dasz die menschliche Seele auch in diesem Leben noch in einer unauflöslich verknüpften Gemeinschaft mit allen immateriellen Naturen der Geisterwelt stehe, dasz sie wechselweise in diese wirke und von ihnen Eindrücke empfange, deren sie sich aber als Mensch nicht bewuszt ist, so lange alles wohl steht." Kant: „Träume eines Geistersehers", 1766.

2) Zie C. du Prel: „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909, I, pag. 77 e.v.

volkomen ontwikkelde hersenen bezitten, waardoor deze niet in staat zijn hun remmende taak naar behoren te vervullen en betrokkenen doelmatig te laten vergeten.

Wanneer wij bij Bergson lezen dat (volgens hem) de hersenen niet dienen om het verleden te bewaren, maar in de eerste plaats om het te verbergen en om er daarna uit naar voren te laten komen, wat voor ons van praktisch nut is, dan doet dit onze gedachten uitgaan naar hetgeen de Amerikaanse filosoof Thomson Jay Hudson (1834–1903) in zijn „The law of psychic phenomena" (1893) met betrekking tot het objectieve en het subjectieve geheugen geschreven heeft. „De lezer," zo lezen wij op pag. 36 van de Nederlandse vertaling [1]) van zijn genoemd werk, „moet zich duidelijk voor de geest houden dat er een groot onderscheid is tussen objectief en subjectief geheugen. Het objectieve geheugen is een der hersenfuncties, en de zetel daarvan is, zoals door onderzoekingen van de laatste tijd is aangetoond, volkomen bepaald in de hersenschors... Het subjectieve geheugen daarentegen schijnt een innerlijk vermogen te zijn, zonder betrekking tot de organen van het lichaam; althans schijnt de openbaring ervan niet af te hangen van een gezonde hersentoestand. In tegendeel vormen de genoemde feiten [2]) bewijzen voor de stelling, dat abnormale toestanden der hersenen meermalen aanleiding zijn tot de meest treffende uitingen van het subjectieve geheugen..."

„Alle ervaringen van het hypnotisme tonen, dat, hoe meer de objectieve vermogens tot rust komen, of, m.a.w., hoe volkomener de hersenfuncties worden opgeschort, des te grootser zijn de openbaringen van het subjectieve-ik [3]). Inderdaad leert ons de gehele ge-

1) Thomson Jay Hudson: „De wet der psychische verschijnselen", Ned. vert., Amsterdam, 1904.

2) Hudson verwijst hier naar een aantal door hem op pag. 29 e.v. vermelde (door hem aan de literatuur zijner dagen ontleende) gevallen van hypermnesie en cryptomnesie. Een dezer gevallen betreft de Amerikaanse geestelijke Flint die, tijdens een aanval van koorts, een gedicht vermocht op te zeggen dat hij jaren geleden eenmaal geleerd had, maar sindsdien vergeten was. Toen hij wederom hersteld was, bleek hij dit gedicht opnieuw vergeten te zijn.

3) Hudson kent de mens een tweetal „ikken" toe t.w. het „subjectieve ik" en het „objectieve ik". „In het algemeen," zo schrijft hij, „kan men het verschil tussen beide ik-heden van de mens aldus aangeven: het objectieve-ik neemt kennis van de objectieve wereld. Zijn waarnemingsmiddelen zijn de vijf (sic) fysieke zinnen. Het is ontstaan uit de lichamelijke behoeften van de mens. Het is de mens tot gids in de strijd met de stoffelijke omgeving. Logisch denken is de hoogste verrichting van het objectieve-ik.

Het subjectieve-ik neemt kennis van de omgeving door middelen onafhankelijk van de lichamelijke zintuigen. Het wordt gewaar door intuïtie (buitenzintuigelijke waarneming T.). Het is de zetel van aandoeningen en van het geheugen. Het volbrengt zijn hoogste verrichtingen als de objectieve zinnen buiten werking zijn..."

Ofschoon Hudson's onderscheiding ongetwijfeld te simplistisch dient te worden genoemd en op zijn beschouwingen heel wat gegronde critiek valt te leveren, zo kan toch niet ontkend worden, dat er in zijn beschouwingen nog steeds wel een en ander te vinden is, waarmede de moderne onderzoeker zijn voordeel kan doen en waarmede deze zich *in principe* zal kunnen verenigen.

Dat hij in zijn dagen niet de enige was aan wie het denkbeeld van de twee-voudigheid

schiedenis der subjectieve verschijnselen [1]) dat hoe meer het lichaam de toestand van de dood nabij komt, des te sterker de krachten van de ziel tot uiting komen. Hieruit volgt noodwendig dat, wanneer de ziel geheel van haar lichamelijke boeien bevrijd is, haar vermogens volkomen en haar geheugen volmaakt zal worden..." [2])

„Tevens schijnt het hier het ogenblik op te merken, dat het subjectieve geheugen de enige soort van geheugen is dat die benaming (memory) verdient, daar slechts het subjectieve geheugen absoluut is. Vergelijkenderwijs gesproken kan het geheugen van het objectieve ik beter aangeduid worden met het woord bezinning (recollection). Het onderscheid dat we hier pogen duidelijk te maken kan niet beter geformuleerd worden dan in de woorden van John Locke (1632–1704) die de omvang en de betekenis van beide begrippen als volgt omschrijft: „Als een denkbeeld terugkeert, zonder dat daarbij gebruik wordt gemaakt van een voorwerp, dat op de zintuigen inwerkt en aldus die terugkeer bewerkstelligt, spreken wij van „herinnering" (remembrance); tracht echter de geest het te zoeken en slaagt hij na moeitevol pogen er in het weder voor ogen te brengen, dan spreken wij van „bezinning" (recollection)" („Essays concerning human understanding")..."

Onder de negentiende-eeuwse schrijvers is Hudson niet de enige geweest aan wie het denkbeeld van een absoluut geheugen voor ogen heeft gezweefd. Men denke hier slechts aan de Engelse wijsgeer William Hamilton (1788–1865), die er in zijn „Lectures on Metaphysics and Logic" (1859–60) aan de hand van een aantal voorbeelden van hypermnesie en cryptomnesie op wees, dat er gegronde reden bestaat, om de mens een „latent" („sluimerend") geheugen toe te kennen, dat zich onder bepaalde omstandigheden vermag te openbaren en ons aanleiding geeft het vermoeden uit te spreken, dat wij niet alleen over een onbeperkte engrafische ontvankelijkheid beschikken, maar tevens over een onbeperkt reproductievermogen. In de dagen waarin Hamilton deze uitspraak deed zullen er slechts weinigen zijn geweest die geneigd waren hem hun bijval te betuigen, gelet op het feit, dat toentertijd de studie van de verschijnselen, welke ons oog doen krijgen voor de mogelijkheid van het bestaan van (zoiets als)

van de menselijke „geest" voor ogen heeft gezweefd, mogen ons M. Dessoir's beschouwingen over „Das Doppel-Ich" (Leipzig, 1890) en F. W. H. Myers' standaardwerk over „Human personality and its survival of bodily death" (2 delen, Londen, 1904) leren.

1) Onder subjectieve verschijnselen verstaat Hudson hier alle die verschijnselen, welke haar oorsprong vinden in het subjectieve-ik.

2) Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn of Hudson onderging de invloed van Neo-Platonische denkers, bij wie wij soortgelijke denkbeelden aantreffen.

Waar ook Bergson de invloed van deze denkers onderging, daar bevreemdt het ons niet, dat wij bij Hudson enkele denkbeelden aantreffen, welke ons aan die van Bergson herinneren.

een absoluut geheugen, nog nauwelijks een aanvang had genomen. Daar komt nog bij dat zij, die zich met deze studie inlieten (mesmeriserende artsen, „magnetiseurs", „spiritisten", „occultisten") in een tijdvak, waarin de vertegenwoordigers der officiële wetenschap meer en meer de invloed van het wijsgerig materialisme (energetisch monisme) ondergingen, weinig of geen gehoor vonden.

Eerst toen er in het laatst der vorige eeuw bij onderscheidene denkers twijfel begon te rijzen aan de juistheid van het materialistische (energetisch monistische) wereldbeeld en men langzamerhand weer oog begon te krijgen voor de mogelijkheid, dat de mens een „ziel" is, die een lichaam (organisme) bewoont en gebruikt („Homo est anima utens corpore tamquam instrumento" (Proclus)), begon men het oor te lenen aan hen die de „verborgen zielekrachten" in de mens aan een nauwgezet onderzoek waren gaan onderwerpen en daarbij niet alleen tot het inzicht waren gekomen, dat de sensualist Locke dwaalde, toen hij zijn beroemd geworden zin „Nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu" (er is niets in de geest wat niet te voren door de (traditionele vijf T.) zinnen tot ons is gekomen) neerschreef, maar tevens door hun onderzoekingen, gelijk Hudson e.a., hun inzichten met betrekking tot het geheugen verwijd en verdiept hadden.

Amnesie en hypermnesie bij paragnosten. In zijn in 1928 te Leipzig verschenen werk over „Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit" bericht de Duitse arts G. Pagenstecher (die een groot deel van zijn leven in Mexico doorbracht) ons van zijn proefnemingen met Maria Reyes de Z. Het betreft hier een intelligente Mexicaanse dame, die tot opmerkelijke psychoscopische praestaties in staat bleek en zowel door Dr Pagenstecher, als Dr Walter Prince [1]) aan een langdurig en nauwgezet onderzoek onderworpen werd.

In tegenstelling met het merendeel der psychoscopisten, die tijdens hun zittingen slechts een zeer geringe verlaging van het bewustzijnsniveau vertonen, geraakte mevr. Reyes de Z. tijdens haar zittingen in een diepe trance [2]). Wanneer zij na afloop der zittingen „ontwaakte", bleek zij in den regel geen herinnering te bezitten aan hetgeen zij tijdens de zittingen „gezien" („gehoord") en gezegd had (amnesie).

„Als ik (van de zijde van mijn proefleider) bevel krijg om te ontwaken", aldus mevr. Reyes de Z., „begint de (buiten)wereld weer langzaam en geleidelijk werkelijkheid voor mij te worden en mijn zintuigen beginnen wederom langzaam aan te functionneren. Licht

1) W. F. Prince: „Psychometric experiments with senora Maria Reyes de Z.", Proc. Am. S.P.R., Vol. XV (1921), pag. 189 e.v.

2) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", Utrecht, 1949, pag. 97 e.v.

vermoeid begin ik te ontwaken. Wanneer ik ontwaakt ben, blijk ik mij steeds alleen maar datgene (van hetgeen zich in mijn trance-toestand heeft voorgedaan) te kunnen herinneren, wat Dr Pagenstecher mij beveelt mij te herinneren – al het overige is radicaal vergeten. Nauwelijks ben ik echter wederom in trance geraakt, of ik blijk mij in deze toestand al datgene te kunnen herinneren wat ik tijdens vroegere zittingen gezien (gehoord enz.) en gezegd heb. Enig bevel daartoe behoeft mij niet gegeven te worden. Het is alsof ik twee, onafhankelijk van elkaar bestaande, „geheugens" heb."

Iets dergelijks bericht Osty [1]) ons met betrekking tot mevr. Morel die, evenals mevr. Reyes de Z., slechts in een diepe trance-toestand „helderziende" (en dan als zodanig tot opmerkelijke praestaties in staat) bleek te zijn. In waaktoestand bleek deze voortreffelijke paragnoste slechts over een middelmatig geheugen te beschikken en zich niets te kunnen herinneren van hetgeen zij op haar zittingen gezegd had. Geraakte zij echter in trance, dan bleek zij zich van allerlei met betrekking tot haar vroegere zittingen te kunnen herinneren. Ook hetgeen zij in waaktoestand beleefd had kon zij zich (in tegenstelling met Pagenstecher's proefpersoon bij wie dit niet het geval was) in haar „tweede toestand" herinneren. „Mme Morel," aldus Osty, die niet alleen zeer getroffen werd door hetgeen zij als „helderziende" vermocht te praesteren, doch tevens door de duurzaamheid harer mnemische fixaties in haar „tweede toestand", „m'a fait constater que la mémoire humaine garde exactement tous les souvenirs. Clairvoyante seulement en hypnose profonde, elle a toutes les fois qu'on l'a met dans cet état, le rappel de toutes choses de sa vie de veille et de sa vie de transe."

Het „absoluut" geheugen, waardoor mevr. Morel zich in haar trances kenmerkte, bleek haar praestaties als „helderziende" niet steeds ten goede te komen. „Had zij," aldus Osty, „in vroegere zittingen eens (bij de „behandeling" van een voorwerp) een fout gemaakt, en gaf men haar na verloop van maanden ditzelfde voorwerp nog eens in handen, dan speelde de vroeger gemaakte fout haar onvermijdelijk parten en werd de juistheid van haar uitspraken door deze in het verleden gemaakte fout vertroebeld.

Zoals ik elders [2]) reeds opmerkte is het aannemelijk te achten, dat alle psychoscopisten tijdens hun zittingen in een „tweede toestand" geraken, al dient hier ook dadelijk aan toegevoegd te worden, dat bij een groot aantal hunner de verlaging van het bewustzijnsniveau zo gering is [3]), dat zij „het publiek" ontgaat (reden waarom dit – zij

1) Revue Métapsychique, 1935, pag. 354.

2) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", Utrecht, 1949, pag. 97 e.v.

3) De deskundige zal bij herhaling bij dergelijke proefpersonen tekenen vermogen op te merken, welke er op wijzen, dat zij in hun „tweede toestand" beginnen te geraken.

het ook ten onrechte – in den regel geneigd is om onderscheid te maken tussen psychoscopisten die „wakker" blijven en anderen die „in slaap vallen" en die wij dan als „slaapsters" („slapers") of somnambulen (een woord dat nog uit de dagen van Mesmer stamt en sindsdien „burgerrecht" heeft verkregen, al valt er ook het nodige op af te dingen) vinden aangeduid).

Het kan ons derhalve, op grond van het voorgaande, geenszins bevreemden, dat wij ook bij die psychoscopisten die z.g. niet in trance gaan in verzwakte vorm verschijnselen aantreffen, die als analoga dienen te worden beschouwd van de „hypnotische" amnesie, welke men bij „somnambulen" gelijk mevr. Maria Reyes de Z. heeft waargenomen. Bij herhaling heb ik bij psychoscopisten, die z.g. niet in trance gaan, opgemerkt, dat zij tijdens een gesprek, dat ik na afloop van een zitting met hen hield (indien tijdens dit gesprek een ogenblik op het door de proefpersoon tijdens de zitting medegedeelde werd teruggekomen) zij de „herinnering" aan hetgeen zij tijdens de zitting gezegd hadden, verloren schenen te hebben. Keerden zij echter een ogenblik tot zichzelf in, dan bleek deze amnesie voor een ogenblik opgeheven te worden en bleken zij geheel of gedeeltelijk te kunnen herhalen, hetgeen zij tijdens de zitting gezegd hadden [1]). Sommige

Ik denk hier b.v. aan zekere veranderingen in de kleur van het gelaat, in de stand van de oogbol, alsmede in de ademhaling.

Zeer typerend zijn ook de (meestal lichte) schokken welke wij zo vaak door de lichamen onzer proefpersonen zien varen. E. D. Wiersma heeft er in zijn „Capita psychopathologica" (Groningen, 1931) op gewezen, dat deze schokken, welke wij ook bij herhaling even voor het inslapen bij onszelf kunnen waarnemen en waarvan wij de pathologische exageraties bij epileptici aantreffen, als kenmerkende symptomen voor de verlaging van het bewustzijnsniveau kunnen worden aangemerkt.

Dat men ook met behulp van instrumenten het bewijs kan leveren dat proefpersonen, welke z.g. niet in trance gaan, nochtans tijdens de zittingen een geringe daling van het bewustzijnsniveau vertonen, moge o.m. uit de publicaties van H. J. F. W. Brugmans („De passieve toestand van een telepaath door het psychogalvanisch phenomeen gecontroleerd", Med. S.P.R., No. 7) en L. J. Franke („Electrencephalographie", Utrecht, 1942) blijken.

1) Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 113.

Het betreft hier mevr. Omega (pseudoniem) die in 1939 (voor het uitbreken van de oorlog) een reeks opmerkelijke, goed gewaarmerkte, (met het oorlogsgebeuren in verband staande) proscopische visioenen had. Deze visioenen bleven haar langdurig bij. In 1943 bleek zij mij, tijdens een gesprek, een even nauwkeurig verslag met betrekking tot de inhoud dezer visioenen te kunnen geven als zij negen maanden te voren aan Dr H. A. C. Denier van der Gon had uitgebracht. Toen ik haar ruim twee jaar later opnieuw met betrekking tot de inhoud harer visioenen ondervroeg, bleek zij nog even „onfeilbaar" te kunnen reproduceren als in 1943.

Het geheel deed mij denken aan een ervaring welke Osty in de Revue Métapsychique (1935, pag. 355) vermeldt. Deze ervaring betreft de psychoscopist R. de Fleurière. Enige dagen nadat de F. een voorwerp (toebehorende aan een hem onbekende dame) voor Osty behandeld had, bleek hij in zijn „tweede toestand" woordelijk datgene te kunnen herhalen wat hij tijdens de behandeling van het voorwerp gezegd had. Daar Osty beide malen nauwkeurig aantekening van de woorden van de psychoscopist hield, was hij tot een nauwkeurig vergelijkend onderzoek in staat.

Analoga van dit door Osty medegedeelde geval merkte ik enige malen bij G. Croiset op.

proefpersonen blijken zich van deze amnesie bewust te zijn. Tot hen behoort de Haagse psychoscopiste mevr. van den Bos, die mij in den loop der vele jaren waarin zij mij als proefpersoon „gediend" heeft, bij herhaling verzekerd heeft, dat zij zich niets van hetgeen zij tijdens een zitting gezegd heeft, vermag te herinneren om soms vlak daarop (zonder zich daarbij rekenschap te geven van het feit dat zij hier met zichzelf in tegenspraak kwam) een bewijs te geven, dat zij zich wel degelijk iets daarvan vermocht te herinneren.

Ook heb ik enige malen gelegenheid gehad op te merken dat een psychoscopist, aan wie ik met tussenpozen (variërend van enkele dagen tot enkele maanden) twee verschillende inductoren, afkomstig van een de proefpersoon onbekende derde (die persoonlijk niet ter zitting aanwezig was) ter hand stelde (zonder daarbij voor of tijdens de tweede proefneming de proefpersoon op enigerlei wijze te laten merken, dat hij reeds eerder een inductor van deze derde behandeld had) wist te zeggen dat hem reeds vroeger een voorwerp van deze derde ter behandeling was gegeven. Vragen als „Kan ik deze persoon reeds eerder gezien hebben" of opmerkingen als „Ik krijg weer dat beeld voor mij van die persoon voor wie U laatst hier was", tekende ik enige malen bij dergelijke proefnemingen uit de mond van mijn proefpersonen op.

Dat men dergelijke opmerkelijke gevallen van „hypermnesie" ook dan vermag te constateren, wanneer de proefpersoon door twee verschillende proefnemers bezocht wordt, moge het volgende geval [1]) ons leren.

Op 1 September 1942 overhandigde de heer G. Zorab de psychoscopiste mevr. v. d. B.-T. (den Haag) een blanco envelop, inhoudende een door Dr D. (Utrecht) beschreven blad papier. De heer Zorab had deze volkomen „neutrale" inductor enige dagen te voren (per post) van mij ontvangen, met verzoek hem aan genoemde psychoscopiste ter hand te stellen en de indrukken, welke zij bij de „behandeling" van deze inductor zou krijgen, te noteren. Er dient hier op gewezen te worden, dat ik de heer Zorab volkomen onkundig had gelaten met betrekking tot de herkomst van deze inductor, dat het door Dr D. geschrevene geen enkele aanwijzing met betrekking tot hemzelf (of zijn gezin) gaf en dat de heer Zorab Dr D. nimmer ontmoet had (en mij ook nimmer over hem had horen spreken).

Op 3 September ontving ik een schrijven van de heer Zorab waarin hij mij verslag uitbracht van hetgeen mevr. v. d. B.-T. op 1 September aan de hand van de inductor had gezegd. Daaruit bleek dat zij een aantal juiste gegevens met betrekking tot Dr D. had medegedeeld [1]).

Op 11 September 1942 bevond ik mij ten huize van genoemde psychoscopiste met het doel enkele proeven met haar te nemen.

1) Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 166.

Onder de door mij meegebrachte voorwerpen bevonden er zich enkele, die mij door Dr D. ter hand waren gesteld. Nauwelijks had zij één dezer voorwerpen ter hand genomen, of zij wist mij te vertellen dat dit toebehoorde aan een persoon voor wie men reeds eerder bij haar geweest was [1]). Kennelijk kwam het „beeld" van de man, dat de inductor (een nagelschaartje) bij haar „verwekte", haar, op grond van het bezoek dat de heer Zorab haar op 1 September had gebracht, bekend voor.

Ofschoon, zoals ik reeds opmerkte, de mogelijkheid bestaat, dat mevr. v. d. B.-T. hier op paranormale wijze (telepathie of gedachtenlezen) te weten kan zijn gekomen, dat zij reeds eerder een inductor van Dr D. had behandeld (in welk geval het hier als voorbeeld misplaatst zou zijn), zo zij er hier op gewezen, dat de ervaring mij geleerd heeft, dat de „herkenning" zich hier ook dan voor had kunnen doen, indien het eerste bezoek door mij en het tweede door de heer Zorab gebracht was.

De hier besproken herkenning blijkt volstrekt niet altijd plaats te vinden op grond van het uiterlijk voorkomen der afwezige consultanten met betrekking tot wier „beeld" de proefpersonen vermogen te „hallucineren".

Van de heer G. Croiset [2]) is het mij bekend, dat hij personen uit de kring zijner consultanten, die na maandenlange afwezigheid hem opnieuw bezoeken (om hem als „magnetiseur" te consulteren) soms vermag te herkennen aan hun pijnen, angsttoestanden enz. die hij, als gevolg van het feit dat hij met hen in „telepathisch rapport" [3]) geraakt, tijdelijk met hen meevoelt, meebeleeft enz. Hij weet dan dat hij deze pijnen reeds eerder (t.w. bij een vroegere ontmoeting) gevoeld, deze angsttoestanden reeds eerder heeft doorgemaakt [4]). Er dient hier aan toegevoegd

1) Het dient uitgesloten te worden geacht dat mevr. v. d. B.-T. langs normale weg te weten is gekomen dat er zich onder de voorwerpen, welke ik op 11 September 1942 voor haar uitstalde, zich één bevond, dat Dr D. (wiens handschrift de heer Zorab haar op 1 Sept. als inductor overhandigd had) toebehoorde. De heer Zorab wist niet dat het in mijn bedoeling lag haar ruim een week later opnieuw een inductor van Dr D. voor te leggen. Noch voor, noch tijdens het consult liet ik proefpersoon merken dat het mij bekend was dat de heer Zorab haar tien dagen te voren bezocht had.

Toegegeven dient te worden dat de mogelijkheid bestaat dat mevr. v. d. B.-T. haar kennis (dat men haar reeds eerder met betrekking tot Dr D. geconsulteerd had) op paranormale wijze (telepathie of gedachtenlezen) aan mij ontleend heeft.

2) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XVII, pag. 1 en pag. 93.

3) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", Utrecht, 1949, pag. 63.

4) Bij sommige artsen kan men iets dergelijks (maar dan op zintuigelijk gebied) opmerken. Het komt n.l. voor dat zij patiënten, die hen na verloop van jaren opnieuw consulteren (zonder daarbij door de arts aan hun uiterlijk voorkomen herkend te worden en zonder dat zij hem daarbij vertellen, dat zij hem in vroegere jaren reeds consulteerden) aan zekere lichamelijke afwijkingen (die zij b.v. door palpatie leren kennen) herkennen.

Soesman („Beknopt leerboek der physiologie" (red. Benjamins en Reys), Zutphen,

te worden, dat de heer Croiset dagelijks tientallen patiënten aan zich voorbij ziet trekken en dat hij in een groot aantal gevallen aan hun uiterlijk voorkomen slechts weinig aandacht schenkt. (Het uiterlijk voorkomen zijner consultanten is voor hem veelal „achtergrond", hun klachten daarentegen „figuur" [1])).

Waar de heer Croiset (evenals zovele andere psychoscopisten) nu ook „indrukken" met betrekking tot afwezige personen (veelal aan de hand van inductoren, welke hem door derden (proefnemers e.d.) ter hand worden gesteld, daar kan het ons niet verbazen dat hij (evenals andere psychoscopisten) op grond van zekere lichamelijke of ziellijke verschijnselen zich er soms van bewust wordt, dat hij in het verleden reeds een voorwerp van deze (afwezige) consultant heeft behandeld.

Soortgelijke ervaringen deed Osty bij onderscheidene zijner proefpersonen op. Zo bericht hij b.v. van mej. de Berly, dat zij zo gemakkelijk in trance (anders gezegd: in „haar tweede toestand") geraakte, dat hij zich genoodzaakt zag aan te nemen, dat deze „tweede toestand" bij haar deel uitmaakte van haar „vie mentale courante". Bij haar, aldus de onderzoeker, waren de normale zintuigelijke waarneming, de verstandelijke redenering en haar vermogen om op paranormale wijze „waarnemingen" te doen zo nauw met elkaar verbonden, zo dooreen gemengd, dat het tijdens een gesprek met haar niet mogelijk bleek de verschillende elementen van dit geheel te ontwarren. Wanneer zij met iemand, die zij nimmer te voren ontmoet had en over wie zij ook te voren nimmer had horen spreken, in aanraking kwam, kon men bij herhaling opmerken, dat het was alsof zij gemeenschappelijke herinneringen uitwisselden. Zij sprak dan over de plaatsen waar deze onbekende gewoond had of woonde, over personen uit zijn omgeving of met wie hij in vroegere jaren in aanraking was gekomen, alsof zij zelf op die plaatsen gewoond had of woonde en alsof zij deze personen zelf kende of gekend had. Bij herhaling gebeurde het bij dergelijke gesprekken, dat zij over dingen sprak die de betrokkene vergeten scheen en waarvan hij de juistheid eerst na enig nadenken kon beamen.

De kennis die aldus bij proefpersoon tijdens een gesprek met een haar *on*bekende „opwelde" („subliminal uprushes" (Myers)), bleef haar bij. Zij vergat de dingen, die zij bij zo'n gelegenheid gezegd

1924) vertelt van een arts (pag. 301), „die na jaren een patiënt terugziende, deze noch zijn ziekte niet eer herkende, dan nadat hij het destijds zieke orgaan opnieuw met de hand had afgetast, maar zich nu ook alle bijzonderheden, zelfs die der omgeving, nauwkeurig herinnerde."

Analoog aan dit geval merkte ik enige malen bij Croiset op, dat hij zich een persoon eerst dan vermocht te herinneren nadat hij opnieuw met hem in telepathisch rapport was geraakt.

1) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XVI, pag. 168.

had, niet meer. Bij herhaling gebeurde het dat zij – wanneer zij na verloop van jaren, opnieuw met iemand in aanraking kwam, wien zij eenmaal een en ander uit zijn leven had verteld, zij zich wist te herinneren wat zij hem bij gelegenheid van de eerste ontmoeting had verteld. Daarbij kreeg zij dan weer nieuwe indrukken.

Mej. de Berly vergat nooit iets van de gesprekken, die zij met de personen, die haar geconsulteerd hadden, gehad had. Het reproductievermogen, waarover zij in haar „tweede toestand" beschikte, bleek verbazingwekkend te zijn.

Waar dit „trance-geheugen" zich echter steeds (naast haar „gewone" geheugen) deed gelden, zag zij zich genoodzaakt om zich van de mensen te isoleren (een beetje als kluizenaarster te leven). Een ongelimiteerd contact met andere personen putte haar (bij wie – om hier met Bergson te spreken – het remmend mechanisme kennelijk onvoldoende functionneerde) uit.

(*Wordt vervolgd.*)

TELEPATHISCH MECHANISME IN DROMEN

DOOR MARTEN N. DAMSTRA

(*vervolg en slot van pag. 257, 17e jaargang*)

Critiek

In zijn beschouwingen, waarvan de titel reeds de denigrerende tendentie openbaart door te spreken van laatste „findings", gaat Ellis uitvoerig in op de gevallen en gevolgtrekkingen van de auteurs Eisenbud, Pederson-Krag en Fodor, waarna elk hunner een wederwoord laat horen en waarop het laatste woord is aan Ellis, die zijn standpunt daarin handhaaft. Het zou ons te ver voeren, de discussie in haar geheel over te nemen, ofschoon zij alleszins de moeite waard is, minder om de zeer eenzijdige en tamelijk verwarde bestrijding van Ellis, danwel om de puntige verdediging door de aangevallenen. Ik volsta dus met, naast verwijzingen naar deze interessante bron zelf, deze critiek aan een algemene beschouwing te onderwerpen. In hoofdzaak gaat Ellis uit van de mening, dat het in het geheel niet bewezen is, dat er zo iets als telepathie bestaat en dat de „uitvindingen" van de auteurs op povere bewijsvoering berusten. Waar het wetenschappelijk bewijs van het bestaan van telepathie in onze dagen alzijdig is geleverd, is het feitelijk reeds zinloos in discussie te treden over de verschijningsvormen van dit phenomeen met iemand als Ellis, die zich nog op een algemeen overwonnen standpunt stelt, dat het voorkomen van telepathie en andere onder het verzamelbegrip paragnosie vallende verschijnselen categorisch moet worden ontkend.

De voornaamste redenen waarom zij „telepathische" voorvallen vonden, schijnen, volgens Ellis, de volgende te zijn:

1. Zij waren allen volkomen overtuigd van het bestaan van telepathische phenomena en stonden benieuwd op de uitkijk naar zelfs het geringste bewijs ervan.
2. Zij interpreteerden allen de term *telepathie* zeer onsamenhangend en vonden „telepathie" bewezen als een voorval plaats vond gelijktijdig met, eerder of later dan een overeenkomstige gebeurtenis.
3. Zij verkozen allen overeenkomstige en toevallige tweevoudige gebeurtenissen als onmiskenbare „telepathische" te aanvaarden.
4. Zij neigden allen er toe, normale analytische bevindingen af te stemmen op vooraf beraamde telepathische begrippen. Naar behoefte brachten zij materiaal met elkaar in verband, ongeacht of het manifest was of latent, bewust of onbewust, symbolisch of niet-symbolisch, voor uitleg vatbaar of niet vat-

baar, wanneer en waar dit materiaal maar passend gemaakt kon worden voor een telepathische hypothese.

5. Zij gaven allen „telepathische" dromen betrekking hebbend op patiënten, die in nauwe relatie stonden met hen en die meestal zelf overtuigd waren van het voorkomen van telepathische phenomena. Zij leverden dus droomvoorbeelden, waarvan inhoud en associatief materiaal gemakkelijk bewust of onbewust (sic M. D.) de patiënt door de verslaggevende analyticus kan zijn gesuggereerd.

6. Zij streefden allen er naar munt te slaan uit de wet van het toeval, door op de uitkijk te staan naar „telepathische" dromen bij *al* hun patiënten, zodat bij gelegenheid zeker *een paar* samentreffende dromen moesten worden ontdekt."

Ellis concludeert nu verder: Met het oog op de gronden, waarop de auteurs bij het gebruik van hun, van hun bevooroordeeldheid blijk gevende, onderzoekingsmethodes de bewijzen voor telepathie, welke zij zo wanhopig zochten, *zouden hebben* gevonden kan enkel worden vastgesteld, dat *niets* van wat zij tot dusverre hebben opgeleverd in enig opzicht recht geeft om het voorkomen van telepathische dubbeldromen bewezen te achten en hij stelt dan een programma op van eisen, waaraan het phenomeen der telepathische overdracht in de droom zal hebben te voldoen wil het erkenning erlangen:

1. Als eerste punt komt Ellis ook hier met de voorwaarde, dat de telepathische phenomena niet gesuggereerd mogen worden, *opzettelijk* of *onopzettelijk* door onderling contact van de deelhebbers of met derden, inzonderheid met een analyticus.

2. De „telepathische" inhoud van dromen of andere voorvallen moet volkomen manifest zijn, specifiek en concreet en nimmer vaag, algemeen of voor meer dan één uitlegging vatbaar. Symbolische, latente, onbewuste of voor meer uitleggingen vatbare voorstellingen, in het bijzonder die, welke in het algemeen aan menselijke wezens eigen zijn, zullen onder geen beding als bewijs voor telepathie aangenomen worden, daar een handig man *altijd* uit zulke voorstellingen kan halen, wat hij er in wil vinden.

3. De beweerde telepathische voorvallen moeten tegelijkertijd plaats vinden of ten minste zo kort op elkaar, dat er geen mogelijkheid bestaat, dat een deelhebber, direct of indirect, over de inhoud van de telepathische voorstelling van de ander kan worden ingelicht en zó, dat er geen mogelijkheid bestaat, dat er een deelnemer gaat afwachten of de andere een *eventuele* voorstelling krijgt, die met de zijne overeenstemmende elementen behelst.

4. De deelhebbers aan telepathische voorvallen zowel als de verslaggever en uitlegger van zulke voorstellingen mogen er onder geen omstandigheden een vooropgesteld belang bij hebben, het bestaan er van bewezen te zien. Deze deelhebbers zouden beslist geen trouwe gelovigen in telepathie mogen zijn en moesten zeker geen lieden zijn, die in zee zijn gegaan met het vooropgesteld doel, telepathische phenomena te zoeken. Zij moeten te allen tijde objectieve waarnemers zijn, die een gezonde dosis scepticisme bezitten met betrekking tot het voorkomen van telepathische voorvallen.

5. Alle materiaal met betrekking tot telepathische feiten moet onmiddellijk worden vastgelegd door middel van een gramofoon of geluidsfilm in de oorspronkelijke tekst, waarin de deelhebbers de voorvallen vertellen en waarbij elke deelhebber natuurlijk zijn verslag moet uitbrengen, onafhankelijk van alle andere deelhebbers. Alle gedrukte verslagen van zulke gebeurtenissen moeten bestaan uit directe afschriften van het relaas van het phenomeen of copieën van het filmverslag, welke beschikbaar moeten blijven voor verdere navraag van belanghebbende lezers. Alleen nadat een behoorlijk aantal telepathische gevallen zijn verzameld en vastgelegd op bovenomschreven wijze en hun relatie tot loutere toevalligheid absoluut is uitgesloten, zal enig ernstig bewijs van telepathie in psychoanalytisch belangrijk materiaal waarde kunnen hebben. Wat op het ogenblik bestaat, kan, volgens Ellis, de toets ener wetenschappelijk critiek niet doorstaan.

Men zou zo zeggen: hiermede kunnen de auteurs het doen! En waar ik onafhankelijk van hen soortgelijke ervaringen opdeed en tot soortgelijke bevindingen en gevolgtrekkingen kwam, mag ik mij dezelfde handschoen toegeworpen achten en wil ik deze gaarne opnemen.

Verweer

Allereerst mag men rustig vaststellen, dat wie dermate bevreesd is voor invloed van vooroordeel als Ellis, zelf wel hoogst vooringenomen moet zijn, tegen wat anderen in zijn oog hebben „uitgevonden", maar wat ze in werkelijkheid aanvankelijk hebben opgemerkt, met ernst overwogen en daarna misschien met wat te groot enthousiasme – dat bij elke drager van nieuwe denkbeelden licht is te vinden – aan de openbaarheid prijsgegeven, wat enkel de verdienste kan hebben, andere onderzoekers in een vroeg stadium gelegenheid te hebben gegeven, die ideeën aan eigen bevindingen te toetsen, zoals hier het geval was. Juist publicatie (die Ellis als een kleine epidemie van artikelen over telepathie in de analyse kenschetst) is hier de aangewezen weg om tot vruchtbare gedachte-wisseling te

komen en andere onderzoekers aan te sporen tot voortbouwen op de gelegde basis. Met de beste wil van de wereld kan ik niet inzien, waarom een phenomeen, dat door verschillende onderzoekers wordt geconstateerd (maar daarmede nog niet is verklaard, wat trouwens niemand pretendeert) moet worden genegeerd, omdat de vorsers ernaar zochten!

Ik herinner mij in de winter van 1944 te hebben kennisgenomen van een geval van een vrouw van 29 jaren, die een half jaar vruchteloos in een ziekenhuis verbleef voor maagklachten, die volgens haar na een „nare" droom voor het eerst waren opgetreden. Deze initiële droom, waarvan destijds geen notitie werd genomen, overtuigde mij van de aanwezigheid van beduidende psychogene momenten in de aetiologie en was dus aanleiding, patiënte een psycho-analytische behandeling in de plaats harer inwoning in overweging te geven. Waar er tegen deze behandeling een sterke animositeit bleek te bestaan, had ik haar, om haar de noodzaak daarvan te doen inzien, tegen de gewoonte, wel een en ander uit de hoogst zinvolle droom moeten duiden. Dit frappeerde haar en leidde tot vertrouwen in „een behandeling, die gelegenheid gaf, uit simpele dromen iets te halen, dat de oorzaak van zoveel narigheid kon helpen opsporen en onwerkzaam maken", naar de vrij intelligente patiënte zelf opmerkte, terwijl ze eigener beweging eraan toevoegde, dat de eigenlijke oorzaak dieper moest zitten dan uit de geduide droom bleek, welke inderdaad slechts een actuele psycho-traumatische gebeurtenis betrof, welke aanleiding voor het uitbreken van de neurose was.

De initiële droom luidde:

> Ik was in een *kerk*. Toen ik nog in de ingang stond, kwam de *geestelijke* op me toe. Hij droeg een *mijter*. Plotseling was de plechtige omgeving veranderd in een *feestzaal*. Aan de wand stonden jongedames, kennelijk te wachten om ten dans te worden gevraagd en de geestelijke was veranderd in een *feestganger met een grote hoog-opgeblazen feestmuts op*. Hij vroeg me ten dans en pakte mijn handen in de zijne, die vies-vochtig waren, zodat een sterk *gevoel van walging* mij bekroop en ik hem wegstootte, waarop mijn gevoel omsloeg in een groot verdriet, toen hij zich tot een der andere dames wendde en met haar wegdanste.

Patiënte, die een vrij gestoorde indruk maakte, was verloofd. Zij had zeer hoge verwachtingen van de *geestelijke* waarden in het huwelijk, doch de *lichamelijke* zijde stond haar zeer tegen en ze toonde een sterke *afkeer* van de verlangens van de verloofde in die richting. Uit angst wilde ze haar verloving wel verbreken, maar kon het besluit

toch ook weer niet ten uitvoer brengen, tot de jongeman (voor haar geheel onverwachts en onbegrijpelijk) met haar brak en een harer vriendinnen vroeg. In de nacht na het spoedig daarop voltrokken huwelijk van de ex-verloofde en de (nu ook ex-)vriendin had patiënte de droom en daarop meldde zich de „maagkwaal".

In deze „honger-winter" waren er in de grote stad dwingender noden (welke iemand de luxe van een neurose minder dan ooit permitteerden!) zodat van de geadviseerde behandeling voorlopig niets kon komen. Een paar weken na het eerste en enigste onderhoud, zond ze mij spontaan een droom, die haar belangrijk voorkwam (en dit inderdaad was) in de wat naïve hoop, dat ik daaruit de kern van de moeilijkheden zou kunnen vinden en mededelen (wat onverantwoordelijk zou zijn). Bij de ontvangst van deze brief, die een paar dagen onderweg was, viel mij in, dat ik een paar avonden te voren aan dit geval had zitten denken en toen ik het relaas las, had ik alle reden tot verwondering, omdat de inhoud van die droom absolute overeenkomst vertoonde met een droom, die ik die avond bij Stekel las, toen mijn gedachten afdwaalden naar het bewuste geval. Ik had het boek daarbij dichtgeslagen en geen gelegenheid gehad het weer ter hand te nemen. De droom bij Stekel, welke hij van uitvoerig commentaar voorzag, luidde:

> (218) Ich habe einen *kleinen Vogel gehabt, und er ist* von einem Wagen beschädigt, *überfahren worden. Ich habe ihn genommen.* Er hat mich in Todeskampf *mit dem Schnabel gezwickt. Ich habe ihn in ein Sacktuch gebunden. Auf einmal ist aus dem Sacktuch eine Katze gekommen, die sehr hoch auf mich sprang*[1]).

De droom van patiënte luidde:

> Ik fietste op de *Weesperzijde* met mijn jongste broer.
> (phonetisch-associatieve analyse: *Wees* (de vader was overleden) en (lichaams-)*zijde*).
> Plotseling waren we in een kamer of ruimte, waar een *fonteintje* was met water erin en zand op de bodem (aan een *vogel*-kooitje zit ook een *fonteintje*).
> Hieruit staken twee pootjes van een *klein vogeltje*, dat ik er uit haalde. *Het leefde nog. Het tongetje hing uit zijn bekje.* Het was kaal en had de grootte van een handvol. Ik vouwde een *wit kleedje* dat ik ergens vond, dubbel en *legde het diertje er op. In eens was het een kat geworden*, die steeds groter werd, mij strak aanzag, een poot gaf en daarbij *licht krabde*.

1) W. Stekel: Die Sprache des Traumes, München u. Wiesbaden, 1922.

Schema:

droom Stekel: (mannelijke patiënt)	*droom patiënte:*
Een klein vogeltje.	Een klein vogeltje.
Opgenomen na overrijden.	Uit een fonteintje genomen na fietsen met een broer.
Het was gewond en hapte met het snaveltje.	Het leefde en zijn tongetje hing uit zijn bek.
Ik bond het in een zakdoek.	Ik legde het op een wit doekje.
Opeens was het een kat, die tegen de dromer opsprong.	Opeens was het een kat, die licht krabde.

De diepte-psychologisch geöriënteerde lezer zal mij onmiddellijk willen toegeven, dat deze tweede droom van patiënte appelleert aan eerdere, met incest-verbod beladen en tot schuldgevoelens aanleiding gevende (event. gefantaseerde) belevenissen van dezelfde aard en dat hierdoor de houding van patiënte tegenover de sexuele liefde werd bepaald en voor ons verklaard.

Hoewel in die dagen het droomdenken reeds mijn volle belangstelling had, had ik nog geen oog voor de mogelijkheid van telepathische beïnvloeding daarvan. Ik zag in deze twee dromen niet meer dan een frappante, maar verder geheel toevallige overeenkomst van droombeelden, welke men als stereotype „symbolen" van sexuele aard kan beschouwen, welke uniform en internationaal als ze zijn, zeker door verschillende dromers, onafhankelijk van elkander kunnen worden benut met natuurlijk groter of kleiner verschil in strekking. Wanneer ik echter op dit ogenblik dezelfde ervaring zou opdoen, dan zou ik zeker niet aarzelen, de mogelijkheid van telepathische beïnvloeding in overweging te nemen.

Wil ik nu hiermede *bewezen* zien, dat hier sprake was van telepathische beïnvloeding? Geenszins! Het zal er bij moeten blijven, dat we mogen aannemen, dat telepathische „gedachte"-overbrenging hier een rol *kan hebben* gespeeld, hetzij dat ik onbewust patiënte het uitdrukkingsmiddel voor haar verdrongen thema ter beschikking stelde, hetzij dat zij vanuit haar behoefte aan dat middel, passende beelden uit mijn „inventaris" heeft geput, waarin practisch geen antithese behoeft te worden gezien. In elk geval valt hier te constateren, dat belangrijk psycho-traumatisch materiaal in een droom werd geactiveerd, zonder dat bewust door mij invloed uitgeoefend werd.

Geven wij nog een voorbeeld, waarin de mogelijkheid van – evenzeer onbewezen – telepathische droom-beïnvloeding tot uiting komt.

Twee zusters – tweelingen – hebben liefde opgevat voor eenzelfde man, wat ze voor elkander geheim hielden. Bij een gezamenlijk be-

zoek aan de man, in zijn tuin gezeten, slaat de een – Henriëtte – de ander – Jacoba – *een rood shawltje om* tegen kouvatten. Op het oog niet anders dan een uiting van zusterlijke bezorgdheid. Des nachts daarop droomt Henriëtte:

> Zij ziet Jacoba *met een rood shawltje om* op een motorfiets in het water rijden en steekt tot haar eigen verwondering geen hand ter redding uit.

Die zelfde nacht droomt Jacoba:

> Zij wordt door Henriëtte *met een rode shawl* geworgd.

Hier zijn de beelden in genen dele identiek en evenmin vertoont de inhoud op het eerste gezicht overeenkomst. Enkel de rode shawl verraadt het haat-affect, dat in beide dromen spreekt. Wie zal nu echter uitmaken, of en inhoeverre de worgdroom van Jacoba het product is van eigen – in de rivale geprojecteerde – onbewuste haatstrevingen, geactiveerd door eigen waarneming van de suspecte bezorgdheid van haar zuster of is gewekt door het onbewuste gedachten-complex van Henriëtte, dat achter haar schijnbaar onschuldige handeling staat? Met kennis van de inhoud van de van een sterke negatieve gevoelsinstelling getuigende droom van Henriëtte, door welke haar bewuste bezorgdheid moest worden gecamoufleerd, zal men m.i. met telepathische overdracht ook in dit geval mogen rekenen.

Het kan dus zeer moeilijk zijn om uit te maken of er in bepaalde gevallen van telepathische beïnvloeding sprake was. Evenzeer als bij een diagnose de ene arts meer somatogene aetiologische momenten en de andere meer psychogene in zijn overwegingen zal kunnen betrekken, al naar hun instelling ten opzichte van de waardering, waarbij beiden gelijk kunnen hebben, zo zal de voor telepathie gepreoccupeerde analyticus telepathische droom-beïnvloeding kunnen vinden, waar een ten aanzien van dit phenomeen sceptischer, om niet te zeggen afwijzend-staande collega, deze niet zal zien of willen zien.

Ik heb het thans over de practijk; theoretisch zal men een heel programma van eisen kunnen opstellen, maar niemand zal er toe komen om ervoor te gaan zitten met het voornemen, de telepathische droom uit te vinden, zoals Ellis het ongeveer wil doen voorkomen. Ik twijfel er geen ogenblik aan, of de auteurs hebben met hun „uitvinding" dezelfde ervaring opgedaan als ik. Het zijn uiteraard personen met belangstelling voor en kennis van het droomdenken in het algemeen of in dat van hen zelf – ruw genomen analytici en patiënten – die gelegenheid hadden telepathische droombeïnvloeding waar te nemen en het is de telepathische dubbeldroom, die eerder

dan enig ander telepathisch droom-phenomeen zal opvallen. Daarna is de belangstelling gewekt, die blijft uitgaan naar verdere gevallen uit eigen omgeving of practijk. Van Willy, die ik voor volkomen betrouwbaar en zeker niet voor een „vooringenomen zoeker naar telepathie in tweevoudige gebeurtenissen" houd, kreeg ik het eerst de zorgvuldig genoteerde gegevens over de met zijn dochtertje gedeelde dubbeldroom (IV), die hem merkwaardig voorkwam. Dat er geen phonogram of geluidsfilm-opname gemaakt is, zal wel niemand ernstig betreuren behalve Ellis, die het ongetwijfeld reeds van nadeel zal achten, dat Willy aandacht aan zijn dromen pleegt te schenken, bij gelegenheid ook dromen van huisgenoten noteert en bovendien de psycho-analytische behandelings-methode geen kwaad hart toedraagt. Wie ter wereld zal van de schoenmaker of de bakker verwachten, dat zij hun dromen opschrijven, tenzij zij patiënten zijn met opdracht daartoe en dat zullen doen met de nauwkeurigheid en geloofwaardigheid van een Willy? Zijn familie vormt een kleine gemeenschap – een „foule à trois" – zoals er twaalf in een dozijn gaan. Een analyticus, tegen wiens invloed Ellis zoveel bezwaar heeft, komt er niet aan te pas. Ellis noemt die invloed bewust of *onbewust*, zoals wij zagen. Het is Pederson-Krag die mijn idee bevestigt, dat deze, door Ellis gewraakte onbewuste beïnvloeding juist niet anders kan zijn dan... *telepathie*! Terwijl Eisenbud omstandig berekende, hoe gering de toevalskans wel moet zijn om twee dromen (en dus ook die van mijn voorbeeld van een dubbeldroom IV) overeenkomst te zien vertonen op zoveel punten. Ik deel zijn mening, dat het practisch uitgesloten is, dat men bewust invloed zou kunnen uitoefenen door twee of meer dromers (buiten hypnose) met succes voor te schrijven, wat zij tegelijkertijd zouden moeten dromen in overeenkomende beelden resp. inhouden. Experimenteel zal de telepathische dubbeldroom wel niet te verwekken zijn en daarom zijn wij voor de bestudering van dit phenomeen en de analytische praktijk afhankelijk van de spontane gevallen, die ons onder ogen moeten komen en gewaardeerd worden op dezelfde beproefde wijze als elk ander gegeven, dat van belang kan zijn voor inzicht en therapie. Daarom zal men de invloed van telepathische overdracht van gedachte-inhouden bij patiënten in hun droomleven tot uiting komend (of in dat van de therapeut) niet mogen verwaarlozen!

In de onderhavige onvruchtbare discussie praten auteurs en criticus langs elkander heen, omdat de laatste, die immers reeds het bestaan van telepathie in twijfel trekt (daarmede van zijn bevooroordeeldheid blijk gevend) – wat anderen als bestaanbaar aanvaarden – aan spontane gevallen maatstaven wil aanleggen ter bewijsvoering, die enkel in de experimentele telepathie (overigens voor andere phenomena

dan de telepathische droom, waarvoor in geval van experiment ook criteria moeten worden vastgesteld) mogelijk en daardoor op haar plaats is. Daar wij – zoals wij zagen in onze voorbeelden van het bedorven rokje (III) en „Nice Girls" (IV) – mogen aannemen, dat in elke als telepathisch beïnvloed aangemerkte droom naast het telepathisch, exogeen materiaal ook autogeen is verwerkt – het is immers uit analytisch oogpunt essentieel, dat wij autogene themata hier exogeen kunnen zien aangeboord en vrijgelegd – zal het door toepassing van alle door Ellis wenselijk geachte criteria wel niet doenlijk zijn, het telepathisch beïnvloede deel zuiver te isoleren. Ook paragnosten vermengen dikwijls hun paranormaal verkregen kennis met eigen normale herinneringsbeelden. Reeds daarom zullen we onderscheid hebben te maken tussen wat wij ons voor dagelijks therapeutisch gebruik ten nutte kunnen maken en de gevergde exact-wetenschappelijke bewijsvoering, die voor de spontane phenomena het doodvonnis kan inhouden. Waar men de maatstaven van het experiment niet kan aanleggen, moeten wij wel volstaan met redelijke eisen van betrouwbaarheid te stellen aan deelhebber en verslaggever van spontane telepathische verschijnselen.

Een andere kwestie is, of naast de hier bepleite soepele toepassing van voorwaarden voor erkenning van de telepathische droom, geen richtlijnen ter definitie gewenst voorkomen. En dan denk ik in de eerste plaats aan het tijdsbegrip. Hoewel juist kenmerkend voor de telepathie is, dat tijds- en ruimtebegrippen zeer relatief zijn, acht ik het – ditmaal mèt Ellis – niet juist om ons met deze relativiteit te dekken, als het gaat om ver uiteenliggende tweevoudige gebeurtenissen (dus als een dubbeldroom qua tijdstip bij een participant groot verschil oplevert met de andere) of om ver terug liggende indrukken van z.g. agenten (dus als diens „dagindruk" te zeer in het verleden ligt, om bij een ander een enkeldroom tot stand te brengen (of omgekeerd, bij „aangrijpen" als „stof" tot de droom herkend en *erkend* te worden).

Men ziet dat ik ook hier verschil maak tussen de telepathische enkel- en de telepathische dubbeldroom, zoals ik reeds deed bij de bespreking van de congruentie- en interpretatie-verschillen der voorstellingen bij deze laatste.

Uit mijn betoog volgt reeds, dat ik als enkeldroom zou willen benoemen, een telepathisch beïnvloede droom van een individu, waarbij het evident is te achten, dat thema of beelden afkomstig zijn van een ander, ongeacht of deze een actieve of meer passieve rol kan hebben gespeeld in de „overdracht" van wat wij dan „dagindruk" zouden willen noemen.

Minder als concessie aan Ellis' zin voor reglementeren, dan wel uit practische zin voor uniformiteit in definitie en terminologie, zou

ik voor de telepathische enkeldroom (die zich in dit opzicht niet onderscheidt van de normale autogene) als limiet willen doen gelden, dat de indruk van de een, die aanwijsbaar een droom van een ander aan de gang brengt (of door die ander wordt benut) van niet langer terug mag zijn dan van de dag voorafgaand aan de nacht, waarin de telepathische enkeldroom plaats vond. Wanneer de indrukken (op directe zintuigelijke waarneming berustend of overdacht, zie blz. 236 en 237) verder terugliggen dan de vorige dag, kan men ze niet meer als gangmakende (of aangegrepen) dagindrukken qualificeren, maar vormen ze voorbewust herinneringsmateriaal, dat niet alleen reeds (zoals de oudere indrukken van de film „Royal Wedding" in droom IV) op appèl van een werkelijke *dag*indruk in de droom kan worden binnengeloodst (tot zinvol gebruik), doch op zijn beurt dieper gelaagd, associatief-verwant materiaal kan oproepen (zoals infantiele traumata in droom III van het bedorven rokje). Terloops zij opgemerkt, dat de meest recente „dag"-indruk wel de laatste eigen bewuste gedachte is, die bij het inslapen overgaat in een droombeeld (zg. hypnagoge beelden). Deze beelden kloppen als regel met de in woorden geformuleerde laatste bewuste gedachte voor het inslapen. Ieder onderzoeker op het gebied van het droomdenken kan daarvan ervaring opdoen uit eigen waarneming [1]).

Zoals we theoretisch (en practisch, doch dan met betrekkelijk geringe bewijsgronden) kunnen geloven dat dubbeldromen op een ver uiteen liggend tijdstip zouden kunnen worden gedroomd, moet het ook mogelijk zijn er mede te rekenen, dat voor het geval een laatste dagindruk – een in woorden geformuleerde bewuste overdenking – niet zou kloppen met het daaropvolgend droombeeld, daarin een indicatie ligt voor telepathische beïnvloeding door een ander dan de dromer zelf, onmiddellijk ingaand bij het inslapen.

De definitie van de dubbel (ev. tripel)-droom levert weinig moeilijkheden. Een zeker aantal punten van overeenkomst in het thema, de benutte beelden en in strekking en interpretatie wettigen het vermoeden van (wederkerige) telepathische beïnvloeding, mits de tijdstippen weder niet te ver uiteenliggen. Ik durf hier geen vaste termijn voorslaan als bij de enkeldroom.

Overigens kan het onderwerpen aan starre regels van een spontaan, levend en elastisch phenomeen als de telepathische droom slechts betreurenswaardig verlies van belangrijk psychognostisch materiaal van patiënten ten gevolge hebben.

1) Vlak voor het inslapen overwoog ik eens een vriend in nood een riem onder het hart te steken met een uitspraak van Goethe; dat wij allen wel eens op de levensweg „stolpern" en „zag" daarna, reeds ingedommeld, het beeld van een man, strompelend op een lange weg. Het aardige was, dat woord en beeld mij beurtelings „ontgleden" al naar mijn staat van „bewustzijn", en dat daarbij de man stilstond of verder ging alnaar ik even ontwaakte of weer in de slaap verzonk.

Telepathische beïnvloeding bij neurotici

Wij hebben gezien, dat wij de personen van onze eigen voorbeeldenreeks als vrij normaal mogen kenschetsen, zij het dan, dat bij Willy als nerveuze inslag een licht verhoogde emotionaliteit valt vast te stellen, welke minder een algemene is, dan wel een bijzondere voor zekere omstandigheden als uitgaan en bioscoopbezoek. Op grond van criteria, welke wij geleerd hebben te beschouwen als begunstigend voor het optreden van telepathische droombeïnvloeding, mogen we veilig aannemen, dat bij uitgesproken neurotici dit phenomeen zeker niet minder frequent mag worden verwacht, daar we bij hen een fixatie vinden aan psycho-traumatische emotioneel geladen belevenissen, gekoppeld aan een fixatie aan infantiele gevoelsverhoudingen. In de dromen van deze patiënten vindt juist de actualisering van verdrongen vroegere emotionele belevenissen haar uitdrukking hetgeen de affectiviteit stimuleert uit onvermogen tot normaal afreageren. Zo staat de affectieve belevingssfeer onder invloed van de emoties en in de slaap, waar de somatische uitdrukkingsmiddelen nagenoeg uitgeschakeld zijn ten gunste ener grotere psychomotiliteit, zullen de psychische belevenissen hun voor de droom adaequate uitdrukkingswijze vinden in individuen, die sterker op emotionele prikkels reageren en abnormaal affectief gebonden zijn. Inderdaad zou het eerder verwondering wekken als hier telepathische beïnvloeding niet een zelfde, zo niet grotere rol speelde als bij normalen. Nog sterker dan uit de algemene symptomen treedt in dromen van neurotici identificatie met andere personen op de voorgrond en de verschuiving van gevoels-verhoudingen op deze. Het is evident, dat hier omstandigheden zijn geschapen, welke onbewuste gedachtenoverdracht begunstigen. Waar geslaagde overdracht (Freud's Uebertragung) op zich zelf voorwaarde is voor het welslagen ener analytische behandeling, is het voorkomen van telepathisch rapport tussen analyticus en patiënt begrijpelijk, zoals wij reeds vroeger aannamen. Dit blijkt ook duidelijk uit de voorbeelden van Fodor c.s., die in hoofdzaak analysanden betreffen. Hier is de telepathische gedachtenoverdracht een wederzijdse. Wij mogen aannemen, dat onuitgesproken mentale suggesties in staat zullen zijn, patiënten te beïnvloeden, zoals uit hun dromen zal kunnen blijken. Aan de andere kant moet onderdrukt emotioneel geladen materiaal invloed kunnen hebben op de analyticus, die uiteraard zeer toegankelijk is voor het gedachtenleven van zijn patiënten en tot telepathische dromen aanleiding geven, waarbij niet uit het oog mag worden verloren, dat de therapeut juist vrijer, dat is minder geremd – met minder weerstanden – tegenover de conflict-stof staat. Van niet minder belang is wederzijdse telepathische beïnvloeding van patiënten en hun contacten.

Mogen wij het met deze wetenschap geen wonder achten dat de rol, die telepathische overdracht van bewustzijns-inhouden in de psychopathologie speelt, niet een grotere kan zijn dan we dachten? Als we zien, dat patiënten met orgaanfunctie-stoornissen van psychogene aard ziekteverschijnselen van een ik-vreemde persoonlijkheid tot de hunne maken door middel van identificatie en wanneer we verder bedenken, dat hier de onbewust optredende identificatie-psychismen gegrond zijn op buitengewone gevoelsbindingen, dan zijn hier zeker de voorwaarden geschapen voor een overweging, of verdrongen onbewuste gedachte-complexen, die achter de toegeëigende somatische symptomen staan, niet min of meer door telepathische overdracht kunnen zijn verinnerlijkt, zodat de voedingsbodem van de symptomen in laatste instantie bij een ander dan de patiënt moet worden gezocht.

Zo mogen we ons dus terecht afvragen: kan onbewuste psychische beïnvloeding van anderen op ons onbewuste – waarvan de droom maar een zeer partiële afspiegeling is – en van uit dat onbewuste op ons bewuste denken en streven, niet alleen groter, maar ook gevaarlijker zijn dan we ooit hadden kunnen vermoeden, zodat er met meer reden sprake kan zijn van een „bezeten zijn" dan wij met onze verlichte wetenschap zouden durven bekennen? Misschien kan een bezwerend woord van Jung ons hier een geruststellend antwoord geven: waar in de phylogenese der mensheid het bewustzijn een latere phase vertegenwoordigt, kan het nimmer de bedoeling zijn geweest, dat het onbewuste grotere macht kan hebben en wij voegen er aan toe: ook nu het is gebleken, dat anderen daartoe gereder toegang hebben dan wij bevroedden [1]).

Samenvatting

Dagindrukken van anderen dan de dromer zelf kunnen een droom aan de gang brengen, die eventueel kan worden gedeeld door de agent en derden.

Deze droom-agentia zijn werkzaam onder bepaalde omstandigheden. Als stimulerende factoren mogen wij aannemen een zekere geëmotioneerdheid van de agent en sterke affectieve bindingen van de betrokkenen. Verder een zekere mate van verdringing van het emotioneel geladen materiaal bij eerstgenoemde en de aanwezigheid van overeenkomstig materiaal bij de percipiënt. Ten slotte een behoefte tot het delen van warmte en genegenheid, een behoefte aan bescherming en geruststelling in geval van angst en ongerustheid.

In het algemeen voldoet het gezin aan deze behoeften. Als een kleine collectiviteit schept het begunstigende voorwaarden voor telepathische overbrenging van bewustzijns-inhouden. In geval van

1) C. G. Jung: De betekenis van dromen, Ciba-Tijdschrift, Maart, 1947.

analytische behandeling is de gevoelsverhouding tussen therapeut en patiënt (Freud's Uebertragung) bevorderlijk voor paranormaal interpsychisch contact.

Door telepathische beïnvloeding van dromen kunnen associatief verwante complexen in een dromer worden gewekt door overgedragen, door het zelfde affect beheerste, emotionele complexen.

Een telepathische droom kan een wens – een gewenste constellatie of situatie – realiseren, die door een agent werd verdrongen.

Voor het optreden van telepathische phenomena zowel als voor het dromen zijn verlaging van het bewustzijnsniveau, alsmede bewustzijnsvernauwing, bevorderlijk.

Interpsychische gedachte„wisseling" en dromen geschieden op de trap van een eerder ontwikkelingsstadium van het menselijk denken, dat tevens een ander denk-systeem is, het „beeld"-denken, waaraan de logische woord-formulering ontbreekt.

In sommige gevallen van telepathische droom-beïnvloeding dekken de beelden elkaar goeddeels, in andere valt het accent meer op de door emotionele complexen beheerste themata, zoals in de hypnotische droom naar willekeur kan worden gesuggereerd.

Tegenstellingen vervlakken als men het bewustzijn der verschillende participanten aan de telepathische droom als een enkel bewustzijn opvat, dat voor de duur van het interpsychisch rapport als zodanig functioneert.

Verschil in interpretatie der telepathische dubbeldromen zijn verklaarbaar, deels door het verschil in denksysteem (overbrenging in woord-formuleringen van in hoofdzaak visuele belevingen in „symbolische" beelden in de droom waargenomen) en deels door individueel gekleurde uitleg.

Er is alle reden om aan te nemen, dat telepathische droom-beïnvloeding bij neurotici niet minder frequent is dan bij normalen.

In de analytische neurose-behandeling kan telepathische droombeïnvloeding door de therapeut worden waargenomen als stimulans tot het opbrengen van verdrongen materiaal in patiënten. Invloed van contacten, in dromen tot uiting komend, mag door de therapie evenmin worden verwaarloosd.

De critiek van Ellis is eenzijdig en vooringenomen. Reglementeren en aanleggen der maatstaven voor experimentele telepathie aan spontane telepathische overdracht van bewustzijnsinhouden in de droom is onjuist en uit analytisch oogpunt ongewenst.

Naschrift

Met de onderhavige bijdrage is het onderwerp allesbehalve uitgeput, integendeel: wij staan slechts aan een begin en er moge een

opwekking in worden gezien van de belangstelling voor een phenomeen, dat in Amerika aanleiding gaf tot de hier mede besproken discussie en dat ook hier te lande meer aandacht verdient, niet alleen van hen, die met deze stof geconfronteerd worden uit hoofde van hun interesse voor de parapsychologie, doch ook als practiserend psychiater en psycholoog.

In verband met de bestudering van de telepathische droombeïnvloeding houdt schrijver zich zeer aanbevolen voor mededeling van gevallen, welke zich voordoen bij medeleden van de S.P.R. of aan hen uit omgeving of practijk ter kennis komen.

Ik meen er op te mogen wijzen, dat hetgeen geldt als pleidooi voor een soepele toepassing van criteria door hen, die in hun practijk met de mogelijkheid van telepathische (droom-)beïnvloeding kunnen kennismaken en rekening houden, ook van kracht is voor rapporteurs in het bijzonder van spontane gevallen bij niet-patiënten. Ik ben er mij volkomen van bewust, dat daarmede de tegenstander (die dat meestal meer is op grond van een vage tegenzin tegen het betrekken in het blikveld der „zuiver" wetenschappelijke belangstelling van al wat irreëel schijnt, dan op grond van kennisneming en ernstige bestudering van de hier behandelde verschijnselen) een wapen in de hand gegeven wordt tot het kenschetsen dezer en soortgelijke enquêtes als onwetenschappelijk gefundeerd. Doch de ervaring heeft geleerd, dat theoretisch vaststellen van strenge voorwaarden, het uitblijven van practisch elke berichtgeving tot gevolg kan hebben [1]). Ik heb dan liever een groot aantal gevallen, waarvan na bestudering bij een deel blijkt, dat we niet met het „gezochte" verschijnsel te doen hebben, welk negatief resultaat ten zeerste leerzaam kan zijn bovendien, dan geen enkele melding uit vrees voor onvoldoende „bewijs", zodat het kind met het badwater is weggeworpen.

Wat we hebben kunnen leren kennen als stimulerende factoren voor de telepathische droom-beïnvloeding, zijn geen uitgesproken criteria, zonder welker aanwezigheid een geval geen waarde kan hebben. Hetgeen de rapporteurs slechts kunnen doen is de feiten zo objectief mogelijk te beschrijven van gevallen, waarin redelijkerwijs mag worden aangenomen, dat de betrokkenen te goeder trouw zijn en geen normale zintuigelijke indrukken kunnen hebben opgedaan van wat langs paranormale kanalen uit de bewustzijns-inhouden van anderen is toegevloeid en in hun droomdenken tot uiting gekomen.

Uiteraard zullen acute gevallen als dat van Dr Lagrange, met enkele praegnante associaties als „kiespijn" en „kanker", heel wat gemakkelijker te determineren zijn dan de gecompliceerde, waar bij de samenlevende groep van betrokkenen (zonder ruimtelijke scheiding) als in een gezin (en dan nog vaak een gezin met „spanningen")

1) Zie P. A. Dietz: Mensch en Droom, Leiden, 1935, pag. 220.

complexen in het geding zijn van parallel lopende en elkaar kruisende associaties met betrekking tot een alle deelhebbenden op verschillende wijze rakende problemen als bijv. in het gezin van Willy de terugkeer van Jeane. De ontwarring van deze associatieve complexen zal niet zonder dieper gaande kennis van de persoonlijkheids-structuur tot stand kunnen worden gebracht.

Hoe ruimer echter het materiaal vloeit, des te nauwkeuriger zal het mogelijk zijn, de gedragingen van het telepathisch mechanisme in de droom te leren kennen en waarderen, de plaats van het phenomeen te bepalen in het conglomeraat der verschijnselen van de paragnosie en uiteindelijk het nut te demonstreren van dit weten voor de psycho-therapie.

Groenekan (Utr.).

BOEKBESPREKING

Dr W. J. de Haan: Levensnood en Levenskunst, Amsterdam, H. J. Paris, 1949. Geb. f 7.50.

In dit werk geeft de schrijver, arts en theoloog, zijn visie op de houding, welke de mens met betrekking tot de moeilijkheden des levens heeft in te nemen, ten einde zowel geestelijk als lichamelijk gezond te blijven. Het mag een verheugend feit (en daarbij een belangrijk teken des tijds) genoemd worden, dat de schrijver in zijn beschouwingen mede aandacht schenkt aan de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek en haar betekenis voor de psychiatrie. Zo blijkt hij (pag. 51 e.v.) geneigd te zijn rekening te houden met de mogelijkheid, dat „aardgebonden" geesten onder bepaalde omstandigheden „sensitieve" personen kunnen beïnvloeden, waardoor deze (ziellijke en geestelijke) stoornissen gaan vertonen, die de leek aanleiding kunnen geven hen als „krankzinnigen" te bestempelen [1]).

1) Aangenomen dat er zich inderdaad een telepathische beïnvloeding van „sensitieve" personen door buitenaardse wezens vermag voor te doen (een mogelijkheid waarmede ik ernstig rekening wens te houden) dan kan men daarin een aanleiding vinden om zich een tegenstander van de doodstraf te verklaren. De mogelijkheid dient dan immers onder de ogen te worden gezien, dat door een terechtstelling „ontlichaamde" misdadigers, vervuld van het verlangen om zich te wreken, door telepathische beïnvloeding (bewust of onbewust) het geestelijk welzijn van „sensitieve" personen ernstig kunnen benadelen.

Van spiritistische en theosofische zijde is hier bij herhaling op gewezen. Ofschoon een aantal aanhangers dezer bewegingen ongetwijfeld in hun beweringen veel verder gaan dan parapsychologisch verantwoord dient te worden geacht, ben ik nochtans van mening, dat de huidige stand van het parapsychologisch onderzoek ons aanleiding geeft te erkennen, dat zij met hun „occultistische" bezwaren tegen de doodstraf *in principe* gelijk hebben.

Persoonlijk heb ik dan ook niet geschroomd om, toen men mij van de zijde der Broederschapsfederatie de vraag stelde of ik van mening ben dat er bezwaren van parapsychologische aard tegen de doodstraf kunnen worden ingebracht, op deze vraag een bevestigend antwoord te geven. Zie Door inzicht tot daad (maandblad van de broederschapsfederatie), No. 8/9, 1949, pag. 59 e.v.

Ongetwijfeld zijn er meer betrekkingen tussen de medische psychologie en de parapsychologie aan te wijzen dan de schrijver noemt en wij hopen, dat hij in een volgende druk nog meer aandacht aan dit zo uiterst belangrijke onderwerp zal wijden dan hij in deze „tweede herziene en vermeerderde druk" reeds gedaan heeft. Misschien mogen wij t.z.t. van zijn hand ook een afzonderlijk werk over dit hoogst belangrijke onderwerp tegemoet zien. De tijden beginnen daar rijp voor te worden [1]).

Het is ons niet duidelijk waarom de schrijver van bovennormale of supranormale verschijnselen spreekt, wanneer hij het heeft over de verschijnselen, die het object van studie van de parapsychologie vormen. Naar onze mening zijn deze verschijnselen noch boven-, noch ondernormaal (ook niet super- of subnormaal) maar paranormaal, gelijk wij reeds op pag. 63 van de 16de jaargang van dit tijdschrift opmerkten.

TENHAEFF

1) Zie J. Ehrenwald: „Telepathy and medical psychology", Londen, 1947.

(Uit het medisch-psychologisch Laboratorium der Leidse Psychiatrische Universiteitscliniek, Hoofd: Prof. Dr E. A. D. E. Carp)

HYPNOSE IN DE HEDENDAAGSE PARAPSYCHOLOGIE

DOOR DR BERTHOLD STOKVIS, Conservator

In het vroegere occultisme speelde de hypnose een belangrijke rol. Waren het toen de electrodynamische hypothese (Grimes), de od-hypothese van Reichenbach, de radiërende zenuwkracht (Barety) of de vitale kracht van Baraduc, de menselijke polariteit (Chazarine), de z.g. energetische undulatie-hypothese der Napolitaanse school, de psychische straling „N" van Charpentier en Lakowski, kortom voor het merendeel uiterst vage hypothesen, die het wezen der hypnose moesten verklaren, in de hedendaagse parapsychologie worden door sommige onderzoekers soortgelijke vectoren, zij het in een moderner en wetenschappelijker aspect, naar voren gebracht. Het is verheugend, wanneer W. H. C. Tenhaeff, die door zijn baanbrekend werk als de toonaangevende vertegenwoordiger der wetenschappelijke parapsychologie in ons land mag gelden, reeds in 1926 schrijft: „Honderd jaar geleden was de hypnose nog een supernormaal verschijnsel; tegenwoordig rekent men haar algemeen tot de normale verschijnselen" [1]). „Een speciale parapsychologische visie op de hypnose is er niet en nieuwe gezichtspunten zijn er nog steeds niet" [2]). Inderdaad wordt in de meeste moderne parapsychologische geschriften ter verklaring van de hypnose de suggestie opgegeven; men meent echter, dat de leer der suggestie niet in staat stelt *alle* phaenomenen der hypnose te begrijpen. Dit blijkt uit het reeds geciteerde werk van Tenhaeff, wanneer hij het een absolute onjuistheid noemt te beweren, dat het hypothetisch fluïde volstrekt geen rol zou spelen vóór of bij het intreden van de hypnotische toestand [3]). Volgens hem [4]) is het probleem van het Mesmerisme in laatste instantie ingewikkelder dan onderzoekers als Preyer (± 1880) meenden, die de stichter van deze leer als charlatan beschouwden. Een soortgelijk standpunt vindt men verdedigd door F. Moser, die in haar handboek over het moderne occultisme meent de passes vooral ter opwekking van de diepe hypnotische toestand niet te kunnen missen en o.m. in verband hiermede de leer van Mesmer en Braid onmisbaar acht ter verklaring van de hypnotische verschijnselen [5]).

1) Tenhaeff, W. H. C.: Beknopte handleiding der Psychical Research, Leopold, 's-Gravenhage, 1926, 1e deel. Het astraallichaam, zie p. 14.
2) Tenhaeff, W. H. C.: Persoonlijke mededeling, 1945; id. id. 1949.
3) Tenhaeff, W. H. C.: id. Tweede deel, Occultisme en Sexualiteit, zie p. 38.
4) Tenhaeff, W. H. C.: Persoonlijke mededeling, 1945.
5) Moser, F.: Der Okkultismus, Täuschungen und Tatsachen. Ernst Reinhardt, München, 1935, Bd I, p. 234 e.v.

De ten onrechte als kwakzalver verguisde Weense arts Mesmer (± 1784) verwekte een op hypnose gelijkende toestand met behulp van zijn passes en achtte factoren van physische aard voor het intreden van deze toestand verantwoordelijk. Echter ook Braid (± 1843), die aan de „imagination" en de aandachtsconcentratie van de gehypnotiseerde grote betekenis hechtte [1]), erkende het bestaan van een fluïdum, gelijk Mesmer dit aannam, zonder dit bij de totstandkoming der hypnose een rol toe te kennen. Een soortgelijke gedachte vinden wij een veertigtal jaren later door Ferd. Maack (1888) verdedigd in zijn bekend werkje: „Zur Einführung in das Studium des Hypnotismus und tierischen Magnetismus": hij neemt (onder invloed van de leerstellingen van Bernheim) de suggestie als verklaring der hypnose aan, zonder daarbij de betekenis der physische verklaringswijze van Braid en Mesmer te verkleinen. Tot een dergelijke mening neigde Albert de Rochas. Ook Von Schrenck-Notzing, hoewel hij zich tot de school van Nancy rekende, meende de phaenomenen der hypnose niet alléén met het slagwoord „suggestie" te kunnen verklaren.

Omstreeks 1920 maakt Alrutz melding van een reeks van experimenten, op grond waarvan hij meende, dat de hypnotische toestand o.i.v. een soort nerveuze straling of emanatie tot stand komt [2]); als technisch hulpmiddel werden de strijkbewegingen volgens Mesmer aangewend; Alrutz veronderstelde, dat er een fluïdum van de hypnotisator uitgaat [3]). Hij maakte echter slechts gebruik van één proefpersoon, die daarbij nog met hysterische mechanismen reageerde; bij dertig andere proefpersonen mislukten de proeven nog al eens. Polinkovsky [4]) en Billström [5]) konden zijn bevindingen niet bevestigen.

Ook de bekende psychiater Löwenfeld [6]) hechtte aan de passes van Mesmer een belangrijke betekenis en meende, dat hierdoor het slaapcentrum direct zou worden beïnvloed (1922). Terzelfdertijd

1) Braid, James: Neurypnology or the rationale of nervous sleep considered in relation with animal magnetism, London, 1843.

2) Alrutz, Sydney: Die Bedeutung des hypnotischen Experiments für die Hysterie, Berl. Klin. Wschr., 1921, *58*, 501–506; id.; Une nouvelle espèce de rayonnement de l'organisme humain. Contribution au problème de l'hypnose, Schweiz. Arch. f. Neur. u. Psych., 1922, *10*, 163–184; *11*, 88–111; *id.*: Soc. f. Psych. Research, dl. LXXXIII, bd. 32, gecit. d. Schilder, P. en O. Kauders: Lehrbuch der Hypnose, Springer, Wien-Berlin, 1926.

3) Alrutz, Sydney: The psychological importance of hypnotism, Psyche, 1923, *4*, 129–140; *id.*: Neue Strahlen des menschlichen Organismus, Püttman, Stuttgart, 1924.

4) Polinkovsky, D.: Hypnosefragen, Sovremennaja psichonevrologija, 1927, *5*, 490–492. Ref. Zentralbl. f. Neur., 1928, *50*, 32.

5) Billström, Jacob: Experimentelle Studien über Hypnotismus. Sv. Läk. Sällsk. Hdl., 1931, *57*, 167–172. Ref. Zentralbl. f. Neur., 1932, *63*, 27.

6) Löwenfeld, L.: Hypnotismus und Medizin, Bergmann, München-Wiesbaden, 1922.

bepleit Kindborg [1]) de theorie van Mesmer ter verklaring van de hypnotische toestand. Haupt [2]) heeft in een lawine van onbeduidende publicaties twintig jaar lang de literatuur belast met zijn dwaze hypothesen over de „occulte" werking van zijn „Stirn-Nackenhand" (het leggen van de hand op het voorhoofd of in de nek, waardoor het intreden van de hypnotische toestand zou worden bevorderd); met veel gewicht wees hij herhaaldelijk op het „Handkreisen" (het heen en weer bewegen van de Stirn-Nackenhand), waaraan hij een geheimzinnige betekenis toekende [3]). (Zijdelings zij hier opgemerkt, dat deze onwaardige onderzoeker zich niet heeft ontzien in zijn na 1933 verschenen artikelen een naar het buitenland uitgeweken Duitse hypnose-kenner van internationaal formaat met schimpscheuten te overladen).

In haar genoemd handboek twijfelt Moser – overigens terecht! – niet aan de (voor ons suggestieve) werking van de passes en van het (onhygiënische!) wakkerblazen, welke beide technische hulpmiddelen zij als uitingen van een bijzondere menselijke kracht beschouwt. Zij is er ten zeerste van overtuigd, dat terugkeer tot de passes en tot de systematische, geduldige aanwending hiervan de successen der oude magnetiseurs zou doen herleven. Er zou van de hypnotisator een bijzondere kracht uitgaan, waardoor deze op nog onbekende wijze in staat zou zijn op de levende en niet bezielde wereld invloed uit te oefenen. Bij personen met mediumieke aanleg zou deze kracht sterk zijn toegenomen; de tegenwoordigheid van andere mensen zou de kracht kunnen beïnvloeden (doen toenemen) en omgekeerd zouden deze laatsten (die zelf als levend wezen deze kracht eo ipso bezitten) invloed van het medium kunnen ondervinden. Met deze hypothese strookt het feit, dat iedereen kan hypnotiseren; iedereen toch zou potentiëel deze kracht bezitten. In stede van de leer der suggestie als verklaring voor het hypnotisme aan te nemen, wijst Durand de Gros erop, dat het juist de magnetische inwerking is, die de toestand der suggestibiliteit schept. Zo zou de mens zijn als een haard van uitstraling van een onbekende kracht, die zich zou kunnen uiten in warmte, licht, geluid of beweging (mediumieke verschijnselen!). Op deze kracht zouden ook de magnetopathische genezingen (strijkbewegingen, handoplegging) berusten en deze kracht zou ook verantwoordelijk moeten worden gesteld voor het

1) Kindborg, E.: Ist die gegenwärtige wissenschaftliche Auffassung vom Hypnotismus richtig?, D.m.W., 1924, *50*, 608–610.

2) Haupt, Johannes: Zur hypnotisch-suggestiven Behandlungsweise, D.m. W., 1923, *49*, 442–443; *id.*: Untersuchungen über Hypnose und Suggestion, Psych. neur. Wschr., 1923, *25*, 53–59; *id.*: Zur Frage nach dem Wesen der Hypnose, D.m. W., 1924, *50*, 1510; *id.*: Zur Frage der Hypnosebindung durch Stirn- und Nackenhand, Psych. neur. Wschr., 1930, *32*, 559–560.

3) Haupt, Johannes: Eine Beobachtung bei Handkreisen, Psych. neur. Wschr., 1934, *46*.

spoedig intreden van de hypnotische slaap, wanneer de hypnotisator zijn hand op het voorhoofd legt. Moser weigert hier ten enenmale de suggestieve factor ter algehele verklaring aan te nemen. – De oorsprong van deze (vermeende) kracht wordt wel eens gezocht in de electriciteit of in de aarde: electriciteit en contact met de aarde (als reservoir) zou de kracht doen toenemen. Sommigen zoeken enig verband tussen de media en mensen met z.g. electrische verschijnselen of „electrische vissen" (sidderaal en sidderrog); in deze drie gevallen zou men slechts te maken hebben met een toeneming van een normaal vermogen, dat men bij alle levende wezens vindt. Er wordt daarbij gedacht aan het feit, dat ieder scheikundig proces met een electrische verandering gepaard gaat; zo wordt de mens, evenals ieder ander levend wezen, gezien als een centrum van electriciteit. Ter verklaring van de mediumieke verschijnselen (b.v. van gewichtsverlies en autolevitatie) wordt er op gewezen, dat bewegingen (onverschillig welke), waarmede het optreden dezer phaenomenen als regel gepaard gaat, electriciteit doen ontstaan (actiestromen in de spieren); het feit, dat er behalve door physische ook door *psychische* werkzaamheid (bepaalde voorstellingen en concentratie van de wil) electrische veranderingen (in de hersenen) optreden, zou volgens deze opvattingen het aandeel van de hypnotisator bij de totstandkoming der hypnose moeten verklaren. Wijselijk wordt het de physiologen en physici overgelaten deze voor ons voorlopig nog hypothetische biopsychische kracht op exacte wijze nader te bestuderen. Zo dan verschijnt het oude magnetische fluïdum ter verklaring van het animale magnetisme en van het hypnotisme in een moderner gewaad: oude wijn in een nieuw vat.

Zelfs Heyer [1]), die als autoriteit op het gebied der hypnose mag gelden, neigt tot dergelijke paranormale verklaringsmogelijkheden op dit gebied. Wij tekenen in dit artikel verzet aan tegen een dergelijke – in hoc casu onnodige – regressie tot animistische voorstellingen, gelijk mijn leermeester op het gebied der hypnose, Levy-Suhl [2]), reeds vijf en twintig jaar geleden met andere argumentering heeft gedaan.

In de eerste plaats zij herinnerd aan de uiterst belangrijke, critisch verrichte onderzoekingen omtrent mediumieke verschijnselen door Van Rijnberk [3]); reeds jaren geleden schreef deze nauwgezette onderzoeker, dat een kracht, die van de mens zou uitstralen, objectief niet is aangetoond.

1) Heyer, G. R.: Seelenräume, Kohlhammer, Stuttgart, 1931.

2) Levy-Suhl, Max: Ist die gegenwärtige, wissenschaftliche Auffassung vom Hypnotismus richtig? D.m. W., 1924, *50*, 843–844; *id.*: Ueber Hypnotismus und seine Beziehungen zur Psychoanalyse, Bericht über den 2. Allgem. aerztl. Kongr. f. Psychother. in Bad Nauheim, 27–30 April 1927, zie p. 271.

3) Rijnberk, G. van: Een greep uit het werk van G. van Rijnberk, van Dishoeck, Bussum, 1934, zie p. 533.

Uit onze voorafgaande beschouwingen blijkt, dat wij ons op het standpunt plaatsen, dat men door het psychisme der suggestie in staat is *alle* verschijnselen der hypnose te verklaren en dat paranormale verklaringsmogelijkheden hierbij gemist kunnen worden. Ook de werking van de passes en die van het blazen kunnen langs zuiver natuurwetenschappelijke weg worden verklaard. Ik heb in een afzonderlijke monographie over het begrip en het psychisme der suggestie [1]) getracht de aanwending van dit begrip als slagwoord te vermijden en zo tegemoet te komen aan de – in vele gevallen maar al te juiste – verzuchting van Mohr in zijn „Psychophysische Behandlungsmethoden", dat „suggestie" wordt gebruikt „als Lückenbüsser für alle, anderweitig nicht erklärbaren psychologischen Erscheinungen und die Unkenntnis in Aerztekreisen".

Bij de werking der strijkbewegingen, zoals de oude magnetiseurs deze over de ontblote lichaamsdelen maakten zonder die aan te raken, moet behalve aan de invloed der suggestie, wellicht ook enige betekenis worden toegekend aan de lichte verplaatsing der luchtgolven, die als rhythmische huidprikkeling zou kunnen werken. Iets soortgelijks geldt voor de strijkbewegingen, waarbij de vingertoppen de huid raken. Men kan hier aan verschillende vectoren denken: de suggestieve component, de sexuele prikkeling (die de suggestieve invloed bevordert), de psychologische factor. Deze laatste heeft I. H. Schultz, de kenner der hypnose bij uitnemendheid, in zijn bezonnen standaardwerk „Das autogene Training" [2]) bondig getekend als specifiek middel om de concentratie van de proefpersoon op het eigen lichaam te bevorderen. – Voorts denk ik bij de werking der passes aan de invloed der rhythmische tactiele huidprikkeling, aan een temperatuursprikkeling en wellicht ook aan een electrische prikkeling: door het strijken worden wellicht electrische huidstroompjes opgewekt in de zin van die van Tarchanoff. Hier vindt men een aanrakingspunt met de „magnetische" invloed, welk begrip in de parapsychologie nogal eens wordt gebezigd. Ik ontken dus noch de gunstige werking der passes, noch de *mogelijkheid* ener àndere verklaring van de werkzaamheid hiervan dan die der suggestie. Voorlopig echter zijn deze andere verklaringsmogelijkheden nog speculatief en voor de natuurwetenschappelijke onderzoeker als verklaring onaanvaardbaar.

Evenmin kan ik aannemen, dat de psychophysische constitutie van de hypnotisator groot gewicht in de schaal legt, gelijk somtijds in de moderne parapsychologische geschriften wordt verdedigd. Noch

1) Psychologie der suggestie en autosuggestie, een signifisch-psychologische beschouwing, met een inleiding door Prof. Dr G. Mannoury, Tijdstroom, Lochem, 1947.
2) Schultz, I. H.: Das Autogene Training (Konzentrative Selbstentspannung); Thieme, Leipzig, 1940, 4e dr.

aan zijn geaardheid, noch aan de „kracht" van zijn „magnetische" strijkbewegingen kan ik ook maar enige – zij het dan een suggestieve – waarde hechten. Dat de ene hypnotisator wel en de andere geen „wonderen" in de hypnotische toestand kan teweegbrengen, wordt door de meeste parapsychologen hierdoor verklaard, dat de eerste wel en de laatste geen werkzame „passes" zou maken. Deze mening kan ik niet delen; het is zeer wel mogelijk ook zonder de strijkbewegingen „wonderen" (zie beneden), c.q. „wondergenezingen" in hypnotische toestand te verrichten. Ik betwijfel het, dat de „wonderen" der magnetiseurs verdwenen zijn, gelijk Moser elders schrijft [1]) en dat de overwinning van de suggestie ter verklaring der hypnose de schuld hiervan zou dragen. De moderne onderzoeker is critischer geworden en tracht het anecdotische element in zijn publicaties te weren, wellicht verklaart mede dit de indruk, dat de oude Mesmeristen beter dan de moderne hypnotisatoren erin zouden zijn geslaagd paragnostische phaenomenen op te wekken. Ook moet ik ontkennen, dat – gelijk sommige parapsychologen (o.m. Moser l.c., Bd I., p. 234) menen – de opwekking van de diepste hypnotische toestanden slechts van het maken der strijkbewegingen afhankelijk is. Evenmin als Moll [2]) kon ik bij mijn experimenten ooit een verschil opmerken tussen de toestanden, die door de verschillende methoden ter hypnotisering worden opgewekt. Ik heb een reeks van proefpersonen met behulp van de klassieke strijkbewegingen der oude magnetiseurs in een op slaap gelijkende toestand gebracht en kon geen verschil vaststellen tussen deze „magnetische" slaap en de gewone hypnotische slaaptoestand. Dit pleit tegen het bestaan van het hypothetische fluïdum en vóór een alles verklarende theorie, gelijk die der suggestie, tenzij... men de hypnotisator het bezit van een te zwakke „electrische biopsychische kracht" zou willen verwijten! – Dat juist in de diepste hypnotische toestand (waarvoor ik de benaming narcoïdhypnose heb voorgesteld) de meest verwonderlijke verschijnselen zouden optreden, kon ik niet ervaren [3]). Wèl is het juist, dat de buitengewone verschijnselen in hypnose (brandblaren, bloedingen, beïnvloeding der menstruatie, temperatuursverhoging) uiterst zelden voorkomen, doch dit ligt m.i. aan de mate van (auto) suggestibiliteit en de vegetatieve geaardheid („Ansprechbarkeit") van de gehypnotiseerde; dat daarbij – zoals Moser schrijft – experimentator en proefpersoon op elkander moeten zijn ingesteld, is vaag geformuleerd: beter kan men zeggen, dat de gehypnotiseerde een sterke gevoelsmatige gebondenheid (masochistische instelling) t.o.v. de hypnotisator moet hebben. En

1) Moser, F.: Der Okkultismus, l.c., Bd. II, p. 855.

2) Moll, Albert: Der Hypnotismus, mit Einschluss der Psychotherapie und der Hauptpunkte des Okkultismus, Kornfeld, Berlin, 1924, 5 Aufl.

3) Hypnose in de geneeskundige practijk, 2e omgew. dr., Tijdstroom, Lochem, ter perse; zie ook Autosuggestieve Psychotherapie, Tijdstroom, Lochem, 1950.

dat ten slotte deze verschijnselen zo onberekenbaar en wisselend zijn, gelijk sommige parapsychologen willen, berust niet zozeer op het feit, dat een minutieus verschil in dieptegraad van de hypnose „alles kan veranderen", als wel op verschillen in affectieve stromingen t.o.v. de hypnotisator, de omgeving en... het eigen Zelf.

Ik ontken dus summa summarum het bestaan van „unzählige Hypnosen, bezw. Somnambulismen mit den verschiedensten Eigenschaften" (Moser l.c. Bd I, p. 240); ik ken slechts één vorm der hypnose: de hypnose door suggestie, c.q. autosuggestie en laat het mij desnoods aanleunen, indien de aanhangers van de leer van het fluïdum de tegenwoordige hypnose misprijzend „het kleine hypnotisme" noemen, dat geenszins identiek zou zijn met de leer van het animale magnetisme van weleer en slechts een onbelangrijke facet van het hypnotisme der oude magnetiseurs zou uitmaken. De hedendaagse parapsycholoog, die zich slechts experimentele psycholoog wenst te noemen, is er niet meer op uit per sé langs paranormale weg te verklaren, wat met behulp van de kennis der moderne dieptepsychologie kan worden begrepen; voor hem kan een *afzonderlijke parapsychologische verklaringshypothese voor de hypnose overbodig* worden geacht. Tussen de z.g. technische hypnose (Braid-Charcot), de suggestieve hypnose (Bernheim) en de oude Mesmerische hypnose behoeft geen verschil in geaardheid te worden aangenomen.

De afwijzende houding, die in het bovenstaande ten opzichte van de leerstellingen der oude magnetiseurs en hypnotisatoren is aangenomen, sluit niet uit een grote waardering en respect voor de dikwijls minutieuze wijze, waarop zij met eindeloos geduld en toewijding hun experimenten verrichtten. Onderzoekers als Charpignon, Du Potet, Durand de Gros, Bertrand, Lafontaine als specimina der magnetiseurs van weleer en verder Dr Azam, Bourru en Burot als voorbeelden van artsen, die uitgaande van onjuiste praemissen, aan alle eisen der exacte wetenschap beantwoordende onderzoekingen hebben verricht, dienen te worden geëerd als de pioniers, wier leerstellingen de bodem zijn geworden, waarop het fundament van de moderne leer der hypnose is gegrondvest.

SAMENVATTING

Sommige hedendaagse parapsychologen geven ter verklaring van de hypnose een hypothese, die in wezen niet anders is dan de vage leerstellingen der oude occultisten, zij het van een moderner en wetenschappelijker aspect. Deze onderzoekers menen, dat men met de theorie der suggestie niet alle phaenomenen der hypnose kan verklaren; zij achten de leer van Mesmer en Braid onmisbaar als verklaringsmogelijkheid.

Nadat de mening van toonaangevende, vroegere onderzoekers hieromtrent is weergegeven, wordt uitvoerig de hypothetische verklaring der hypnose besproken, die in sommige hedendaagse parapsychologische kringen opgeld doet: van de hypnotisator zou een bijzondere biopsychische kracht uitgaan, die potentiëel in ieder mens aanwezig is en waarvan de oorzaak in de electriciteit zou moeten worden gezocht. In feite verschijnt zo het oude magnetische fluïdum in een modern gewaad.

De schrijver bestrijdt deze hypothese; hij acht de psychophysische constitutie van de hypnotisator van weinig belang en ontzegt de „passes" een andere betekenis dan een suggestieve. Hij betwijfelt het, dat de „wonderen" der oude magnetiseurs slechts berustten op hun bijzondere methode en ontkent, dat de diepste hypnotische toestand (die hij narcoïdhypnose noemt) slechts door het maken van passes zou kunnen worden verwekt. Proefnemingen, waarbij personen met behulp van strijkbewegingen in slaap werden gebracht, leerden hem geen verschil kennen tussen deze „magnetische" en de gewone hypnotische slaap. Het optreden van brandblaren, bloedingen e.d. berust slechts op de mate van (auto)suggestibiliteit en de vegetatieve „Ansprechbarkeit" van de gehypnotiseerde.

Aldus erkent de schrijver slechts één vorm van hypnose: die door suggestie, c.q. autosuggestie en bepleit de stelling, dat voor de hedendaagse parapsycholoog een afzonderlijke parapsychologische verklaringshypothese voor de hypnose overbodig is; dit neemt intussen niet weg, dat men niet de eerbied mag vergeten, die men de oude magnetiseurs voor hun moeizame pioniersarbeid in ruime mate verschuldigd is.

ZUSAMMENFASSUNG

Manche heutige Parapsychologen stellen zur Erklärung der Hypnose eine Hypothese auf, die sich nicht wesentlich von den vagen Lehrsätzen der alten Okkultisten unterscheidet; sie erscheint nur in einem moderneren und wissenschaftlichen Aspekt. Die Forscher meinen, dass man mittels der Suggestionstheorie nicht alle Phänomene der Hypnose erklären könne und dass die Lehre von Mesmer und Braid als Erklärungsmöglichkeit noch immer ihren Wert habe.

Nachdem der Autor die Meinung früherer massgebender Forscher hierüber mitgeteilt hat, bespricht er ausführlich die in manchen heutigen parapsychologischen Kreisen übliche hypothetische Erklärung der Hypnose: es gehe von dem Hypnotisator eine besondere biopsychische Kraft aus, die potentiell in jedem Menschen anwesend sei und deren Ursache in der Elektrizität gesucht werden dürfte; de facto erscheint somit das alte magnetische Fluïdum in einem moderneren Gewand.

Der Autor lehnt diese Hypothese ab; er misst der psychophysischen Konstitution des Hypnotisators wenig Wert zu und hält die Bedeutung der „passes" nur für eine suggestive. Er bezweifelt, dass die „Wunder" der alten Magnetiseure bloss auf ihre besondere Technik beruhten und bestreitet, dass der tiefste hypnotische Zustand – den er Narkoidhypnose nennt nur durch die Anwendung der passes erweckt werden könnte. Versuche, bei welchen der Autor Personen mittels „passes" in Schlaf brachte, wiesen keinen Unterschied auf zwischen diesem magnetischen und dem gewöhnlichen hypnotischen Schlaf. – Das Auftreten von Brandblasen, von Blutungen, u.s.w. beruht nur auf dem Masse der (Auto)suggestibilität und der vegetativen Ansprechbarkeit des Hypnotisierten.

Somit erkennt der Verfasser bloss eine Form der Hypnose an, die durch Suggestion, c.q. Autosuggestion und weist darauf hin, dass eine besondere parapsychologische Erklärungshypothese für den heutigen Parapsychologen überflüssig sein kann. Dies nimmt indessen nicht weg, dass man nicht die Ehrfurcht vergessen darf, die man den alten Magnetiseuren für ihre mühselige Pioniersarbeit in grossem Masse schuldet.

PARAGNOSTISCHE EXPERIMENTEN IN VERBAND MET EEN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

DOOR DR A. G. AUDIER

De wetenschap gaat met grote schreden vooruit; in onze tijd speciaal op het terrein van de techniek. Er zijn veel invloeden aan te wijzen, die hiervoor verantwoordelijk gesteld kunnen worden. Een belangrijke oorzaak is wel de verbetering van de communicatiemiddelen en de daarmede samenhangende coördinatie van de arbeid. Er blijven echter meer vragen open, dan beantwoord kunnen worden. Wat is bijvoorbeeld de diepere oorzaak van de ontwikkeling der mensheid in een bepaalde richting? Welke rol speelt de intuïtie en wat is de betekenis van het analyserend intellect? Zijn er invloeden „van buiten af" werkzaam, die leiding geven? Al deze vragen zullen nog lange tijd op een bevredigend antwoord moeten wachten. Het is onze taak om zoveel mogelijk bouwstenen aan te dragen voor het toekomstig wereldbeeld. Een klein bouwsteentje is het hier volgende experiment.

In het jaar 1947 was ik bezig met een wetenschappelijk onderzoek naar de werking van een kort tevoren ontdekt geneesmiddel tegen kanker. Ik bezocht een helderziende, die voorspelde, dat ik dit onderzoek zou moeten laten varen, maar met een geheel ander zou beginnen. Dit laatste moest ik in elk geval voltooien, ondanks te verwachten tegenslagen. Zij zag bij dit laatste experiment een soort kist, waarin een product werd gemaakt; ook een lamp met kleuren zou er bij te pas moeten komen.

Door bijzondere omstandigheden was ik inderdaad genoodzaakt het eerste onderzoek op te geven. Enige maanden later begon ik, op grond van een „toevallige" waarneming, een ander onderzoek, dat mij drie jaar lang zou bezig houden. Een van de eerste apparaten, die nodig waren, om het te onderzoeken product in grotere hoeveelheid te fabriceren, was een soort metalen kist. Later was bij dit onderzoek een colorimeter – een „lamp met kleuren" – nodig.

> In Februari 1948 bezocht ik mevrouw V., die het volgende mededeelde: „U is bezig met een wetenschappelijk onderzoek. Er komen vijf groepen van stoffen; U moet de tweede van links hebben. Ik zie lila en groen. Het is veel werk, maar U slaagt tenslotte. Als U denkt, dat het niet verder gaat, dan komt het juist goed."

Aan deze laatste woorden heb ik in de volgende jaren vaak moeten

terugdenken. In Juni 1948, toen de eerste kinderziekten van het onderzoek achter de rug waren, werden door gefractioneerde destillatie inderdaad vijf groepen verkregen, waarvan alleen de tweede fractie „de tweede van links" – op den duur bruikbaar bleek te zijn.

Einde 1948 bezocht ik wederom mevr. V., die langs helderziende weg het product waarnam, waarmede ik experimenteerde. Ook zag zij muizen, die ermede werden ingespoten en daardoor in een soort verstijvingstoestand geraakten. Ook zag zij een groenachtig vocht.

In Juli 1949 werden door mij proeven met muizen gedaan; het bleek, dat zij door de injectie met het product in een verstijvingstoestand geraakten.

In Maart 1949 zeide mevr. V.: „U is niet tevreden over de gang van zaken. U moet in een geheel andere richting werken". Zij zag wederom kleuren: groen, geel en violet.

Inderdaad was het onderzoek enigszins op een dood punt gekomen. Het was mogelijk om het te beëindigen en met een voorlopig resultaat genoegen te nemen. Ik had namelijk een geneeskrachtig mengsel gevonden; dit mengsel was echter samengesteld uit een of meer nuttige stoffen, maar ook uit een of meer stoffen, die schadelijk waren voor de gezondheid. Wanneer ik besloot het onderzoek verder voort te zetten, moest ik trachten, de verschillende stoffen van elkander te scheiden. Een systematische scheiding van het mengsel in al zijn onderdelen zou een arbeid van jaren vragen. Een andere mogelijkheid was om verschillende stoffen, waarvan bekend was, dat zij in het mengsel voorkwamen, op een of andere wijze te vervaardigen en hun werking afzonderlijk na te gaan. Ik besloot deze laatste weg te bewandelen. Maar waar te beginnen? Theoretische overwegingen op grond van reeds genomen proeven zouden de weg moeten wijzen.

In Juli 1949 bezocht ik toen eerst mevr. V. Deze zitting nu is de merkwaardigste van alle en is de aanleiding tot deze publicatie geworden. Mevr. V. zeide: „Ik zie twee groepen en ik moet zwavel naar me toe trekken om die twee groepen aan elkaar te verbinden. Er komt dan een witachtige massa. Ook ruik ik een ontzettende stank; is het zwavelzuur? In November-December zie ik goede vooruitgang."

In de nacht na het consult had mevr. V. een droom. Zij zag mij in een bos lopen en naar een groep paddestoelen wijzen, waarbij ik opmerkte, dat dit hetgeen was, dat ik zocht. Zij rook

duidelijk de geur van champignons. Jammer genoeg deelde mevr. V. mij deze droom eerst later mede.

De theoretische overwegingen leidden tot hetzelfde resultaat als de aanwijzingen van mevr. V.: een product, dat naar champignons rook. Ik besloot dus dit product het eerst te vervaardigen en te beproeven. Het bleek de gehoopte werking te hebben en niet giftig te zijn.

Tot zover de feiten. Bij eerste beschouwing heeft hier dus een wetenschappelijk onderzoek plaats gehad, dat geleid heeft tot de ontdekking van een nieuw geneesmiddel; een helderziende, mevr. V. heeft stap voor stap gezien, wat er zou geschieden. Opgemerkt moet worden, dat vaak mededelingen werden gedaan die achteraf niet geheel juist bleken te zijn; dikwijls ook werden onbelangrijke details vermeld, die met het wezen van de zaak niets te maken hadden; ook proefnemingen, die op niets uitliepen, werden van te voren soms gezien, zonder dat mevr. V. aangaf, dat deze proeven op niets zouden uitlopen. Bijna nooit waren de aanwijzingen zodanig, dat zij voldoende gegevens bevatten tot het instellen van een bepaald onderzoek. Hierop is echter één uitzondering en wel de mededeling over de zwavelverbinding en de champignons. Hoe meer men deze mededeling analyseert, hoe interessanter zij wordt uit een oogpunt van levens- en wereldbeschouwing.

1. Het onderzoek was op een punt gekomen, waarop beslist moest worden, of met een voorlopig resultaat genoegen zou worden genomen of dat het verder voortgezet zou worden. Dan ging het er om, welke weg ingeslagen zou worden bij het voortgezet onderzoek. Toen eenmaal de keus bepaald was, gaf de mededeling van mevr. V. aanwijzingen in dezelfde richting, als waarin het theoretisch onderzoek naderhand wees.

2. De wijze, waarop de mededeling geschiedde is echter het merkwaardigste. Immers, de scheikundige verbinding, die gemaakt moest worden, was van samengestelde aard, zodat het voor een niet-scheikundige moeilijk was, om uit te leggen, wat de bedoeling was. Toch was de mededeling, die gedaan werd zeer eenvoudig en was zij, vooral in combinatie met de daarop volgende droom, voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar voor iemand, die ter zake kundig was en georiënteerd in de materie van het onderzoek.

3. Maar nog een ander punt is hier van betekenis. Door de wijze, waarop de mededeling werd gedaan, werd niet alleen de aandacht op een bepaalde stof gevestigd, maar werd ook de bereidingswijze aangegeven; een bereidingswijze, die zeer ongebruikelijk is, maar die voor een niet-geroutineerd scheikundige eenvoudig en betrouwbaar

is. Zonder de aanwijzing van mevr. V. zou ik er niet toe gekomen zijn, deze bereidingsmethode toe te passen, en zou ik geruimen tijd hebben moeten besteden aan het verkrijgen van vaardigheid in andere, meer gebruikelijke methoden.

Welke conclusie moet hier nu getrokken worden? Was hier alleen sprake van vooruitzien in de tijd? Of voerde hier misschien de samenwerking van een intuïtief aanvoelend persoon met een ander persoon, die gewend was om analytisch denkend te werk te gaan, tot een bepaald resultaat? Of is hier een intelligentie van buitenaf werkzaam geweest? Het aangeven van de stof met de speciale, voor mij zeer geschikte bereidingswijze, doet hieraan denken. *Eerst* de mededeling over de zwavelverbinding, *daarna* de mededeling over de paddestoelen, maakt de indruk, alsof een leermeester aan een ongeoefend leerling een speciale methode aanbeveelt, om eventuele fouten te voorkómen.

Misschien ook hebben wij hier met een combinatie van factoren te doen. Het zijn vragen, die zonder meer gegevens niet te beantwoorden zijn. Deze korte mededeling moge dienen om ook anderen er toe te brengen op dit terrein gegevens te verzamelen.

Den Haag, Februari 1950.

BESTAAT ER „OBJECTIEVE" HELDERZIENDHEID?

DOOR IR A. CRAMWINCKEL

Als wij de verschillende gevallen van helderziendheid, welke wij in de literatuur vermeld vinden, beschouwen, dan treft ons steeds weer dat wij bij de overgrote meerderheid van deze gevallen te maken hebben met het vooruit „zien" (en daaraan verwante verschijnselen) van gebeurtenissen uit het leven van bepaalde personen. Een vooruit „zien" van gebeurtenissen die, strikt genomen, onpersoonlijk zijn komt, voor zover ik dit na heb kunnen gaan, haast niet voor. En de weinige gevallen, waarbij het vooruit „zien" een onpersoonlijk karakter draagt, geven aanleiding tot discussies waarin de vraag gesteld wordt of er ten slotte toch nog een persoonlijk element in ontdekt kan worden.

Tenhaeff heeft in zijn boek „Oorlogsvoorspellingen" (den Haag, 1948) aan dit vraagstuk aandacht geschonken. Hetzelfde geldt met betrekking tot Carington („Telepathie", Ned. vert., Breughel, Amsterdam).

Evenals Osty blijkt ook Tenhaeff de mening te zijn toegedaan, dat in het merendeel der z.g. algemene voorspellingen het individuele element aanwezig is en dat een psychoscopist, die ons iets met betrekking tot onze toekomst vermag te voorspellen (waaruit zich dan soms iets met betrekking tot het toekomstig lot van de een of andere gemeenschap, waarvan wij deel uitmaken, laat afleiden) geput heeft uit het psychisme van zijn consultant, die in zijn diepste wezen zijn eigen toekomst zou kennen. Zelfs die voorspellingen welke op het eerste gezicht een volkomen algemeen karakter dragen berusten, volgens Tenhaeff e.a., op precognitieve telepathie, daar hij aanneemt, dat de psychoscopist langs telepathische weg te weten kwam wat de consultant in de toekomst met betrekking tot de een of andere gebeurtenis (b.v. de invasie) zou weten.

Er bestaat dus reden om de stelling te poneren, dat volgens een aantal parapsychologen alle helderziendheid in de toekomst (en daarmede ook die in het heden en het verleden) een subjectief karakter draagt en dat zij het bestaan van hetgeen ik een objectieve (d.i. een los van het subject staande) helderziendheid in de tijd zou willen noemen, betwijfelen, althans niet bewezen achten.

Het doel van dit artikel is, experimenten aan de orde te stellen, waarmee expliciet kan worden vastgesteld of er objectieve helderziendheid bestaat. Met alle consequenties van dien van philosofische aard, waarop hier niet zal worden ingegaan. Er is één voorwaarde waaraan deze experimenten moeten voldoen, willen ze uitsluitsel

kunnen geven over deze vraag, en die is dat er *geen enkel* menselijk bewustzijn mag bestaan, *dat hetzij in het verleden, hetzij in het heden, hetzij in de toekomst* langs *zintuigelijke* weg kennis kan hebben gekregen van het resultaat van het te nemen experiment. Dit klinkt als een paradox, want men zal zich afvragen hoe het dan mogelijk is de uitkomsten van de experimenten te controleren. Toch is deze moeilijkheid te omzeilen, door de experimenten in te richten volgens een zeer scherpzinnige gedachtengang, gegeven door Carington in zijn genoemde boek op blz. 153–154 van de Nederlandse vertaling. De inrichting van een dergelijk experiment, vervolmaakt volgens eveneens door Carington aldaar gegeven aanwijzingen, is bijvoorbeeld als volgt:

Men neme een gesloten bak, willekeurig gevuld met fiches of andere voorwerpen, volkomen gelijk van vorm en oppervlak, echter in drie duidelijk verschillende kleuren, zeg rood, wit en blauw. Deze bak is bevestigd op een apparaat, dat zodanig is ingericht, dat machinaal (en onhoorbaar) telkens een dezer voorwerpen door een sleuf valt in een tweede ruimte, eveneens onzichtbaar afgesloten. Voor op het apparaat zitten drie toetsen, een rode, een witte en een blauwe. Een proefpersoon drukt nu, elke keer dat er een voorwerp in de tweede ruimte gevallen is (aangegeven door een lichtje of ander signaal, in ieder geval niet door het geluid van het voorwerp zelf) op de toets van die kleur, die hij denkt dat het gevallen voorwerp heeft, waardoor het voorwerp terecht komt in een vak, bij die toets behorend, nog steeds onzichtbaar en onhoorbaar. Op deze wijze sorteert hij nu een bepaald aantal voorwerpen uit de eerste bak. Is hij hiermee gereed, dan gaat men na hoe de kleurverdeling der voorwerpen in de drie bakken is, na deze elk nog eens goed te hebben geschud. Treft men dan in door de waarschijnlijkheidsrekening als significant aangegeven mate afwijking van de regelmatige verdeling der kleuren aan, dan is het duidelijk dat de sortering door helderziendheid is tot stand gebracht. En wel door objectieve helderziendheid, omdat de uitslag van elke verrichte sorteringsdaad op zichzelf *voor ieder* verborgen blijft, in verleden, heden en toekomst. Aan de gestelde voorwaarde is dus inderdaad voldaan.

Aangezien het niet eenvoudig is en tevens zeker kostbaar, om een dergelijk apparaat samen te stellen, komt schrijver dezes met een veel eenvoudiger experiment, dat hoewel niet zó scherp, toch zonder vitten zeer wel aan de gestelde voorwaarden voldoet, en het voordeel heeft dat het door ieder met eenvoudige middelen kan worden uitgevoerd. Deze middelen zijn enige stukken carton en een aantal splinternieuwe spellen speelkaarten met dezelfde achterkant, kaarten van zodanige goede kwaliteit, dat men menselijkerwijze gesproken

geen onderling verschil ertussen kan waarnemen op de tast. Uit elk spel stelt men dan zes stapeltjes van vier kaarten samen, elk bestaande uit drie zwarte kaarten (geen azen en poppen) en één rode pop, met dus in elk stapeltje één zo sterk mogelijk in uiterlijk afwijkende kaart. Elk stapeltje wordt goed geschud, zodanig dat men de volgorde beslist niet meer weet, bij voorkeur door onzichtbaar schudden te bereiken. Deze stapeltjes legt men gereed, bijv. 24 stapeltjes, uit 4 spellen te maken. Dan maakt men van carton een zodanige opstelling, dat men de vier kaarten van elk stapeltje onzichtbaar voor iedereen, ook voor zichzelf, naast elkaar kan neerleggen. De proefpersoon moet nu raden, welke kaart de rode pop is, en de proefnemer legt deze kaart, ongezien, in een doos, en de andere drie, ongezien, terzijde. Dit herhaalt men tot alle 24 stapeltjes gebruikt zijn. Nu schudt men, nog steeds ongezien, de kaarten in de doos goed dooreen, *en tevens de weggelegde overige kaarten*. Dan is men gereed om de 24 kaarten in de doos te onderzoeken. Is er geen helderziendheid in het spel, dan zal men bij voldoende herhaling gemiddeld 6 rode poppen per 24 kaarten moeten vinden, is het resultaat echter in significante mate hiervan afwijkend, dan hebben we te maken met helderziendheid, en wel *objectieve* helderziendheid, omdat aan de voorwaarde, hiertoe gesteld, is voldaan. Niemand komt te weten hoe het resultaat van elke aparte gissing is geweest.

Nu kan men wel bezwaren maken door hyper-aesthesie aan te gaan voeren, omdat de kaarten tenslotte nog met de hand worden aangeraakt, toegegeven, maar de bedoeling is om hier een eenvoudig en toch behoorlijk ingericht experiment aan te geven, om een onderzoek in deze richting te stimuleren. Neemt men hier geen genoegen mee, dan is men aangewezen op een ingewikkeld apparaat in de geest als het hier geschetste, ook voor speelkaarten in te richten, zo men wil.

Naast de beschreven proefnemingen is het zeer interessant, om als vergelijking dergelijke series proeven te nemen, waarbij men *a.* aan de proefpersoon elke keer achteraf laat zien of hij de goede kaart raadde, *b.* zelf ziet of hij de goede kaart raadde, *c.* beiden ziet of de goede kaart geraden is, *d.* zelf en *e.* beiden elke keer vaststelt welke van de vier de goede kaart geweest is. Verschillen in uitkomsten kunnen vele dingen leren.

Schrijver dezes zal het zeer op prijs stellen als hij, via de redactie bijv., op de hoogte wordt gebracht van eventueel behaalde resultaten, met de beschreven proef, ook negatieve. Hij stelt zich verder voor, binnenkort in dit tijdschrift een korte uiteenzetting van de

waarschijnlijkheidsrekening te geven, zodanig dat deze zonder meer voor ieder is toe te passen op eenvoudige proeven als de hier geschetste en andere, bijv. die met de 25 Zener-kaarten.

Summary: A simple experimental method is given by means of which it is possible to draw conclusions about the existance of objective clairvoyance on the lines suggested by Carington in his „Telepathy".

DE INVLOED VAN EEN AANGENAME ERVARING OP DE RESULTATEN VAN PARAGNOSTISCHE EXPERIMENTEN

DOOR G. ZORAB

Rhine en zijn leerlingen hebben reeds verschillende quantitatieve paragnostische (ESP) proeven op touw gezet met de speciale bedoeling na te gaan, in hoeverre zekere factoren van physiologische of psychologische aard de resultaten der experimenten in positieve of negatieve zin zouden kunnen beïnvloeden. Zo zijn er publicaties verschenen over de invloed van onderscheidene opwekkende of bedwelmende middelen, die tijdens een experimenten-reeks aan de proefpersonen in uiteenlopende doseringen werden toegediend; men heeft o.m. de gunstige uitwerking in positieve zin kunnen aantonen van een welwillende houding der gebezigde proefpersonen ten aanzien der paranormale verschijnselen, terwijl omgekeerd een negatieve instelling ten opzichte dezer phenomenen het aantal treffers op significante wijze tot een eind beneden het voor de proeven berekende kansgetal deed dalen (de z.g. sheep and goat proeven). En zo is er meer onderzocht [1]).

Een dergelijke interessante proef om te onderzoeken, of een bepaalde gemoedsstemming van invloed zou kunnen zijn op de uitkomsten van een reeks ESP-proeven werd door Dr. Wally Reichenburg in 1938 genomen, doch pas dit jaar (1949) openbaar gemaakt (men vergelijke Parapsychology Bulletin, Aug. 1949). Dr. Reichenburg had zich reeds naam gemaakt als psychologe door haar onderzoekingen over de opwekkende invloed van een aangename emotie op de uitvoering door kinderen van een taak, die zij geregeld moesten verrichten. Hetzelfde idee nu heeft zij toegepast bij een serie paragnostische proefnemingen met Zener-kaarten, waarbij kinderen moesten raden naar de volgorde der kaarten in een pak (deck) van 25 stuks.

De grote moeilijkheid bij deze experimenten was wel hierin gelegen iets te bedenken, dat bij alle deelnemende kinderen (de proefpersonen) een min of meer gelijke aangename emotie zou opwekken, waardoor zij van een toestand van onverschilligheid en lauwheid zouden kunnen worden gebracht tot gevoelens van vreugde en opgetogenheid. Men meende dit probleem te hebben opgelost door de kinderen één voor één een soort puzzle-doos voor te zetten, die door haar constructie bijzonder geschikt moest worden geacht de belangstelling op te wekken van jongens en meisjes tussen de 9 en 13 jaar. Bedoelde doos, in vrolijke kleuren geschilderd, mat 32 bij 45 cm en was voorzien van allerlei sluitingen, knopjes, hefboompjes

1) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XVI, pag. 1 e.v.

e.d.m. Nadat het kind de doos was getoond, werd het aangespoord de juiste manier te vinden om de doos open te krijgen en om zodoende binnenin een surprise te vinden in de vorm van een stuk speelgoed of wat fraai ingepakt suikergoed, dat de vinder of vindster dan mocht behouden. Daar de gehele opzet van het experiment er op was gebaseerd, dat ieder kind, zonder uitzondering, een prettige sensatie zou hebben ondervonden, was de puzzle-doos voorzien van een geheime inrichting, waardoor de proefleider naar willekeur en ongemerkt de doos voor een kind kon openen en het zo de gelegenheid geven het in het inwendige van de doos verborgen cadeautje te bemachtigen.

De bedoeling van het experiment was nu hierop gericht het aantal treffers bij het „raden" naar de Zener-kaarten vóórdat de proefpersonen de aangename gewaarwording door de puzzle-doos teweeggebracht hadden ondergaan te vergelijken met dat verkregen nà die ervaring.

Aan het experiment namen 41 jongens en meisjes deel, die daartoe willekeurig door hun onderwijzers waren aangewezen. Het waren allen normale en evenwichtige kinderen, die zich door geen bijzondere eigenschappen onderscheidden. De proeven vonden plaats in een aan de kinderen vertrouwd schoollokaal in de tegenwoordigheid van de proefleider en een waarnemer. De proefleider zat aan een tafel tegenover de proefpersoon en noteerde zowel de kaarten die door de proefpersoon werden afgeroepen, als de juiste volgorde der kaarten in het „geraden" pak. Op ongeveer 3 m afstand en met zijn gezicht naar de proefpersoon gekeerd was de waarnemer gezeten, wiens taak het was aantekeningen te maken van het gedrag en de opmerkingen van het kind tijdens de proef ten einde na te gaan, in hoeverre er werkelijke aanwijzingen aanwezig waren voor bestaande veranderingen in stemming en humeur van de proefpersoon.

Bij het begin van zijn experimenten-reeks werd het kind gevraagd zijn medewerking te verlenen en te trachten zo juist mogelijk de kaarten in 5 pakken Zener-kaarten (de gewone ESP-kaarten dus) te „raden". Nadat de kaarten driemaal door de proefleider waren gewassen en gecoupeerd, werden zij met de beeldzijde naar beneden op de tafel neergelegd. Telkens wanneer de proefpersoon vervolgens de bovenste kaart van het pak opnoemde, werd deze door de proefleider van het pak genomen en in de juiste volgorde terzijde op tafel gedeponeerd. Men achtte het niet nodig het te raden pak nog speciaal af te schermen, b.v. door een doek op het pak te leggen of een scherm of iets dergelijks te plaatsen tussen het pak en de proefpersoon. Dit is als een fout in de proefopstelling te beschouwen, daar wij nu geen zekerheid hebben, dat de proefpersonen niet op de een of andere wijze de aan de beeldzijde afgedrukte aftekeningen aan de rugzijde

hebben zien doorschemeren, hoe flauwtjes ook. Een paar maal reeds werd bij dergelijke proefnemingen geconstateerd, dat bij een bijzonder invallend licht het op de kaarten afgedrukte aan de achterkant zichtbaar werd. De onder deze omstandigheden genoteerde treffers hebben vanzelfsprekend niets meer uit te staan met paragnosie, doch zijn het gevolg van de „normale” zintuigelijke waarneming. Dr. Reichenburg had hierop dienen te letten en te zorgen, dat een eventueel optreden van „valse” paragnosie door het doorsijpelen a.h.w. van de zintuigelijke waarneming radicaal werd buitengesloten. Weliswaar zijn geen aanwijzingen te vinden, dat de zintuigelijke waarneming bij haar proefpersonen een rol heeft gespeeld, doch de mogelijkheid daartoe blijft door het niet afschermen van de pakken te raden kaarten ongetwijfeld bestaan.

Nadat nu de proefpersoon zijn 125 Zener-afbeeldingen (5 pakken van ieder 25 kaarten) had afgeroepen, werd vervolgens een klein kwartier besteed om hem de aangename sensatie van het cadeautje in de puzzle-doos te doen ondergaan. Terstond na deze ondervinding van aangename aard liet men de proefpersoon opnieuw naar de volgorde der kaarten in 5 Zener-pakken „raden”.

De uitkomsten deden een belangrijke stijging zien in het aantal treffers na de aangename ervaring van de puzzle-doos. De 206 pakken die werden „geraden” vóór de sensatie met de puzzle-doos leverden 990 treffers, d.w.z. 30 minder dan het er voor berekende kans-getal. Na de aangename ondervinding aan de meergenoemde doos verbonden werden bij het „raden” van 206 pakken 1150 treffers geboekt, d.w.z. 120 meer dan het aantal dat men zou verwachten, wanneer alleen het toeval bij het raden een rol had gespeeld. Dit betekent verder, dat het gemiddelde aantal treffers per pak steeg van 4.85 vóór tot 5.58 na de puzzle-doos ervaring. Een dergelijk verschil tussen de twee reeksen experimenten zou, zoals kan worden berekend, slechts door het toeval alleen in het leven kunnen worden geroepen gedurende één maal tijdens meer dan 10000 van dergelijke experimenten.

PARAPSYCHOLOGIE EN WONDEREN

DOOR C. F. PAUWELS O. P.

Het Novembernummer 1949 van het Tijdschrift voor Parapsychologie bevat een bijdrage over de houding van de katholieke Kerk tegenover het parapsychologisch onderzoek, die gebaseerd is op enige artikelen en redevoeringen van gezaghebbende katholieke publicisten in Italië. Daardoor is deze uiteenzetting, zoals ook uitdrukkelijk wordt opgemerkt, wat meer in het bijzonder georiënteerd op de problematiek, zoals die in Italië en in de latijnse landen bestaat; ook konden natuurlijk slechts enkele punten van dit veelomvattende onderwerp worden aangeraakt. Het kan daarom voor de lezers van dit Tijdschrift belangwekkend zijn als nog eens wat nader wordt ingegaan op de houding van de katholieke Kerk tegeover het parapsychologisch onderzoek, en het kan deze houding wellicht wat duidelijker maken.

Het zal waarschijnlijk aan de overzichtelijkheid ten goede komen, als wij daarbij van meet af aan onderscheid maken tussen de parapsychologische en occulte feiten zelf, en de systemen, wereldbeschouwingen en als men wil godsdiensten die op een bepaalde verklaring van deze feiten, b.v. de spiritistische, berusten. Deze laatste willen wij dan zoveel mogelijk buiten bespreking laten. Niemand zal zich verwonderen dat de katholieke Kerk met haar strenge opvattingen over geloof en waarheid beslist afwijzend staat tegen welk systeem ook, dat van haar leer afwijkt. Zij heeft in het verleden stelling genomen tegenover systemen, die zich op de natuurwetenschap of de geschiedkunde meenden te kunnen beroepen; zij doet dit nu ook tegen hen, die menen uit parapsychologische feiten bepaalde conclusies over de wereldbeschouwing te mogen trekken. Het geloof is voor haar onaantastbaar; en zij is ervan overtuigd dat de rede, in casu de wetenschap, niet tegen het geloof kan ingaan.

Bij een zuiver critische, methodisch verantwoorde en binnen de grenzen van haar eigen terrein blijvende studie van de feiten en hun oorzaken liggen de verhoudingen echter aanstonds anders. Zoals b.v. een katholiek niet bang behoeft te zijn voor de studie van de godsdienstwetenschap, ook al menen vele schrijvers haar resultaten tegen de katholieke leer te kunnen uitspelen, zo behoeft er ook geen vrees te bestaan voor de studie van de parapsychologie; dit werd immers ook in het aangehaalde artikel betoogd. Er mag dan in katholieke conservatieve kringen in het begin een angstige terughoudendheid bestaan, deze verdwijnt vanzelf. Men mag zelfs terecht van de katholieken eisen dat zij, als zij op grond van hun geloof bepaalde verklaringen van en conclusies uit de feiten menen te moeten ver-

werpen, zelf ook aantonen hoe die feiten dan wel verklaard en geduid moeten worden.

Nu hebben de door de parapsychologie bestudeerde feiten zelf contactpunten met de katholieke leer, en wel in het bijzonder met de katholieke leer over het wonder.

De studie van het wonder is door een betreurenswaardige ontwikkeling in de katholieke theologie vooral overgelaten aan de apologetica, tenminste in de laatste eeuwen; en het waren daarom vooral de apologeten die zich met de occulte feiten moesten bezighouden. Zij bezagen ze van apologetisch standpunt, als een bijzondere moeilijkheid tegen een op wonderen gebaseerde apologetische bewijsvoering, en zij werden bij hun beoordeling dikwijls beïnvloed door overwegingen van apologetische tactiek. Het is echter de traditionele theologie over het wonder, reeds uitgewerkt door Augustinus en Thomas van Aquino, die van katholieke zijde in de verklaring van de parapsychologische feiten moet worden betrokken.

Voor ons doel zijn uit die theologie drie punten van belang: de omschrijving, de betekenis en het geschieden van wonderen.

Naar katholieke opvatting is een wonder een zichtbaar feit, waarvan de oorzaak ligt buiten de gehele geschapen natuur; de term zichtbaar, door de apologetica toegevoegd, moet hier genomen worden in de bredere betekenis die al het natuurlijke kenbare, met zintuigen of verstand, omvat. De hoofdzaak bij een wonder is dus niet dat het opvallend, abnormaal of sensationeel zou zijn; zijn eigen karakter ligt in zijn oorzaak. Die oorzaak is God en wel God, in zover Hij in vrije heerschappij over alles buiten de natuurlijke gang der dingen omheengaat en dan iets doet, dat boven het vermogen van de natuurkrachten, ook van alle krachten der menselijke ziel, uitgaat. Alleen in oneigenlijke en afgeleide zin kan ook nog van wonderen worden gesproken bij datgene wat de zuivere geesten, de Engelen en duivelen, uit eigen krachten zouden doen; ook al vermogen zij veel meer dan de zichtbare dingen, ook zij zijn geschapen en eindig van kracht; zij doen ook op zijn hoogst wonderen van de tweede rang, dingen die alleen voor ons mensen wonderen schijnen. Ook een profetie of voorspelling valt als wonder in de intellectuele orde onder deze algemene omschrijving: een profeet bezit meer kennis dan waartoe een mens uit eigen krachten in staat is en wel kennis, die God alleen kan geven.

Vervolgens moet hieraan worden toegevoegd dat zo'n wonderbaar feit een betekenis heeft. God grijpt niet op een bijzondere manier in de natuurlijke loop der dingen in zonder daarmee een bijzondere bedoeling te hebben. Deze bedoeling is wel eens met apologetische eenzijdigheid hierin uitsluitend gezocht, dat God door zulke opvallende feiten wilde getuigen voor de waarheid van een in Zijn

Naam verkondigde leer of voor de betrouwbaarheid van een zich op Hem beroepende persoon; en zo heeft Christus Zich ongetwijfeld ook volgens het Evangelieverhaal op de door Hem verrichte wonderen beroepen. Maar een wonder kan ook nog wel een geheel andere betekenis hebben; zo kan het b.v. een bijzondere weldaad van genezing zijn en dus meer een teken geven van Gods liefde dan van Gods waarheid.

Ten slotte is voor deze kwestie nog een derde element in de katholieke leer over de wonderen van belang: dat zij n.l. volgens de katholieke leer ook werkelijk geschied zijn en geschieden. Het gaat hier niet alleen om het opstellen van een scherpe theologische omschrijving van een bepaald soort feiten, die misschien ooit ergens wel eens zouden kunnen voorvallen. Het uitgangspunt is juist het geloof dat er wonderen zijn geschied; de nauwkeurige omschrijving komt pas later. Een Katholiek gelooft allereerst aan de wonderen van de H. Schrift; hij gelooft ook dat er later nog wonderen zijn geschied, al worden zulke feiten ook niet afzonderlijk tot geloofspunten verheven. In verschillende gevallen heeft de Kerk er echter wel officiële uitspraken over gedaan; bij de heilig- en zaligverklaringen wordt als regel geëist, dat er ten minste twee wonderen zijn geschied, en deze feiten worden nauwkeurig onderzocht. Het naieve wondergeloof van vroegere tijden, dat overal Gods persoonlijk ingrijpen zag, is ongetwijfeld verdwenen; een gezond geloof aan wonderen behoort echter tot het wezen van het katholiek-zijn.

Door deze drie genoemde punten wordt nu de verhouding tussen de katholieke leer en het parapsychologisch onderzoek in hoofdzaak bepaald.

De parapsychologie bestudeert feiten die opvallend en in zekere zin abnormaal zijn. Zonder kritisch onderzoek zouden zulke feiten wellicht voor wonderen of voor duivelse nabootsingen ervan zijn beschouwd; sommige katholieke schrijvers nemen nu ook nog spoedig de mogelijkheid van duivels ingrijpen aan zodra het over spiritisme en derg. gaat. De parapsychologie heeft in haar studie de aandacht gevestigd op vermogens en aspecten in het menselijke zieleleven, op de mediumieke aanleg, die tot dan toe veel te veel verwaarloosd waren. Verwaarloosd ook door de katholieke theologie. De theologie die onvermijdelijk samengaat met de geloofsprediking van de traditionele goddelijke openbaring, heeft natuurlijk in de loop der tijden met behulp van de wijsbegeerte haar eigen visie op de menselijke natuur nader ontwikkeld; en deze theologische anthropologie (die als mensenwerk altijd voor verbetering vatbaar blijft) heeft zich met genoemde aspecten van het zieleleven bijna in het geheel niet beziggehouden; misschien is ze wat eenzijdig intellectualistisch geworden.

Nu blijft echter in ieder geval het grote en belangrijke feit staan

dat wie de parapsychologische en occulte feiten wil verklaren uit die krachten in de menselijke natuur zelf, daarmee stelt dat ze zeker geen wonderen zijn. Ze kunnen nog grotendeels ononderzocht en onbekend zijn; ze kunnen als iets abnormaals beschouwd worden in deze betekenis dat ze niet bij alle mensen gevonden worden; maar ze behoren toch zeker tot de menselijke natuur, zijn geen bijzondere en bovennatuurlijke gaven van God, en zijn dus het tegengestelde van een wonder. Hun oorzaak ligt niet buiten de orde van de geschapen natuur. En ze kunnen dus ook niet een betekenis hebben als veroorzaakt door God met een bijzondere bedoeling.

En wie dan verder zou willen gaan en wonderen gelijkstellen met parapsychologische feiten, zou ontkennen dat er wonderen zijn en dat er ooit echte wonderen gebeurd kunnen zijn. Daarmee zou een duidelijk conflict met de katholieke leer ontstaan.

Een dergelijke generaliserende houding volgt echter helemaal niet uit de opzet en de methoden van de parapsychologie zelf en is op grond daarvan niet te verantwoorden; zij zou alleen kunnen stammen van het een of ander wijsgerig apriorisme ten opzichte van wonderen en hun geschieden. Dat een jonge wetenschap in haar enthousiasme in de verleiding komt haar werkwijze en haar vondsten op allerlei problemen toe te passen en zo wel eens buiten haar eigen terrein geraakt, mag niemand verwonderen, zeker niet de katholieke theologen met hun lange ervaring: dat hebben alle wetenschappen in opkomst gedaan en is misschien wel onvermijdelijk om hun grenzen en mogelijkheden zuiver te bepalen: ten slotte dragen de gebeurtenissen geen label die aangeeft, tot welk terrein van wetenschap zij behoren. Maar een dergelijke misgreep is heel iets anders dan een methodische zelfoverschatting!

Wij kunnen daarentegen wijzen op drie punten, waarop de katholieke theologie een beslist voordeel van de parapsychologie kan verwachten.

Ten eerste volgt uit het katholieke geloof aan wonderen niet dat alles wat ooit een wonder werd genoemd, omdat het indruk maakte door onverwachtheid en onverklaarbaarheid, ook werkelijk een wonder is. Hier heeft de theologie een kritische taak tegenover het devote enthousiasme van het gelovige volk, en zij moet daarbij steun zoeken bij andere wetenschappen: als zij n.l. iets afwijst als wonder, moet zij zoveel mogelijk kunnen aangeven welke natuurkrachten dit feit dan wel kunnen verklaren. Zoveel te verder dus b.v. de geneeskunde komt, zoveel te zuiverder het onderscheid is dat bij genezingen kan worden gemaakt; zoveel te meer wij weten van geschiedenis, economie en politiek, zoveel te beter kunnen wij zeggen wanneer de vinger Gods in de geschiedenis duidelijk is te zien, en wanneer God de gebeden van angstige mensen kon verhoren door

eenvoudig de natuurlijke krachten te laten werken in het wereldgebeuren. En zoveel te verder de parapsychologie vordert, zoveel te minder angst zal er zijn voor duivelse nabootsingen van wonderen: nieuwe krachten worden blootgelegd die vele feiten natuurlijk verklaren.

Vervolgens staat de katholieke hagiographie, die toch ook een soort onderdeel van de theologie is, voor het merkwaardige feit dat sommige soorten wonderbare feiten bij enkele Heiligen opvallend veel voorkomen. Zo had b.v. in de vorige eeuw de H. Joannes Bosco merkwaardig veel voorspellende „dromen"; in vroegere eeuwen leefden o.a. de H. Joseph van Cupertino en de H. Franciscus a Paulo, in wier leven telkens melding wordt gemaakt van resp. levitaties en onbrandbaarheid. Dergelijke feiten vinden we bij andere Heiligen ook, maar lang zo dikwijls niet. Om deze bijzonderheid te verklaren zouden we nu gerust rekening mogen houden met de mogelijkheid dat zij een mediumieke aanleg bezaten, en dat God deze aanleg, die Hij hun immers zelf gegeven had, respecteerde en benutte om het wonderbare in hun leven op een bijzondere manier te doen uitkomen. Er zijn allerlei soorten Heiligen geweest: domme en geleerde, gezonde en zieke; God kan van alle soorten mensen Heiligen maken en Hij behoeft daarvoor hun natuur geen geweld aan te doen; en wil Hij hun heiligheid door wonderen manifesteren, dan kan Hij evenzeer met hun speciale aanleg rekening houden. Wij moeten weliswaar met deze verklaring voorzichtig zijn, omdat wij mensen God geen regels kunnen voorschrijven en evenmin te spoedig moeten menen dat wij uit Zijn daden vaste en definitieve regels kunnen afleiden: Hij is immers de vrije Beheerser van alles. Toch ligt hier wel de mogelijkheid voor een omzichtige verklaring.

Deze zal velen wellicht toch niet bevredigen. Men zal vragen: is het feit dat zulke dromen (helderziendheid in de toekomst), levitaties en onbrandbaarheid niet slechts bij Heiligen, maar ook bij andere personen zijn waargenomen, geen afdoende reden om te stellen dat zij eigenlijk helemaal geen wonderen zijn? Toont de parapsychologie niet duidelijk aan dat gehele categorieën van feiten, die vroeger als wonderen werden beschouwd, nu niet meer als wonderen kunnen worden erkend?

Hiermee komen wij aan het derde punt: de parapsychologie stelt de theologie voor de mogelijkheid en ook wel voor de noodzakelijkheid haar wonderbegrip op sommige punten nader te omschrijven.

Sommige door haar bestudeerde feiten lijken ontegenzeggelijk sterk op andere feiten, die door de Katholieken als wonderen worden erkend. Zo laat het zich niet loochenen dat het z.g. tweede gezicht veel overeenkomst heeft met een profetie. Nu heeft de katholieke theologie in de loop der eeuwen bewijzen opgesteld dat sommige

soorten feiten wonderen moesten zijn, omdat zij de krachten van de natuur duidelijk te boven gingen. Maar het is niet uitgesloten dat die redeneringen nog eens moeten worden herzien: de theologie kan immers uitgegaan zijn van de voor een bepaalde tijd respectabele, maar later toch belangrijke verbeterde kennis van de krachten der natuur en vooral van de vermogens van de menselijke ziel. En hierin zijn de door de parapsychologie geopende vergezichten zeer suggestief zij het nog wat vaag; zij eisen ook van de katholieke theologie vernieuwde studie, ook al is deze misschien van zo'n eis niet aanstonds gediend of zal zij wellicht nog even willen wachten totdat er zekerheid bestaat over die verwaarloosde krachten.

Er zijn intussen nog altijd grote verschillen aan te wijzen tussen de wonderen en de feiten der parapsychologie. Om bij het voorbeeld van het tweede gezicht te blijven: het is heel iets anders of iemand een bepaald soort feiten zonder religieuze of zedelijke betekenis op zeer korte termijn voorziet, of dat een profeet verschillende en ingewikkelde gebeurtenissen van ver dragende betekenis lang te voren nauwkeurig aankondigt. Zelfs de zuivere quantiteit kan reeds een groot verschil geven: levitatie vindt men bij wijze van hoge uitzondering bij enkele beroemde mediums, terwijl ze bij sommige Heiligen geregeld optreedt. Zo'n verschil eist toch op zijn minst verklaring.

Ongetwijfeld levert de parapsychologie zeer interessante parallellen naast de wonderen en vraagt zo om groter nauwkeurigheid; de verschillen blijven echter nog zeer groot. We zouden hier een vergelijking kunnen maken met de godsdienstwetenschap, die o.a. historische parallellen heeft geplaatst naast het geloof aan Christus' Verrijzenis; gaat men echter even dieper in op deze niet-christelijke verhalen over verrezen goden, dan blijken de verschillen wezenlijk en veel groter dan de oppervlakkige overeenkomsten. Toch is ook zo'n oppervlakkige overeenkomst een prikkel om te zoeken naar een nog zorgvuldiger formulering van het geloof en een nog critischer onderzoek naar de daaruit voortvloeiende conclusies van de theologie. De Kerk heeft op het Concilie van het Vaticaan uitdrukkelijk verklaard dat ieder schijnbaar conflict tussen geloof en wetenschap van een van twee oorzaken komen moest: ofwel iets wordt ten onrechte wetenschap genoemd, ofwel het geloof (met inbegrip van de conclusies daaruit) werd niet voorgehouden en uitgelegd zoals de Kerk het werkelijk bedoelt.

Blijft dan ten slotte nog te vermelden dat zowel voor de katholieke theologie als voor de parapsychologie de onderlinge raak- en debatpunten slechts een grensgebied vormen. Het ligt niet in de opzet van de parapsychologie zich allereerst met het katholieke wondergeloof bezig te houden. Zij heeft een doel met waarde in zichzelf:

een feitenmateriaal te bestuderen en te verklaren, een interessant problemencomplex op te lossen en zo bij te dragen tot groter kennis van de mens, zijn vermogens en zijn leven. Aan dat werk kunnen Katholieken zonder voorbehoud meewerken, zoals in het artikel dat uitgangspunt was voor deze uiteenzetting, werd betoogd.

Zwolle, Dominicanerklooster.

CASUÏSTIEK

Twee allegorische paragnostische dromen. Een onzer leden bericht ons het navolgende:

„In de nacht van 4 op 5 October 1949 zag ik in een droom in een vrij groot vertrek een man in een soort van visserskleding kordaat op mij afstappen. Het merkwaardige was dat het hoofd aan deze mannenfiguur ontbrak. Toen de gestalte mij vrij dicht genaderd was, en tegen mij aan dreigde te botsen, duwde ik de hoofdloze man tegen de schouders van mij af.

De volgende morgen deed zich het volgende incident voor in het gebouw, waarin ik als ambtenaar werkzaam ben. Ik betrad een vrij groot vertrek, waarin ongeveer tien ambtenaren werken, nam een sleutel van een haak aan de wand, waarop de chef van deze afdeling, die zich toevallig in mijn nabijheid bevond, in een opwelling van onbeheerste arrogantie, mij de sleutel trachtte te ontrukken. Tijdens het ogenblik, waarop wij beiden de sleutel krachtig omklemd hielden, kwam een derde, lagere ambtenaar, die het blijkbaar voor zijn chef opnam, op mij toe, en toen deze ambtenaar handtastelijk dreigde te worden, duwde ik hem (de lagere ambtenaar) stevig tegen de schouders van mij af.

Spoedig na het gebeurde begon ik verband tussen mijn droom en het gebeurde te zoeken, maar aanvankelijk kon ik er niet geheel uitkomen. Dit veranderde echter toen men mij mededeelde, dat de ambtenaar, die tussen beide was gekomen, en die ik een duw tegen de schouders had gegeven, Visser heette. Ik bleek die naam vergeten te zijn (althans op de dag waarop deze onaangename gebeurtenis zich voordeed, herinnerde ik mij deze naam niet). Enige dagen later besprak ik het gebeurde met een ooggetuige, waarbij ik hem de vraag stelde, of hij had kunnen begrijpen waarom die Visser zich zo zonderling tegenover mij gedragen had.

„Och", antwoordde de ooggetuige, „die Visser heeft later gezegd: „Ik was een ogenblik mijn hoofd kwijt, en daardoor vergat ik mij." (Ik sta n.l. enige rangen hoger dan Visser)..." [2])

1) Het langs paranormale weg verkregen weten dat de dromer in de toekomst door een man, Visser genaamd, die zich op een „zinneloze" wijze (op een wijze die er blijk van gaf dat hij „zijn hoofd kwijt was") tegenover hem zou gedragen, wordt hier uitgebeeld door de hoofdeloze vissersman (verdichting van een tweetal voorstellingen).

2) Waar de mens niet alleen een met verstand begaafd wezen is maar tevens door zijn „instincten" gedreven wordt (anders gezegd: een dierlijke „onderbouw" heeft) leert de dierpsychologie ons dergelijke zonderlinge gedragingen begrijpen. Voor de heer Visser verloor onze berichtgever (die enige rangen boven hem staat) in tegenwoordigheid van de chef zijn positie als relatief kuddehoofd. Het verging onze berichtgever hier als Dr J. A. Bierens de Haan, die in tegenwoordigheid van de oppasser zijn bevoorrechte positie als „kuddehoofd" bij de Mangabei (aap) verloor. Zie F. J. J. Buytendijk: „Psychologie der dieren", Haarlem, 1932, II, pag. 43 e.v.

Ik heb gemeend dit geval hier te moeten vermelden daar het niet alleen als een opmerkelijk voorbeeld van een *allegorische* proscopische droom dient te worden aangemerkt, maar tevens als een goed voorbeeld van *verdichting* (samenpersing), twee verschijnselen, die, zoals ik in de XIV de jaargang van dit tijdschrift (pag. 14 e.v.) heb aangetoond, ten nauwste met elkaar samenhangen en met enige andere, waaronder de verschuiving, als attributen van het z.g. primitieve denken dienen te worden aangemerkt.

De heer J. P. te 's G. deelde mij op 3 Nov. 1949 het navolgende mede: „Maandag j.l. (nacht van 30 op 31 Oct. 1949) droomde ik 's nachts van een schort, waarop twaalf meikevers liepen. Er werd blijkbaar overheen gespoten met een verdelgingsmiddel want de kevers verstijfden en waren spoedig dood. Een der kevers, die zich van de groep verwijderd had, bleef iets langer leven dan de andere.

Toen ik, na het ontwaken, over deze droom nadacht, bedacht ik dat kleine dieren astrologisch in het zesde huis behoren [1]) en dat dit huis met arbeid te maken heeft. Dit gaf mij aanleiding te vermoeden, dat ik zou vernemen dat een mijner kantoor-collega's overleden was. Zeker was ik daar echter niet van. De droom was voor mij moeilijk te duiden en het was slechts een vermoeden.

Woensdagavond las ik in de krant (advertentie) dat het enige zoontje van een oud-collega (uit de jaren 1943–1946) was overleden. De jongen was twaalf jaar oud. Na een kortstondige ziekte stierf hij te Leiden. De naam van deze oud-collega is Schortemeijer.

Na 1946 heb ik geen enkel contact meer met deze oud-collega gehad. In het tijdvak 1943–1946 heb ik de heer S., die toen bij dezelfde instelling werkzaam was als ik, éénmaal bezocht in gezelschap van mijn vrouw. Het bezoek duurde slechts tien minuten en had ten doel om naar een lampekap te kijken, die in de kinderkamer hing en welke hij te koop aanbood. We hebben die lampekap *niet* van hem overgenomen."

1) De heer P. deelde mij mede dat hij van zijn vijfde levensjaar af bij herhaling paragnostische ervaringen heeft gehad. „Vooral mijn droomleven", aldus de heer P., „is sterk ontwikkeld. De dromen zijn meestal symbolisch (allegorisch). Ik wil hiermede zeggen, dat zij tot mij komen in de vorm van sprookjes, Griekse legenden enz. Een enkele maal slechts treden mij bekende personen daarin op.

Astrologie heeft mijn interesse. Ik boek er aardige successen mee. Ofschoon ik wetenschappelijk te werk ga ben ik nochtans van mening, dat de horoscoop voor mij „inductor" is". (De heer P. wil hiermede zeggen dat er voor hem aanleiding bestaat te menen dat het trekken van een horoscoop voor hem een middel is om zich in een toestand te brengen waarin zijn latente paragnostische begaafdheid zich vermag te openbaren. Volgens zijn mening zou hij dus meer een „intuïtief" astroloog dan een „wetenschappelijk" astroloog zijn.)

Ik acht het waarschijnlijk, dat de heer P. door zijn „intuïtie" geleid werd toen hij in de morgen van de 31ste October het vermoeden uitsprak, dat hij binnenkort zou horen dat een zijner kantoorcollega's overleden was. Hij had (in waaktoestand) reeds een vaag besef van de betekenis van zijn droom.

Het komt mij voor dat er aanleiding bestaat om het vermoeden uit te spreken dat wij hier met een allegorische proscopische droom te doen hebben (de heer P. droomde vermoedelijk naar aanleiding van het doodsbericht dat hij enkele dagen later in de krant zou lezen).

Evenals in de hiervoor vermelde droom speelt ook in deze droom de verdichting een belangrijke rol. De meikevers liepen over een schort (in de naam Schortemeijer komen zowel de woorden schort als Mei voor). Zij stierven spoedig (het zoontje van de heer S. overleed na een kortstondige ziekte). Er waren twaalf kevers (het zoontje was twaalf jaar oud). Eén der kevers scheen buiten het groepsverband te staan (enige zoon).

Telepathisch contact tussen arts en patiënt. Enige tijd geleden kreeg ik bezoek van een mijner studenten, een doctorandus in de geneeskunde, die mij mededeelde, dat het in zijn bedoeling lag om psychiater te worden.

Gelijk dit wel meer voorkomt behandelde deze student (die een behoorlijke kennis van de psychoanalytische literatuur bleek te bezitten) reeds nu van tijd tot tijd lichte gevallen van neurose, welke „het toeval" op zijn weg bracht, ofschoon hij er zich van bewust was, dat hij de bevoegdheid daartoe (nog) niet bezat.

Het doel van zijn bezoek was met mij een ervaring te bespreken, welke hij enige weken te voren, tijdens de behandeling van een zijner bekenden (die aan een angstneurose leed), gehad had.

„De patiënt – aldus mijn bezoeker – kwam geregeld twee maal per week bij mij. Ik was reeds een eind met de analyse gevorderd en er deden zich allerlei tekenen voor welke er op wezen, dat er overdracht op mij plaatsvond.

Op zekere middag werd het gesprek, dat tussen de patiënt en mij gevoerd werd, onverwacht gestoord, doordat zich plotseling aan mij het beeld van een zwart-zijden petje opdrong, waarvan ook de klep van zijde was (dus niet lakachtig glimmend). Ik trachtte het beeld (dat zich met hallucinatorische duidelijkheid aan mij opdrong) „af te weren", maar het drong zich ten tweeden male hinderlijk sterk aan mij op.

Ik vroeg nu mijn patiënt de onderbreking te willen verontschuldigen en mij te zeggen, of hij zich soms herinnerde in zijn leven iets met een boerenpetje (waarvan ik een nauwkeurige beschrijving gaf) te maken te hebben gehad. Ten hoogste verbaasd riep de man uit: „Maar mijnheer hoe weet U dat? Het petje dat ge mij daar beschrijft droeg mijn vader altijd in huis, tot grote ergenis van mijn moeder. En als we eens een tik met dat petje kregen, nou dan was hij kwaad hoor..."

Voor commentaar op deze ervaring meen ik te kunnen volstaan met te verwijzen naar mijn verhandeling over „Telepathische dubbeldromen" (T. v. P., XVII, pag. 141 e.v.), alsmede naar de verhandeling van de heer M. N. Damstra over „Telepathisch mechanisme in dromen" (T. v. P., XVII, pag. 236; XVIII, pag. 33).

T.

PARAPSYCHOLOGIE EN CHRISTENDOM

Congres van de „Evangelische Akademie" in Tutzing (Starnbergersee) gedurende het week-einde van 6–8 Januari 1950

DOOR DR GERDA WALTHER (Grafrath bij München) [1])

Na de ineenstorting aan 't eind van de tweede wereldoorlog trad de wenselijkheid steeds meer naar voren de zo dringend om oplossing vragende problemen van de tegenwoordige tijd van het standpunt van het Christendom uit te benaderen. Dit doel beogen o.a. de in verschillende delen van Duitsland opgerichte „Evangelische Akademiën", die, zoals Ds. G. Hildman, de theologische leider van de Tutzinger Akademie, in zijn inleidend woord verklaarde, niet „een kerkelijke muizeval" vormen, doch waarin ieder, wat ook zijn confessie en zijn wereldbeschouwing zijn mogen, aangehoord moet worden, die oprecht voor een zaak opkomt of naar waarheid zoekt, met volledige tolerantie en „fairness" tegenover elke anders denkende. Inderdaad namen dan ook, zowel wat de sprekers als ook wat de toehoorders betreft, aanhangers van de protestantse en katholieke confessie of van andere wereldbeschouwingen in volkomen eensgezindheid aan dit belangrijke congres deel.

Als eerste spreker trad op Prof. Hans Bender van het „Institut für Grenzgebiete der Psychologie", Universiteit Freiburg in Br., met het onderwerp: „Die Parapsychologie im Rahmen der Wissenschaft". Hij citeerde de brief van een vrouw, die hem geschreven had: „Met het occultisme helpt het volk zichzelf, om de vragen, waarop de wetenschap geen antwoord weet, op te lossen." Inderdaad – aldus de spreker – is dat, afgezien van het werk van enkele pioniers, een ernstig verzuim van de wetenschap. In ieder geval blijkt men zich nu weer opnieuw tot de occulte feiten te wenden, wat niet meer, zoals na de eerste wereldoorlog, voortspruit uit een soort vlucht uit de realiteit, of een behoefte aan sensatie, maar uit een twijfel aan de juistheid van het mechanistisch wereldbeeld, dat in de uitvinding en toepassing van de atoombom culmineerde. Men is begonnen zich

1) Wij zeggen bij deze mevr. Dra. E. Wynne-Avenarius dank voor de vertaling van dit verslag, dat ons van de zijde van Dr Gerda Walther werd toegezonden.

Het komt ons voor, dat de inhoud van dit verslag zeer veel bevat, dat onze lezers ongetwijfeld zal interesseren. In de afgelopen jaren hebben onderscheidene weekbladen en tijdschriften artikelen opgenomen, welke ons in staat stelden een en ander te weten te komen met betrekking tot hetgeen er thans in het Duitse volk leeft. Aan de belangstelling welke zich in (bepaalde kringen van) het Duitse volk voor de parapsychologie openbaart werd tot op heden nog geen aandacht geschonken. Dit belangrijke verslag openbaart ons hier iets van. Wij kunnen slechts de hoop uitspreken dat deze belangstelling steeds meer zal toenemen en dat het daarbij het Duitse volk niet aan krachten ontbreken zal, die deze belangstelling in wetenschappelijk verantwoorde banen zal leiden. Onze West-Europese cultuur zal hierdoor, naar onze mening, in belangrijke mate gebaat worden. Redactie.

veel ernstiger met het „occulte" bezig te houden en ook het inburgeren van de parapsychologie op de universiteiten gaat langzaam vooruit. Er volgde nu een overzicht van de parapsychologische verschijnselen en de geschiedenis van hun onderzoek, waarbij de spreker telepathie en helderziendheid als volkomen bewezen aanmerkte. De phenomenen van de hypnose en de suggestie, vroeger fel betwist, worden nu algemeen volkomen erkend en helemaal niet meer tot de parapsychologie gerekend. Vele dingen moeten als een „Steigerohr des Unterbewussten" (een pomp voor het ons onbewuste), als „afsplitsels" van het subliminale zelf beschouwd worden. De geesten der séances zijn meestal slechts pseudo-geesten. Bij de tafeldans en de daaraan verwante verschijnselen schijnt zich vaak een soort van gemeenschappelijke cirkel-„ziel" (groepsziel) te vormen en zich te manifesteren (polypsychisme). Zo eenvoudig, als het z.g. openbaringsspiritisme zich de zaak voorstelt, om een telefoonaansluiting met het hiernamaals te krijgen is het zeker niet. Volgens de mening van de spreker bestaat er op deze grondslag nog geen exact wetenschappelijk bewijs voor het binnendringen van de geestenwereld in ons leven. Weliswaar doen vele phenomenen van de grote media zulk een uitleg vermoeden; de beroemde psycholoog William James was dan ook van mening, dat de verschijnselen van Mrs. Piper door de spiritistische hypothese het gemakkelijkst te verklaren waren [1]), Bender echter meent, dat het ook met telepathie en helderziendheid gaat. Het is niet zonder gevaar, wanneer een leek zich met deze dingen bezighoudt, er kan zich een soort mediumieke psychose ontwikkelen, die lijkt op schizophrene toestanden, waarbij de zieken als onder dwang automatisch schrijven en gehoorshallucinaties niet meer kwijt kunnen raken. Bender heeft in zijn eigen praktijk als arts zes van zulke gevallen ontmoet, die o.m. daardoor genezen werden, dat de patiënten leerden inzien, dat deze verschijnselen niet van buiten, doch uit het eigen onderbewustzijn voortkwamen. Dergelijke phenomenen, die echter anders gewaardeerd moeten worden, komen ongetwijfeld ook bij de mystici voor, b.v. de heilige Hildegard van Bingen. De mystici onderscheiden drie soorten van verschijnselen: 1. uiterlijke stemmen, waarschijnlijk naar buiten geprojecteerde gehoorshallucinaties, die hun zelf verdacht voorkomen, omdat ze van demonen afkomstig zouden kunnen zijn; 2. de z.g. „inwendige" stem, die als het ware van binnen in het hoofd weerklinkt en als ingeving uitgelegd wordt; 3. een toestand, waarin geen woorden meer worden opgenomen, geen eigenlijke stem meer weerklinkt, het gaat veeleer om een volkomen opgaan in de Godheid. Deze phenomenen schijnen van buiten gezien weinig

1) Noot der Redactie. Dit is niet juist. William James heeft er steeds naar gestreefd de z.g. spiritistische verschijnselen animistisch te verklaren.

van elkaar te verschillen, maar ze leiden bij de een tot de psychose, bij de mystici tot de hoogste integratie, uitbreiding van de persoon, genade.

Een grote moeilijkheid, ondanks de reeksen proefnemingen van Rhine, is, dat deze phenomenen grotendeels niet willekeurig tevoorschijn geroepen en geleid kunnen worden, behalve misschien in Tibetaanse kloosters, waar naar men zegt, een telepathische verbinding van de monniken onder elkaar bestaat. Er bestaat echter wel een „spontane telepathische oproep" die, als de zender (de oproepende) in levensgevaar verkeert, bij de ontvanger zelfs in helderziendheid kan overgaan. Ook proscopie is bewezen, zowel experimenteel, b.v. door de proeven van Rhine, waar de ligging van de uit een schudmachine komende kaarten of dobbelstenen juist werd voorspeld, als ook door het onderzoek van spontane gevallen. Bender zelf heeft zulke gevallen verzameld, waarin krijgsgevangenen aan medegevangenen of in brieven precies de omstandigheden van hun thuiskomst schilderden, omstandigheden, wier verwezenlijking van hen zelf onafhankelijk was.

De zich nu in Duitsland zo veelvuldig voordoende (persoonlijke) spookverschijnselen ziet Bender als spontane varianten van de physische verschijnselen, welke Rhine met behulp van de quantitatieve methode zoekt te bestuderen (psychokinetische verschijnselen; beïnvloeding van de vrije val van dobbelstenen door gedachte-concentratie.

De pogingen, parapsychologische phenomenen door natuurkundige golven te willen verklaren, wees Bender van de hand. Waarschijnlijk komen de theorieën van een individueel en collectief „onderbewustzijn", of van een „psychisch veld" dichter bij de waarheid, misschien ook Eduard von Hartmann's conceptie van een „telefonische aansluiting aan het absolute". Hier zou het verdere onderzoek nog vele dingen moeten verklaren. Het is echter toch beschamend, dat wij de structuur van het atoom beter kennen, dan die van onze eigen ziel! –

Er ontspon zich nu een levendige discussie, die, zoals ook de discussies op de volgende avonden, tot diep in de nacht duurde. Helaas kan hier door gebrek aan ruimte slechts over het voornaamste daaruit verslag uitgebracht worden.

De astrophysicus Prof. H. H. Kritzinger (in de twintiger jaren redacteur van de „Psychische Studien" – later veranderd in „Zeitschrift für Parapsychologie") wees erop, dat de parapsychologische verschijnselen door de hypothese van een vierde en nog hogere dimensie gemakkelijk te verklaren zijn, ook wanneer deze ons voorstellingsvermogen te boven gaat, omdat dit aan de driedimen-

sionale wereld gebonden is. Ook de nieuwe physica heeft aan drie dimensies niet meer voldoende, spreekt van een „Über-raum", welke het ons misschien ook mogelijk maakt de proscopie te verklaren. Hier voltrekt zich waarschijnlijk ook de verandering van materie in kracht en omgekeerd. Op grond van zijn proeven met het medium Slade heeft de vroeger zo uitgelachen Leipziger astrophysicus Friedrich Zöllner (1834–1882) reeds op vele wetten van de moderne physica en van Einstein, ja zelfs op de ontdekking van de atoombom geänticipeerd. (vgl. het op verdienstelijke wijze in 1922 door Dr. Tischner uitgegeven uittreksel uit Zöllner's werken „Vierte Dimension und Okkultismus".) Onze driedimensionale wereld is slechts een schaduwbeeld van de vierdimensionale eenheid van tijd en lichtsnelheid, waarin zich waarschijnlijk de parapsychologische phenomenen in laatste instantie afspelen.

Dr. Rud. Tischner (Icking bij München) deed tegenover enige twijfel aan het feit van de physische phenomenen verslag over een volkomen onvoorbereid tot stand gekomen zitting bij daglicht met Mevr. Silbert in Graz, waarbij hij zich van de echtheid van zulke phenomenen (vooral van de telekinese) kon overtuigen. Er ontspon zich vervolgens een discussie (welke de volgende dag werd voortgezet) over spookverschijnselen, en de middelen welke men moet aanwenden om deze te doen ophouden. Bij gelegenheid van deze discussie stelde de heer Georg Neidhart (voorzitter van de Münchener parapsychologische-astrologische „Gemeinschaft für geistige und religiöse Erneuerung" die met de astroloog E. Günther Paris samen het tijdschrift „Sphäre" redigeert) de vraag hoe men zulke spookverschijnselen (en hij had hier in het bijzonder het oog gevestigd op de (aan een plaats gebonden) spookverschijnselen, die zich dikwijls tientallen jaren lang blijven voordoen en door meer dan één generatie worden opgemerkt) onschadelijk maken kan. Wanneer de personen, die door dergelijke spookverschijnselen lastig gevallen worden, zich om hulp tot een arts of een geestelijke wenden, zijn zij er weinig of niet mee gebaat wanneer zij te horen krijgen, dat men hier met „afsplitsels van het onderbewuste" te doen heeft. Merkwaardig is ook het gedrag van dieren t.o.v. dergelijke verschijnselen. In een door hem waargenomen spookgeval waarbij klopgeluiden en voetstappen gehoord werden, was de kat niet te bewegen geweest dicht bij een bepaalde plaats te komen. Werd het dier daar gebracht, dan ging het dadelijk op de vlucht en ook van mensen maakte zich daar een zeer bepaald „griezelig gevoel" meester. De recherche was gealarmeerd, men had meel gestrooid en ondanks het feit, dat de stappen als altijd gehoord werden, werden er in het meel generlei voetsporen aangetroffen. Ook het „uitbannen" (exorciseren) had niets gebaat. Men moet op de menselijk-religieuse kant van deze

dingen letten, het „onbewuste" is nog geen verklaring voor alles, het moet zelf nog verklaard worden. Men heeft zich in dit begrip een nieuwe afgod aangeschaft. Het door Neidhart geobserveerde spookgeval duurde vele tientallen jaren lang. De heer Neidhart probeerde door middel van (door het spook geproduceerde) klopgeluiden en het opzeggen van het alfabet (gelijk men dat in de kringen der spiritisten wel pleegt te doen) met het „spook" in verbinding te treden, hetgeen ook gelukte. Er meldde zich een man, die zich jaren geleden opgehangen had (in de kerkboeken vond men dit bevestigd). Omdat hij „er" nog was, geloofde hij niet aan zijn dood, en wilde de indringers (nieuwe bewoners) uit „zijn" huis verjagen. Het gelukte hem in te lichten, tot innerlijke ommekeer te bewegen, een tweede „dood" vond plaats (begeleid door doordringende lijkenlucht) en het spoken hield op. – In het bijzonder hadden de geestelijken de grootste belangstelling voor dit geval.

(Als bijzonder aanbevelingswaardig voor de bestudering der problemen werd o.a. op de volgende boeken gewezen: Bavinck „Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion", Dr. Franck (Flensburg 1949) „Die Bahn der Gestalt").

De tweede dag begon met een ernstige „Bijbelse bespreking "door Ds. Hildman over Lucas 16, 19–31, de gelijkenis van de arme Lazarus en de rijke man. De weigering van Abraham om de rijke man nog eens naar de levenden te laten terugkeren, om zijn broeders te waarschuwen, daar ze toch niet naar de doden zouden luisteren, nadat ze naar Mozes en de profeten niet geluisterd hadden, leidde midden in de problemen van de voordracht toen Ds. Hildmann vroeg, wat men tegenwoordig wel zou zeggen, wanneer een dode terugkwam? Met vrolijke instemming werd het opgenomen, toen uit het publiek de opmerking weerklonk: „Men zou zeggen, dat het het onderbewuste is!"

Met luide toejuiching begroet nam Prof. Urban van de Psychiatrische Kliniek der Universiteit Innsbrück hierop het woord voor een lezing over „Das Übersinnliche in medizinischer Sicht". Hij vertelde dat hij (als zoon van een chirurg uit Linz) – reeds in de jaren waarin hij nog op het gymnasium was, belangstelling voor het parapsychologisch onderzoek had gekregen. Een leerling van zijn vader, de „Primarius" Schäuben van het ziekenhuis te Braunau a.d. Inn, had er veel toe bijgedragen deze belangstelling te wekken. Toen hij student werd verdween deze interesse voor een deel. De eenzijdig op het lichaam ingestelde belangstelling der schoolse geneeskundigen droeg hiervan de schuld. Vooral de meningen van Wagner Jauregg, die evenals Bumke (München) voor een groot deel de schuld draagt van de eenzijdigheid der psychiaters zijner dagen, werkte verstikkend

op zijn belangstelling. Maar toen hij later als arts in Oost-Azië (Singapore) werkzaam was, en bij herhaling met parapsychologische verschijnselen in aanraking kwam, keerde de belangstelling voor de parapsychologie weer. Het veroorzaakte een niet gering misnoegen bij zijn collega's, toen Prof. Urban bij zijn inaugurale rede te Innsbrück er de nadruk op legde, dat er naast een logisch denken ook een paralogisch denken bestaat, dat zelfs een bron van kennis kan zijn. Nog niet zo heel lang geleden negeerde men in Duitsland vrij algemeen de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek. Door de geringe belangstelling welke er in Duitsland heeft bestaan voor het parapsychologisch onderzoek hebben de Duitsers thans een grote achterstand op dit gebied in te halen. In Engeland en de Verenigde Staten is men hier thans veel verder dan in Duitsland. Zeer belangrijk werk is in de Verenigde Staten gedaan door Prof. Rhine van de Duke Universiteit, die een zijner vroegere medewerkers naar Prof. Urban stuurde. De spreker hield zich vervolgens met enige baanbrekende, vroegere onderzoekers bezig (Janet, Bechterew, Neureiter, enz.) en vermeldde enige hierop betrekking hebbende boeken. (Zoals b.v. Ehrenwald „Psychiatrie und Parapsychologie", Bucke „Cosmic Consciousness" [1]), Kenneth Walker „Diagnosis of man"; – het in 1947 in Hamburg-Bergdorf verschenen boek van de physicus Pascual Jordan – over „Verdrängung und Komplementarität" is ook voor de medicus belangrijk). De dikwijls voorkomende mening, dat parapsychologische verschijnselen bij geesteszieken bijzonder veelvuldig voorkomen, misschien zelfs gedeeltelijk met hun ziekte-symptomen identiek zijn, vond Urban evenmin als andere onderzoekers bevestigd. Bijzondere belangstelling ondervonden zijn proefnemingen met de kaarten, die bij de experimenten van Rhine c.s. gebruikt worden (kruis, ster, golflijn, cirkel, quadraat), waarbij onderzocht werd, of de methodes, resp. ingrepen, die voor de genezing van geesteszieken aangewend worden, bij geschikte proefpersonen de parapsychologische „vermogens" veranderen. Er werd vooral narco-analyse (het „waarheidsserum" van de pers) en de electro-shock gebruikt. (Voor de insuline-shock was eerst niet voldoende insuline ter beschikking). Interessant is het, dat in het algemeen het praestatievermogen onmiddellijk na de behandeling in de narco-analytische schemer-toestand verhoogd blijkt te zijn. Deze toestanden schijnen dus met hun beperking der werkzaamheid van de wil aan de mediumieke trance verwant te zijn. Er schijnt een soort depersonalisatie plaats te vinden, die op zich zelf niet ziekelijk is wat de jonge psychiaters zich zeer ter harte moeten nemen! Het gaat niet aan in het occulte òf slechts bedriegerij òf slechts hysterie te zien; daardoor

1) Zie C. H. Ketner: „Kosmisch bewustzijn", Tijdschr. v. Parapsychologie, VII, pag. 193.

laat men de mensen, die dergelijke spontane verschijnselen beleven, volstrekt geen recht wedervaren. De spreker toonde dit aan de hand van enige voorbeelden uit zijn praktijk aan, b.v. een vluchteling, een leraar, die een mystieke belevenis had, en een katholiek geestelijke. Het type van zulke belevenissen is altijd van dezelfde aard, wij vinden ze b.v. reeds bij Jacob Böhme en de Heilige Theresa van Avila. Ook de Bijbel bevat reeds meerdere gevallen van parapsychologische verschijnselen die in onze dagen van toenemende belangstelling voor de parapsychologie niet meer, zoals vroeger, in tegenspraak met de wetenschap geacht moeten worden.

Bijzondere belangstelling verdienden ook de uiteenzettingen over twee gevallen van stigmatisatie en de begeleidende verschijnselen, die Prof. Urban precies onderzocht had. (De namen werden niet genoemd, het ging over Therese Neumann en Padre Pio[1])). Ook hier was volgens de mening van de geleerde van bedriegerij of hysterie geen sprake. Ofschoon veel daarin aan ziekelijkheden herinnert, komt het er toch op aan, wat de betreffende personen daarvan maken, waartoe het hen leidt; dat is ook voor de theoloog van belang. De katholieke theologie onderscheidt Soma (corpus, lichaam), Psyche (spiritus, ziel in de verkeerde betekenis, geest) en Pneuma (anima, ziel in de hogere betekenis). Pneuma is niet dat, wat meestal bij het inwerken van de „ziel" op het lichaam als psychogeen aangeduid wordt, het is iets anders, dat zich reeds voor de dood gedeeltelijk van het lichaam kan scheiden, waardoor dan deze bekwaamheden vrij worden. Het is moeilijk dat aan de student theoretisch duidelijk te maken, belangrijk is ook hier het beleven.

In de discussie bracht de jurist Prof. E. Mezger (Universiteit München) herhaalde malen het probleem ter sprake, of een telepathische beïnvloeding van anderen zonder hun medeweten mogelijk is, wat voor de juridische vraag van de verantwoordelijkheid bijzonder belangrijk is. Prof. Bender citeerde in verband hiermede (ongepubliceerde) proefnemingen van Janet, waarbij patiënten door een mentaal (telepathisch) bevel van uit de verte in slaap gemaakt werden.Overigens is de bewuste leiding door telepathie waarschijnlijk niet zo gevaarlijk, als de inwerking op het „onderbewuste" van andere personen; ook de door ons niet geuite gedachten en gevoelens kunnen op deze manier anderen beïnvloeden. Dit is vooral bij de psychotherapeutische behandeling zeer belangrijk.

Dr. Gerda Walther citeerde in dit verband het geval van de Franse arts Dr. Héricourt, die een toneelkunstenares wegens slapeloosheid hypnotisch behandeld had. Jaren later haalde hij op een avond zich de toenmalige situatie voor den geest, zonder te weten wat er van

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen, Utrecht, 1949, pag. 127 e.v.

die kunstenares geworden was, waarop deze in een ver verwijderde stad tijdens de voorstelling in slaap viel en hij telegrafisch ontboden moest worden. – Men moet bij de telepathie een onderscheid maken tussen de overdracht van op zich zelf staande gedachte-inhouden en het meeleven van de gehele persoon van de ontvanger met die van de zender [1]); in deze betekenis is de telepathie een verschijnsel, dat de totale persoonlijkheid omvat, en slechts aan dit meeleven kan de geoefende ontvanger een telepathische beleving als zodanig en de oorsprong ervan uit een bepaalde zender onderscheiden. Zij vertelde vervolgens van een zelf beleefde telepathische ervaring [2]). Op 28 Juli 1928 bevond zij zich bij vrienden te Neurenberg, die haar te logeren hadden gevraagd. Zij luisterde naar de radio die de opera de„Meistersinger" van Richard Wagner uitzond. Plotseling voelde zij zich in telepathisch rapport geraken met een kennis, die op dat ogenblik in München verblijf hield (en, naar haar later bleek, op dat ogenblik mede naar de radio luisterde). In tegenstelling met haar zelf (die een groot gedeelte van deze opera uit het hoofd kende en zeer genoot van hetgeen zij hoorde) verveelde deze bekende zich ongemeen bij het aanhoren van Wagner's muziek, waar hij weinig of geen gevoel voor heeft. Zo beleefde zij de uitzending tegelijkertijd twee maal – eenmaal als iemand die zeer geniet van het gehoorde en eenmaal als iemand die zich daarbij ongemeen verveelt. Bij enige oefening en ervaring kan men in zichzelf heel goed onderscheid leren maken tussen belevingen welke ik-eigen zijn en andere, welke (omdat zij ons als gevolg van het telepathisch rapport ten deel vallen) een ik-vreemd karakter dragen. Het is zeer belangrijk dit onderscheid tussen ik-eigen en ik-vreemd te leren maken. Het feit der telepathische beïnvloeding wordt daardoor zijn gevaarlijk karakter ontnomen. Ook leert men zich zodoende afsluiten tegen ongewenste telepathische beïnvloeding.

De kunstschilder Vinnai en Prof. Bender wezen er op, welke betekenis de telepathie bij de zwarte magie en het z.g. envoûtement [3]) kan krijgen; de heer Vinnai legde in dit verband de nadruk erop, hoe belangrijk het is niet haat tegen anderen te koesteren, doch het gebod van de Bijbel op te volgen: „Hebt elkander lief!"

Dit voerde reeds naar het thema van de middag, toen Prof. Dr. Köberle, gewoon hoogleraar aan de Tübinger universiteit in de evangelische theologie, sprak over „Das Übersinnliche in biblischer Sicht". Terecht wees de wetenschappelijke leider van de academie, Dr.med. A. Knorr, erop, dat het waarschijnlijk niet gemakkelijk geweest was,

1) Zie W. H. C. Tenhaeff, l.c., pag. 63 e.v.

2) Zie G. Walther: De intropsychische zijde van parapsychologische verschijnselen, T.v.P., IX, pag. 253 e.v. Voorts W. H. C. Tenhaeff, l.c., pag. 68.

3) Zie K. H. E. de Jong: De zwarte magie, den Haag, 1938.

een gewoon hoogleraar in de theologie aan een Duitse universiteit te vinden, die bereid was, over parapsychologie te spreken. De uiteenzettingen van de spreker brachten dan ook voor alle aanwezige parapsychologen een heugelijke verrassing.

Prof. Köberle wees op de beide grote wetenschappelijke omwentelingen in onze tijd: op het gebied van de physica en in het onderzoek van de ziel. Nadat het materialisme de ziel afgeschaft had, werd zij in de diepte-psychologie opnieuw ontdekt als een huis met vele verdiepingen, of beter als een oceaan. C. G. Jung heeft aangetoond, dat de erfenis van het menselijke verleden in het „collectieve onbewuste" haar invloed doet gelden en hoe moeilijk het dikwijls is ons ik tegen de uitingen daarvan te beschermen.

Maar daarmee is nog niet alles uitgeput, zelfs de meest fanatieke aanhanger van de schoolse psychologie zou aan Bender na het aanhoren der uiteenzettingen, moeten toegeven, dat er nog zeer veel meer bestaat. Het schijnt dat alles wat er bestaat een neerslag geeft. De Indiërs spreken van de Akasha-kroniek, waarin vele mensen kunnen lezen. Vroeger wist men meer daarover. (Jung-Stilling, Kerner's Seherin von Prevost, Swedenborg enz.) Daarna zei men, dat bestaat niet, kan niet bestaan. Maar het gaat helemaal niet op zich van de wereld van het occulte af te maken door de geest van de Aufklärung te hulp te roepen. Het zijn niet alleen bedrogen bedriegers die daaraan geloven. De spreker verzoekt alle theologen, dat te bedenken. (Hij wijst in dit verband op de verzameling van goed bevestigde gevallen in het vroeger bij Langewiesche verschenen boek „Das Unbekannte in seinem Gang durch die Jahrhunderte". Een soort vervolg daarvan is het juist in „Neubau-Verlag" (München) van de hand van Ds. Horkel verschenen boek „Botschaft von drüben"). Ook met de astrologie komt men er niet mee uit, dat men zich op de schoolse physica beroept. Een andere vraag is echter deze of het aanbeveling verdient om zich (wanneer men tot de erkenning is gekomen dat deze „dingen" bestaan) van deze „dingen" als een soort van religieuse propaedeutica te bedienen.

De verwereldlijkte mens houdt ook dat, wat in de Bijbel staat voor vroom geklets en verbaast zich erover, dat iemand het nog ernstig opvat. Bultmann (Marburg) zegt, dat men zich door een sprong in de afgrond in de armen van den levenden God moet werpen, maar er bestaat ook een andere mogelijkheid: de wereldse mens te vertellen, wat de parapsychologie aan den dag gebracht heeft. Dan heeft men het sacrificium intellectuus niet meer nodig, een nieuwe verzoening van geloof en denken wordt mogelijk. De schoolse physica is niet meer het enige aspect van de werkelijkheid. De meeste huidige theologen zouden het weliswaar met verontwaardiging van de hand wijzen, dat de theologie iets zou kunnen overnemen van de

parapsychologie, maar Köberle houdt dat voor fout. De eeuwige God heeft oneindig vele wijzen, waarop Hij zich het lot der mensen aantrekt; het ligt in Zijn vrijheid, welke weg Hij kiest. Door de anthroposophie is ook voor menigeen de wereld der engelen opengegaan en velen is door de parapsychologie het begrip voor het leven na de dood duidelijk geworden en het heeft hen tot de religie geleid.

Echter mag het occulte niet tot een vervanging van de religie worden. Het kan de blik openen voor het bovenzinnelijke, het hogere, maar men mag de werelden, die daardoor voor ons geopend worden, niet voorbarig met het Godsrijk gelijkstellen, in de eerste plaats is het slechts een verdiept humanum, iets menselijks. Columbus ontdekte een nieuw stuk van de aarde, maar niet een nieuwe ster, zo ook hier. Het menselijke blijkt veel rijker te zijn, dan de schoolse physica wilde toegeven. Het kan gezegend en genezen worden met deze krachten, maar er bestaat ook een zwarte magie, die een oneindig groot onheil kan aanrichten. Bij een blinde darm-operatie is het van belang, of de chirurg atheist is of niet, reeds bij de magnetiseur is het belangrijk, welke krachten van hem uitgaan. Het woord „gedachten zijn tolvrij" geldt niet meer; zoals reeds Paulus zei, hebben al onze gedachten en gevoelens een „reuk". Van deze verantwoordelijkheid moet men zich reeds bij het bezoek aan een zieke, het leiden van een schoolklas enz. bewust zijn. Deze verantwoordelijkheid is zo groot, dat wij altijd weer de vergiffenis van Christus behoeven, om deze last te kunnen dragen! Dat toont juist ook de parapsychologie. Ook wie geen lepels gestolen heeft, moet vergeving van zijn schulden vragen.

Wat het spiritisme betreft zijn er twee houdingen: de een spreekt van een boodschap van het hiernamaals, de ander van een boodschap van binnen, van het onderbewustzijn. In elk geval als bedrog kan men dit alles – ook spookverschijnselen, materialisaties enz. – helemaal niet meer aanduiden. Von Schrenck-Notzing b.v. geloofde aan deze verschijnselen en heeft toch het spiritisme van de hand gewezen. Men kan ook door magische wilsinspanning deze kant van de natuur begrijpen. Veel belangrijks kan men daaromtrent vinden van de vóór-socratische wijsgeren af over Fechner, Novalis tot Steiner. Men kan deze dingen beslist voor echt houden, maar als „binnenkant van de natuur" verklaren. Dr. Bender heeft zich aan deze zijde geschaard, wanneer hij zegt, dat er geen bewijs bestaat voor het binnendringen van een geesten-wereld en hij heeft deze dingen nieuw geïnterpreteerd met behulp van de dieptepsychologie als afsplitsingen en uitingen van de scheppende macht van het onbewuste. Ieder spookverschijnsel is derhalve een psychiatrisch probleem!

Maar ook de andere kant, waarop vooral de heer Neidhart wees, moet tot haar recht komen. Een spookverschijnsel kan ook een geval

van bezetenheid zijn, of zijn oorsprong vinden in het werken van een gestorvene, zoals in het geval van Neidhart. Maar er zijn ook gestorvenen, die volkomen ongevraagd uit bezorgdheid zich tot de levenden wenden, zoals Mevrouw Oberlin. Er zijn doden, die vriendelijk tot ons komen, wij moeten ook met het levend zijn van de doden rekening houden.

Dat is juist voor theologen zeer belangrijk, nadat Stangel, Althaus e.a. zich in de buurt van de Bijbelonderzoekers ophouden, wanneer deze zeggen, dat de mens geheel sterft, totaal in zijn existentie wordt vernietigd, en dat niets wordt gered; de wortel van het kwade ligt in het geestelijke, niet in het lichamelijke; er is slechts een bewaardblijven in de herinnering van God en de wederopstanding (Anastasis, Resurrectio) is een daaraan aanknopende schepping uit het niets. Dan zouden de occulte manifestaties slechts gelijk het naklinken van een klokkentoon zijn. Maar het door de parapsychologie gevonden materiaal veroorlooft ons niet een tussen-rijk waarin de overlevenden verblijven te loochenen; dat moeten de jonge theologen bedenken wanneer zij aan graven staan.

Maar dat er een voortbestaan is, zoals de parapsychologie leert, is nog geen evangelie, geen Blijde Boodschap. God kan een verschrikkelijk God zijn, zoals Rudolf Otto zegt, naast het mysterium fascinosum (het zalig makende) staat het tremendum (het vreselijke), het hiernamaals is zeer ernstig op te vatten, wij moeten zo leven, dat wij op de juiste wijze verder leven kunnen.

Men stelt soms de vraag in hoeverre het juist is in deze werelden door te dringen. Vele mensen weten uit ervaring, dat een min of meer (vrijwillig of onvrijwillig) langdurig vasten de ontvankelijkheid voor beïnvloeding vanuit het hiernamaals verhoogt. Door honger en nachtelijke bombardementen heeft het Duitse volk een grotere ontvankelijkheid voor deze invloeden gekregen. Wie deze ontvankelijkheid ongezocht ten deel viel, wie b.v. ongezocht min of meer „helderziende” werd, voorgevoelens kreeg met betrekking tot naderend onheil, voelde meestentijds deze „ontvankelijkheid” als een grote kwelling en kon uit eigen ervaring zeggen, dat het een „genade” is dat wij in den regel weinig of niets van onze „occulte vermogens” bemerken. De vraag is: wat wordt er van ons wanneer wij deze vermogens in ons tot ontwikkeling laten komen. Nieuwsgierigheid is hier niet op haar plaats. Zij die deze vermogens bestuderen moeten zich bewust zijn van hun verantwoordelijkheid. De wetenschappelijke werker op dit gebied dient religieus besef te bezitten en deze krachten en vermogens met schroom en besef van verantwoordelijkheid jegens God te bestuderen.

Bij gelegenheid van de discussie, waartoe deze rede aanleiding gaf, vertelde Dr. Gerda Walther dat zijzelf indertijd in een telepathische

verbinding had gestaan met een overledene, een man die (volkomen onvoorbereid) op last van Hitler was doodgeschoten en die zij bij zijn leven in het geheel niet gekend had. Zij had dit echter geenszins als een last gevoeld, zij had zich eenvoudig ingespannen om hem religieuse bijstand te verlenen, om hem te helpen en ofschoon zijn wanhoop haar soms ongemeen deprimeerde, had zij toch nooit gewenst, dat zij de vatbaarheid voor dergelijke telepathische beïnvloedingen vanuit het hiernamaals zou verliezen. Veel van hetgeen zij op deze wijze beleefd had, had haar gelukkig gestemd[1]).

Verschillende sprekers, vooral Ds. Hildmann en Prof. Köberle, gingen nog bijzonder in op de vraag, wat de Bijbel van deze dingen zegt.

Toen Luther de Bijbel vertaalde, had het woord „Hel" nog niet de betekenis van een oord van verdoemenis, maar het was het rijk van de hel, Hades, Scheol, de gehele wereld na de dood, het rijk der schaduwen in tegenstelling tot de wereld van de volle, bloeiende scheppende krachten. Later onderscheidde men nog het paradijs, Abrahams schoot, de tuin der rechtvaardigen en de Gehenna. Niet ieder komt dadelijk in het rijk van de vrede, het ontwaken kan erg zijn, b.v. voor een Himmler – maar ook zulke doden moet men niet vervloeken, maar voor de arme, zondige ziel bidden. Christus zei echter ook tot de zondaar: „Nog heden zult gij met mij in het paradijs zijn!" Door de dood van Christus is er ook in het rijk der doden iets totaal veranderd; bij Christus te zijn is niet hetzelfde als in Abrahams schoot te zijn. Van de Bijbel uit is er een rijke toegang tot het spiritisme. Volgens de leer van de kerk van het Oosten, komt de dode eerst voor een voorlopig gerecht, waarbij de engelen hem tegen demonische aanvallen helpen, dan komt hij in een lichte of een donkere sfeer, waarbij de voorspraak hem helpen kan voor het opklimmen.

Prof. Mezger verklaarde verheugd te zijn over het feit, dat de parapsychologie er steeds naar gestreefd heeft de verschijnselen zo lang en zo ver mogelijk animistisch te verklaren. Zij is daar, volgens sommigen, slechts gedeeltelijk in geslaagd. Meer dan één parapsycholoog heeft erkend, dat er verschijnselen zijn welke (althans zeer waarschijnlijk) spiritistisch verklaard moeten worden.

De Bijbel schijnt zonder meer de mogelijkheid van een contact tussen beide werelden te erkennen. Het is een opmerkelijk feit dat van de parapsychologische hypothesen de geestenhypothese nog het meest taboe is. Enige eeuwen geleden hielden de juristen nog algemeen rekening met de mogelijkheid dat een mens door buitenaardse machten beïnvloed kan worden. Men denke hier slechts aan de heksenprocessen. Onder de invloed van de denkbeelden der philosofen uit

1) Zie T. v. P., IX, pag. 269.

het tijdperk der „Aufklärung "verdween het geloof aan de invloed van het bovenzinnelijke in het leven steeds meer.

Kirchenrat Hans Schmidt, die in opdracht van de leiding der „Landeskirche" het congres begroette, wees erop, dat Amerika door Columbus alleen wéér ontdekt werd; de Noormannen kenden het reeds. Zo ook hier: de parapsychologie heeft veel weer ontdekt, wat vóór de opkomst van het positivisme, vóór de „Aufklärung" heel goed bekend was. Maar er bestaat niet slechts één Amerika, of wel, het ligt niet slechts op de aarde, de brief aan de Kolossenzen, Epheziërs 6 enz. tonen, dat het gaat om gehele hiërarchieën, de Heer heeft vele dienaren, Jozef streed met de engel, Paulus zag in een visioen een man, die hem wenkte. Maar Een is Heer van al deze heerscharen – Christus. (Ook Hem werden weliswaar op de berg Tabor Mozes en Elias tot versterking gezonden).

Dr. med. Knorr, tot nu toe de leider van de Academie, legde er de nadruk op, dat men de „Aufklärung" niet helemaal van de hand moest wijzen; het is goed aan de verschrikkelijke kwellingen te denken, waaraan de mensen vroeger in de heksenprocessen waren blootgesteld. Er ging een verademing door de gehele wereld, toen dat ophield. Vele dingen waarvan wij in de geschriften over de heksenprocessen gewag gemaakt vinden, waren waarschijnlijk slechts projecties van het onbewuste. Er werd over dit onderwerp nog verder gediscussiëerd. De parapsychologie moet ook aandacht schenken aan volksgebruiken, aan allerlei onderwerpen die tot het gebied van de volkskunde behoren. Wie veel op het platte land komt weet dat daar nog dingen te vinden zijn die de aandacht van (para)psychologen verdienen. (Prof. Köberle verwees hier naar het destijds bij de Gruyter verschenen negen-delige „Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens", waarin verschillende gebieden elkaar doordringen en doorkruisen. 1. De machtige werkzaamheid van de uit de diepte van de ziel (ook vanuit de diepte van het z.g. collectieve onbewuste) opstijgende beelden, b.v. van talismannen, waarop men vertrouwt; 2. een ver boven de natuurwetenschappelijke kennis uitgaand verfijnd weten met betrekking tot de natuur; 3. het tover-woord, de magie, waarbij dikwijls demonische krachten een rol spelen, zodat zij, die met behulp van deze krachten genezen zijn, een opmerkelijk gevoel van onrust gaan vertonen ja er soms bijna naar gaan verlangen de ziekte maar weer terug te krijgen...).

Deze beschouwingen voerden reeds naar de voorlaatste voordracht op Zondagmorgen door de bekende religieuze zieken-genezer en kunstschilder Vinnai over „Geloofsgenezingen", waarbij hij van een treurige ervaring uit zijn kinderjaren uitging, waarbij hij dacht: als Christus nog leefde, zou Hij helpen! Toen hij plotseling de gedachte kreeg, dat Christus immers nog leeft en het slechts er op aan

komt, Hem te vinden, alles aan Hem over te laten. Toen hij tot in het diepst van zijn ziel gegrepen werd door leed en ziekte van anderen, en zich volkomen van zijn hulpeloosheid bij al zijn willen-helpen bewust werd, kwam telkens weer deze gedachte bij hem op en hij kreeg dan in vele gevallen plotseling de kracht, als een geschenk van boven, om te helpen. Het is buitengewoon belangrijk, deze blik naar boven, de „vrees voor den Heer", het zich openen naar boven; naar beneden of naar zich zelf mag men niet zien.

De laatste voordracht werd gehouden door de letterkundige en historicus Dr. F. Seebass en had tot onderwerp de „Geisteskampf Christoph Blumhardts".

Dit lange tijd doodgezwegen geval van de genezing van een bezetene (een genezing welke langer dan een jaar vereiste), Gottliebin Dittus geheten, dat in het midden van de vorige eeuw plaatsvond, wordt door menigeen als de beste inleiding tot de studie van het „occultisme" beschouwd. In de laatste tijd trekt dit geval meer en meer de aandacht van artsen en psychiaters. Spreker erkende dat de studie van zekere parapsychologische verschijnselen hem moeite kostte, daar deze verschijnselen hem met een wereld in aanraking brengen welke niet in overeenstemming is met zijn wensen (innerlijk verzet tegen het aanvaarden van zekere feiten). Maar desondanks werd hij bij zijn studiën steeds weer met deze wereld geconfronteerd. Bij zijn bestudering van de geschriften van Ed. Mörike kwamen hem de originele manuscripten van het geval Dittus, dat zich omstreeks 1848 in Möttlingen bij Calw afspeelde, in handen. (Ongepubliceerde brieven, de ziektegeschiedenis, het verslag van Blumhardt aan zijn kerkelijke superieuren enz.). De arts, die aanvankelijk patiënte behandelde, had zich na enige tijd onbevoegd verklaard dit geval verder te behandelen en de vraag gesteld of er dan geen zielzorger te vinden was, die kon helpen, daar dit geval geen natuurlijk karakter meer droeg. Blumhardt nam daarna Gottliebin Dittus in behandeling, waarbij hij verklaarde dat de mensen nu eens zouden zien wat Jezus vermocht. Daarna begonnen zich de meest vreemdsoortige spookverschijnselen voor te doen naast bezetenheidstoestanden. Ook de zuster en broeder van Gottliebin werden soms door bezetenheidstoestanden aangetast. Het ging zo ver, dat spelden, levende dieren enz. onder grote pijnen uit het lichaam van patiënte te voorschijn kwamen of verwijderd moesten worden. (Apporten met doordringing van materie?) Pas na twee jaar was alles overwonnen. Gottliebin werd – wat zij te voren in wezen reeds geweest was – een vrome vrouw die men een werkkring in de gemeente kon verschaffen. Later huwde zij. Nog heden zijn nakomelingen van haar bekend. Blumhardt werd, na een strijd met de kerkelijke overheid te hebben gevoerd, de stichter van Bad Boll en genas, gedreven door christelijke liefde,

zowel personen die lichamelijk ziek waren, als lijders aan zielsziekten. Men kan dit alles niet met het woord hysterie afdoen. Veel van hetgeen hij tot stand bracht behoort tot het gebied der parapsychologie en het zou gewenst zijn dat van parapsychologische zijde eens een grondige studie van het geval Blumhardt gemaakt werd. Nochtans gelooft Dr. Seebass niet, dat de parapsycholoog hier alles zal kunnen verklaren en ophelderen. Ten slotte gaat het hier om Jezus en de macht van de duisternis (niet Jezus en de verstokte zondaar). Blumhardt was een voorvechter van de hoop, een mededrager van anderer last, een voorbode van het Rijk Gods! De parapsychologen zijn te veel geneigd om die dingen als natuurlijk te zien die in wezen niet-natuurlijk, maar wonderen zijn.

Bij de discussie welke op deze voordracht volgde werd van verschillende zijden wederom op de betekenis van de parapsychologie voor de strijd tegen de materialistische wereldbeschouwing gewezen. Ook werd gewezen op de betekenis, welke parapsychologische verschijnselen onder bepaalde omstandigheden kunnen hebben voor personen, die zich in metaphysische nood bevinden. Had de heer Neidhart reeds de vorige dag verteld, hoe een parapsychologische ervaring hem bij de dood van zijn eerste vrouw voor zelfmoord behoed had, thans deelde de medica Dr. Dora Rohlfs mede hoe zij, als gevolg van haar medische studiën, meer en meer van het geloof, dat zij als kind en opgroeiend meisje bezeten had, vervreemd was geraakt. Als gevolg van een aantal belevingen, welke haar in de oorlogsjaren ten deel vielen en waardoor zij een geestelijke crisis doormaakte werd zij echter helderziende en ontdekte zij z.g. magnetische krachten in zich. Een en ander had ten gevolge, dat zij tot het inzicht kwam, dat de (wijsgerig) materialistische kijk, welke zij allengs op het leven had gekregen, onjuist was. Zij had opnieuw een religieuse visie op het leven gekregen, al wijkt deze (zoals begrijpelijk is) ook af van die, welke zij eertijds op het leven had.

Na haar nam Dr. Gerda Walther het woord. Zij deelde de aanwezigen mede, dat zij (precies zoals thans de Komsomolzen in Rusland) door haar socialistische vader volkomen atheïstisch in de geest van het historisch (Marx) en natuurwetenschappelijk (Haeckel) materialisme werd opgevoed. Een en ander had ten gevolge dat zij geen uitweg meer zag. De materialistische kijk op het leven bracht haar tot wanhoop en zij zou zelfmoord gepleegd hebben, indien zij in deze toestand van volkomen psychische ontreddering niet enkele paranormale ervaringen had gehad, die een radicale omkeer in haarzelf te weeg brachten.

Ook de grote Amerikaanse schrijver Upton Sinclair is deze weg gegaan. (Verg. zijn boek „What God means to me"). Men mag derhalve ook niet de hoop opgeven, dat de mensen in het Oosten

de weg tot het geestelijke, het Goddelijke weer zullen vinden. Heeft zij deze weg ondanks haar opvoeding gevonden en kunnen gaan, dan zal dat ook anderen mogelijk zijn.

Een Balt stemde daar mee in, ofschoon de kerk een werktuig van de Sowjets geworden is, leeft toch het ware Christendom in het geheim in Rusland voort. Evenzo in China, waar de Europese missies ten zeerste in gevaar gebracht zijn en de Chinezen nu zelf aan het zendingswerk doen.

De Heer Weiman, de vroegere voorzitter van de parapsychologische vereniging in Tallin (Reval, Estland) miste in de uiteenzetting tussen animisme (het streven om de spiritistische hypothese als parapsychologische (werk)hypothese uit te schakelen) en spiritisme een verwijzing naar de classici van de parapsychologie, vooral Aksakow en Du Prel. Met betrekking tot laatstgenoemde merkte hij op dat men verzuimd heeft het feit, dat het in Augustus 1949 vijftig jaar geleden was dat hij stierf, te herdenken. Onder de invloed van de sowjetcommissarissen was de twijfel aan een voortbestaan na de dood voor de Heer Weiman zeer groot geworden; het probleem liet hem echter niet met rust, slechts door parapsychologische belevingen en onderzoekingen vond hij een bevredigende oplossing, want het beroep alleen op een religieuse openbaring was hem niet meer voldoende. Dat is bijzonder belangrijk bij de confrontatie met het communisme.

Een student in de medicijnen verzocht uit naam van de jeugd niet de schouders op te halen wanneer deze naar zulke dingen vraagt. Men zegt, dat de jeugd sceptisch is en onverschillig; dat is ze ook, het nationaal-socialisme heeft te zeer misbruik gemaakt van haar idealisme, er is te veel gebroken aan geestelijke en materiële waarden, daardoor is ze uiterst wantrouwend geworden. Maar ze heeft ook veel beleefd, wat tot aan de poort van de parapsychologie voert. Misschien is het weer bedolven, maar ze heeft te veel remmingen om erover te spreken. Toch richt hij tot allen, die met de jeugd te maken hebben, het verzoek, de vragen niet te ontwijken, als zij bij deze dingen belanden, maar integendeel op de parapsychologie te wijzen en op degenen, die zulke dingen beleefd hebben. Want de persoonlijkheid, die zich inzet, en haar belevenis, hebben op de jeugd nog de sterkste werking. De Heer Vinnai onderstreepte nog eens de betekenis van het plotseling binnenvallen van het Goddelijk licht. (Hij verwees naar het in Basel verschenen boek van Woodsworth Etter „Es gibt noch Zeichen und Wunder"). Reeds vroeger had Dr. Med. Däumling (psychotherapeut, assistent aan het psychologische Instituut der universiteit München) zich een voorstander verklaard van de „blijde parapsychologie", die naast het verstandelijke onderzoek, in het beleven een perspectief op het hiernamaals

opent – tégen alle vrees voor het demonische-, in het meeleven met stervenden, met gestorvenen wordt de hemel geopend. Tot de toe schouwer wordt de oproep gericht: Metanoeite! (Bekeert U). Daar aan moeten de artsen, de zielzorgers aanknopen; waar ook de dood tot ons komt, is het parapsychologische nabij en toont, dat de wereld niet ten einde is. Men behoeft geen angst voor het demonische te hebben, er is een directe leiding, zodra wij ons voor het Goddelijke openen, alle wegen leiden daar heen.

In het slotwoord legde Prof. Köberle nog eens de nadruk op de betekenis van de parapsychologie als hulp in de strijd tegen het materialisme, ondanks het feit dat vele verschijnselen voor tweeërlei uitleg (animisme en spiritisme!) vatbaar zijn. De vraag dringt zich op wat het de mens voor zijn gehele houding, voor zijn ethische verantwoordelijkheid en niet alleen voor zijn verstandelijk weten geeft, en hoe het de verwereldlijkte mens helpt? Het komt niet alleen erop aan het materialisme te overwinnen, men moet nog verder komen, tot Christus, tot het rijk Gods, – het is de vraag, of de parapsychologie alleen daarvoor toereikend is.

BEZOEK VAN PROF. DR J. B. RHINE

DOOR G. ZORAB

Tijdens zijn reis door Europa, waarbij hij vergezeld werd door zijn echtgenote Dr L. Rhine, welke o.m. ten doel had zich op de hoogte te stellen van de huidige stand van het parapsychologisch onderzoek in dat werelddeel, bezocht de door zijn onderzoekingen met toepassing van de quantitatieve methode zo bekende Amerikaanse parapsycholoog Prof. Dr J. B. Rhine in het laatst van Mei ook ons land, waar hij enige dagen de gast was van de Ned. S.P.R.

Op 26 Mei hield hij, op uitnodiging van de Utrechtse Universiteit, een voordracht voor de studenten van deze Universiteit welke, hoewel de Pinkstervacantie was ingegaan, druk bezocht was. Prof. Rhine werd ingeleid door Prof. Dr D. J. van Lennep.

Bij de aanvang van zijn voordracht over *The new Life of the Mind* deelde de spreker zijn hoorders mede, dat hij zich die morgen, bij een gesprek met een der bestuursleden der S.P.R., plotseling gerealiseerd had dat hij zich slechts een gering aantal uren sporens van het IJzeren Gordijn verwijderd bevond en dat achter dit gordijn het wetenschappelijk onderzoek aan banden gelegd is. Slechts een marxistisch getint materialisme, dat de mens beschouwt als een soort van machine, wordt daar als metaphysisch stelsel aanvaard.

Wanneer de historisch materialistische beschouwing van mens en kosmos juist zou zijn, dan zou het geen zin meer hebben om te blijven spreken over vrijheid, moraliteit, godsdienst en dergelijke onderwerpen, die zo'n integrerend bestanddeel uitmaken van onze westerse cultuur.

Willen wij de mensheid er van overtuigen dat *wij* het aan het rechte einde hebben wat betreft onze opvattingen met betrekking tot het wezen van de mens, dat is het enige middel dat ons daartoe ten dienste staat de wetenschappelijke bewijsvoering. Slechts het wetenschappelijk experiment spreekt voor een ieder duidelijke en klare taal. En welk wetenschappelijk onderzoek zou hier toe beter geschikt zijn dan het parapsychologische!

Op deze weg nu zijn we reeds een eind gevorderd. Volgens de met toepassing van moderne wetenschappelijke methoden uitgevoerde proefnemingen op de gebieden van paragnosie en parergie is aan het licht gekomen, dat de mens tot buitenzintuigelijk waarnemen in staat is en ook op paranormale wijze op stoffelijke dingen invloed vermag uit te oefenen. Deze erkenning leidt tot een ondermijning van het materialistische wereldbeeld. En dit te meer waar de proefnemingen op het gebied der buitenzintuigelijke waarneming aan het licht brachten dat de mens minder aan de vormen van ruimte en tijd

gebonden is, dan de zintuigelijke waarneming doet vermoeden.

Prof. Rhine begon hierna een overzicht te geven van de methoden, die tegenwoordig bij het onderzoek der paragnostische en psychokinetische verschijnselen worden toegepast en die aan de strengste wetenschappelijke eisen blijken te voldoen. Het behoeft wel geen betoog, dat hij bij deze opsomming vooral de nadruk legde op de quantitatieve methode, welke, naar men weet, vrijwel uitsluitend door hem en zijn medewerkers wordt toegepast (zie T.v.P., XVI, pag. 1 e.v.).

Als typisch voorbeeld van een door hem toegepast onderzoek met toepassing van de quantitatieve methode deelde Prof. Rhine een en ander mede over een nog niet gepubliceerde reeks proefnemingen, waarbij iemand in Joego-Slavië gedurende 240 dagen dagelijks de volgorde van 10 pakken (ieder van 25 Zenerkaarten) „raadde". Deze pakken waren in het laboratorium van Prof. Rhine neergelegd. De afstand tussen de proefleider(s) te Durham, N.C., en de proefpersoon bedroeg enige duizenden kilometers. Hoewel het bij deze proefnemingen behaalde „overschot" aan treffers slechts 300 bedroeg, dus betrekkelijk gering was, kan toch niet ontkend worden dat het significant was, daar de kans dat een dergelijk surplus op rekening van het toeval moet worden gesteld gering is (volgens wiskundige berekeningen zou deze kans zich één maal op de vijf honderd malen voordoen). Er mag dus aan de hand van dit Joego-Slavische experiment worden geconcludeerd, dat hier een andere factor dan alleen maar de toevalsfactor in het spel is. Een andere merkwaardigheid van het hier besproken experiment was zeker ook nog, dat de proefpersoon de laatste 700 pakken vooruit „raadde" (proscopie). Bij het „proscopisch raden" bleven de resultaten vrijwel gelijk aan die, waarbij helderziendheid in de ruimte gemengd met telepathie (GESP) in het spel was. Het aantal treffers per pak bleef het gehele experiment door vrijwel constant.

Prof. Rhine merkte naar aanleiding van het bovenstaande op, dat de zo juist beschreven proeven, in samenhang met zijn en anderer onderzoekingen op het gebied der buitenzintuigelijke waarneming, krachtige aanwijzingen hebben opgeleverd voor de veronderstelling, dat de mens in staat is om op paranormale wijze waar te nemen, waarbij dan verder gebleken is dat dit buitenzintuigelijk waarnemingsvermogen niet of althans minder gebonden is aan de vormen van ruimte en tijd dan ons zintuigelijk vermogen tot waarnemen.

Ook de psychokinetische verschijnselen zijn van het grootste gewicht, omdat zij aantonen, dat er een directe mentale inwerking op de stoffelijke wereld mogelijk is. (Spreker deelde hier een en ander mede over zijn proefnemingen waarbij men de vrije val van dobbel-

stenen mentaal zoekt te beïnvloeden [1]). Al deze verschijnselen, aldus spreker, wijzen op een „overheersing" van het lichaam door de „ziel", zij leiden tot beschouwingen met betrekking tot de problemen van ziel en lichaam, Geest en Stof welke in strijd zijn met hetgeen de materialisten met betrekking tot deze onderwerpen leren. Zij doen ons de mens zien als een geestelijke wezenheid en niet als een machine, zoals de marxistisch (historisch materialistisch) georiënteerde communisten ons de mens voorstellen. Hun mensbeschouwing leidt tot slavernij en dictatuur – de onze daarentegen tot democratie, geestelijke vrijheid en religieus besef.

Wij moeten het parapsychologisch onderzoek bevorderen, omdat dit onderzoek een krachtig wapen vormt in onze strijd om het westerse wereldbeeld, de westerse beschaving, te behouden en het peil dezer beschaving op te voeren. In de strijd tegen het communisme kan de parapsychologie een belangrijke taak vervullen.

Op 27 Mei sprak Prof. Rhine, ditmaal ingeleid door onze voorzitter, Prof. Dr H. Th. Fischer, te Amsterdam voor de leden onzer vereniging over *Telepathy and Human Personality*. Ook in dit betoog gaf hij uiting aan zijn overtuiging, dat de belangrijkheid der parapsychologische verschijnselen juist hierin is gelegen, dat zij ons toestaat op wetenschappelijk verantwoorde wijze het vraagstuk van de ziel-lichaam verhouding te onderzoeken. Reeds zijn er sterke aanwijzingen verkregen, dat er inderdaad niet alleen maar sprake is van een lichaam en louter materiële processen, doch dat er ook een zuiver psychisch element werkzaam is, dat boven tijd en ruimte schijnt te kunnen uitgaan en tevens direct, zonder enig physisch hulpmiddel schijnt te kunnen inwerken op een of ander stoffelijk systeem (hier verwees spreker naar zijn psychokinetische experimenten met toepassing der quantitatieve methode). In verband met zijn dobbelsteenproeven kon Prof. R. zijn toehoorders nog een verheugende mededeling doen. Tot voor kort werden de resultaten van zijn PK-proeven buiten Amerika enigszins betwijfeld, daar zij nergens anders significante uitkomsten hadden opgeleverd. Het schijnt nu dat Prof. Thouless, die in Engeland een uitgebreide serie dobbelsteenproeven op touw heeft gezet, inderdaad ook significante resultaten heeft mogen boeken, die weliswaar nog niet zijn gepubliceerd, doch door Prof. R. konden worden nagegaan. Binnenkort zal hier wel een publicatie over verschijnen, zodat het laatst overgebleven argument der sceptici op dit punt zal zijn ontzenuwd.

Hoewel uiteraard thans de meeste aandacht wordt geschonken aan

1) Een overzicht van het door Prof. Rhine en zijn medewerkers gedane onderzoek (met toepassing van de quantitatieve methode) met betrekking tot de psychokinesis (P.K.) verschijnt in een der e.v. afleveringen van dit tijdschrift. Red.

de quantitatieve methode bij de verschillende onderzoekingen, wilde Prof. R. geenszins het grote belang der qualitatieve methode ontkennen. Beide vullen elkaar aan, zo betoogde hij, en de een kan niet zonder de ander. Telkens zien we dat de goede proefpersonen worden ontdekt door middel van de qualitatieve methode, doch de uitkomsten van de onderzoekingen met deze personen krijgen pas de hoogste wetenschappelijke waarde, indien zij er toe kunnen worden gebracht, zich aan te passen aan de eisen, welke het experiment met toepassing van de quantitatieve methode stelt. Prof. R. vertelde in dit verband van een vrouwelijke proefpersoon, die door zijn medewerker Dr Riess was ontdekt bij het nemen van psychoscopische proeven, waar zij aan deel nam. Het gelukte hem haar op te leiden tot een uitmuntende „raadster" (Zenerkaarten). Momenteel geldt zij in het laboratorium voor een recordhoudster op grond van het grote aantal treffers, dat zij bij herhaling wist te produceren. In aansluiting hieraan merkte Prof. Rhine op, dat hij hoopte dat de heer Croiset (over wiens opmerkelijke paragnostische praestaties hij zoveel had gehoord) binnenkort zich ook voor proefnemingen met toepassing van de quantitatieve methode beschikbaar zou stellen. Prof. Rhine twijfelde er niet aan of de heer Croiset zou dan binnenkort wereldrecordhouder zijn!

Spreker eindigde zijn voordracht met de leden der parapsychologische verenigingen er toe op te wekken individueel en in groepsverband zoveel mogelijk proeven te nemen volgens beide methoden en tevens de goede spontane gevallen te verzamelen en te beschrijven. Zij zullen aldus een zeer belangrijke bijdrage kunnen leveren voor de vermeerdering onzer kennis op het door ons bestreken terrein. Aldus zouden zij meehelpen het wetenschappelijk bewijs van de geestelijke natuur van de mens te leveren. En wie daartoe medewerkt helpt mede wapenen te smeden tegen de uit het Oosten opdringende wereldbeschouwing, volgens welke de mens slechts een machine is, zonder enige persoonlijke vrijheid, slechts geschikt om door dictators met de zweep te worden voortgedreven.

Na afloop van zijn voordracht, die met luid applaus werd beloond, onderhield prof. R. zich op ongedwongen wijze met verschillende leden. Hij was zeer onder de indruk gekomen van de grote belangstelling die hier te lande heerst voor de parapsychologie en hij prees ons gelukkig, dat aan Nederlandse Universiteiten de parapsychologie gedoceerd wordt.

Prof. Rhine's verblijf in ons land is een groot succes geworden. Wij van onze kant waren zeer verheugd in de gelegenheid te worden gesteld deze zo eminente en tevens zo beminnelijke man, alsmede zijn echtgenote, die steeds zo'n belangrijk aandeel in zijn parapsychologisch werk heeft gehad, persoonlijk te hebben leren kennen.

KANTTEKENINGEN BIJ DR H. J. W. DROOGLEEVER FORTUYN'S BESCHOUWINGEN OVER KWAKZALVERIJ, BIJGELOOF EN GENEESKUNST[1])

DOOR H. M. HAIJE, arts

Dit goed geschreven boekje van 160 bladzijden handelt over Kwakzalvers en Kwakzalversmiddelen, doch geeft daarnaast een overzichtje van een aantal wettelijke bepalingen betreffende de uitoefening der Geneeskunst en der Artsenijbereidkunst, alsmede een zeer summier en uit den aard der zaak oppervlakkig overzicht over de ontwikkeling der Geneeskunst.

Om met de kwakzalversmiddelen te beginnen: nog steeds is het mogelijk specialité's en kruidenmengsels als geneesmiddelen te verkopen, zonder dat de samenstelling op de verpakking vermeld staat of zelfs bekend is. In de Mededelingen van het Rijksinstituut voor Pharmaco-therapeutisch onderzoek komt men soms deze „geheimmiddelen" tegen; in No. 39 b.v.: „Tabletten tegen hoofdklachten", bestaande uit 248 mg lactose (melksuiker). Nog steeds wordt celerizout verkocht als diëetzout voor zoutarme voeding, hoewel het 83,7 pCt. keukenzout bevat. Magnetiseur Bos gaf een patiënte als middel tegen zwerend mamma-carcinoom fijngemalen bladeren in een spiritueuze oplossing. De patiënte is aan tetanus overleden. De inhoud der Marsil bonbons (vnl. bevattende afvoer-middelen) komt niet overeen met de opgegeven samenstelling. Dit is in Nederland mogelijk in het jaar 1950.

Dr Droogleever Fortuyn doet er goed aan op deze misstand de aandacht te vestigen. Kankerpatiënten, tuberculeuzen, doven zijn in een vroeg stadium vaak te genezen. De sterfte aan tuberculose is door verbeterde hygiënische toestanden, door sociale maatregelen, door tijdige herkenning, door voorbehoeding en door geneeskundige behandeling in de laatste vijftig jaar zeer sterk gedaald; *maar de middelen van de kwakzalver hebben daarop geen invloed gehad.* Bij doofheid viert zwendel soms hoogtij. Doven laten zich verleiden, door de belofte weer te zullen horen, allerlei middelen en apparaten te kopen, die, zoal niet schadelijk, dan toch minderwaardig, veelal zelfs waardeloos zijn (blz. 76).

De reclame voor kwakzalversmiddelen maakt gebruik van de lichtgelovigheid van het publiek. Als voorbeelden worden behandeld Haarlemmerolie (bevattende o.a terpentijn, hetgeen bij inwendig gebruik gevaar meebrengt voor niervergiftiging), Pink-pillen (slecht

1) Dr H. J. W. Droogleever Fortuyn: Kwakzalverij, Bijgeloof en Geneeskunst, tweede, verbeterde druk, L. Stafleu, Leiden, 1949.

bereide, veel te dure Blaudsche pillen), Teercapsules, Urbanuspillen, enz.

Het is de verdienste der gebroeders Bruinsma geweest de samenstelling dezer middelen na te gaan, maar ook de betekenis der aanbevelingen voor dergelijke middelen te onderzoeken. Van 100 personen, wier namen werden gebruikt om een of ander kwakzalversmiddel aan te bevelen, kwamen 36 antwoorden in. Hiervan waren slechts enkelen tevreden. Gunstige antwoorden kwamen in van mensen, die bleken dépôthouder te zijn van de firma. Op 64 van de brieven kwam geen antwoord in of hun schrijven kwam terug met de mededeling: „onbestelbaar" (blz. 79).

Het onderzoek van Dr Vitus Bruinsma, leraar in de natuurkunde te Leeuwarden en Dr G. W. Bruinsma, praktizerend geneesheer te Steenbergen, werd neergelegd in een werkje: „De kwakzalverij met geneesmiddelen en de middelen om haar te bestrijden. Een boek voor allen, die hun gezondheid en hun beurs liefhebben." Het verscheen in 1878. In 1880 werd de „Vereniging tegen de Kwakzalverij" opgericht, die o.a een maandblad uitgeeft. Bij het 50-jarig bestaan der Vereniging werd het boekje „De kwakzalversmiddelen", volgens analyses gedurende 50 jaar gemaakt, uitgegeven, bewerkt door Dr E. J. Abrahams. Hiervan noemt Dr Droogleever Fortuyn er een aantal, b.v.: Tegen tering: „Kruikjeswater" (= kalkwater); of „Microbine" (= melksuiker). Tegen zenuwziekten: „Paracelsia" (= melksuiker). Tegen diphterie: „Croup-poeder" (= suiker). Tegen morphinisme: „Antimorfine (= morphine)" en „Tonic Labady" (= morphine). Tegen doofheid zou „Nicholson's geconcentreerd product" helpen, hoewel het eigenlijk maar lichtbruine suiker is (blz. 84/85).

In het eerste deel van zijn boekje behandelt Dr Droogleever Fortuyn het bijgeloof op geneeskundig gebied en een aantal kwakzalvers onder het motto: „Zij willen meester zijn, nog vóór zij leerling waren."

Tot het bijgeloof op geneeskundig gebied behoort dan het geloof aan boze en goede geesten; het geloof in afweer tegen ziekten door het dragen van een of ander bijzonder voorwerp: een tand, kralen, stenen, amuletten, kastanjes, armbanden. Tot dit bijgeloof behoort ook de natuurgeneeswijze indien ad absurdum doorgevoerd; z.g. aardstralen; somnambulisme; gebedsgenezing; Christian Scientisme; magnetisme; waterkijken; het geloof in het mirakel; het geloof in volksmiddelen (schapenkeutels tegen mazelen; een boterham met levende luizen en jam tegen geelzucht; dode muizen in een pannekoek gebakken tegen bedwateren; een hond in bed om rheumatiek over te nemen (blz. 42); een zwarte kat in bed tegen asthma; een tortelduif in een kooitje boven de wieg tegen dauwworm; een doodgetrapte

pad in een zakje op de borst dragen tegen rheumatiek; slakken in wijn opgelost drinken tegen tuberculose; een doek met levende wormen in een zakje om de hals tegen keelpijn; een kikvors in je hand houden tot het dier gestikt is tegen zweethanden; diverse middelen tegen wratten); het verzien in de zwangerschap; het geloof in heksen, die een kind betoveren. Dr Heyermans heeft naar deze vormen van volksbijgeloof een enquête ingesteld. Op blz. 101 wordt het bijgeloof bij de primitieven behandeld.

Op blz. 48 komen de kwakzalvers zelf aan de beurt. De meeste kwakzalvers hebben alleen lager onderwijs genoten. Een reeks bedriegers passeert de revue: Eisenbarth, de graaf van St. Germain, Cagliostro, John Taylor, James Graham, Louis Kuhne, Zeileiss, Sequah.

De behandeling bestaat uit het toedienen van middelen: vooral kruiden, doch verder mensenvet, poeder van mummies, enz. Van de methoden worden genoemd de behandeling met licht, lucht, aarde (lijders aan rheumatiek zullen genezen, als zij 's avonds op de koude aarde slapen!), water (Kneipp). Verder osteopathie (Andrew Still); anti-aardstralen-kastjes; irisdiagnostiek (17 verschillende stelsels).

Als tegenhanger tegenover de voorafgaande hoofdstukken volgt op blz. 113 een overzicht over wat de geneeskundige wetenschap in de loop der eeuwen aan de mensheid heeft geschonken.

Dr Droogleever Fortuyn heeft er goed aan gedaan nog weer eens de aandacht te vestigen op de kwakzalversmiddelen. De aangehaalde voorbeelden mogen aantonen welk gevaar voor de volksgezondheid schuilt in de vrije verkoop van waardeloze rommel of gevaarlijke „geheimmiddelen". Het is noodzakelijk, dat de wetgever aan deze materie aandacht wijdt.

Wat de besprekingen door Dr Droogleever Fortuyn van de kwakzalversmethoden betreft, is er voldoende aanleiding voor ernstige kritiek. In de eerste plaats valt ons op de volkomen onbekendheid met de resultaten van het parapsychologisch onderzoek. De aangevoerde casuïstiek is eenzijdig. Casuïstiek over somnambulisme (blz. 28), het aflezen van ziekteverschijnselen uit een bosje haar, een flesje urine of een ander voorwerp (blz. 53) en de uroscopie (blz. 55) wordt los van elkaar behandeld, terwijl – wat de bonafide gevallen betreft – men met psychoscopie te doen heeft, waarbij de urine als inductor dienst doet, òf met somatoscopie [1]). Het gevaar voor de

1) Zie over somatoscopie de in de vijfde jaargang van dit tijdschrift opgenomen verhandeling van de hand van de Haagse vrouwenarts Dr C. G. N. Noë over „Parapsychologische onderzoekingen van medischen aard". Het betreft hier een door hem ingesteld onderzoek met betrekking tot de paragnostische praestaties van zwangere vrouwen. Enkele der door de onderzoeker gehypnotiseerde zwangeren bleken in hypnose (in somnambule toestand) juiste gegevens met betrekking tot eigen en anderer foetus te kunnen geven.

volksgezondheid ligt nièt in het feit, dat de symptomen onjuist worden opgesomd (want daaruit trekt de consultant zèlf zijn conclusie!) doch juist hierin dat de symptomen juist worden geschouwd, waaraan de bonafide somnambule dan het recht meent te mogen ontlenen een diagnose te stellen en hiervoor geneesmiddelen te mogen voorschrijven. Voorbeeld: een patiënt, lijdende aan een zeer slecht gebit met pyorrhoea alveolaris reageert hierop met een zwelling van de lymphoglandulae cervicales profundae, waarvan hij zeer veel last heeft en waarvan hij wil genezen zonder eerst zijn gebit te laten saneren, wat niet gelukt. Hij gaat naar een somnambule, waar hij nièt uitgehoord wordt, en waar hem alleen gevraagd wordt zelf niets mee te delen. De patiënt is gekleed in zijn winterjas en heeft een bouffante om. De somnambule concentreert zich en mompelt: „de schildklier – nee, nee", springt plotseling op en zegt: „U hebt een grote lymphklier in de hals, links," hetgeen juist is. Als diagnose schrijft hij op „granuloma lymphatica" en geeft als geneesmiddel een homoeopathisch kwikmiddel. Hier ziet men het juist aangeven van de bestaande afwijking, waaraan een verkeerde conclusie verbonden wordt. Ik had n.l. reeds één der klieren laten exstirperen en histologisch laten nakijken. De diagnose was: banale lymphklierontsteking. Voor lymphogranulomatose bestaan geen geneesmiddelen, noch homoeopathische, noch andere. Arsenicum en roentgentherapie geven slechts tijdelijke verbeteringen.

Wat de malafide z.g. somnambules betreft kunnen we het betoog van Dr Droogleever Fortuyn onderschrijven. Deze erkent overigens, op blz. 26, dat pijn kan wijken onder invloed van een magnetiseur. „De genezing is echter niet te danken aan het magnetisme, maar aan de persoon van de magnetiseur." „Een van de verschijnselen wordt weggewerkt, maar niet de kwaal." „Een zieke, die uitsluitend door suggestie is te genezen, kan ook door een onbevoegde worden beter gemaakt, maar dan was er geen wezenlijke aandoening van organen, maar een ziekelijk voorstellingsvermogen, inbeelding" (blz. 35).

Door enkele leden van de medische commissie der S.P.R. wordt een onderzoek ingesteld naar vermeende geneeskracht van z.g. magnetiseurs. Hierbij zijn wij niet uitgegaan van een vooropgestelde werkhypothese omtrent een fluïdum of uitstraling, welke van de magnetiseur zou uitgaan, doch wij hebben een oriënterend onderzoek ingesteld naar het verdwijnen van ziektesymptomen bij een aantal patiënten, waarvan de ziekte vast stond. Deze patiënten waren ten

Men moet deze onderzoekingen zien tegen de achtergrond van de proefnemingen der mesmeristen uit de 18de en 19de eeuw met hun somnambules. Zie voorts W. Kröner: „Mediale Diagnostik", Mutze, Leipzig, 1923 alsmede E. Osty: „Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale", Revue Métapsychique, 1929/30.

Red.

dele op een interne, ten dele op een neurologische polikliniek of kliniek uitvoerig onderzocht. Een der ziektesymptomen was pijn, een ander verhoogde bloeddruk. Voorwaarde was, dat de correlatie tussen behandeling en verdwijnen van b.v. de pijn evident moest zijn. In het geval van een chronisch geworden ischias b.v. was de pijn in drie minuten verdwenen. In het geval van een hypertensie, die ruim een jaar lang constant $^{190}/_{110}$ was geweest, welke waarden ook onmiddellijk vóór de behandeling werden gevonden, bleek de tensie na $4^1/_2$ minuut behandelen gedaald te zijn tot $^{175}/_{100}$, terwijl de patiënt aangaf, dat de hoofdpijn, die hem zonder ophouden jaren lang gekweld had, volledig verdwenen was. Wij hebben pijn laten behandelen van patiënten met een vers trauma, een acute buik, pijn tengevolge van arteriosclerose, arthritis deformans, primair chronisch rheuma, lumbago, ischias, ulcus ventriculi. In de beide eerste gevallen: geen enkel resultaat; in de andere gevallen: wel resultaten. Karakteristiek was, dat een hysterica met jarenlange klachten over rugpijn niet de minste verbetering aangaf: zij was a.h.w. aan haar rugpijn vastgeklonken.

Ook een contraproef werd genomen. Een patiënt met pijn tengevolge van arthritis deformans, die na drie minuten behandelen pijnvrij was en vervolgens uren achtereen zonder enige last te ondervinden rondstapte, kreeg zijn pijn terug en werd toen gedurende drie minuten door een andere „magnetiseur" (een indifferent persoon zonder de minste pretentie op magnetisch terrein!) behandeld, met hetzelfde resultaat als de eerste maal. Deze patiënt werd door ieder willekeurig persoon, die hem drie minuten „magnetiseerde", pijnvrij gemaakt. Een van de voor de hand liggende conclusies is, dat het magnetiseren een algemeen-menselijke gave is, doch de andere mogelijkheid is, dat we hier te doen hebben met een patiënt of met een ziekte, die voor psycho-therapie toegankelijk is.

De laatste jaren is de belangstelling voor de psychosomatische geneeskunde toegenomen. In de „Geneeskundige Gids" van 18 Dec. 1947 beschrijft Dr J. Groen, hoe W. B. Cannon bewezen heeft, dat zuiver psychische processen, zoals woede en angst, bij zijn proefdieren de oorzaak konden zijn van lichamelijke verschijnselen als verhoging van de bloeddruk, stijging van de polsfrequentie, remming van de maagperistaltiek, versnelling van de bloedstolling en verhoging van het bloedsuikerpeil. Met een vernuftige methodiek werd bewezen, dat deze verschijnselen mede veroorzaakt werden door een afscheiding van adrenaline uit de bijnier, onder invloed van prikkels die, door de emotie in het centrale zenuwstelsel verwerkt, de bijnier via de nervus splanchnicus bereikten. Daarmee was aangetoond, schrijft Dr Groen, dat psychische processen belangrijke stoornissen in het lichamelijk evenwicht konden veroorzaken en vooral, dat bij

de studie van emoties gebruik kon worden gemaakt van een exacte physiologische methodiek.

De psychosomatische geneeskunde baseert zich o.a. op de elementaire feiten, dat lichamelijke reacties als lachen, huilen en blozen door psychische processen worden veroorzaakt. Acute emoties blijken oorzaak te kunnen zijn van acute lichamelijke processen, zoals braken, diarrhoea, flauwvallen, veranderingen in het rhythme van hartslag en ademhaling. „Zij sluit dus a priori niet uit," aldus Dr Groen, „dat langer durende angsten, agressieve neigingen of onbevredigde liefdesbehoefte, chronische stoornissen in de functie en zelfs anatomische afwijkingen in de organen kunnen verwekken" (t.a.p. blz. 507).

Bekend is het voorkomen van wat in de volksmond heet „zenuwen op de maag" bij personen, die in angstige verwachting zijn van een onaangename gebeurtenis, b.v. ontslag uit een betrekking. Een aantal ziekten, als ulcus ventriculi, hypertensie, chronisch rheuma, colitis ulcerosa, asthma, urticaria, eczema komen vooral voor bij „nerveuze" personen. Verergeringen van deze kwalen worden gezien onder invloed van emoties, evenals verbeteringen, wanneer de patiënt van woonplaats of werkkring veranderde of wanneer hij op andere wijze uit een moeilijke situatie werd verlost.

Anatomen en physiologen hebben ons in de hypothalamus het gebied leren kennen, waar de processen zich afspelen, die subjectief als gemoedsbewegingen worden beleefd (blz. 508). De studie van het autonome zenuwstelsel en van het intern-secretorische apparaat bracht aan het licht, dat emotionele toestanden belangrijke somatische veranderingen in deze stelsels teweeg kunnen brengen, die op hun beurt de vegetatieve organen beïnvloeden, waardoor contracties of tonusveranderingen van glad spierweefsel kunnen ontstaan, evenals vaatvernauwingen- of verwijdingen. Deze veranderingen kunnen zo sterk zijn, dat zij kunnen leiden tot anatomische veranderingen als ontsteking en ulceratie.

Bij de behandeling van een aantal der bovengenoemde ziekten worden geneesmiddelen gebruikt als b.v. adrenaline, een hormoon uit de bijnier. Het adrenaline wordt afgescheiden tengevolge van prikkeling der sympathische innervatie van de bijnieren, hetzij direct, hetzij reflectorisch. Daalt de bloeddruk, dan volgt reflectorisch via de Nervus splanchnicus verhoogde uitscheiding van adrenaline in de bloedbaan, waardoor de bloeddruk weer hersteld wordt. Adrenaline wordt echter ook uitgescheiden na de z.g. suikersteek, na psychische opwinding, door nicotine, enz. Adrenaline prikkelt electief de sympathische zenuweinden. Het werkt op alle organen zó, alsof de Nervus sympathicus geprikkeld wordt.

Adrenaline wordt o.a. toegediend bij asthma-aanvallen. Deze aanvallen treden vaak 's nachts op. Overdag wordt het lichaam beheerst

door het sympathische zenuwstelsel, 's nachts door het parasympathische zenuwstelsel (de antagonist van het sympathische zenuwstelsel). „Als het lichaam slaapt, waakt de parasympathicus." Als de parasympathicus al te sterk gewaakt heeft, kan een asthma aanval optreden, die tot bedaren gebracht kan worden door adrenaline, welke stof de antagonist in werking brengt.

Het histamine doet het tegenovergestelde: het verlaagt de bloeddruk door sterke periphere vaatverwijding, waarbij echter de longvaten zich vernauwen, evenals de uterusvaten. Deze periphere vaatverwijding kan leiden tot urticaria na het consumeren van eiwit of andere stoffen, waarvoor men overgevoelig is, vooral indien een psychische spanning aanwezig is.

Behandeling van een maagzweer met histidine heeft in een aantal gevallen succes. Bij primair chronisch rheuma belooft behandeling met stoffen, die geïsoleerd zijn uit de bijnieren (cortisone) en uit de hypophyse voorkwab, het Adreno-cortico-trope hormoon (A.C.T.H.) eveneens succes.

Midalgan is een combinatie van histamine-bichloorhydraat en histidine-monochloorhydraat. Intradermale injectie hiervan heeft vaak een opvallend succes bij pijnen, die we myalgieën, neuralgieën, viscerale pijnen, enz. plegen te noemen, maar ook bij allergische ziekten (asthma, hooikoorts, migraine, urticaria) en bij maag- en duodenumzweren.

Een aantal lijders aan hoofdpijnen (migraine, petrosusneuralgie, gelocaliseerde arterialgieën (Arteria temporalis, occipitalis, meningea media), glaucoomhoofdpijn), werd door F. Kajtor intraveneus ingespoten met een histamine-oplossing op een ogenblik, dat zij geen pijnaanval hadden. In 64 % van de 150 gevallen kregen deze mensen prompt een pijnaanval. In 14 % bleven de aanvallen daarentegen weg. Hiermede is de vasculaire oorsprong van de chronische hoofdpijn bewezen.

Wat zagen wij nu bij onze proeven, waarbij een aantal patiënten behandeld werd met handoplegging?

In de eerste plaats verdwenen dus de pijnen, zoals ik hierboven reeds aangaf. Maar bovendien gaf de patiënt in de meeste gevallen aan, dat hij een gevoel van warmte kreeg. In één geval werd een chauffeur met lumbago behandeld door oplegging van één hand op de plaats van de pijn, de andere hand op de buik. Binnen enkele minuten verdween de pijn, terwijl de patiënt over het gehele bovenlichaam overvloedig begon te transpireren. Geïsoleerd transpireren van een middel- en wijsvinger (links) zag ik bij een andere patiënt, bij wien een pijnlijke roodheid opgetreden was op zijn linkerbovenarm rondom de plaats waar hij een injectie met een autovaccin had gehad, benevens volledige gevoelloosheid van genoemde vingers. De

rode plek werd behandeld met handoplegging. De pijn verdween in enige minuten; de gevoelloosheid van de wijsvinger verdween terzelfder tijd, terwijl de vinger nat werd van zweetparels. Ook de middelvinger begon te transpireren. Tijdens de behandeling bleef de middelvinger gevoelloos. Ongeveer tien minuten na de behandeling gaf de patiënt aan, dat het gevoel aan de radiale zijde begon terug te komen. Pas een dag later was het gevoel in de middelvinger weer volledig teruggekeerd.

In andere gevallen gaven de patiënten aan, dat de huid begon te tintelen, of dat een gevoel van doofheid in de behandelde ledematen optrad. Enkele keren zagen wij spiercontracties optreden. Soms merkte een patiënt niets, terwijl toch de klachten verdwenen waren.

In enkele gevallen kwamen de klachten na enkele uren of enkele dagen terug; in andere gevallen werden de klachten reeds tijdens de behandeling, die gewoonlijk van enkele minuten tot een kwartier duurde, minder, om in de loop van de eerstvolgende dagen geleidelijk geheel te verdwijnen. Soms gebeurde het, dat de hoofdpijn b.v. bij oplegging der handen erger werd, om te verdwijnen als de handen op enkele centimeters afstand van het hoofd gehouden werden of indien z.g. magnetische passen gemaakt werden. Deze wisselende resultaten doen denken aan de wisselende vasomotorische reacties, die Kajtor verkreeg met histamine-inspuitingen.

Nadat ik opgemerkt had, dat het vooral de neurosen waren, die toegankelijk waren voor de z.g. magnetische behandeling, heb ik systematisch de vasolabiliteit der behandelde patiënten nagegaan; allen bleken sterke dermographie te vertonen.

Typische resultaten hebben wij gezien bij de behandeling van ischias. In enkele – ook verouderde – gevallen is het voldoende de handen ter plaatse van de pijn te leggen en de handen over de huid naar de tenen te strijken, waarbij de gemagnetiseerde de sensatie heeft, of de pijn met de handen meegaat en er bij de tenen uit gaat. Bij massage gebeurt het strijken in tegenover gestelde richting!

In al deze gevallen gebeurt er bij de patiënt iets: hij antwoordt met verbetering van zijn klachten op het gebaar van den magnetiseur of althans van dengene, die hij als magnetiseur beschouwt. Speelt de methode van „magnetiseren" een rol? Dit dient nader te worden onderzocht. De wijze, waarop de handen geplaatst werden, leek in sommige gevallen van invloed te zijn. Op de behandeling van den heer C. reageren patiënten doorgaans met spiercontracties van verlamde ledematen. Indien patiënten door mevr. B. werden behandeld, reageerden zij met zuchten, huilen, werden ijskoud of warm. Op behandeling door den heer H. reageren zij met transpireren, rood of bleek worden en gaven aan, dat hun huid tintelde of doof werd. Proeven op veel groter schaal zouden hierover wellicht iets naders kunnen leren.

Is er reden om een hypothetisch „fluïdum" aan te nemen, dat van de magnetiseur uit gaat? Teneinde na te gaan of er een directe beinvloeding, buiten het cerebrum om, bestaat bracht Dr Musaph [1]) een patiënte in narcose. Tijdens de narcose had magnetiseren van een verlamd been geen enkel effect, terwijl bij normaal bewustzijn dit verlamde been reageerde met contracties. Ik liet van een patiënte met psoriasis, welke over het gehele lichaam uitgebreid was, uitsluitend de benen magnetiseren. Het bleek, dat tegelijk met de benen ook de rest van het lichaam verbeterde.

Bij het opleggen der handen zou men kunnen denken aan de mogelijkheid van verschillende huidweerstanden bij magnetiseur en gemagnetiseerde; bij het maken van z.g. magnetische passen zou het mogelijk kunnen zijn, dat electro-magnetische velden ontstaan. Een onderzoek naar deze mogelijkheden is nog niet ter hand genomen. Bovendien zou het wenselijk zijn een onderzoek te doen naar een eventuele invloed op weefselcultures, waarin b.v. een laesie van 1 cm^2 is aangebracht. Vergeleken zou kunnen worden of een „gemagnetiseerde" wond sneller genas dan een vergelijkbare wond van een vergelijkbare weefselcultuur.

Vooralsnog krijgen wij uit onze experimenten de indruk, dat verbeteringen c.q. genezingen ten gevolge van „magnetiseren" kunnen ontstaan; dat de aard van het ziekteproces bepaalt of genezing zal plaats vinden of niet. De stelling van Dr Droogleever Fortuyn, dat alleen patiënten met ingebeelde ziekten door magnetiseurs zouden kunnen worden genezen moet als ongedocumenteerd en onjuist worden afgewezen. De persoonlijkheid van de patiënt is voor het succes van de behandeling van meer belang dan de persoon van de magnetiseur. Niet een van de symptomen wordt weggewerkt, maar de kwaal. Aan zichzelf overgelaten bestaat bij het levend organisme de tendenz zichzelf te genezen. De reactie van het lichaam op een laesie is een doelmatige reactie. In de samenleving treden complicaties op door velerlei oorzaken, die spanningen verwekken. Is een ontlading van deze spanningen mogelijk, doordat men gaat huilen, gillen, tieren, vloeken, smijten, dan gebeurt er verder niets: de geprikkeldheid is overgedragen op motorische zenuwen. Gebeurt dit niet, dan kan door de opgehoopte emotie het autonome zenuwstelsel geprikkeld worden, soms de sympathicus, soms de parasympathicus. De emotionele conflicten blijken alleen dan tot een ziekte te leiden, indien zij nièt worden afgereageerd (Groen; t.a.p. blz. 509) en verwekken dan klachten, die in sommige gevallen meer psychisch, in andere meer somatisch gekleurd zijn: de verdrongen emotie kan tot functiestoornissen en eventueel morphologische orgaanveranderingen

1) H. Musaph: Onderzoekingen over het z.g. magnetisme, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVII, pag. 93 e.v.

leiden. Volgens Alexander en zijn leerlingen zou de aard van het emotionele conflict bepalen welke ziekte bij een patiënt ontstaat.

Deze hele groep van psychoneuroses en psychosomatoses is voor psychotherapie toegankelijk: de ban, die de patiënt in een ziekte kluistert, kan doorbroken worden, indien de conflictsituatie opgespoord, en de daardoor ontstane emotionele spanningen opgelost kunnen worden. Tot de psychotherapeutische methoden behoort ook de suggestie, waaronder Zeehandelaar verstaat: elk procédé, waarbij men een denkbeeld bij een ander inschuift, buiten het logische, causale denken om. Bij de persuasie suggereert men met logische argumenten. Het emotionele element hierbij maakt eerst, dat een bijgebrachte voorstelling werkelijk door de patiënt aanvaard wordt. Dit emotionele element kan bij het gemagnetiseerd worden rijkelijk aanwezig zijn. Vrijwel niemand laat zich door een magnetiseur behandelen, indien niet een zeker geloof in zijn genezing aanwezig is. Bij vasolabiele personen concentreert de aandacht zich op de plaats, die behandeld wordt en waar het emotionele conflict geprojecteerd werd. Gevoelens van agressie tegenover een overheersend echtgenoot bij een rechtshandige vrouw, die tal van beledigingen heeft moeten slikken zonder enige kans zich te uiten, leidt tot een pijngevoel in de rechterarm. Vasthouden van de pijnlijke plek door de magnetiseur leidt tot vaatveranderingen en veranderingen in het autonome zenuwstelsel, die het pijngevoel opheffen; hierbij komt een gevoel van bevrediging, dat een andere man haar tracht goed te doen: het emotionele conflict wordt op emotionele wijze afgereageerd; de patiënte is genezen.

Bij ons onderzoek zagen we bij veel meer patiënten een onmiddellijk succes van de „magnetische" behandeling, dan we aanvankelijk meenden te mogen verwachten. Dat het hypothalamus-hypophyse systeem bij een aantal afwijkingen een rol speelt, wisten we reeds b.v. op grond van het feit, dat onder invloed van een emotie (vacantie in zicht, òf b.v. een sterfgeval) de menstruatie vervroegd of verlaat kan worden. Het verband: emotionele lading van de hypothalamus → prikkeling van de hypophyse-achterkwab → vergrote productie van een der gonadotrope hormonen (prolan A of B) lijkt hier wel voor de hand te liggen. Omgekeerd zien we, dat de genitale sfeer invloed uitoefent op de psyche. Bij deze processen spelen vaatverwijdingen en -vernauwingen een rol, die beheerst worden door het autonome zenuwstelsel. Bij vaatkrampen treedt pijn op. Deze pijngevoeligheid der vaten is vermoedelijk ook van sympathische herkomst, zoals o.a. betoogd wordt door Dr Chr. v. Gelderen in zijn artikel „Sympathische vaat (-pijn)sensibiliteit" in de „Geneeskundige Gids" van 6 Oct. 1949. De pijnprikkels, die voortkomen uit

de vaatwanden der onderste extremiteiten bereiken het ruggemerg boven de segmenten, waarin de cerebrospinale sensibele beenzenuwen binnenkomen. Zij zijn afkomstig uit de adventitiële vaatplexus, komen daaruit rechtstreeks of na een verloop in cerebrospinale zenuwstammen (o.a. Nervus femoralis) in de grensstreng en begeven zich via rami communicantes naar (hogere) spinale wortels (t.a.p. blz. 389).

Deze ischaemische pijn is op te heffen door tal van methoden: warmte in iedere vorm; massage (waarbij de huid rood wordt door vrijkomend histamine); medicamenteuze behandeling; oplegging der handen; suggestie zonder meer bij daarvoor vatbare patiënten. Het verdwijnen der pijnen gaat door al deze methoden vaak verbluffend snel. Het succes is soms van langere, soms van korte duur. Langzamer werken inwrijvingen met dimenformon zalf, en b.v. het gebruik van Vitamine E, waarbij het succes echter van meer blijvende aard is, o.a. bij dysbasia intermittens. Het ogenblikkelijk succes van nitroglycerine bij angina pectoris en aortalgie is van ouds bekend.

Bij tal van aandoeningen bleek een emotionele factor een rol te spelen. Bij ieder van de bovengenoemde methoden is gelijktijdige psychotherapeutische behandeling geïndiceerd om de „Blitz"-genezing tot een blijvende te maken.

Bij het „magnetiseren" spelen een aantal imponderabilia een rol, zoals het geloof in het wonder, dat men wel verwacht van ieder, die zich als genezer opwerpt, maar niet van zijn ziekenfondsarts. Dr Droogleever Fortuyn bespreekt deze imponderabilia op blz. 32 e.v. van zijn boekje, en verwerpt ze als noodzakelijke voorwaarden voor de genezing. In de laatste jaren heeft men echter ingezien hoe belangrijk deze imponderabilia zijn, o.a. bij tuberculeuzen. Van twee lijders aan een tuberculeus proces van dezelfde aard en ongeveer dezelfde ernst en omvang zal degene, die ongemotiveerd optimistisch is ten aanzien van zijn genezing inderdaad sneller genezen zijn dan zijn pessimistische lotgenoot. En het is juist dit geloof, dat bergen verzetten kan, dat de waardevolle factor uitmaakt van het Couéisme, het Christian Scientisme, het gebedsgenezen.

De magische factor, het ongemotiveerde vertrouwen in de genezing, is het instrument dat door priesters en tovenaars in alle tijden bespeeld is. Dit was hun geheim: door het aan de openbaarheid prijs te geven zou de tovermacht verbroken worden. In deze tijd van populair-wetenschappelijke voorlichting zou er echter iets anders voor in de plaats gesteld kunnen worden, n.l. een meer positieve levenshouding, een groter zelfvertrouwen, een bewust cultiveren van optimisme. Bij vrijwel iedere ziekte is dit een factor van belang. Op libidineuze bindingen van de patiënt aan de persoon van zijn huisarts of magnetiseur als factor in het genezingsproces wil ik in het raam

van dit opstel niet ingaan. Ook dit zijn imponderabilia, die echter niet over het hoofd gezien mogen worden.

Moge een derde druk van het boekje van Dr Droogleever Fortuyn wat meer up to date zijn, vooral ten aanzien van de psychotherapie. Hieraan worden in deze tweede druk op blz. 139 slechts 10 regels gewijd. Het zou kunnen zijn, dat de psychotherapeutische behandeling van de meeste ziekten in de toekomst belangrijker zal blijken te zijn dan velen onzer op dit ogenblik nog vermogen in te zien.

VERKLARING VAN ENKELE MEDISCHE VAKTERMEN

Adventitia: het buitenste omhulsel van de bloedvaten.

Allergie: bijzondere reactie (overgevoeligheid).

Alveolus: tandkas.

Angina pectoris: bij aanvallen optredende hevige pijn in de hartstreek.

Aortalgie: pijngewaarwordingen in de streek van de grote lichaamsslagader.

Arteriosclerose: verharding van de wand der bloedvaten.

Arthritis deformans: tot onregelmatige misvormingen van de gewrichtsoppervlakten aanleiding gevende gewrichtsontsteking.

Cervicales: tot de hals behorend.

Colitis ulcerosa: etterige ontsteking van de dikke darm.

Dermographie: stoornis in de innervatie der bloedvaten welke als gevolg heeft, dat bij het bestrijken der huid met een vinger of stift, de bestreken gedeelten eerst verbleken en daarna rood worden.

Dysbasia intermittens: met bepaalde tussenpozen plaatsvindende bemoeilijking van het lopen.

Gonade: geslachtsklier.

Granuloma: granulatieweefsel-gezwel.

Hypertensie: verhoogde bloeddruk.

Intradermaal: in de huid.

Laesie: beschadiging, letsel.

Lumbago: spit.

Lymphatia: betrekking hebbend op de lymphe.

Lymphoglandulae: lymphklieren.

Lymphogranulomatosis: voortschrijdende, infectieuse, gezwelachtige groei van het lymphatische weefsel.

Psoriasis: schilferende huidziekte.

Psychoneurose: zielsziekte zonder anatomische afwijkingen (functionele psychische stoornis).

Psychosomatische verschijnselen: lichamelijke verschijnselen welke het gevolg zijn van geestelijke werkzaamheid.

Pyorrhoea: ettervloed.

Trauma: verwonding, letsel.
Ulceratie: verzwering.
Ulcus ventriculi: maagzweer.
Urticaria: netelroos.
Vasculair: op de vaten betrekking hebbend.
Visceraal: tot de ingewanden behorend.

PHILOSOPHIE EN PARAPSYCHOLOGIE

DOOR G. ZORAB

Naarmate allerlei paranormale verschijnselen door de uitkomsten van het experimentele onderzoek een steeds hechter wordende basis verkrijgen, beginnen steeds meer vakgeleerden zich te bezinnen op de betekenis, welke de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek voor onderscheidene gebieden van wetenschap kan hebben.

Ook de beoefenaren der wijsbegeerte dienen rekening te houden met hetgeen het parapsychologisch onderzoek aan het licht heeft gebracht en de philosofen dienen zich te gaan aanpassen aan de nieuwste vondsten op het gebied der parapsychologie. Zo heeft de bekende Engelse wijsgeer Prof. *C. D. Broad* in een uitstekend geformuleerd artikel[1]) onderzocht in hoeverre in de philosophie gangbare min of meer axiomatische stellingen hun geldigheid zullen kunnen behouden, indien ze worden geconfronteerd met onderscheidene phenomenen van paranormale aard, welker realiteit tegenwoordig geacht mag worden voldoende vast te staan.

In zijn verhandeling somt Broad vier verschillende philosophische stellingen op, waarin tot uitdrukking wordt gebracht hetgeen in deze wereld als mogelijk en bestaanbaar en hetgeen als onmogelijk en onbestaanbaar mag gelden. Toetst men evenwel bedoelde stellingen aan zekere paranormale verschijnselen, aan welker realiteit niet langer kan worden getwijfeld, dan zal blijken dat de meergenoemde wijsgerige opvattingen in hun algemeenheid geen steek houden en deswege in aanmerking komen een radicale verandering te ondergaan. Kort samengevat komen de vier axioma's van Broad op het volgende neer:

1. *Causaliteit.* Het is vanzelfsprekend onmogelijk, dat een gebeurtenis een bepaalde uitwerking zal kunnen teweegbrengen, alvorens deze gebeurtenis heeft plaats gevonden.

2. *De inwerking van de geest op de materie is aan beperkingen onderworpen.* Het is onmogelijk, dat een gebeuren in iemands geest op directe wijze een verandering tot stand kan brengen in de physische wereld, uitgezonderd zekere veranderingen in diens eigen hersenen.

3. *De geest is van de hersenen afhankelijk.* Een noodzakelijke voorwaarde voor ieder gebeuren van geestelijke aard is een overeenkomstig gebeuren in de hersenen van het desbetreffende levende individu. Indien twee gebeurtenissen van geestelijke aard de ervaringen zijn van twee verschillende individuen, dan worden bedoelde gebeurtenissen direct veroorzaakt door hersen-processen, welke plaats vinden in verschillende hersengehelen.

1) C. D. Broad, The relevance of psychical research to philosophy. „Philosophy," vol. XXIV (Oct. 1949), 291–309.

4. *Beperkingen verbonden aan het opdoen van kennis.* Het is voor een persoon een onmogelijkheid een voorval van physische aard of een of ander stoffelijk ding waar te nemen, anders dan door middel van indrukken, die dat physisch gebeuren of dat materiële ding in zijn geest verwekt. Bedoelde indrukken evenwel kunnen slechts tot stand komen langs de weg van een of ander zintuigelijk kanaal, dat als een receptor fungeert, b.v. het oog, het oor enz..

Onder dit hoofd valt ook het leren kennen van toekomstige gebeurtenissen, maar alleen zodanig dat het stellen van een juiste prognose slechts mogelijk is door het maken van gevolgtrekkingen, gebaseerd op reeds gekende ervaringen, het berekenen aan de hand van bekende wetmatigheden, of wel door een toevallig goed raden.

Voor hen die enigszins parapsychologisch zijn geschoold zal het duidelijk zijn, dat door de zo juist aangehaalde philosophische stellingen met vrij grote juistheid de grens wordt aangegeven tussen het gebied van de „normale” en dat van de „paranormale” verschijnselen.

Broad geeft vervolgens een overzicht van de twee methodes, die bij het parapsychologisch onderzoek in gebruik zijn, t.w. de qualitatieve en de quantitatieve methode. Hij wijst er daarbij op, dat beide hun bijzondere mérites bezitten, en daar zij elkaar aanvullen en de verkregen resultaten elkaar wederzijds bevestigen, kan geen van beide worden gemist. De onderzoekingen zijn zo exact mogelijk en met de modernste hulpmiddelen doorgevoerd, zodat de aldus verkregen resultaten niet langer in twijfel kunnen worden getrokken. De wetenschappelijke wereld kan zich niet langer veroorloven de phenomenen in kwestie, door de parapsychologie in het licht gesteld, nog langer te negeren.

Hierna komt Broad tot een opsomming van de paranormale verschijnselen, die naar zijn mening als vaststaand mogen worden aangemerkt. Dit zijn in hoofdzaak de paragnostische en de psychokinetische phenomenen. Verder gaat hij dan in een uitvoerig betoog er dieper op in, waarom het voorkomen dier verschijnselen indruist tegen de verschillende in de huidige philosophie gangbare axiomatische stellingen. Zo is het duidelijk dat de proscopie in tegenspraak is met de onder 1 en 4 genoemde principiën. In zijn bespreking houdt Broad vooral het oog gericht op de bekende kaartproeven van Soal [1]), waarbij de proefpersoon bij voortduring een groot aantal treffers plaatste (een aantal in ieder geval dat ver uitging boven het daarvoor berekende meest waarschijnlijke getal, indien toeval alleen een rol speelde) op de 1e of 2de kaart *volgende* op de kaart die op een gegeven

1) Men vergelijke hiertoe: G. Zorab: Retro- en precognitieve effecten bij paragnostische kaartproeven. T.v.P., 14de jrg. (1946), 116–128.

ogenblik voor de telepathische overdracht was bestemd en die dus door de proefpersoon „geraden" had behoren te worden. Bij de bedoelde proefnemingen scheen het dat een invloed uitging van een bepaalde gebeurtenis, die op het moment dat genoemde invloed zich deed gelden, *nog niet was geschied*. Dit druist dus in tegen het eerste principe. Tevens zijn dergelijke proscopische verschijnselen in strijd met het vierde principe, aangezien hierbij sprake is van een opdoen van kennis langs een weg, die volgens laatstgenoemd principe als onmogelijk moet gelden.

In verband met Soal's resultaten wijst Broad er op, dat er vreemd genoeg een soort telepathische proscopie schijnt te bestaan, waarbij de proefpersoon slechts in staat is precognitieve effecten bij de kaartproeven te verkrijgen, indien een of meerdere der proefleiders later de te „raden" kaart zouden leren kennen; m.a.w. dat die kaart in de toekomst deel zou gaan uitmaken van de bewustzijnsinhouden van de proefleider(s). In hoeverre bij alle gevallen van proscopie de telepathische factor een noodzakelijkheid is, laat Broad, en o.i. terecht, maar in het midden. Persoonlijk houden wij het er voor, dat de door Soal gevonden telepathische proscopie (bij proeven op helderziende basis kon de pp. met zijn „gissingen" niet boven het berekende kansgetal uit komen) voor een deel althans berust op een bij de proefpersoon aanwezige voorkeur voor de telepathische verklaring der paragnostische verschijnselen, hiertoe waarschijnlijk gebracht door de voorstellingen, die voor de tweede wereldoorlog vele vooraanstaande parapsychologen in Engeland huldigden.

In verband met de proscopie merkt Broad op, dat de vaststelling van dit soort verschijnselen een radicale wijziging nodig maakt van onze voorstellingen betreffende de tijd, en waarschijnlijk ook een daarmede gepaard gaande verandering inzake onze conceptie van de causaliteit. Hij gelooft echter niet, dat de algemene relativiteitstheorie ons van dienst zal kunnen zijn dit probleem tot een oplossing te brengen of ons zal kunnen helpen de proscopische verschijnselen gemakkelijker te begrijpen.

Uiteraard schenkt Broad veel aandacht aan de proscopische phenomenen, die op zulk een flagrante wijze schijnen in te druisen tegen de als vaststaand aangenomen categorieën van tijd en causaliteit. Maar ook de zuivere telepathie en de helderziendheid in de ruimte (*clairvoyance*) neemt hij onder de loupe en gaat na in welke opzichten het voorkomen dezer verschijnselen strijdig moet heten met de door hem opgesomde stellingen. Voor onze lezers zal het wel duidelijk zijn, dat de laatstgenoemde twee groepen paranormale verschijnselen in tegenspraak zijn met de hierboven door ons aangehaalde stellingen 3 en 4.

Vervolgens wijdt Broad een beschouwing aan de psychokinesis,

een paranormaal verschijnsel dat hij onder die phenomenen wenst te rangschikken die minder goed vaststaan dan b.v. de paragnostische. Wel valt niet te ontkennen, zo beweert Broad, dat Rhine en zijn medewerkers, naar het ons toeschijnt, zeer bewijskrachtig materiaal hebben bijeengebracht in verband met hun uitgebreide dobbelsteenproeven, die de conclusie schijnen te wettigen, dat een directe mentale invloed kan worden uitgeoefend op de materiële wereld buiten het lichaam van de proefpersoon, maar het feit echter dat het psychokinetisch effect nog niet buiten Amerika op overtuigende wijze kon worden aangetoond, doet deze groep phenomenen nog wat zwak staan wat betreft het definitief aannemen van haar werkelijk voorkomen. Wel moet ook Broad toegeven, dat het Amerikaanse psychokinetische materiaal practisch immuun is gebleken voor alle er op gerichte critiek en dat Rhine's bevindingen steun ontvangen van de telekinetische prestaties van zulke „mediums" voor physische verschijnselen als Rudi Schneider, Eusapia Paladino e.a., die door vooraanstaande parapsychologen werden onderzocht. Al is dan de psychokinesis nog niet zo stevig gefundeerd als de verschillende groepen van paragnostische verschijnselen, toch is de waarschijnlijkheid groot te noemen dat we met een reëel verschijnsel in aanraking zijn gekomen, een verschijnsel nl. dat in strijd zou zijn met stelling 2. Immers, Rhine's dobbelexperimenten schijnen aan te tonen, dat een wilsdaad direct, zonder enig physisch hulpmiddel of intermediair, op een physisch stelsel buiten het lichaam van de proefpersoon vermag in te werken. Een andere verklaringsmogelijkheid van Rhine's resultaten zou hierin kunnen worden gezocht, dat wij in ons grof-stoffelijk lichaam zo iets als een onzichtbaar en ongrijpbaar „lichaam" bezitten, dat uitgebreidheid bezit en dynamisch werkzaam kan zijn (Broad haalt hier de hypothese aan van het z.g. *astraal-lichaam*, *meta-organisme* enz.). En dat het dit z.g. astraal-lichaam zou zijn, dat door het vormen van „pseudopodiën" de stoffelijke dingen buiten het lichaam van de proefpersoon in beweging brengt. Bij de proeven van Rhine zijn het dobbelstenen, die op een bepaalde wijze worden bestuurd. (Uit verschillende psychokinetische proefnemingen van Rhine kan evenwel de conclusie worden getrokken, dat de pseudopodiënhypothese practisch uitgesloten mag worden geacht. G. Z.). Broad wijst er op, dat onderscheidene proeven met het physisch medium Rudi Schneider genomen, schijnbaar vrij krachtige steun verlenen aan de hypothese van het astraal-lichaam, hoe phantastisch een dergelijke voorstelling van zaken ons ook in de oren moge klinken.

Tot slot stipt Broad nog heel in het kort het probleem aan van het trance-mediumschap en de ermede gepaard gaande communicaties, die van overledenen afkomstig heten te zijn. Hoewel z.i. een zeer groot gedeelte dezer trance-mededelingen ongetwijfeld als

„nonsens” en „gewauwel” mag worden gekwalificeerd, is er toch ook weer onmiskenbaar een rest op te merken, die een echt paranormaal karakter vertoont. Bovendien laten laatstgenoemde mededelingen typische trekjes zien van woordkeuze, temperament, speciale kennis enz., die ogenschijnlijk volkomen passen in de persoonlijkheidsstructuur van degene, die zich nu heet te manifesteren vanuit een hiernamaals

Wanneer we enkele van de beste gevallen op zichzelf beschouwen, zo gaat Broad verder, dan krijgen wij daarbij wel heel sterk de indruk, dat de stroom van met elkaar in verband staande gebeurtenissen, die de geestelijke historie van een bepaald individu vormt, na het afsterven van het lichaam van bedoelde persoon wordt voortgezet. Met andere woorden, dat er postmortale ervaringen bestaan van een bepaalde persoon, die op dezelfde karakteristieke wijze met elkaar en met de ervaringen van hetzelfde individu vóór zijn overlijden (*ante mortem*) in betrekking staan als waarmede de ervaringen gedurende het aardse leven van die persoon met elkaar verband hielden. Kortom, de indruk wordt gewekt, dat er een contact plaats vindt met een nog voortlevend overleden individu, dat zich zijn ervaringen van vóór en na zijn dood nog weet te herinneren. Broad geeft echter in verband met het zo juist gezegde als zijn opinie te kennen, dat het niet geoorloofd is de beste gevallen op zich zelf te beschouwen, los van de grote massa heel wat minder overtuigend materiaal, op trance-uitingen gebaseerd. Het sterk dramatiserend vermogen, dat zich bij gevallen van persoonlijkheidssplitsing kan voordoen, de bijkans onbegrensde mogelijkheden van de paragnostische vermogens maken het al zeer moeilijk om zonder meer bij de beste gevallen van z.g. „geesten”-communicaties aan een „echte” spiritistische beïnvloeding te geloven. Op dit speciale gebied is alles nog zwevend en een duidelijk en overtuigend antwoord op de vraag, of er inderdaad echte spiritistische mededelingen zijn aan te wijzen kan nog niet gegeven worden.

Toch is ook Broad van mening, dat hoewel de uitkomsten der onderzoekingen met psychoscopisten en andere paragnosten het ons hoe langer hoe moeilijker maken, met zekerheid te zeggen of bepaalde, spiritistisch aandoende, mededelingen al dan niet van overledenen afkomstig zijn, het juist de uitkomsten van deze onderzoekingen zijn, die het ons onmogelijk maken nog langer vast te houden aan de materialistische opvatting, volgens welke de menselijke geest (bewustzijn) dient te worden beschouwd als een epiphenomeen (een begeleidingsverschijnsel van zich in onze hersenen afspelende processen). Indirect hebben de uitkomsten der onderzoekingen met paragnosten er toe bijgedragen dat we de mogelijkheid van een persoonlijk voortbestaan na de dood niet alleen niet langer weg redeneren, maar ernstig aandacht aan deze mogelijkheid zijn gaan schenken.

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1949

De voortdurende stijging in het aantal leden, die zich ieder jaar sedert de wederoprichting der S.P.R. liet constateren, heeft zich ook over 1949 gehandhaafd.

De ledenlijst telt per 1 Mei 1950 plm. 950 leden, hetgeen een vermeerdering van ongeveer 50 leden betekent vergeleken met het totaal van verleden jaar. Al stemt de zo juist genoemde stijging van het ledental tot voldoening, de hoop evenwel dat de S.P.R. gedurende haar kroonjaar 1950 op minstens 1000 contribuanten zou mogen rekenen, is niet in vervulling gegaan.

De tijdsduur der vereniging, die eind Februari 1950 zou zijn geëindigd, is zonder veel moeilijkheden wederom voor de tijd van 29 jaar en 11 maanden door de Minister van Justitie verlengd. De enige teleurstelling, die de zo juist genoemde procedure ons bezorgde, werd gevormd door de kosten aan de verlenging verbonden, welke onze bijkans aan pernicieuze anaemie lijdende kas wederom op een flinke aderlating kwam te staan.

Tijdschrift voor Parapsychologie. De uitgave van het T.v.P. ging onder de zo deskundige leiding van Dr Tenhaeff op regelmatige wijze voort. Verschillende belangrijke verhandelingen, waarvan enkele tevens de resultaten weergeven van originele onderzoekingen, zagen daarin het licht. Ik ben overtuigd mij tot tolk van al onze leden te maken, indien ik niet alleen Dr Tenhaeff dank zeg voor zijn redactionele en wetenschappelijke arbeid in verband met het T.v.P., maar hierin ook de onderscheidene medewerkers en de uitgeefster betrek.

De plaatselijke afdelingen. De vijf bestaande plaatselijke afdelingen bleven in 1949 gehandhaafd. Voortdurend worden er nog besprekingen gevoerd om te komen tot de oprichting van een afdeling te Groningen en te Arnhem. Tot op heden evenwel zonder veel succes. Het blijken vooral zekere moeilijkheden van plaatselijke aard te zijn, die de wording der genoemde afdelingen in de weg staan. Uw bestuur blijft in deze steeds diligent en hoopt dat nog dit jaar een oplossing zal kunnen worden verkregen, zodat Groningen en Arnhem uit hun parapsychologisch isolement zullen kunnen worden verlost.

De besturen der verschillende afdelingen betoonden zich ook dit jaar weer zeer ijverig en enthousiast in het organiseren van lezingen en bijeenkomsten, waar parapsychologische onderwerpen op wetenschappelijke wijze werden besproken. Tenminste drie afdelingen, te weten Amsterdam, Haarlem en den Haag, hebben gevolg gegeven aan mijn in het jaarverslag 1948 geuite wens om cursussen te organiseren voor de leden om hen in te leiden in de parapsychologie. Zo ver is na te gaan hebben deze cursussen inderdaad aan het gestelde doel beantwoord.

Bibliotheek. De uitbreiding van onze boekenschat ging ook het afgelopen jaar op regelmatige wijze voort. De aankoop van nieuwe werken ging echter over het algemeen nog wat traag. Werken, die wij beslist in onze boekerij moeten opnemen, daar ze als van bijzonder belang voor de parapsychologie moeten worden beschouwd, verschijnen helaas maar sporadisch, terwijl de goede boeken uit vroegere jaren schaars en zeer duur zijn. Wij hebben slechts weinig middelen beschikbaar voor de aanschaffing van boekwerken, en dit is dan ook een der redenen dat wij ons voortdurend afvragen, of het gewenst moet worden geacht alles te verzamelen hetgeen op de een of andere wijze met de parapsychologie verband houdt, óf dat wij slechts die boeken dienen aan te kopen, die als belangrijk kunnen worden gekwalificeerd.

Bijzondere Leerstoel in de parapsychologie. Op het request, dat de S.P.R. in 1946 de koningin aanbood en dat het verzoek inhield bevoegd te worden verklaard een bijzondere leerstoel in de parapsychologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op te richten, werd door de Minister van O., K. en W. afwijzend beschikt [1]).

Hoofdbestuur. Uw bestuur werd uitgebreid met twee nieuwe leden. De heren Prof. Dr Ir F. A. Heyn en Drs G. G. M. Tjaden werden bereid gevonden in het bestuur zitting te nemen. Hun speciale vakkennis en grote energie zijn reeds voor het bestuur van grote betekenis gebleken. Door de toetreding van genoemde heren zijn nu ook tevens alle afdelingen door een of meer plaatselijke bestuursleden in het H.B. vertegenwoordigd.

Wetenschappelijk onderzoek. Onder de auspiciën der S.P.R. is opgericht de „Stichting ter bevordering van het parapsychologisch onderzoek in Nederland" met het doel te komen tot een afzonderlijk fonds, dat de voor het direct wetenschappelijk onderzoek benodigde gelden zal bijeenbrengen.

In het achter ons liggend tijdperk heeft het onderzoek zich in hoofdzaak op paragnostisch terrein bewogen. Het zijn vooral de proscopische z.g. stoelenproeven met de heer Croiset als proefpersoon, die in het midden van de belangstelling van Dr Tenhaeff staan. Merkwaardige staaltjes van helderziendheid in de tijd konden daarbij worden opgetekend. Te zijner tijd zullen de verschillende onderzoekingen, welke onder leiding van Dr Tenhaeff plaats vinden, worden gepubliceerd. Het zal dan blijken dat Croiset's stoelenproeven op zijn minst zo interessant zijn als die van zijn Franse collega uit de twintiger jaren, Pascal Forthuny. De heer Croiset heeft zich nu wel doen kennen als een paragnost van uitzonderlijk formaat, en wij zijn hem dankbaar dat hij zich voor het wetenschappelijk onderzoek beschikbaar stelt en dit wel zonder ooit te letten op geld,

1) Zie voorts het hierachter volgende verslag der jaarvergadering.

tijd of moeite. Ook dit jaar wil ik hem namens onze vereniging onze oprechte dank brengen voor zijn werk in dienst der parapsychologie.

Het z.g. dierlijk magnetisme heeft ook in dit verenigingsjaar de aandacht getrokken van de leden van onze medische commissie, die voortgaan met enkele magnetiseurs proeven te nemen. Een belangrijke verhandeling over ervaringen, door Dr H. Musaph opgedaan bij de heer Croiset (als magnetiseur), verscheen in No. 3 van de 17de jrg. van het T.v.P. In deze aflevering vindt men een en ander over de ervaringen, door de arts Haye bij magnetiseurs opgedaan. De proeven worden voortgezet. Ofschoon de gedane mededelingen nog een voorlopig karakter dragen, kan nochtans niet ontkend worden, dat zij er toe hebben bijgedragen onze inzichten met betrekking tot het magnetiseren te verruimen en te verdiepen.

In de loop van dit jaar bereikte ons het verzoek van de in 1948 door de Kon. Ned. Academie van Wetenschappen ingestelde commissie, welke, gesubsidieerd door de regering, zich bezig houdt met het onderzoek van het wichelroede- en aardstralenprobleem, haar van advies te dienen bij de aanwijzing van een parapsycholoog, die aan het werk der commissie deel zou kunnen nemen. Het bleek, dat aanleiding tot dit verzoek was een schrijven van de Minister van Sociale zaken aan zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, in welk schrijven zijn Excellentie de wenselijkheid uitsprak, dat een parapsycholoog aan het onderzoek zou deelnemen. De S.P.R. zou dan tevens financieel aan het onderzoek bijdragen. Het bleek echter, dat de bedoelde commissie en het bestuur der S.P.R. van mening verschilden ten aanzien van de aan te wijzen parapsycholoog, terwijl het bovendien bij een onderhoud, dat onze Voorzitter en het bestuurslid Prof. Heyn met de commissie mochten hebben duidelijk werd, dat de commissie zelve geen prijs stelde op de medewerking van een parapsycholoog. Vooral dit laatste was voor het bestuur aanleiding zich terug te trekken en daarvan aan de Minister in een gemotiveerd schrijven mededeling te doen.

Het ware te wensen, dat het onderzoek (zoals dit dus momenteel door de staatscommissie geschiedt en dat zich speciaal op het vraagstuk van de z.g. ziekteverwekkende aardstralen concentreert) spoedig vruchten in de een of andere richting afwerpt. Allerlei personen, die financieel bij het aardstralen-vraagstuk geïnteresseerd zijn, verontrusten de gemoederen met hun beweringen over de ziekteverwekkende invloed van deze „stralen". Bij gelegenheid van een reeks lezingen, in verschillende plaatsen over het wichelroedeprobleem gehouden, is mij dat wel zeer duidelijk gebleken.

De wichelroede-commissie der S.P.R. onder voorzitterschap van Prof. Heyn stelt zich ten doel na te gaan, in hoeverre bij de uitslag der roede paragnostische invloeden werkzaam zijn. Het z.g. aard-

stralen-onderzoek behoort niet tot haar terrein. Aan het jaarverslag van deze commissie, dat door haar tegenwoordige secretaris, Dr J. H. Spaa werd samengesteld, ontlenen wij het volgende:

„Toen de heer Drs van Tiel, daartoe genoodzaakt door zijn reis naar Afrika in Mei 1949, het secretariaat aan mij overdroeg, was de commissie na een zorgvuldige voorbereiding, met het experimenteren gestart. De opzet der proeven was zodanig, dat de resultaten ontvankelijk zouden zijn voor een verwerking volgens statistische methoden. Als proefpersonen stelden enkele bekende roedelopers zich beschikbaar. De proeven bleken tengevolge van de conscientieuze opzet veel tijd te vergen. Daar voor een verantwoorde kansberekening een groot aantal waarnemingen noodzakelijk is, was een koerswijziging gewenst. De belangstelling, welke de commissie van de leden der S.P.R. mocht ondervinden bood daartoe een welkome mogelijkheid.

Verschillende leden nl. hadden de wens te kennen gegeven zich onder leiding van ervaren roedelopers in het hanteren der roede te oefenen. Nu is het bij quantitatieve experimenten o.a. bij die van Rhine b.v. gebleken, dat onder een groep willekeurige, zich niet van hun capaciteiten bewuste geïnteresseerden, zich goede proefpersonen kunnen bevinden.

Er werd dus besloten een aantal instructie-avonden te organiseren. Naar aanleiding van een rondschrijven onder de leden van de afdeling Amsterdam gaf een honderdtal personen zich op. In totaal werden er drie studie-avonden gegeven, waaraan ervaren wichelroedelopers hun medewerking verleenden. Aan de hand der verkregen resultaten werden de beste proefpersonen uitgezocht en in een speciale groep ondergebracht. Daar al deze proefpersonen hun medewerking verleenden, konden wij verschillende nieuwe proeven doen. Al direct bleek het voordeel van het groot aantal proefpersonen.

Hoewel het nu nog niet het ogenblik is om de resultaten te vermelden, mogen wij niet verhelen dat er reeds verschillende interessante gegevens naar voren zijn gekomen.

De commissie, die inmiddels is uitgebreid met de heer J. Mulckhuyze, ziet het daarom als haar taak om deze experimenten, wellicht in een enigszins gewijzigde vorm, energiek voort te zetten. Zij hoopt ook nu weer op de medewerking van verschillende proefpersonen te mogen rekenen.

Het is niet mogelijk alle medewerkers afzonderlijk te bedanken, doch wij willen niet nalaten een speciaal woord van dank uit te brengen aan de heren Dr Oosterhuis, Verloop, Verkade en Vos, die in het bijzonder bij de demonstratie-avonden ons aan zich verplicht hebben."

Tot zover het rapport van onze wichelroede-commissie.

Tot slot willen wij nog constateren, dat gedurende het hier besproken verenigingsjaar het de parapsychologie hier te lande niet aan belangstelling heeft ontbroken. In brede lagen der bevolking, bij de Pers en in onderscheidene vakkringen kan een groeiende interesse worden geconstateerd voor het terrein van het paranormale. De S.P.R. zal er goed aan doen deze belangstelling in goede banen te leiden en het publiek zo in te lichten, dat het leert onderscheiden tussen echte en onechte verschijnselen van paranormale aard. Het is ontstellend te zien hoe in de laatste tijd het publiek zich om de tuin laat leiden door zich telepathen en helderzienden noemende variété-artisten, die door middel van enkele eenvoudige goocheltrucs de toeschouwers in de waan brengen met echte paranormale verschijnselen in aanraking te zijn gekomen. Het is dan ook zeer te betreuren, dat hieraan door de A.V.R.O. wordt medegewerkt. Het is juist hier, dat voor de S.P.R. een taak is weggelegd.

G. Zorab

VERSLAG EN TEVENS NOTULEN VAN DE JAARVERGADERING DER S.P.R., GEHOUDEN OP ZONDAGMIDDAG 14 MEI 1950 IN CAFÉ NOORD-BRABANT, TE UTRECHT

Bij de opening door de Voorzitter om plm. 14.30 uur bedroeg het aantal leden, dat ter vergadering aanwezig was, 16, waaronder 6 bestuursleden. Afwezig waren de bestuursleden Heyn, Haye, Bethlem en van Tiel.

In zijn openingsrede, waarin de Voorzitter o.m. zijn lichte teleurstelling tot uitdrukking bracht over het geringe aantal aanwezigen, wees hij er op dat zij, die trouw de vergaderingen bezochten, doorgaans mochten worden gerekend tot de besten onder de leden. Onder dit deel zijn weer verschillende groepen te onderscheiden. Bij een groep gaat de meeste belangstelling uit naar de organisatorische kant onzer vereniging, en het zijn deze personen die op onze huishoudelijke vergaderingen verschijnen. Een andere groep – en deze vormt wel het grootste deel – houdt het oog slechts gericht op de wetenschappelijke arbeid der S.P.R.. Vandaar de kleine opkomst op deze bijeenkomst, waar slechts problemen van organisatorische aard in behandeling worden genomen. Tenslotte kan nog op een derde groep worden gewezen, en wel bestaande uit personen die in een meer of mindere belangrijke mate kunnen bogen op vermogens van paranormale aard en genegen zijn deze vermogens te doen onderzoeken voor wetenschappelijke doeleinden. Tot laatstgenoemden behoort b.v. een man als de Heer Croiset, die door zich als proefpersoon beschikbaar te stellen en het demonstreren zijner paranormale begaafdheden de wetenschappelijke onderzoekers aan zich heeft verplicht. De Voorzitter stelde het ook zeer op prijs in de heer Croiset, dat hij tijdens zijn demonstraties er steeds op aandringt, dat de aanwezigen zich slechts zouden concentreren op de waar te nemen verschijnselen en de persoon van de heer Croiset als een *quantité négligeable* beschouwen. Niet alleen aan de heer Croiset is de parapsychologie voor deze instelling dank verschuldigd, doch tevens aan al diegenen, die door dezelfde geest bezield zich beschikbaar stellen voor het wetenschappelijk onderzoek.

In verband met het jaarverslag van de Secretaris werden enige vragen gesteld naar aanleiding van het optreden van de z.g. telepaath Jonglisto voor de A.V.R.O. Dr Tenhaeff gaf een geestig relaas van zijn ontmaskering van deze varieté-artist, die zich voor paragnost uitgaf. Tevens deelde hij mede dat deze ontmaskering, waaraan in April l.l. door het Rotterdams Nieuwsblad de nodige aandacht is geschonken, waarschijnlijk oorzaak is dat de A.V.R.O. voorzichtiger

is geworden en Jonglisto in haar programma-blad thans aankondigt als „illusionist”.

De heer Tjaden had in het jaarverslag mededelingen gemist betreffende de astrologische commissie, waarop de heer Kappers als lid dezer commissie aan de vergadering een kort verslag uitbracht over de stand der onderzoekingen, die de astrologische commissie in 1949 op touw heeft gezet. Hij wees er tevens op, dat astrologische proefnemingen zeer veel tijd in beslag nemen, zodat hij verzocht nog wat geduld te hebben. De heer Tjaden vroeg ook nog of het niet mogelijk zou zijn de proefnemingen te publiceren die een negatief resultaat opleverden. Dergelijke resultaten kunnen zeer leerzaam zijn. Zo deelde hij mede, dat zijn proeven in verband met de bevindingen van Mevr. Kolisko in zake het gedrag van metaalzouten bij zekere planeetstanden geheel negatief waren uitgevallen. Hierop antwoordde de heer Kappers dat zijn onderzoekingen wel degelijk enige positieve resultaten hadden opgeleverd.

Ds Erkelens opperde de vraag of het opnemen van de heren Heyn en Tjaden in het bestuur wel geheel volgens de reglementen was geschied. De Voorzitter bracht hierbij naar voren dat het bestuur zijn ledental naar verkiezing mag uitbreiden, en dat niets in de statuten of het huishoudelijk reglement zulks verbiedt. Maar indien de vergadering daar prijs op stelt, dan is hij bereid er zorg voor te dragen, dat in het vervolg het opnemen van nieuwe bestuursleden buiten de periodieke wisselingen om plaats vindt via de alg. vergadering.

Over de bibliotheek werd de klacht naar voren gebracht, dat in de catalogus werken stonden aangegeven, die in de boekerij niet aanwezig zijn. De Secretaris deelde hieromtrent mede, dat verschillende boeken hem waren toegezegd en dat deze door hem in de catalogus waren opgenomen. Dit verzuim evenwel zou spoedig worden hersteld.

De heer v. d. Valk wilde weten, wat precies het doel was van de Stichting in het jaarverslag genoemd. De Voorzitter antwoordde, dat de practijk had geleerd, dat een Stichting gemakkelijker grotere kapitalen voor wetenschappelijk onderzoek vermocht aan te trekken dan de S.P.R. dat vermocht te doen. Er viel niet te duchten, dat het aldus verkregen geld een bestemming zou krijgen, die niet strookte met de doelstelling die door de S.P.R. wordt nagestreefd. Het H.B. der S.P.R. behield steeds de volledige zeggingschap over het aldus verkregen vermogen.

Een der leden drong er op aan, dat via de radio meer bekendheid zou worden gebracht aan het Nederlandse publiek betreffende de parapsychologie. Dr Tenhaeff bracht in herinnering, dat hij tot nu toe ieder jaar de gelegenheid had gekregen om via de R.V.U. deze

vraagstukken te behandelen. Er waren echter moeilijkheden met de grotere omroepverenigingen, doch Dr Tenhaeff zegde toe te trachten ook laatstgenoemden er toe te bewegen, een parapsycholoog voor de microfoon te laten spreken.

Naar aanleiding van een vraag waarom door de minister afwijzend was beschikt op ons request een bijzondere leerstoel te mogen vestigen, gaf de Voorzitter een resumé van het verloop van deze kwestie. Tenslotte kon hij de verheugende mededeling doen, dat de S.P.R. wederom een request had ingediend, aangezien zich enige nieuwe gezichtspunten hadden voorgedaan.

Bij het aanroeren van de kwestie van de toekomstige afdelingen Groningen en Arnhem, gaf de heer Biermasz een uiteenzetting van de plaatselijke omstandigheden, die er toe hadden geleid, dat het oprichten van de afdeling Arnhem zo lang traineert. Hij deelde mede, dat een groep in Arnhem het plan koesterde een parapsychologische studie-club op te richten. Hieruit zou dan later een afdeling Arnhem kunnen groeien, terwijl de leiders dan uit de studie-club zouden kunnen worden gerecruteerd.

De heer Beuker maakte de opmerking, dat men, gezien de al zeer geringe opkomst der leden te Utrecht, er veel beter aan had gedaan de bijeenkomst te Amsterdam te houden. Hierop gaf de Voorzitter ten antwoord, dat het ook de bedoeling was geweest de algemene vergadering te doen samenvallen met de jubileumviering der S.P.R.. Beide zouden dan te Amsterdam zijn gehouden. In verschillende zaken was evenwel stagnatie opgetreden, zodat een scheiding moest worden aanvaard, aangezien de reglementen voorschrijven, dat de algemene vergadering vóór 31 Mei moet worden gehouden.

In verband met de jubileum-viering kwam de Voorzitter met het voorstel om ter nagedachtenis aan de oprichter der Ned. S.P.R., Prof. Dr G. Heymans, te komen tot de instelling van hetgeen de Engelsen een *Heymans Memorial Lecture* zouden noemen. Jaarlijks zou dan een vooraanstaand parapsycholoog daartoe worden uitgenodigd.

Dit voorstel werd met algemene instemming aangenomen. Een der leden verzocht een waardige Nederlandse naam te bedenken voor deze instelling en ons niet tevreden te stellen met een aanduiding in de Engelse taal. De Voorzitter zegde dit toe.

Vervolgens was aan de orde het verslag van de Penningmeester. De financiële positie der vereniging is niet slecht te noemen, maar willen wij al onze plannen ten uitvoer leggen en op waardige wijze het parapsychologisch onderzoek in Nederland leiden, dan zullen wij over veel grotere bedragen dienen te beschikken dan we nu bezitten.

De begroting voor 1950/51 werd goedgekeurd, terwijl tevens op verzoek van de Kas-commissie aan de Penningmeester décharge werd verleend en aan hem dank werd gebracht voor zijn nauwgezet beheer.

Van de heer v. Mourik Broekman, die jaren lang zitting heeft gehad in de Kas-commissie, werd een brief ontvangen, waarin hij mededeelde wegens gezondheidsredenen niet langer deze taak te kunnen vervullen. In zijn plaats werd de heer A. P. Nanning, te den Haag, gekozen.

Bij de bestuursverkiezing deelde de Voorzitter mede, dat de heer Bethlem, die dit jaar aan de beurt van aftreden was, hem had bericht, dat in geval een andere candidaat zou worden aangewezen, hij zich liever zou willen terugtrekken, aangezien hij het wel gewenst achtte dat in het bestuur een doorstroming met nieuwere krachten zou plaats vinden. Hoewel de Voorzitter het standpunt van de heer Bethlem zeker kon billijken, was hij er toch over verheugd dat, nu er geen tegen-candidaat was aangewezen, de heer Bethlem in het bestuur zitting zou blijven nemen. In een bestuur als het onze vindt een uitstekend team-werk plaats, de leden zijn op elkaar afgestemd, waardoor een maximum aan werk kan worden verricht. In de ogen van sommigen zou zulks wellicht aanleiding kunnen zijn te veronderstellen, dat het bestuur aan elkaar hangt en op ongewenste wijze er voor waakt, dat geen nieuwe personen hun weg tot het bestuur vinden. Niets is minder waar. Ieder der tegenwoordige bestuursleden zal volgaarne plaats maken voor betere leiders, indien deze naar voren worden geschoven.

De heer v. d. Valk bracht in dit verband naar voren, dat men er practisch nooit toe komt om een tegen-candidaat te stellen. Ten eerste kent men elkaar zo goed als niet in de vereniging, zodat door de leden moeilijk kan worden beoordeeld wie een geschikt bestuurslid zou zijn, en ten tweede is menigeen bevreesd door het aanwijzen van een tegen-candidaat de indruk te wekken, dat zulks (al is het dan in bedekte vorm) een soort votum van wantrouwen inhoudt ten aanzien van het zittende bestuur.

De heren Bethlem en Beuker werden hierna herkozen verklaard, waarbij zij van de Voorzitter een dankbetuiging in ontvangst moesten nemen voor hun bereidwilligheid om wederom in het bestuur zitting te nemen. Het ambt van bibliothecaris evenwel zal de heer Bethlem neerleggen met het oog op zijn zeer drukke werkzaamheden, terwijl dit door een der andere bestuursleden op zich zal worden genomen. Tevens verklaarde de vergadering zich accoord met het opnemen van de heren Heyn en Tjaden in het bestuur.

Als laatste punt op de agenda komt het voorstel Haarlem ter sprake, dat inhoudt een wijziging van het kiesstelsel der vereniging. Na voorlezing van het voorstel en het advies van het bestuur betreffende het Haarlemse voorstel, vroeg de Voorzitter aan de vertegenwoordiger van Haarlem of deze afdeling bleef persisteren bij haar voorstel. De heer v. d. Valk antwoordde hierop, dat Haarlem reeds had ingezien,

dat de statuten zich verzetten tegen een eventuele aanvaarding van de door Haarlem gewenste formule, wat betreft het te volgen kiesstelsel. Immers, volgens de statuten bezitten alle leden zowel actief als passief kiesrecht. Haarlem zag nu wel duidelijk in, dat aan haar voorstel grote bezwaren waren verbonden.

De Voorzitter gaf hierop de inhoud weer van twee brieven, resp. van de heren Poortman en Foppema, die er bij het bestuur op aandrongen, het voorstel Haarlem niet aan te nemen.

De Voorzitter zeide de bedoelingen van Haarlem zeker te billijken, maar dat de verschillende consequenties niet maar zo ineens waren te overzien. Hij meende, dat het het beste zou zijn, dat een commissie bestaande uit voor- en tegenstanders van de voorgestelde veranderingen in het leven werd geroepen, om een rapport uit te brengen over de beste weg, die diende te worden ingeslagen. De Heer Kappers zou zich met deze gang van zaken kunnen verenigen, mits door het instellen van een commissie de kwestie niet op de lange baan zou worden geschoven. Hij kan een zeker gevoel van ontevredenheid met betrekking tot hetgeen door de S.P.R. wordt verricht niet geheel van zich af zetten. De oorzaak van de trage gang van zaken ziet hij in de structuur. Hij vraagt zich af, waarom wij eigenlijk geen twee soorten leden zouden hebben, werkende leden (die de gang van zaken bepalen en wetenschappelijke arbeid presteren) en contribuerende of belangstellende leden. Het zou o.m. tot de taak der in te stellen commissie behoren om hierover rapport uit te brengen. De mogelijkheid zou moeten bestaan, dat na zekere voorbereiding de laatstgenoemde soort leden zouden kunnen worden bevorderd tot de groep werkende leden en *vice versa*. Tegen deze opvatting opponeerde de Voorzitter en Dr Tenhaeff. De eerste meende, dat men toch moeilijk het ledental kon gaan verdelen in 1e en 2de soort leden, terwijl de tweede betoogde, dat het bezwaarlijk moest worden geoordeeld om bij een eventuele bevordering de candidaten voor de leden 1e soort een examen af te nemen, terwijl hij zich voorts afvroeg wie dat zou moeten doen. De Voorzitter wees er nog met nadruk op, dat hier heel wat voetangels en klemmen liggen en vroeg om niet overijld te werk te gaan. Wel is het mogelijk, dat men buiten het bestuur een andere kijk op de zaak heeft, vandaar dat hij de vorming van een commissie zou toejuichen. Aldus werd besloten.

De vergadering bracht verder als haar mening naar voren, dat zij de kwestie door Haarlem te berde gebracht zeer urgent acht, en sprak in verband hiermede de hoop uit, dat de commissie alle spoed zal betrachten bij het uitbrengen van haar rapport.

Bij de rondvraag las de Voorzitter een schrijven voor van de Heer Kruisinga, die de wenselijkheid naar voren bracht, dat bij de publicaties over parapsychologische onderzoekingen hier te lande verricht

een samenvatting worde gevoegd in het Engels. Gebeurt dit niet, dan neemt het buitenland van onze werkzaamheden hier, die zeker toch wel belangrijk zijn, geen kennis en blijven wij geïsoleerd. Na een uiteenzetting van Dr Tenhaeff stelt het bestuur voor de auteurs te verzoeken een samenvatting van hun werk in het Nederlands op te stellen, waarna bevoegde vertalers haar in het Engels zullen overzetten. De Voorzitter zegt toe, dat dit in de aanstaande bestuursvergadering een punt van bespreking zal uitmaken.

De heer Bouterse vraagt of er op geregelde tijden niet een ledenlijst zou kunnen worden gepubliceerd, zodat de leden in een bepaalde plaats met elkaar in contact kunnen komen, indien zij dit wensen.

Hem wordt geantwoord, dat dergelijke publicaties veel te duur zouden uitvallen. Er is echter geen enkel bezwaar, dat men de namen der medeleden aanvraagt, hetzij bij de algemene secretaris, hetzij bij de secretaris van de plaatselijke afdeling.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter omstreeks 5 uur, met een dankbetuiging aan de aanwezigen voor hun komst, de vergadering.

G. Zorab

BESCHOUWINGEN OVER HET GEHEUGEN IN VERBAND MET PARAPSYCHOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

(vervolg en slot van pag. 32)

III. HERINNEREN EN INNEREN

Heymans over de verklaring der telepathische verschijnselen. In zijn in 1925 voor de leden van de Studievereniging voor „Psychical Research" uitgesproken rede „Over de verklaring der telepathische verschijnselen" [1]) heeft Heymans er op gewezen, dat wanneer wij ons rekenschap trachten te geven van hetgeen wij met een individueel bewustzijn (in onderscheiding van twee of meer zulke bewustzijnen) bedoelen, ons blijkt, dat die onderscheiding op verre na niet zo scherp en duidelijk blijkt te zijn als zij op het eerste gezicht schijnt.

Daar hebben wij allereerst het feit, dat van al hetgeen wij in de loop der jaren ervaren hebben, van alle kennis die wij in de loop van ons leven hebben opgedaan, op ieder gegeven ogenblik ons maar een zeer klein gedeelte feitelijk bewust voor de geest staat. Weliswaar kunnen ons van die herinneringen en van die kennis, als de omstandigheden daartoe leiden, op ieder ogenblik bestanddelen invallen, maar deze erkenning houdt (aldus Heymans) in „dat ons zogenaamd individueel bewustzijn niet „individueel", dat wil zeggen „ondeelbaar" is in de strengste zin". De inhouden van ons bewustzijn zijn, aldus Heymans, niet onafscheidelijk met elkaar verbonden, zij kunnen slechts te allen tijde gemakkelijk samenvloeien (met elkaar verbonden worden). Deze erkenning heeft de psychologen aanleiding gegeven om onderscheid te maken tussen een centraal bewustzijn (hetgeen alleen datgene omvat wat ons op zeker ogenblik feitelijk voor de geest staat) en een peripheer of omringend bewustzijn, dat al dat andere omvat wat wij „in ons geheugen" hebben of weten zonder er voor het ogenblik aan te denken [2]).

De ervaring leert ons nu verder „dat de gemakkelijkheid, waarmede inhouden van dit omringende bewustzijn met het centrale kunnen samenvloeien, voor verschillende inhouden een zeer ongelijke is". Voorstellingen, die betrekking hebben op gebeurtenissen die zich kortgeleden hebben afgespeeld blijken, over het algemeen, ge-

1) Mededelingen der S.P.R., No. 10 (1925) pag. 1 e.v.

2) Hetgeen Heymans het periphere of omringende bewustzijn noemt is door Freud het voorbewuste genoemd. De begrippen voorbewust en onderbewust zijn bij Freud niet identiek. Onderbewust noemt Freud al datgene wat wij (op pathologische wijze) verdrongen hebben en dus niet naar willekeur kunnen reproduceren.

makkelijker met het centrale bewustzijn te kunnen samenvloeien, dan voorstellingen, die betrekking hebben op gebeurtenissen, die zich lang geleden hebben afgespeeld, tenzij deze, op een ver verwijderd verleden betrekking hebbende voorstellingen, een sterk emotioneel karakter dragen of nauw samenhangen met de inhoud van het tegenwoordige centrale bewustzijn (dit laatste is b.v. het geval wanneer wij een plaats bezoeken waar wij als kind verblijf gehouden hebben, in welk geval allerlei lang „vergeten" herinneringen in ons op kunnen doemen).

Bijzondere aandacht verdient het feit, „dat zich binnen een individueel bewustzijn verschillende, betrekkelijk zelfstandige, voorstellingscomplexen vormen, die zo goed als geheel van elkaar gescheiden verlopen en zich ontwikkelen". Men denke hier b.v. aan het feit dat iemand thuis een geheel ander mens kan zijn dan op de plaats waar hij zijn ambt uitoefent.

Als een uiterste geval van deze „scheiding" noemt Heymans hier de ons uit de pathopsychologie bekende gevallen van wisseling of verdubbeling van de persoonlijkheid, „waarbij zich het bewustzijn van een enkele mens splitst in twee of meer zelfstandige bewustzijnen, die beurtelings [1]) naar voren treden of zich gelijktijdig [2]) openbaren en geheel als verschillende personen tegenover elkaar staan, zich gedragen en over of met elkaar spreken".

Overzien wij nu deze verschillende feiten, aldus Heymans, dan leidt dit tot de erkenning, „dat hetgeen men de eenheid en de afgeslotenheid van het individueel bewustzijn pleegt te noemen, niet iets is van absolute, maar van relatieve aard; dat het derhalve niet eenvoudig al of niet, maar dat het in alle mogelijke graden gegeven kan zijn. De hoogste graad bereikt deze eenheid en afgeslotenheid, wanneer ons bewustzijn op een enkele of op weinige nauw samenhangende voorstellingen is geconcentreerd, zoals bij een hevige emotie of bij het volgen van een moeilijk betoog: zij is minder volledig, wanneer onze opmerkzaamheid zich over een groter geheel van onverbonden voorstellingen verdeelt; en zij bestaat in nog weer veel geringer mate voor al onze bewuste en onbewuste voorstellingen gezamenlijk. Toch is zij ook tussen de verst uiteenliggende bestanddelen van deze nog duidelijk aan te wijzen: ook onbelangrijke en lang vergeten herinneringen uit onze kinderjaren kunnen ons in de droom of in hypnose weer in alle details voor de geest staan, en zelfs in de zoeven genoemde gevallen van wisseling der persoonlijkheid

1) Zie Morton Prince & Walter F. Prince: „Die Spaltung der Persönlichkeit", Duitse vertaling met een inleiding van T. K. Oesterreich, Stuttgart, 1932.

2) Gevallen waarbij de secundaire persoonlijkheid zich (door middel van automatisch schrift) gelijktijdig met de primaire persoonlijkheid openbaart zijn voor de eerste maal grondig door P. Janet („L'Automatisme psychologique", Parijs, Alcan, 2de dr. 1893, 10de dr. 1930) beschreven.

komt het voor, dat de ene persoon geen kennis kan nemen van hetgeen in het bewustzijn van de andere, maar deze wel van hetgeen in het bewustzijn van de ene geschiedt".

Trekken wij deze lijn nu nog wat verder door, zo vervolgt Heymans, „dan dringt de vraag zich op, of er van deze eenheidsbetrekking volstrekt niets meer zou overblijven, wanneer de gescheiden bewustzijnen zich niet meer door eenzelfde, maar wanneer zij door verschillende lichamen zich naar buiten openbaren. Denken wij aan het beginsel van continuïteit, dat zich in de gehele werkelijkheid, zowel in de verschijnselen van de natuur als van de geest, laat terugvinden, dan zien we geen reden om van te voren de mogelijkheid uit te sluiten, dat de samenhang, die binnen de individuele geest bij elke uitbreiding van het in het oog gevatte voorstellingscomplex geleidelijk blijkt te verzwakken, ook bij een verdere uitbreiding daarbuiten niet met één slag tot nul zal worden teruggebracht, maar veeleer, in nog verder gaande verzwakking dan daar, zal voortbestaan en zich onder exceptioneel gunstige omstandigheden openbaren. En dit zou er dus op neerkomen dat, evenals aan een individuele mens somtijds lang vergeten herinneringen toch nog kunnen invallen, ook, in nog zeldzamer gevallen, gedachten van de ene mens hun weg zullen kunnen vinden naar het bewustzijn van de andere".

Wij kunnen ons, zo besluit Heymans hier zijn betoog, „met verscheidene philosofen, ook van de jongste tijd, een omvattender, in laatste instantie een Wereldbewustzijn denken, waarvan de enkele bewustzijnen van mensen en dieren, óók die van de opdrachtgever en de opdrachtontvanger, slechts tijdelijk afgezonderde delen zijn, zonder dat zij daarbij evenwel hun samenhang met het geheel en met elkander ten volle zouden hebben verloren. Of, nog anders gezegd: op gelijke wijze als binnen een individueel bewustzijn het centrale van het periphere gedeelte, zou binnen het Wereldbewustzijn elk individu van alle andere gescheiden en toch nog daarmede verbonden zijn. En zo zouden dan de gedachten, die in de ontvanger opkomen, wel degelijk aanwezig zijn geweest in hetzelfde omvattende bewustzijn, waarvan ook zijn waarnemingen en persoonlijke herinneringen deel uitmaken; alleen maar van deze door een veel diepere kloof gescheiden, dan deze van elkander [1]). En juist daarom zouden dan telepathische verschijnselen zoveel zeldzamer voorkomen dan gewone invallende gedachten".

Phaenomenologische beschouwingen. Terecht heeft Heymans er op gewezen, dat wij niet mogen volstaan met het feit te constateren, dat een psychologische verklaring der telepathische verschijnselen

1) De in mijn verhandeling over „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie" (T.v.P., XIV) voorkomende beschouwingen geven aanleiding tot de veronderstelling, dat naar mate het proces der individuatie voortschreed, de kloof „dieper" werd.

mogelijk is. Wij wensen ook te weten of een nader onderzoek met betrekking tot het wezen dezer verschijnselen de veronderstelling, dat zij als „invallende gedachten" kunnen worden beschouwd, rechtvaardigt. Wanneer wij nu te dien einde achtereenvolgens de inhoud en het specifieke karakter der telepathische verschijnselen, de omstandigheden welke het optreden van die verschijnselen begunstigen, alsmede de personen, bij wie deze verschijnselen zich het meest voordoen, aan een nadere beschouwing onderwerpen, dan zal ons blijken, dat dit inderdaad het geval is.

Het onderzoek van hen die (overwegend met toepassing van de qualitatieve methode) de telepathische verschijnselen onder experimentele omstandigheden hebben bestudeerd, heeft aan het licht gebracht, dat in een groot aantal gevallen de ontvanger „hallucineert" met betrekking tot datgene dat de afzender zoekt af te zenden [1]). Ook het onderzoek met betrekking tot de psychoscopie [2]) en de spontane telepathie [3]) heeft aanleiding gegeven tot de opstelling van het begrip „geloofwaardige (pseudo-)hallucinatie" [4]).

Ofschoon de geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties overwegend het gezichtszintuig betreffen (de mens is nu eenmaal een „ogenwezen"), zo leert de ervaring ons nochtans, dat de geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties zich geenszins tot het gezichtszintuig beperken, maar dat zich ook geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties van het gehoor, de reuk en andere zintuigen [5]) voordoen.

Naast dit aanschouwelijke weten blijkt zich bij de paragnosten echter ook een niet-aanschouwelijk weten (een weten waarbij het „hallucinatorische" element ontbreekt) voor te doen. De „ontvangers" blijken dan datgene wat (bij de experimentele telepathie) de afzender zoekt „af te zenden" niet voor zich te „zien" (en evenmin een daarop betrekking hebbende gehoors-„hallucinatie" te krijgen) maar slechts daaraan te moeten „denken". (Zo zeide b.v. een mijner proefpersonen, toen ik, in een ander vertrek gezeten dan hij, mijn aandacht „concentreerde" op de afbeelding van een alligator, dat hij aan een grote hagedis moest denken).

Ook blijkt het voor te komen dat een proefpersoon de neiging vertoont om tijdens de zittingen automatisch te gaan schrijven. Stelt men zo'n proefpersoon in het bezit van papier en potlood, dan zal in een aantal gevallen blijken, dat hij „automatisch" (d.w.z. zonder tussenkomst van zijn wil) iets tekent of neerschrijft, dat betrekking heeft op datgene, wat de afzender zoekt „af te zenden" [6]).

1) Zie P. A. Dietz: „Telepathie en helderziendheid", den Haag, 1936.
2) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", Utrecht, 1949.
3) Zie P. A. Dietz: „Telepathie en helderziendheid".
4) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", pag. 63.
5) Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", pag. 64.
6) Zie mijn „Het wichelroedevraagstuk", den Haag, 1950, pag. 31 e.v.

Het valt niet moeilijk om hier parallellen te trekken tussen hetgeen wij bij onze proefpersonen opmerken en hetgeen het onderzoek met betrekking tot het geheugen aan het licht heeft gebracht. De geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties der paragnosten doen ons denken aan de positief-nabeeldachtige pseudo-(gezichts-)hallucinaties, waaraan Urbantschitsch de naam van „subjektiv-optische Anschauungsbilder" gaf en die wij bij E. R. Jaensch (die een uitgebreid onderzoek met betrekking tot deze verschijnselen instelde) terugvinden onder de naam van eidetische verschijnselen (zie pag. 4). Deze verschijnselen blijken, zoals door Jaensch en zijn medewerkers [1]) is aangetoond, zich geenszins tot het gezichtszintuig te beperken, maar zich ook met betrekking tot het gehoor, de reuk, de smaak en andere zintuigen voor te doen.

Zoals ik in mijn verhandeling over „Parapsychologie en ontwikkelingspsychologie" [2]) zocht aan te tonen, bestaan er aanwijzingen, dat de geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties moeten worden beschouwd als relicten uit een tijd, toen van een ontwikkeling van het ik-bewustzijn (individuatie) nog nauwelijks sprake was, toen de mensheid nog in het „Ur-wir" (volgens C. G. Carus de phase van het „Weltbewusztsein") leefde en de mensheid nog over een collectief geheugen beschikte (anders gezegd: toen in de ene mens nog vrijelijk gedachten konden opkomen, die van de andere afkomstig waren). Dit betekent dus dat er redenen van ontwikkelingspsychologische aard bestaan om de geloofwaardige (pseudo-)hallucinaties tot de eidetische verschijnselen te rekenen.

Het feit, dat in een aantal gevallen bij onze paragnosten het „hallucinatorische" element ontbreekt, vindt een analogon in het feit, dat wij, naast een aanschouwelijk geheugen, een niet-aanschouwelijk geheugen hebben te onderscheiden. Evenals er bij onze paragnosten een geleidelijke overgang bestaat tussen het aanschouwelijke en het niet-aanschouwelijke „weten" valt er een geleidelijke overgang tussen het aanschouwelijk en het niet-aanschouwelijk geheugen te constateren.

Dat wij een parallel kunnen trekken tussen automatisch schrijvende paragnosten (wier schrifturen blijk geven van het feit, dat zij op paranormale wijze kennis kregen van zekere bewustzijnsinhouden van de afzender) en hen, die door middel van automatisch schrift lang vergeten („verdrongen") gebeurtenissen uit hun leven vermogen te reproduceren [3]) moge duidelijk zijn.

Bij mijn proefnemingen met psychoscopisten (wier praestaties gedeeltelijk op hun telepathische „ontvankelijkheid" berusten) is het

1) Zie O. Kroh: „Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen", Göttingen, 1922.
2) Tijdschrift voor Parapsychologie, XIV, pag. 14 en 41.
3) Zie o.m. L. Löwenfeld: „Der Hypnotismus", Wiesbaden ,1904.

mij bij herhaling opgevallen, dat hun „gedrag" („behavior") tijdens een zitting deed denken aan iemand, die zich moeizaam op een woord, naam of gebeurtenis bezint. Indien wij met Heymans e.a. aannemen, dat de telepathische verschijnselen zich onder bekende psychologische wetten laten rangschikken en dat psychoscopisten, die met hun consultanten in telepathisch „rapport" staan, denkbeelden invallen welke uit een vreemd bewustzijn afkomstig zijn, dan komt ons dit gedrag begrijpelijk voor.

Ook de introspecties onzer proefpersonen wijzen er op dat wij bij de telepathie (en het daaraan verwante gedachtenlezen [1])) met verschijnselen te doen hebben, waarop het woord „inneren" van toepassing is. Zo zeide b.v. een mijner proefpersonen (op een keer toen zij zich minder goed gedisponeerd gevoelde en plotseling niet verder kon) tegen mij, dat het haar te moede was gelijk iemand, die een naam heel goed kent, maar nochtans niet in staat is om die naam uit te spreken. Wij allen kennen dit „gevoel" uit ervaring. Een naam zweeft ons op de lippen en wij kunnen hem nochtans op het gewenste ogenblik niet reproduceren. (Kortere of langere tijd daarna schiet (in een aantal gevallen) deze naam ons dan eensklaps te binnen).

Met dit hier beschreven verschijnsel hangt ongetwijfeld het door R. Warcollier [2]) onder de naam van „fragmentation" beschreven verschijnsel samen, dat van de aanvang van het experimenteel onderzoek der telepathische verschijnselen door de onderzoekers werd opgemerkt, en waaraan ik op pag. 160 e.v. van de XVIde jaargang van dit tijdschrift aandacht schonk.

Een opmerkelijk geval van „fragmentation" constateerde ik kortgeleden bij de heer G. Croiset, tijdens een demonstratieavond welke hij in mijn tegenwoordigheid te G. hield. Bij gelegenheid van deze bijeenkomst „behandelde" hij o.m. als psychoscopist een aantal voorwerpen, welke door enige tientallen, hem volkomen onbekende personen (tijdens zijn afwezigheid) op een tafel waren gelegd. Op een ogenblik, waarop hij op het punt stond opnieuw een inductor uit de verzameling te kiezen, drong zich plotseling het beeld aan hem op van een paar lange witte handschoenen. Dit beeld werd onmiddellijk gevolgd door dat van een paar lange oorbellen. De handschoenen en oorbellen, aldus de heer G., „behoren bij een dame die in de zaal aanwezig is en die met het toneel te maken heeft". Rond-

1) Sommige onderzoekers zijn de mening toegedaan dat wij het voorkomen van een verschijnsel hebben te aanvaarden, dat de overgang vormt tussen telepathie en helderziendheid en waaraan men de naam van gedachtenlezen („abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte" (Driesch)) heeft gegeven. Zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", pag. 52.

2) Revue Métapsychique, 1931, pag. 322.

kijkend wees hij daarop in de overvolle zaal een in het midden van deze zaal gezeten dame aan (zonder dat deze had kunnen laten blijken dat het door hem „geziene" op haar betrekking had) met de mededeling, dat zij, volgens hem, kortgeleden moeilijkheden met deze handschoenen en oorbellen gehad moest hebben. De verbaasde dame beaamde daarop de juistheid hiervan ten volle en voegde hieraan toe, dat zij, als lid van een toneelgezelschap, kortgeleden in een kleedkamer, tussen twee bedrijven in, veel moeite had gehad om zich van deze „attributen" te ontdoen en zich daar een ogenblik zeer nerveus over had gemaakt (de vermoedelijke reden waarom beide „beelden" zich aan de heer Cr. opdrongen).

Bij herhaling ben ik in de gelegenheid geweest dergelijke gevallen van „fragmentation", waarbij zekere elementen van „het beeld" van de een of andere persoon zich aan hem opdrongen (waarbij „het beeld" van de een of andere persoon min of meer fragmentarisch voor „het oog zijns geestes" werd opgebouwd) bij hem (en ook bij andere psychoscopisten) te constateren.

Ook het zo nauw aan de „fragmentation" verwante verschijnsel van het „opduiken" van aan de „ontvangen indruk" geassocieerde voorstellingen (door mij op pag. 164 van de XVIde jaargang van dit tijdschrift beschreven) dient als met het hiervoor beschreven verschijnsel samenhangend te worden beschouwd [1]).

Beide verschijnselen (t.w. dat der „fragmentation" alsmede dat van het „opduiken" van de aan de „ontvangen indruk" geassocieerde voorstelling) nu kunnen wij ook (zoals te verwachten viel) bij onszelf waarnemen, wanneer wij ons b.v. een plaats trachten voor te stellen, welke wij lang geleden bezocht hebben of een naam of een woord trachten te herinneren, welke wij lang geleden „geleerd" hebben. Bij herhaling zal ons in dergelijke gevallen blijken dat dit voorstellingsbeeld, of deze naam of dit woord, min of meer fragmentarisch in ons „opduikt" (het geheel wordt dan min of meer volledig uit de elementen gevormd) terwijl wij ook bij herhaling bij dit ons bezinnen zullen kunnen ervaren (men denke hier vooral aan hetgeen van psychoanalytische zijde met betrekking tot het z.g. vrij associëren naar voren is gebracht), dat aanvankelijk namen opduiken die aan de „gezochte" naam geassocieerd zijn.

Het is hier de plaats om er op te wijzen, dat in een aantal gevallen

1) Bij een mijner proefnemingen (waarbij ik – in een andere kamer gezeten dan mijn proefpersoon – een molen getekend had) deelde de proefpersoon mij mede dat zich de naam Pentinga aan hem opgedrongen had, reden waarom hij deze naam ook had opgeschreven. Op mijn vraag waaraan deze naam hem deed denken kreeg ik ten antwoord dat hij zijn jeugd in een Fries dorp had doorgebracht en dat de molenaar van dat dorp aldus geheten was.

psychoscopisten, die men met betrekking tot hun introspecties ondervraagt, ons antwoorden, dat zij het „gevoel" krijgen dat zij zich „herinneren" hetgeen de persoon met wie zij in telepathisch rapport geraken, geschreven of beleefd heeft. Ik denk hier b.v. aan Ossowiecki die eenmaal (antwoord gevend op de hem door Dr Osty gestelde vraag welke rol, volgens zijn mening de (als inductor fungerende) gesloten envelop bij zijn experimenten vervulde) tegen deze onderzoeker zeide [1]): „Ik houd mij in het geheel niet met het papier [2]) bezig. Ik behoef daar helemaal niet naar te kijken. Ik klem de envelop in mijn hand, ik kneed haar in mijn hand met het doel mijzelf in contact te brengen met degene van wie het papier afkomstig is, onverschillig waar deze zich bevindt [3]). Op een gegeven ogenblik krijg ik het gevoel, dat ik de persoon zelf ben die de woorden op het papier heeft geschreven en dan doemt hetgeen hij gedacht heeft, de zin welke hij geschreven heeft, de tekening welke hij gemaakt heeft, in mij op, zoals een herinnering in mij opdoemt. Het is alsof ik mij dat alles herinner. Hetgeen hij gedacht heeft zie ik opnieuw voor mij. Het voornaamste voor mij is, dat ik met deze persoon in rapport kom. Gelukt mij dat niet, dan gebeurt er niets. Ik kom volstrekt niet met alle mensen even gemakkelijk in rapport. Met sommige personen kom ik gemakkelijk in contact, maar er zijn ook mensen bij wie mij dit niet gelukt. Het papier alleen is niet voldoende voor mij. Ik moet met de schrijver zelf in contact komen. De envelop met inhoud is een hulpmiddel dat mij de gelegenheid schenkt om met de proefnemer in contact te geraken."

Men zal moeilijk kunnen ontkennen dat dergelijke „antwoorden" in hoge mate pleiten ten gunste van de door Heymans e.a. met betrekking tot de verklaring der telepathische verschijnselen ontwikkelde denkbeelden. Hetzelfde geldt met betrekking tot de beschouwingen over de rol van de inductor bij psychoscopische experimenten, waartoe proefnemingen met paragnosten gelijk b.v. Ossowiecki, mevr. Mahlstedt e.d. aanleiding geven (zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", pag. 80 e.v.) [4]).

1) E. Osty: „Télépathie spontanée et transmission de pensée expérimentale", Revue Métapsychique, 1932, pag. 311.

2) Bedoeld wordt het papier waarop een proefnemer het een of ander geschreven of getekend had, waarna het door hem in een ondoorzichtige envelop werd gestoken, welke vervolgens werd gesloten.

3) Zie Th. Besterman: „An experiment in „clairvoyance" with M. Stefan Ossowiecki", Proc. S.P.R., Vol. XLI, pag. 345. Het betreft hier een proefneming waarbij de eigenlijke proefnemer zich te Londen en de heer Ossowiecki zich te Warschau bevond. Ondanks de afstand bleek de proefpersoon juiste „indrukken" te krijgen met betrekking tot de inductor welke hem door een derde (die onkundig was gelaten met betrekking tot de inhoud van de „brief") te Warschau ter hand werd gesteld.

4) In aansluiting aan het bovenstaande zij hier verwezen naar W. Carington's beschouwingen over de „K-objecten" in zijn werk over „Telepathie" (Ned. vert., Breughel, Amsterdam).

Zoals ik in mijn voorwoord tot de Nederlandse vertaling van dit belangrijke werk

Wij hebben hiervoor (pag. 1) gezien dat het onderzoek met betrekking tot ons „herinneringsvermogen" ons het (niet steeds even sterk en niet steeds betrouwbare) juistheidsbewustzijn leert kennen, dat door de samenwerking van een aantal factoren (juistheidscriteriën) ontstaat.

De vraag dringt zich nu aan ons op of wij bij het onderzoek van de telepathie (en der daaraan verwante verschijnselen) het juistheidsbewustzijn terugvinden. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Wie paragnosten heeft geobserveerd, en hen met betrekking tot hun zelfwaarnemingen (introspecties) heeft ondervraagd, weet, dat in een aantal gevallen hun paranormale praestaties met een juistheidsbewustzijn gepaard gaan. Zo bericht b.v. de echtgenote van de bekende Amerikaanse schrijver Upton Sinclair, een beschaafde en fijngevoelige vrouw, die, nadat zij bij herhaling geconstateerd had dat zij met personen, die haar sympathiek waren, in spontaan telepathisch contact stond [1]), er toe overging haar telepathische begaafdheid onder experimentele omstandigheden te bestuderen [2]), dat zij tijdens de proefnemingen (met toepassing van de qualitatieve methode) soms allerlei figuren voor zich zag opdoemen. Daaronder bevond zich dan de figuur welke de „afzender" (proefnemer) voor zich had liggen. Zij moest dan uit deze, zich aan haar opdringende, figuren een keuze doen. Daarbij was het haar soms te moede als werd zij bij het doen dezer keuze door een innerlijke stem geleid. Bij herhaling, zo bericht zij, ging het doen ener juiste keuze van een soort van juistheidsbewustzijn vergezeld.

Bij mijn proefnemingen met psychoscopisten is het mij bij herhaling opgevallen, dat de zich aan de proefpersonen opdringende (op paranormale wijze verworven) kennis gepaard ging met een zekerheidsbewustzijn. Vooral op openbare séances (waarbij zich onder de aanwezigen soms personen bevinden, die zich bepaalde gebeurtenissen uit hun leven, die door de proefpersonen „gezien" worden, aanvankelijk niet herinneren of – hetgeen ik ook bij herhaling heb op-

reeds opmerkte, verschilt Carington's verklaring der telepathische verschijnselen in wezen niet van die van Heymans en enkele andere vooraanstaande auteurs die, onafhankelijk van hem, met hem tot de erkenning zijn gekomen, dat wij bij de telepathie met „inneren" te doen hebben.

1) In haar – vooral phaenomenologisch zo belangrijke – verhandeling over „De intropsychische zijde van parapsychologische verschijnselen" (T.v.P., IX, pag. 253) heeft Dr Gerda Walther (die bij herhaling zelf met met haar bevriende personen in telepathische verbinding heeft gestaan) er op gewezen, dat (althans bij haar) een (spontaan) telepathisch contact in den regel met een „juistheidsbewustzijn" gepaard gaat. Zij was er zich (volgens haar zeggen) niet alleen bij herhaling van bewust, dat haar gedachten vanuit een vreemd bewustzijn invielen, maar zij vermocht tevens nauwkeurig te bepalen wie de persoon was die haar (in den regel onbewust) telepathisch beïnvloedde. Haar juistheidsbewustzijn was (volgens haar zeggen) vrijwel steeds betrouwbaar.

2) Upton Sinclair: „Mental radio", Pasadena, 1930; W. F. Prince: „The Sinclair experiments demonstrating telepathy", Boston S.P.R., Boston, 1932.

gemerkt – niet willen herinneren) heb ik menigmaal gelegenheid gehad mij ervan te vergewissen, dat dit juistheidsbewustzijn in een aantal gevallen niet alleen zeer sterk, maar tevens ook zeer betrouwbaar kan zijn.

Dat het juistheidsbewustzijn zich ook wel bij spontane paragnostische verschijnselen voordoet is mede bekend. Sommige personen rekenen het juistheidsbewustzijn onder de criteria, welke hen b.v. in staat stellen een proscopische droom van een wens- of een verwachtingsdroom te onderscheiden [1]).

Ook bij het onderzoek met toepassing van de quantitatieve methode wordt het juistheidsbewustzijn wel opgemerkt, zoals uit mijn verhandeling over „Buitenzintuigelijke waarneming en de quantitatieve methode" (T.v.P., XVI, pag. 116) blijken moge.

Wanneer ik twee personen ken die beiden, b.v., Klaassen heten, maar van wie de een tandarts en de ander componist is, dan zal, gelijk wij allen uit eigen ervaring weten, wanneer ik met iemand een gesprek over een onderwerp van musicologische aard voer, waarbij deze de naam Klaassen noemt, een geheel van voorstellingen zich aan mij opdringen, dat op de componist Klaassen betrekking heeft, terwijl het geheel van voorstellingen, dat op de tandarts Klaassen betrekking heeft, „op de achtergrond" zal blijven. Omgekeerd zal, bij een gesprek over „tandheelkunde", waarbij de naam Klaassen genoemd wordt, het geheel van voorstellingen, dat op de componist Klaassen betrekking heeft, „op de achtergrond" blijven, terwijl daarentegen het geheel van voorstellingen dat op de tandarts Klaassen betrekking heeft, zich aan mij zal opdringen.

Th. Ziehen heeft deze invloed, welke bewustzijnsinhouden op de reproductie blijken uit te oefenen, met de term „werking der psychische constellatie" aangeduid.

De vraag dringt zich nu aan ons op, of wij bij onze paragnosten ook een verschijnsel vermogen waar te nemen, dat min of meer „in het verlengde" van het hier besprokene is gelegen. Wanneer wij de telepathische verschijnselen als „invallende gedachten" mogen aanmerken, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat het onderzoek met betrekking tot de telepathische verschijnselen ons met een dergelijk verschijnsel in aanraking zal brengen. Dat wij in deze verwachting niet beschaamd worden, moge blijken uit het feit, dat psychoscopisten, gelijk de ervaring ons leert, zich niet alleen op bepaalde personen vermogen in te stellen, maar tevens op bepaalde gebeurtenissen uit hun verleden (om de toekomst hier nu maar buiten beschouwing te laten [2])).

1) Zie mijn „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 131 e.v.

2) In het feit dat een proefpersoon zich op een bepaalde persoon (of op bepaalde gebeurtenissen uit diens verleden (heden of toekomst), vermag in te stellen mag men

Door deze „instelling" [1]) weten de psychoscopisten in een aantal gevallen te bewerken, dat hun bepaalde gebeurtenissen uit het verleden van de personen, waarmede zij in interpsychisch contact (telepathisch rapport) zoeken te geraken, „invallen" [2]), waarmede ons dus opnieuw een argument ten gunste van de door Heymans e.a. geponeerde stelling (dat de telepathische verschijnselen bij de invallende gedachten kunnen worden ondergebracht) is gegeven.

Richten wij onze aandacht op de afzender, dan blijkt ons, dat het bij de spontane telepathie overwegend momenten van hevige schrik, ontsteltenis of doodsangst, echter ook weleens momenten van intense

een bewijs zien, dat onze wil van invloed is op onze paragnostische praestaties, al dient hier ook dadelijk aan toegevoegd te worden, dat een proefpersoon het welslagen van de proefneming niet in zijn hand heeft. Zie T.v.P., XVI, pag. 122.

1) Wanneer een psychiater een patiënt de opdracht geeft zich op een bepaalde gebeurtenis uit zijn leven in te stellen, dan gaat (als de patiënt deze opdracht aanvaardt) van deze aanvaarde instructie een invloed uit welke door Ach determinerende tendentie is genoemd. De aanvaarde instructie toont ons de invloed welke bewustzijnsinhouden op de reproductie vermogen uit te oefenen („Wirkung der psychischen Konstellation").

Iets dergelijks merken wij nu op wanneer een proefpersoon de opdracht krijgt (of zichzelf de opdracht geeft) zich op een bepaalde persoon of een bepaalde gebeurtenis uit diens verleden (heden of toekomst) in te stellen. Er gaat dan van deze aanvaarde instructie (van dit genomen wilsbesluit) een invloed uit waarop m.i. evenzeer het door Ach ingevoerde begrip determinerende tendentie van toepassing is.

Onderzoekingen van karakterologische (speciaal-psychologische) aard hebben aan het licht gebracht, dat er determinerende tendenties zijn welke van genotypische en phaenotypische aard zijn (zowel ons temperament als onze aangeboren en verworven karaktereigenschappen bepalen voor een groot deel onze „instelling"). Hiermede hangt het feit samen, dat wanneer wij verschillende psychoscopisten bezoeken, zij geenszins allen dezelfde „indrukken" bij ons blijken te verkrijgen. Hun „indrukken" blijken ten dele afhankelijk te zijn van de richting waarin hun belangstelling zich beweegt (zie mijn „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen" (Utrecht, 1948), pag. 93, alsmede T.v.P., XVI, pag. 168 e.v.). Evenals onze door factoren van speciaal-psychologische aard bepaalde „instelling" van invloed is op ons reproductie-vermogen blijkt ook het „innerings"-vermogen der psychoscopisten e.d. door hun temperament en karakter beïnvloed te worden.

2) Bij onze proefnemingen met psychoscopisten kunnen wij zowel volstaan met hen ons hun „indrukken" te laten mededelen (in welk geval de inhoud dezer „indrukken" voor een deel bepaald wordt door de (door factoren van genotypische en phaenotypische aard bepaalde) belangstellingsrichting der proefpersonen (zie hierboven) als hun het verzoek doen zich op bepaalde „dingen" in te stellen. Dit laatste zal men vooral daar doen, waar men een proefpersoon om practische redenen (b.v. voor politiële doeleinden) consulteert.

Bij een zitting (ten doel hebbende de dader van een reeks inbraken in handen te krijgen) stelde ik de psychoscopist (de heer G. Croiset), nadat deze spontaan een vrij nauwkeurige beschrijving van de voortvluchtige dader had gegeven, de vraag, of hij ook in staat was het milieu van deze persoon te beschrijven. De heer C. (die de hem gegeven instructie aanvaardde) stelde zich daarop op de dader in, waarna een reeks juiste bijzonderheden met betrekking tot het huis, de vrouw, de kinderen alsmede een commensaal (die handlangersdiensten verrichtte) volgde. Waar deze bijzonderheden aan een ter zitting aanwezige rechercheur bekend waren, ligt het vermoeden voor de hand, dat hij deze aan het psychisme van deze rechercheur ontleende (telepathie en/of gedachtenlezen). Een poging om de huidige verblijfplaats van de voortvluchtige (uit het huis van bewaring ontsnapte) inbreker te weten te komen, mislukte echter, ofschoon de heer Croiset zich daarop wel zocht in te stellen.

vreugde zijn, welke als begunstigende omstandigheden voor het „afzenden" dienen te worden aangemerkt. Bij het laboratorium-onderzoek (met toepassing van de qualitatieve methode) blijkt ons, dat sterk impressionerende ervaringen, welke voor een ogenblik de afzender geheel in beslag nemen [1]), het voorwerp zijn van diens willekeurige of onwillekeurige [2]) opmerkzaamheid, het gemakkelijkst kunnen worden „overgedragen" (al dient hier ook ogenblikkelijk aan toegevoegd te worden, dat concentratie van de afzender niet – zoals de oudere onderzoekers meenden – als de conditio sine qua non voor het welslagen der proefnemingen dient te worden beschouwd).

Wat leert ons hier nu de psychologie met betrekking tot het geheugen?

Dat de reproduceerbaarheid van een aantal omstandigheden afhangt waarvan de soort [3]) en de graad [4]) van bewustheid der oorspronkelijke waarneming of voorstelling, alsmede de gevoelens [5]) welke de waarnemingen of voorstellingen opwekken, wel als de voornaamste kunnen worden aangemerkt.

Het feit dat men bij herhaling heeft opgemerkt, dat onbelangrijke gebeurtenissen, waaraan de afzender weinig of geen aandacht heeft geschonken, nochtans door de proefpersoon blijken te kunnen worden „ontvangen" [6]) is niet in strijd met de „theorie", dat de telepathische verschijnselen bij invallende gedachten kunnen worden ondergebracht. De ervaring heeft ons immers, zoals wij gezien hebben (pag. 1 e.v.), geleerd, dat wij ook bij herhaling woorden, voorvallen enz. vermogen te reproduceren, waarvan wij ons niet bewust waren dat wij hen „in ons opgenomen" hadden.

Ik heb er hiervoor (pag. 26 e.v.) op gewezen dat er redenen zijn om aan te nemen, dat wel alle psychoscopisten tijdens hun zittingen in een „tweede toestand" (een toestand welke zich o.m. kenmerkt

1) Op grond van het feit dat het onderzoek der spontane telepathische verschijnselen aan het licht bracht dat de kans, dat men (onbewust en ongewild) als afzender fungeert, groter wordt naar mate men meer geëmotioneerd is, hebben enkele onderzoekers bij hun proefnemingen de afzender min of meer emotionerende platen voorgelegd (of min of meer emotionerende films vertoond). Zie Gardner Murphy en Ernest Taves: „Current plans for investigation in psychical research", Journal Am. S.P.R., Vol. XXXI, pag. 21.

2) Men denke hier aan de telepathie van de randzône. Zie T.v.P., XV, pag. 166 e.v.

3) Psychologisch onderzoek bracht aan het licht, dat er soortverschillen van bewustheid bestaan. In de slaap zijn we ons b.v. anders bewust dan in de waaktoestand. Hetzelfde geldt met betrekking tot de hypnose.

4) Behalve soortverschillen van bewustheid vallen er graadverschillen van bewustheid op te merken. In de slaap b.v. zijn we ons niet alleen anders bewust dan in waaktoestand, maar ook zwakker.

5) Wij weten allen uit ervaring, dat voorvallen, die een diepe indruk op ons gemaakt hebben, „onuitwisbaar ingegrift" zijn en zich in de regel met grote helderheid laten reproduceren.

6) Zie o.m. H. Wales: „A report on a series of cases of apparent thought transference without conscious agency", Proc. S.P.R., Vol. XXXI, pag. 124 (zie ook P. A. Dietz: „Telepathie en helderziendheid", den Haag, 1936, pag. 62).

door een gedeeltelijke verlaging van het bewustzijnsniveau) geraken, al dient hier ook dadelijk aan toegevoegd te worden, dat er met betrekking tot de „diepte" van de (gedeeltelijke) verlaging graduele verschillen vallen op te merken.

Deze gedeeltelijke (nu eens oppervlakkige, dan weer diepe) bewustzijnsinzinking treffen wij niet alleen bij onze psychoscopisten aan, maar is, zoals ons uit de litteratuur blijkt, ook bij hen, die zich voor het experimenteel onderzoek met betrekking tot de telepathie en daaraan verwante verschijnselen (zowel met toepassing van de qualitatieve als met toepassing van de quantitatieve methode) beschikbaar stelden, opgemerkt [1]), zodat wij alleszins gerechtigd zijn (en dit te meer waar ook het onderzoek met betrekking tot de spontane paragnosie ons in deze overtuiging sterkt) de stelling te poneren, dat de toestand van passiviteit als een begunstigende omstandigheid voor het tot stand komen van de telepathische bewustzijnsgemeenschap dient te worden aangemerkt.

De toestand van passiviteit is een toestand waarin de voorstellingssamenhang verslapt is en dientengevolge de remmingen verzwakt zijn. Wij zien nu (gelijk verwacht mocht worden) dat deze toestand ook het reproduceren vergemakkelijkt. Verslapping van de voorstellingssamenhang begunstigt, zoals wij gezien hebben (pag. 16), het invallen van z.g. vergeten namen, woorden, voorvallen en andere bewustzijnsinhouden.

Het is hier de plaats om terug te komen op het onderwerp kristalstaren, waarop ik hiervoor (pag. 17) reeds terloops de aandacht vestigde.

Als een der beproefde middelen om iemand in de partiële slaap, welke wij sinds Braid [2]) onder de naam hypnose kennen, te doen geraken, gold reeds in de oudheid hem te doen staren op een glinsterend oppervlak. Dit betekent dus, na al hetgeen wij hiervoor behandeld hebben, dat wij mogen verwachten, dat reeds de voorlopers der latere hypnotiseurs opgemerkt hebben, dat het staren op een glinsterend oppervlak als een middel dient te worden aangemerkt om z.g. hypnotische hypermnesie te verwekken. Dat wij in deze verwachting niet beschaamd worden, blijkt ons reeds (om hier niet al te ver terug te gaan in de geschiedenis) uit een waarneming van de Duitse arts Justinus Kerner, die in zijn in 1830 verschenen geschrift over de zieneres van Prevorst opmerkt, dat deze merkwaardige vrouw, die hij tot zijn patiënten rekende en die hij jarenlang observeerde [3]),

1) Zie T.v.P., XVI, pag. 29 e.v.
2) J. Braid: „Neurypnologie", Londen, 1843.
3) Zie P. A. Dietz: „De zieneres van Prevorst", T.v.P., IV, pag. 245.

slechts even op een zeepbel behoefde te staren, om zich een droom, welke zij de nacht te voren gehad had, maar vergeten scheen, wederom te kunnen herinneren [1]).

Dat deze waarneming geenszins op zichzelf staat weet een ieder, die weleens gebladerd heeft in de medische en psychologische tijdschriften uit het laatst van de vorige en het begin van deze eeuw, toen het hypnose-probleem in het centrum der belangstelling stond. In de onderscheidene jaargangen dezer tijdschriften vinden wij bij herhaling gewag gemaakt van opmerkelijke gevallen, welke zich hebben voorgedaan bij personen, die zichzelf, door op een stuk kristal of op een glazen bol te staren, in hypnose brachten [2]). Een voorbeeld van deze gevallen vermeldde ik hiervoor (pag. 17) [3]).

Bekend met het feit, dat in de hypnose (evenals in de slaap), op grond van de zich daarin voordoende verslapping van de voorstellingssamenhang, ons soms allerlei lang vergeten en verdrongen voorvallen uit ons leven vermogen in te vallen, paste Freud aanvankelijk bij zijn psychoanalytische behandelingsmethode hypnose toe. Dit wil dus zeggen, dat hij aanvankelijk zijn neurotische patiënten in hypnose bracht om hen daarna stukken van hun levensgeschiedenis te laten verhalen, overtuigd dat zij zich daarbij voorvallen enz. zouden herinneren, die zij zich in waaktoestand niet zouden vermogen te binnen te brengen. Om redenen, welke ik hier buiten beschouwing kan laten, ging Freud er echter al zeer spoedig toe over, om zich bij zijn psychoanalytische behandelingsmethode van de methode der vrije associatie te bedienen – d.w.z. zijn patiënten opdracht te geven om, zonder enige terughouding, alles te zeggen, wat hun inviel, waarbij het hem onnodig leek zijn patiënten te hypnotiseren.

Ofschoon het merendeel van Freud's leerlingen hem in de toepassing der methode der vrije associatie navolgde, bleven enkelen van hen de z.g. hypno-analyse trouw. Bij het zoeken van nieuwe wegen begonnen enkelen van deze aan de hypnose verknochte psychoanalytici zich van „het kristal" (de glazen bol) te bedienen. Zij gaven hun, voor psychoanalytische behandeling in aanmerking komende, neurotische patiënten opdracht, op (in)

1) J. Kerner: „Die Seherin von Prevorst", herdruk, Reclam, Leipzig, pag. 142.
2) Zie J. Hyslop: „Probleme der Seelenforschung", Duitse vert., Stuttgart, 1909.
3) Het „hallucinatorisch" karakter der voorstellingen houdt verband met het feit, dat in de hypnose zich een neiging tot visualisatie openbaart. Visualisatie wil zeggen veraanschouwelijking. De primitieve tendentie tot aanschouwelijk („beeldend") denken, waarop door Jaensch en andere ontwikkelingspsychologen in hun verhandelingen over de z.g. eidetische verschijnselen is gewezen, begint in de hypnose als gevolg van de zich daarin voordoende verlaging van het bewustzijnsniveau, te herleven. Zie T.v.P., XIV, pag. 14 en 41.

een glazen bol te staren en constateerden daarbij, naar te verwachten viel, dat als gevolg van dit fixeren de patiënten in een auto-hypnotische toestand geraakten, waarin zij soms allerlei lang vergeten en verdrongen gebeurtenissen uit hun verleden aan hun geestesoog voorbij zagen trekken. Onder de psychoanalytici, van wier hand opmerkelijke publicaties over het gebruik van het z.g. kristal voor psychoanalytische doeleinden zijn verschenen, dient vooral de naam van H. Silberer [1]) genoemd te worden. Persoonlijk heb ik bij herhaling de gelegenheid gehad op te merken, dat min of meer neurotische personen, die ik op een glazen bol liet staren, als gevolg hiervan in een auto-hypnotische en visionnaire toestand geraakten. In deze toestand zagen zij soms niet alleen allerlei lang vergeten en verdrongen beelden uit hun verleden voor zich verschijnen, maar openbaarden zich soms ook, gelijk in de droom, allerlei al dan niet verdrongen wensen [2]).

Het veelvuldig geconstateerde feit, dat de visioenen der z.g. kristalzieners een allegorisch of zinnebeeldig karakter dragen berust, zoals Silberer terecht heeft opgemerkt, op de omstandigheid, dat in de z.g. passieve toestand, evenals in de slaap, een herleving van het oorspronkelijk beeldend denken optreedt (zie T.v.P., XIV, pag. 14 en 41).

Wanneer wij nu met Heymans e.a. mogen aannemen, dat de telepathische verschijnselen beschouwd dienen te worden „als berustende op het invallen van zeer veraf liggende, n.l. tot het bewustzijn van andere personen behorende gedachten", dan ligt het vermoeden voor de hand, dat het staren op een glazen bol niet alleen het „opstijgen" van allerlei min of meer verdrongen herinneringen vermag te bevorderen, maar dat dit staren ook de praestaties onzer telepathen (paragnosten) ten goede zal komen. Dit nu blijkt inderdaad het geval te zijn. Van het gebruik van de z.g. magische spiegel om zichzelf in een ontremmingstoestand te brengen en daardoor het zich voordoen van telepathische en daaraan verwante verschijnselen te bevorderen, vinden wij niet alleen bij herhaling in de ethnologische literatuur melding gemaakt, maar ook in de geschriften van antieke en middeleeuwse auteurs [3]).

Dat ook in onze dagen paragnosten zich wel met behulp van de magische spiegel in een toestand van verlaagd bewustzijns-

1) H. Silberer: „Lekanomantische Versuche", Zentralbl. f. Psychiatrie, II, 4.; „Charakteristik des lekanomantischen Schauens", Zentralbl. f. Psychiatrie, III, 2–3.
2) Zie T.v.P., IX, pag. 213.
3) Zie T.v.P., IX, pag. 205 e.v.

niveau zoeken te brengen ten einde hun telepathische ontvankelijkheid te verhogen, weet een ieder, die veelvuldig met paragnosten in aanraking is gekomen en met hen heeft geëxperimenteerd.

In de loop der jaren ben ik bij herhaling met beroeps-,,helderzienden" in aanraking gekomen, die met behulp van een glazen bol bij zichzelf een verslapping van de voorstellingssamenhang zochten te bewerkstelligen terwijl ik ook, evenals andere proefnemers, bij herhaling het welslagen mijner proefnemingen heb trachten te bevorderen, door mijn proefpersonen (psychoscopisten e.d.) op een glazen bol te laten staren [1]).

Verwant aan het kristalzien is het z.g. schaalhoren (Eng.: shellhearing). Bij het schaalhoren luistert men naar het entotische geruis dat, zoals ieder uit ervaring weet, ,,versterkt" wordt wanneer men een schelp tegen het oor houdt. Dit doende ,,hoort" men soms woorden spreken, welke niet alleen psychoanalytische betekenis kunnen hebben, maar in een aantal gevallen ook aanleiding kunnen geven om van ,,helderhorendheid" te spreken en dus van de paragnostische ,,begaafdheid" van de ,,hoorder" getuigen (zie T.v.P., IX, pag. 223).

Evenals het kristalzien blijkt ook het schaalhoren door ethnologen bij primitieve volkeren te zijn opgemerkt (zie T.v.P., IX, pag. 223) terwijl het ook wel door parapsychologen bij hun proefpersonen is waargenomen. (Zo maakt J. Hyslop b.v. melding van een paragnoste die ,,in een schelp" de woorden ,,hoorde" spreken, die een harer bekenden, met wie zij telepathische proeven genomen had, op het ogenblik waarop zij de schelp tegen haar oor hield (ongeveer een kwartier nadat hij afscheid van haar genomen had) een kennis, die hij op straat ontmoette, toevoegde) [2]).

Zal er bij het kristalzien overwegend reden bestaan om ons van het woord (pseudo-)*hallucinatie* te bedienen, bij het schaalhoren zal, naar het mij voorkomt, in vrijwel alle gevallen het gebruik van het woord *illusie* op zijn plaats zijn [3]).

1) Zie T.v.P., VIII, pag. 12; IX pag. 216.

2) J. H. Hyslop: ,,Probleme der Seelenforschung", Duitse vert., Stuttgart, 1909, pag. 79.

3) Het kenmerkende verschil tussen een illusie en een hallucinatie is hierin gelegen, dat er bij de illusie steeds een object in de buitenwereld (dat bij de hallucinatie ontbreekt) gegeven is dat, zij het ook op een onjuiste wijze (als gevolg van in het bewustzijn aanwezige voorstellingen), wordt waargenomen.

De angstige mens die a een door het donkere bos dwaalt en in het gemurmel van een beek de stem van een struikrover hoort of een knoestige boom daarvoor aan ziet, heeft een illusie en geen hallucinatie.

Van een geloofwaardige illusie spreken wij wanneer onder invloed van op paranormale wijze verkregen kennis een object uit de buitenwereld voor iets anders wordt

Van illusies zal men bij het kristalzien daar moeten spreken waar er aanleiding bestaat te menen, dat „onzuiverheden" (luchtbellen enz.) in het glas of b.v. plooien in het zwarte lapje, waarop men de bol geplaatst heeft, tot het „zien" hebben bijgedragen.

Hetzelfde geldt met betrekking tot hen die zich van „koffiedik", het „wit van een ei" en soortgelijke veel gesmade zaken als hulpmiddelen bedienen. Dat zij de lachlust van velen opwekken, moge enerzijds begrijpelijk zijn, anderzijds heeft men echter te bedenken dat zij tot op zekere hoogte dezelfde functie verrichten als de inktvlekken, welke de geniale H. Rorschach voor psychodiagnostische doeleinden invoerde en welke thans de psycholoog en de psychiater zulke belangrijke gegevens vermogen te verschaffen bij hun karakterologische onderzoekingen.

Richten wij ten slotte onze aandacht op de personen, die meer dan de gemiddelde mens op grond van hun telepathische (bij uitbreiding: paragnostische) begaafdheid van zich doen spreken.

Ofschoon het mij verre ligt te beweren dat alle paragnosten tot eenzelfde temperaments- en karaktertype behoren, zo kan toch niet ontkend worden, dat velen van hen een aantal temperaments- en karaktereigenschappen met elkaar gemeen hebben, hetgeen het vermoeden rechtvaardigt, dat het merendeel van hen, geheel of gedeeltelijk [1]), tot eenzelfde type behoren.

De oudere onderzoekers hebben, over het algemeen, weinig of geen aandacht aan de temperaments- en karaktereigenschappen [2]) hunner proefpersonen geschonken. Enige onderzoekers uit een later tijdvak schonken enige aandacht aan dit onderwerp. Zij bepaalden zich echter in de regel tot het geven van enkele bijzonderheden over het karakter hunner proefpersonen, welke eer de naam van losse opmerkingen, dan die van nauwkeurige persoonsbeschrijvingen ver-

gehouden dan het in werkelijkheid is, gelijk dit b.v. het geval was bij de gymnasiaste die de letters op een kalender zag veranderen in een getal, dat een lerares in gedachten had genomen en waarnaar de leerlingen moesten raden (zie T.v.P., I, pag. 274: voorts mijn verhandeling over „„Hallucinations véridiques", waarnemingen van het paranormale en paranormale waarnemingen" in het verzamelwerk „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, Becht, 1936).

1) Zuivere vertegenwoordigers van een der door de speciale psychologie onderscheiden typen komen in de praktijk niet voor. De meeste mensen zijn mengtypen bij wie het een of andere type overweegt.

2) Met temperament duidt men in de regel die psychische elementen van onze aard aan welke, naar men veronderstelt, een rechtstreekse invloed van lichamelijke factoren (samenstelling van het bloed, werking van klieren met interne secretie enz.) ondergaan. Bij het gebruik van het woord karakter denken wij aan het constant en consequent handelen overeenkomstig de normen, welke het individu geadopteerd heeft.
Ofschoon temperament en karakter met elkaar samenhangen dienen beide begrippen nochtans streng uit elkaar te worden gehouden.

dienen. Dit betekent echter niet, dat deze gegevens daarom waardeloos voor ons zouden zijn. Het tegendeel is het geval. Wanneer wij bij hen vermeld vinden dat de door hen bestudeerde proefpersonen (overwegend) personen waren, die nu eens optimistisch, dan weer pessimistisch waren, spoedig uit het veld waren te slaan, wisselend in hun sympathieën en zij zich, gelijk Geley [1]), min of meer beklagen over hun impulsiviteit, hun heftigheid, hun prikkelbaarheid, hun onverdraagzaamheid, hun ijdelheid en hun heerszucht, dan valt niet te ontkennen, dat het beeld, dat deze verschillende onderzoekers ons met enkele woorden van hun proefpersonen voor ogen stellen, dat van de emotionele, niet-actieve en primair-functionerende mens is, van de mens dus, die tot het „nerveuze type" (classificatie van Heymans [2])) behoort.

Hiermede in overeenstemming is het feit, dat sommige onderzoekers met betrekking tot door hen waargenomen proefpersonen hebben opgemerkt, dat zij een „hysterische inslag" verto(o)n(de)en. Wij weten immers dat er een nauw verband bestaat tussen temperament en karakter enerzijds en „psychose" anderzijds en dat het „nerveuze type" (Heymans) in zeer verzwakte vorm de symptomen vertoont van de hysterie [3]), reden waarom Heymans' medewerker, de pathopsycholoog Wiersma, dit type als het prae-hysterische type heeft aangemerkt [4]).

In de loop der jaren heb ik bij herhaling getracht om door observatie en met gebruikmaking van middelen waarvan men zich bij het persoonlijkheidsonderzoek bedient, het temperament en het karakter van onderscheidene proefpersonen (hoofdzakelijk paragnosten), waarmede ik in aanraking kwam, te classificeren. Gelijk op grond van het voorgaande te verwachten viel is mij daarbij gebleken dat het merendeel van hen een „nerveuze" of „prae-hysterische" inslag vertoont.

Waar nu als een van de kenmerken van de (overwegend) tot dit

1) G. Geley: „L'Ectoplasmie et la clairvoyance", Parijs, 1924, pag. 5.

2) Zie G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, F. Bohn, V.U.B.

3) Het feit in aanmerking genomen dat met betrekking tot het woord hysterisch bij velen zulke onjuiste voorstellingen heersen, dient er hier met nadruk op gewezen te worden, dat met deze erkenning geenszins gezegd is dat personen, die tot het nerveuze type behoren, als psychisch gedegenereerden dienen te worden aangemerkt.

Vele bekende schrijvers en dichters (waaronder Byron, Douwes Dekker, Dostojewsky, Hoffmann, de Musset, Lenau en Poe) behoorden tot „de nerveuzen".

Ook zij er hier op gewezen, dat men uit het feit, dat vele goede paragnosten een „prae-hysterische" inslag vertonen niet mag concluderen, dat men onder lijders aan hysterie vele goede paragnosten aantreft. Het tegendeel is het geval.

Men kan hier een parallel trekken met hetgeen men bij het gebruik van alcohol bij paragnosten kan waarnemen. Een geringe dosering vermag het praestatie-vermogen vaak op te voeren, maar wordt de dosering te groot, dan blijkt het praestatie-vermogen snel te verminderen en tot nul gereduceerd te worden.

4) Zie E. D. Wiersma: „Capita psychopathologica", Groningen, 1931.

type behorende personen een overwicht van het voorstellingsleven over het waarnemingsleven [1]) dient te worden aangemerkt, en deze zich voorts kenmerken door een gebrek aan samenhang tussen de verschillende bewustzijnsinhouden [2]), daar moge het duidelijk zijn, dat in het feit dat zovele onzer paragnosten een „nerveuze" („praehysterische") inslag blijken te vertonen, mede een argument is gelegen ten gunste van de stelling, dat de telepathische verschijnselen bij invallende gedachten kunnen worden ondergebracht. Het onderzoek met betrekking tot de psychische wetten die het dagelijks invallen van gedachten binnen de grenzen van een individueel bewustzijn beheersen, hebben, aldus Heymans, immers aan het licht gebracht, „dat wanneer ons centraal bewustzijn in beslag genomen wordt door interessante, zintuigelijke indrukken, of geconcentreerd is op een samenhangend complex van voorstellingen, zoals b.v. een mathematisch probleem, de kans klein is, dat ons daar tussen door herinneringen van andere aard zullen binnenvallen; terwijl dit daarentegen gemakkelijk voorkomt in de droom, waar zintuigelijke indrukken ontbreken, en verder wanneer wij ons laten drijven op de stroom onzer associaties, en ons bewustzijn zich dus over een grote veelheid van onverbonden voorstellingen verdeelt. Juist daarom plegen afleiding door interessante indrukken en ingespannen werk te worden aanbevolen als middelen om pijnlijke gedachten op een afstand te houden. Het is ten slotte wel van te voren in te zien, dat deze beide factoren, het op-de-achtergrond-treden der gewaarwordingen en de verslapping van de voorstellingssamenhang, het invallen van verderaf liggende gedachten moeten bevorderen. Want gewaarwordingen bieden door hun grote intensiteit en onverdringbaarheid veel meer dan voorstellingen weerstand tegen het binnendringen van elementen van elders in het bewustzijn; en nauw samenhangende voorstellingen vormen een netwerk, waarvan elk deel de andere vasthoudt, en dat daardoor evenzeer al het van buiten komende van zich uitsluit. Zo mogen wij dan zeggen dat, wanneer de telepathische verschijnselen bij invallende gedachten worden ondergebracht, wij ons althans in grote lijnen van hun verband met een bepaald type van personen rekenschap kunnen geven."

1) De bekende verschijnselen van de hysterische anaesthesie (blindheid, doofheid, ongevoeligheid voor pijn enz.) hangen, evenals de dagdromen en het fabuleren, met dit overwicht samen.

2) Bij vele hysterisch aangelegden treffen wij, hetgeen men wel „vrouwenlogica" heeft genoemd, aan. Men wil hiermede zeggen, dat hun denken en redeneren in hoge mate onder de invloed staat van hun gevoelsleven. Dit veroorzaakt een zekere mate van gepraedisponeerdheid tot verslapping van de voorstellingssamenhang.

De grotere frequentie der hysterie bij het vrouwelijk dan bij het mannelijk geslacht (waaraan Heymans reeds in zijn bekende en baanbrekende werk over de „Psychologie der vrouwen" aandacht schonk) dient als een der oorzaken genoemd te worden van het feit, dat de vrouw van nature beter tot paragnostische praestaties in staat is dan de man.

Zo moge dan uit het voorgaande gebleken zijn, dat de veronderstelling dat wij bij de telepathische verschijnselen met invallende gedachten te doen hebben allerminst „alleen maar" een metaphysische speculatie genoemd mag worden, maar dat zowel de inhoud en het specifieke karakter dezer verschijnselen, als de omstandigheden welke hun optreden begunstigen, alsmede de psychische structuur der personen, bij wie zij zich veelvuldig voordoen, deze veronderstelling volkomen rechtvaardigen.

Het is derhalve zeer begrijpelijk, dat zij meer en meer door de toonaangevende onderzoekers (waaronder H. Driesch [1]) en W. Carington [2])) aanvaard wordt.

Op de betekenis welke de hier besproken hypothese voor onze levens- en wereldbeschouwing heeft, kan ik nier niet ingaan. T.z.t. hoop ik daarover een afzonderlijke verhandeling in dit tijdschrift te kunnen laten verschijnen.

1) H. Driesch: „Parapsychologie", München, 1932.
2) W. Carington: „Telepathie", Ned. vert., Breughel, Amsterdam.

SUPERKOSMISCHE PROBLEMEN

DOOR IR FELIX ORTT

Het zij mij vergund op het artikel „De Superkosmos" door Prof. Dr Ch. H. van Os in no. 6, 1949, van het Tijdschrift voor Parapsychologie terug te komen en enkele daarin geopperde bezwaren nader onder het oog te zien.

Allereerst een misverstand, als zou de ziel zelf een vorm van energie zijn (blz. 215). Neen, dat was de bedoeling niet. De ziel is gedefinieerd als het individueel ordenend *vermogen* van een levend wezen – of de entelechie van dat bepaalde organisme. Dit vermogen is eigen aan (of wordt gedragen door) de psychische energie, die de levensverrichtingen langs physisch-chemische weg helpt volbrengen. Vergelijkbaar met de directie en leidende intelligentie van een fabriek, die de richting beïnvloedt, welke hetgeen physisch-chemisch in de fabriek voorvalt, in slaat, en ten slotte de oorzaak is dat bepaalde producten en niet andere, worden afgeleverd.

Het maakt „energetisch" geen verschil of de directeur zegt: de fabriek moet locomotieven produceren, of wel vliegtuigen, maar de ordening der fabrieks-energieën wordt dienovereenkomstig omgeschakeld.

Het is dus een foutieve opvatting als men bij een dergelijke interpretatie van de „wisselwerkingstheorie" het bezwaar zou aanvoeren dat „de ziel" energie opneemt of afgeeft. Hoogstens doet dit de door de ziel geordende „psychische energie".

Dan het probleem „zien". Hoe kan een astraal lichaam zien? (blz. 223). Ik meen dat wij het begrip „zien" niet onafscheidelijk moeten verbinden met het begrip „licht", hoewel het in het algemeen voor wakende aardbewoners wel onafscheidelijk is. „Zien" is een bewustzijnsfeit en geen physisch feit.

In onze droom „zien" we even duidelijk en scherp als in wakende toestand. Ons bewustzijn ontvangt de indruk die wij „zien" noemen.

In onze droom ontvangen we evenzeer gehoor-, reuk-, smaak- en tastindrukken, die niet door zintuigelijk contact met de buitenwereld verkregen worden. Daarom moeten we niet zeggen dat we wakende zien *met* onze ogen, maar met ons bewustzijn *via* hersenen en ogen.

Wanneer ons bewustzijn in de droom psychisch beïnvloed wordt, hetzij door ons onderbewustzijn, hetzij door een psychische invloed van buiten (telepathisch), zó dat ons bewustzijn een gezichtsindruk krijgt, dan zien we zonder tussenkomst van licht.

Het is voldoende bewezen, door Dunne-effect, door Tweede Gezicht, door verschijningen van stervenden of overledenen op grote afstand, dat zulk een psychogene gezichtsgewaarwording even juist

(véridique) kan zijn als een alledaagse gebeurtenis, die we met onze ogen door tussenkomst van lichtwerking zien. – Daarom schijnt er mij geen enkele moeilijkheid om ons in te denken dat astrale wezens (aangenomen dat die bestaan) ook kunnen zien wat op aarde gebeurt.

Er zijn aanwijzingen dat, wat de indruk maakt van „zien", vaak is een onmiddellijk *weten*, wat niet anders te verklaren is dan door vermenging van de psychische energieën (de dragers van het bewustzijn) van agent en percipiënt, in gevallen van telepathie; of van, met behulp der psychische energie, het zich richten op of identificeren met een voorwerp, (b.v. zoals wichelroedelopers doen, of helderzienden die een veelvuldig gevouwen of zelfs verkreukelde brief in enveloppe lezen). Dit is geen lezen zoals men met de ogen een brief leest, maar het is een psychisch zich vereenzelvigen met het geschrevene en het in zich opnemen daarvan. Het is vaak moeilijk om uit te maken, of men een waarneming als telepathisch dan wel als helderziend moet classificeren – ja omdat het in de grond eenzelfde verschijnsel is, n.l. contact van de psychische energie van de paragnost met die van een andere persoon, of wel met een voorwerp.

Het grootste probleem is, hoe we ons moeten denken dat apporten en materialisaties plaats vinden. Zo er parapsychologen zijn, die van de realiteit van deze verschijnselen nog niet overtuigd zijn, dan zouden we in de plaats daarvan op teleplasmavormingen kunnen wijzen, die geen deskundige meer betwijfelt. Maar om het probleem duidelijker te stellen neem ik tot voorbeeld de apporten en wel het klassieke van de bel van Crookes.

Professor van Os en ik zijn het eens, dat de verdampings- en condensatiehypothese (n.l. dat de bel om door de muur te gaan, in zijn moleculen gesplitst zou worden en in de seancekamer die moleculen zich weer tot een bel zouden moeten verenigen) onaannemelijk is, door de enorme koude- en warmteontwikkeling die dan zou moeten plaatsgevonden hebben.

Maar – kan men vragen – als het apport via een 4e ruimtedimensie plaats had, zouden er dan geen zodanige thermische effecten moeten ontstaan? En hoe kan men zich denken dat uit de Superkosmos zich materie vormt in onze kosmos (in het Einstein-Minkowski heelal); of dat materie uit deze kosmos naar de Superkosmos overgaat?

Ik meen dat we dit probleem het beste benaderen kunnen door wederom uit te gaan van het ieder bekende ervaringsfeit van de droom.

Dromen is een zuiver geestelijk proces, heeft niets met de materie te maken. Wat we in onze droom zien, horen, voelen enz. is voor ons bewustzijn even reëel als wat we op aarde in waaktoestand zien, horen, voelen. Het enige verschil waarvan we ons bewust zijn, is de

grilligheid van de droomvoorstellingen, die plotseling veranderen zonder bekende oorzaak. Terwijl wanneer we waken, de dingen die wij waarnemen, grote stabiliteit vertonen en alleen veranderen tengevolge van energie-omzettingen die aan een wetmatige causaliteit voldoen.

We kunnen dit verschil in andere woorden aldus aangeven: De droom is een superkosmisch proces, dat zich afspeelt in de wereld van de geest. In de wereld van de geest is elke bewuste voorstelling een realiteit, even reëel als in onze kosmos een materieel ding. In de wereld van de geest, de Superkosmos, schijnt de filosofie van het psychisch monisme te gelden; in onze kosmos schijnt de pneumatenergetische filosofie meer toepasselijk. In de geest van de dromer wisselen de voorstellingen op onberekenbare wijze; daarom is de droomrealiteit grillig.

De kosmische realiteit moet gevormd zijn door een kosmisch bewustzijn – noem dat de Wereldziel, de Schepper, God, of hoe men wil. Dit kosmisch bewustzijn is mathematisch-physisch gericht (wat o.a. uit de werken van Jeans, Eddington en ten onzent Dr H. Groot duidelijk blijkt) en blijft zich gelijk te allen tijde. De bouw der materie met haar atomen, electronen, protonen, moleculen; de bouw der stralingsenergieën met haar photonen – dit alles geldt zolang als deze kosmos bestaat, d.i. zolang als de tijd bestaat. Vandaar dat ons waakbewustzijn, dat door de hersenen werkt, dus in deze kosmos leeft, telkens weer een constant wereldbeeld ervaart, als de geest na de droom zich weer via de stoffelijke hersenen van deze wereld bewust wordt.

De realisatie van de mathematisch- physische gedachten der Wereldziel in onze kosmos van ruimte, tijd en traagheid is zo onvergelijkelijk veel stabieler dan die van de gedachten van een individuele geestelijke intelligentie, dat deze niet in staat is, in de gedachte der Wereldziel betekenende veranderingen te brengen. De mens heeft geen „geloof als een mosterdzaad", waardoor een berg opgeheven en in de zee geworpen wordt. De verwerkelijking van onze materiële wereld heeft millioenen eeuwen gekost, en veranderingen daarin ondervinden traagheidsweerstand. Elke physisch-chemische verandering kost bepaalde tijd.

Maar in de wereld van de geest, de Superkosmos, die boven tijd en ruimte uitgaat, is die weerstand niet aanwezig. Daar kan een gedachte zich onmiddellijk verwezenlijken. Zoals ook de dichter van Psalm 33 intuïtief heeft aangevoeld, waar hij zegt: „God spreekt en het *is* er, Hij gebiedt en het *staat* er". De gedachte en de verschijning zijn (volgens de psychisch-monistische idee) identiek.

En voor de beeldende gedachte in deze kosmos, die buiten de materie staat, geldt hetzelfde.

Het blijkt dat, wanneer iemand in hypnose wordt gebracht, dus het hersenbewustzijn min of meer wordt uitgeschakeld, dat de voorstelling van de hypnotiseur zo sterk op het bewustzijn van de gehypnotiseerde wordt overgebracht, dat deze die voorstelling even reëel ziet alsof hij droomde. Het hangt maar ervan af hoe sterk de voorstelling is die de agent produceert, en hoe vatbaar de gehypnotiseerde is om zijn kritisch hersenverstand op de achtergrond te laten dringen door de suggestie (dus door de psychische energie) van de hypnotiseur.

Zo is het zeer goed denkbaar dat, wanneer er een zeer sterke werking is van psychische energie, hetzij van buitenkosmische zijde, hetzij van op aarde levende personen (yogi's, fakirs, mediums: alle personen die de gave hebben hun psychische energie te kunnen uitzenden, die dan in staat is allerlei telepathische en telekinetische verschijnselen te verrichten), dat deze in staat is ook bij andere personen gewaarwordingen op te wekken, die niet van reële stoffelijke dingen te onderscheiden zijn. Zo kan men allerlei merkwaardige collectieve hallucinaties (b.v. fakirkunsten) en ook materialisatieverschijnselen of verschijning van overledenen verklaren.

Maar deze opvatting dekt niet alle verschijnselen.

Het is moeilijk in te zien hoe een dergelijke „véridieke hallucinatie" kan worden vastgelegd op fotografische platen (materialisaties van „Katie King" door Crookes), of op gramofoonplaten (directe stem), of apporten die blijvend zijn (zich niet meer dematerialiseren).

Voor de vastlegging van „Katie King" op fotografische platen kunnen we desnoods nog een oplossing vinden door rekening te houden met de gedachten-grafieën van Fukurai. Deze heeft bewezen dat zuivere gedachtenbeelden, afkomstig van mediumiek sterk begaafde personen, inderdaad op fotografische platen werden afgebeeld. Onmogelijk schijnt het dus niet, dat superkosmische gedachten ook objectief in de materie worden geregistreerd. Maar er zijn andere verschijnselen waaruit toch stellig een andere werking blijkt. De bel van Crookes was wel degelijk door de muur heengegaan en bleef in de seancekamer liggen; de knopen van Zöllner bleven wel degelijk in het touw zitten. Hoe kunnen we ons deze verschijnselen dàn denken? Komt hier dan de thermische moeilijkheid ter sprake, door Professor van Os geopperd? (blz. 218).

Mij dunkt zulks niet.

Wanneer de de- of rematerialisatie niet in deze kosmos plaats heeft, behoeft men niet het thermodynamische bezwaar te laten gelden. Als men de analogie beziet, dat men in „Platland" iemand via de driedimensionale ruimte in een ander vertrek van zijn woning plaatst, dus een „Platland-apport" teweeg brengt, dan is daar ook geen thermodynamisch effect van de- of re-materialisatie mee verbonden. Want

het is geen desintegratieproces, alleen een onttrekken van de materie aan Platland, of in ons hoger analoog geval, aan onze kosmos.

Dit geldt niet alleen ten opzichte van de bel van Crookes, maar ook voor het pyriet van Bozzano. Dat het stuk pyriet als poeder geapporteerd werd, sluit niet in, dat de desintegratie tot poeder in *deze* kosmos verricht werd – ze kan ook in de Superkosmos hebben plaats gehad. Nemen we alleen maar de mogelijkheid aan van onttrekking uit onze kosmos, en daarmede aan de physisch-chemisch-energetische wetten die in onze kosmos gelden, dan is het zeer wel denkbaar dat in de Superkosmos, waar de realiteit alleen aan de bewuste wil beantwoordt, dat vaste voorwerp in poeder veranderd is zonder in onze kosmos een thermisch effect te veroorzaken.

We hebben dus reden om twee soorten van verschijnselen te erkennen, die we kunnen noemen: subjectieve en objectieve. Subjectieve, die alleen op geestelijk gebied waargenomen worden. Objectieve, die voor het gewone onbeïnvloede waakbewustzijn en ook met waarnemingsinstrumenten (fotografische platen, thermometers, bascules enz.) waarneembaar zijn.

Met deze dualistische opvatting gaan we niet buiten het terrein der erkende parapsychologische waarnemingen en proefnemingen; want terwijl door de proeven van Rhine, Soal, ten onzent ook Dr Dietz, de telepathische, helderziende en zelfs proskopische geesteshoedanigheden der proefpersonen statistisch bewezen zijn – wat toch zuiver geestelijke verschijnselen zijn – is evenzeer de invloed van de geest (dus van de psychische energie) op de val van dobbelstenen statistisch bewezen, wat op het objectieve verschijnsel van telekinese wijst. – Ook het in leven blijven van personen als Theresia Neumann, die geen voedsel gebruikt, maar toch elke week na haar bloedverlies weer in gewicht toeneemt, schijnt te wijzen op een superkosmisch apport. Waar anders zou die toename van lichaamssubstantie vandaan komen?

Dit alles is natuurfilosofisch moeilijk anders op te vatten dan dat de psychische energie van de agent (wie dat ook zij!) de verschijnselen teweegbrengt, door werking òf op de geest van de waarnemers, òf op de stof.

Dat de idee van de Superkosmos ook door de nieuwere mathematische physici als serieus wordt opgevat, blijkt uit een artikel van de Hongaarse physicus J. Barnóthy, die in *Nature* van 13 Dec. 1947 een nieuwe verklaring geeft van wat wij „elementaire deeltjes" (protonen, electronen, neutronen enz.) noemen. Hij ziet daarin openbaringen uit verschillende „heelallen", die telkens omsloten worden door een „heelal van hoger orde". De verschillende heelallen (ook het onze)

zijn driedimensionaal, gekromd en eindig. Zij bevinden zich in een vierdimensionale ruimte. De consequenties uit deze hypothese voortvloeiend geven uitkomsten voor natuurconstanten, wier waarde tot dusver alleen experimenteel gevonden kon worden – uitkomsten die goed met de proefondervindelijk gevonden waarden kloppen. Dit toont dat de beschouwingen van Barnóthy meer zijn dan blote fantasie, en in elk geval serieuze aandacht verdienen.

Een en ander weliswaar geen positief bewijs voor de realiteit van de Superkosmos, maar het verdient toch overweging wanneer men uit twee totaal verschillende uitgangspunten tot vrijwel dezelfde conclusie komt.

IN MEMORIAM

Den 15en April l.l. overleed Dr H. M. Leopold, oud-rector van het gymnasium te Hilversum. In 1898 schreef hij een dissertatie over Cicero's „De divinatione" en verklaarde daarin dat hij telepathie een feit achtte. Maar een zekere hooggeleerde heer was van mening dat telepathie niet bestond en Leopold's dissertatie werd geweigerd. Hij moest een andere schrijven, waarop hij dan ook is gepromoveerd. Ten gevolge van de ondervonden teleurstelling echter verkeerde hij jarenlang in een toestand van neerslachtigheid. Hij was te bescheiden – zijn enig noemenswaardig gebrek. Daar hij, een halve eeuw geleden, voor de realiteit der psychische resp. parapsychologische verschijnselen dorst op te komen, moet zijn naam door al onze geestverwanten met ere in herinnering worden gehouden.

's-Gravenhage. DR K. H. E. DE JONG

BOEKBESPREKING

G. J. Lindemans: De Theosofie, haar wezen en haar waarde, H. J. W. Becht, Amsterdam (Athenaeum-Bibliotheek). Prijs geb. f 7.90.

De verschijning van dit boek roept de herinnering bij ons wakker aan de polemieken tussen Dr P. A. Dietz enerzijds en Dr D. H. Prins en Dr H. A. C. Denier van der Gon anderzijds in de zevende en achtste jaargang van het Tijdschrift voor Parapsychologie over de waarde van de geschriften van een aantal theosofische schrijvers, waaronder mevr. H. P. Blavatzky, met betrekking tot wie Dr Dietz opmerkte dat, hoewel een merkwaardige figuur, zij nochtans geen gids geacht kon worden, aan wie wij onszelf mogen toevertrouwen.

Persoonlijk ben ik een dergelijke mening toegedaan hetgeen inhoudt, dat ik ernstige bezwaren heb tegen de Blavatzky-verering welke dit boek ademt. Men mag hier niet uit afleiden, dat ik in een ander uiterste wens te vervallen en mij schaar aan de zijde der Blavatzky-verguizers. Ook zij hebben zeer zeker hun doel ver voorbij geschoten.

Op pag. XXVI (Inleiding) merkt Lindemans op, dat de juistheid van de berichten over Tibet en de Tibetanen, welke ons van de zijde van mevr. Blavatzky geworden zijn door mevr. A. David-Neel e.a. gedeeltelijk bevestigd zijn. Ongetwijfeld is dit waar. Maar er is van de zijde van mevr. David-Neel ook critiek op Blavatzky's geschriften geleverd. Ik veroorloof mij hier de aandacht van de schrijver te vestigen op hetgeen deze Tibet-reizigster op pag. 234 van haar in 1931 te Londen verschenen boek „With Mystics and Magicians in Tibet" geschreven heeft.

Maar laten wij ons hier niet gaan verliezen in beschouwingen met betrekking tot de zo omstreden figuur van H. P. Blavatzky, tot wier „karman" het volgens de schrijver (pag. 101 e.v.) blijkbaar behoord heeft, dat zij bedolven werd onder laster en verdachtmaking.

Stellen wij de vraag of de schrijver er in geslaagd is zijn lezers een goed beeld te geven van hetgeen een groot aantal moderne theosofen geloven, dan kan m.i. op deze vraag slechts een bevestigend antwoord gegeven worden. Dit betekent niet, dat ik van mening ben dat alle moderne theosofen nu alles wat de schrijver in zijn boek naar voren heeft gebracht ten volle zullen onderschrijven. Mijn omgang met hen, die de theosofische wereldbeschouwing zijn toegedaan, heeft mij geleerd, dat ook onder hen met betrekking tot onderscheidene onderwerpen verschil van mening bestaat.

Ongetwijfeld bestond er behoefte aan een dergelijk boek en de schrijver heeft op een deugdelijke wijze in deze behoefte voorzien. Daarom kan ik dit boek, ongeacht het feit dat de schrijver veel beweert dat voor mij nog problematisch is, als een inleiding in het geloofsstelsel der moderne theosofie zeer zeker aanbevelen.

TENHAEFF

O. W. C. van Willigen van der Veen: Parapsychologische beschouwingen over leven en dood, Leiden, L. Stafleu. Prijs geb. f 2,50.

In dit werkje wordt geschreven over „het verborgene", waarbij onderscheiden wordt tussen paranormaal en supernormaal; verder over de droom, de psychometrie, het hiernamaals en over mystiek en magie. Het wil geen theologisch geschrift zijn, maar de neerslag van het zinnen en peinzen van een christen, die grote belangstelling heeft voor de feiten en beschouwingen der parapsychologie. Over de hele linie wordt de liefde centraal gesteld, en dat in de diepe en kernachtige zin, waarin het evangelie dit woord gebruikt. Voortdurend wordt gewezen naar de noodzakelijkheid van reinheid en openheid van het geestelijke leven. De schrijver wil aandacht voor alle verschijnselen wakker roepen. Hij pleit voortdurend tot grote bescheidenheid tegenover het mysterie van alles. Onderstelling èn uitzicht van zijn betoog is de realiteit van een bovenzinnelijke wereld. Hij gelooft in een synthese van het exacte onderzoek van „het verborgene" met het christelijke geloof. Er wordt verbazend veel gerefereerd in dit boekje; nu en dan krijgt men de indruk, dat excerpten en aantekeningen uit boeken en artikelen aaneengeregen worden. Over het woord „openbaring" bestaat weinig klaarheid. De behandeling van de parapsychologische gegevens is fragmentarisch. De geest van de schrijver doet weldadig aan. De poging – om contact te leggen tussen parapsychologische resultaten en christelijke inzichten – is zeer toe te juichen. Of de poging geslaagd is, waag ik te betwijfelen. Het theologische, wijsgerige en exacte apparaat zou dan groter moeten zijn. Men zal tegenwerpen, dat men dit van een populair werk niet mag vragen. Dit toestemmende, zou ik dan echter moeten opmerken, dat aan de popularisering resultaten vooraf moeten gaan. En deze zijn naar mijn inzicht in de verhouding van de parapsychologie en het christelijke geloof nog niet of nauwelijks bereikt.

Prof. Dr A. A. van Ruler

Riko Bulthuis, Madame Clasina Rooselinde, clairvoyante. Ned. Uitgevers Mij, Leiden 1949. f 3,90 geb.

Bulthuis is van bepaalde zijde wel genoemd een auteur van het phantastische. Indien daarmede gezegd wil zijn, dat hij de gegevens voor een aantal zijner romans geheel en al uit zijn literaire duim zuigt zonder zich te laten leiden door zekere aan de werkelijkheid ontleende gegevens, dan kunnen wij deze bewering niet onderschrijven.

Immers, juist uit die romans waar de schrijver gebruik maakt van parapsychologische motieven blijkt maar al te duidelijk, dat de bouwstenen waarmede het dramatisch gebeuren werd opgebouwd

geenszins als uit de phantasie ontsproten producten mogen worden aangemerkt en dat ze voor de parapsycholoog geheel verantwoord mogen worden genoemd. Hoogstens zou men kunnen zeggen, dat het cement waarmede de stenen aaneen gekit werden en de vorm die het geheel tenslotte aannam aan de phantasie van de schrijver zijn te danken.

Het zo juist gezegde geldt vooral voor deze roman. De paragnostische verschijnselen, die de auteur in zijn verhaal betrekt, zijn nergens tot in het phantastische opgeblazen, doch blijven overal binnen de perken van de parapsychologische ervaring. Hetgeen niet te verwonderen is, indien men bedenkt dat Bulthuis veel met allerlei paragnosten is omgegaan en als een „good sitter" mag worden aangemerkt.

Verschillende beschrijvingen van „materialisatie" - en andere séances zijn op bepaald meesterlijke wijze getekend en de lezer, die wat ervaring heeft opgedaan in spiritistische kringen van een zeker allooi, kan niet anders dan smullen aan het beeldend vermogen van de auteur en de treffende karakteristiek van allerlei séance-bezoekers, bedriegende mediums, paragnosten en pseudo-paragnosten. In deze roman is heel wat autobiografisch materiaal verwerkt, terwijl Bulthuis tevens putten kon uit een rijke ervaring verkregen door zijn langdurige omgang met allerlei „occulte" personen.

Al met al, een der beste Nederlandse „séance"-romans.

G. Z.

G. Zorab: Het opstandingsverhaal in het licht der parapsychologie. N.V. H. P. Leopolds Uitgevers Mij, den Haag, 1950. Prijs geb. f 7,90.

Wie het laatste boek van de Heer G. Zorab ter lezing op zijn tafel heeft liggen, zal het met grote belangstelling openen, èn om de belangrijkheid van het onderwerp, én om de schrijver, van wie immers een deskundige behandeling te verwachten is. Maar de genoemde interesse zal natuurlijk nog eens te groter zijn, als de lezer zich als Christen aan het Paasgebeuren geestelijk verbonden weet en als hij zich met de problemen die zich hier voordoen reeds overlang bezig hield, al is het dan dat hij de Opstanding van Christus en de Bijbelse verhalen daarover vanuit een andere hoek benaderde. En als zulk een lezer dan zich tot een beoordeling van het bedoelde boek zet, dan zal hij de behoefte gevoelen het niet enkel bij een strikte recensie te laten.

Zo is het met schrijver dezes althans het geval en het is daarom dat ik mij veroorloof aan de beoordeling enkele opmerkingen toe te voegen o.a. over de verhouding van de theoloog t.a.v. de hier ons geboden beschouwingen.

Voor zulke notities is eens te meer gelegenheid, omdat een strikte bespreking van Zorab's studie kort kan zijn. Als tenminste het gezegde: „Goede wijn behoeft geen krans", ook voor een wetenschappelijk werk mag gelden, kan de recensent spaarzaam zijn met zijn woorden. Toch wil ik gaarne het volgende met nadruk uitspreken:

Dit boek verdient, én om de inhoud én om het formele, alle lof. Wat dit laatste betreft, kan gezegd worden, dat het werk zich prettig en vlot laat lezen, zonder dat dit bereikt is door een wat oppervlakkig-populaire behandeling van de stof. Het tegendeel is het geval, in zover als ons hier een minutieus onderzoek van het probleem wordt geboden, – maar dit gebodene is dusdanig verdeeld en in rustig uiteenzettende stijl neergezet, dat de lectuur nooit vermoeiend werkt.

Wat de inhoud betreft, het volgende: De schrijver eindigt zijn slotbeschouwingen met de wens, dat zijn studie een aansporing moge zijn voor theologen, die met de parapsychologie vertrouwd zijn, het probleem van de resurrectie opnieuw te bestuderen. Ongetwijfeld zal dit het geval zijn. Want ná deze zeer indringende behandeling van het probleem van parapsychologische zijde, zal het niet anders kunnen of de theologie zal de geboden resultaten en conclusies onder de loupe dienen te nemen. En het is inderdaad te hopen, dat dit met dezelfde eerbied voor het parapsychologisch zoeken geschiedt, als de schrijver heeft betracht ten aanzien van de geloofs-houding inzake de Opstanding.

Dit laatste wil echter niet zeggen, dat de Heer Zorab niet verschillende uitspraken doet, die voor de meeste theologen vooralsnog onaanvaardbaar zijn en het moge mij veroorloofd zijn, vooral op die punten in te gaan. Ik meen dat dit daarom wenselijk is, omdat de Opstanding van Christus immers een zo bizondere betekenis heeft voor tienduizenden, een geloofswaarde n.l. En nu is het wel waar, dat deze nieuwe parapsychologische studie zich bewust van een beoordeling daarvan onthoudt, maar zowel het uitgangspunt, als ook de conclusies van de schrijver, zijn van een aard, die toch geheel tegen de bedoelde geloofs-betekenis ingaat. Dit feit doet natuurlijk niets af aan wat deze studie biedt, maar het heeft zeker zin die controverse te onderstrepen. Dit kan zelfs vruchtbaar zijn én voor verdere parapsychologische beschouwingen over de Opstanding, én voor de theologische bewustwording. Wat dan is het hoofdpunt van verschil?

Niet de vraag of men al dan niet de Bijbel „strikt naar de letter aanvaardt". De Heer Zorab ziet hier de zaken even te eenvoudig. Ook onder orthodoxe gelovigen zijn er velen, die de Bijbel kritiek aanvaarden, echter zonder dat ze daarmee de uitzonderlijke betekenis van de Opstanding van Christus prijs geven. Dit houdt n.l. veeleer, of zelfs uitsluitend verband met de geloofswaarheid van de Openbaring Gods in Christus. De Opstanding is voor de gelovige een

Openbarings-moment. Dat is de betekenis van dat gebeuren. Daarom zal menige theoloog de uitzonderlijkheid en „Einmaligkeit" van het Bijbels-opstandingsgebeuren moeilijk prijsgeven.

Het blijft een (theologische) vraag of het beslist nodig is aan de uitzonderlijkheid vast te houden, terwille van de Openbaringsgedachte. Ook ten aanzien van een ander Heilsfeit immers hebben theologen (ook rechtzinnig) het eerste losgelaten, zonder daarmede de Openbaring Gods in Christus prijs te geven.

Ik denk hierbij aan de maagdelijke geboorte. Een rechtzinnig theoloog als Emil Brunner, – en ook ten onzent prof. Kohnstamm, hebben de geboorte van Jezus als einmalig en buiten-gewoon gebeuren ontkend en dus gelijk gesteld aan de normale geboorten, maar dat wil waarlijk niet zeggen, dat zij Christus niet meer als Openbaring Gods zouden zien. Het is nu de vraag of dit niet eveneens ten aanzien van het Paas-gebeuren het geval zal kunnen worden, een vraag waarop ik het niet verder waag in te gaan, maar die voor de theoloog, die van Zorab's werk kennis neemt, bijna onvermijdelijk is.

Daarnaast echter vraag ik mij af, of zich ook voor de parapsycholoog in deze niet een probleem voordoet, dat hernieuwde bezinning en onderzoek verlangt. Zou het n.l. niet mogelijk zijn, dat men, dan wel niet aan het Openbarings-geloof, maar toch wel aan het begrip Openbaring aandacht schonk. Zulk een studie zou dan niet de nadruk leggen op de overeenkomstige trekken in de verschillende paranormale belevingen, maar zou dienen te speuren, naar wat de ene beleving van de andere in betekenis doet verschillen. Ook in dit opzicht kan ik echter slechts de vraag stellen, zonder dat ik er aan kan denken deze te beantwoorden.

Tenslotte wil ik – wederom vanuit de theologische hoek – bij een enkele bladzijde van Zorab's belangrijke studie, een bescheiden notitie plaatsen.

De eerste betreft het vraagstuk van het lege graf. De schrijver heeft aan deze kwestie terecht veel aandacht besteed en zijn opmerkingen over de mogelijke oorzaken van de lege-graf-voorstelling zijn belangwekkend. Toch heb ik behoefte, zijn beschouwingen nog met het volgende aan te vullen:

Er is, t.a.v. de verhouding van ziel(geest) en lichaam, een opmerkelijk verschil tussen de voorstelling, die door het Griekse denken (Kohnstamm) onder-ons gebruikelijk is geworden en de voorstelling in de Semitische (Oosterse) wereld, van de Bijbelse dagen. Want terwijl in het Griekse denken, aan de ziel een afzonderlijk bestaan wordt toegekend, vrijwel onafhankelijk van het lichaam, dat slechts de tijdelijke en op zich zelf onbelangrijke woning van de ziel is, kende men in de Oosterse voorstellingswereld een veel sterkere verbonden-

heid van lichaam en ziel. In zijn studie over Opstanding en Onsterfelijkheid, wijst Prof. G. v. d. Leeuw hierop en hij toont aan, dat in het Bijbelse denken daardoor feitelijk geen plaats is voor een hiernamaals-geloof in de zin van een zich losmaken van de ziel die opgaat naar de gewesten van de Geest. In plaats daarvan overheerst de gedachte aan het opgewekt worden uit het graf. De verhalen over het lege graf behoeven dus niet te zijn ontstaan, uit de behoefte aan onweersprekelijke bewijzen voor de betrouwbaarheid van de verschijningen van de Herrezene. Het kan tenminste zo zijn geweest, dat de voorstelling van het lege graf als van zelf ontstond in de kringen van eenvoudige gelovigen, met name van gelovigen van Joodsen huize, n.l. uit de mededelingen der apostelen over hun ontmoetingen met de opgestane Heer. Zulk een ontmoeting impliceerde voor hen het leeg zijn van het graf. Is het dan niet nog typerender dat juist in het Mattheus-evangelie, dat uit Joodse kring stamt, de lijflijke opstanding zulk een grote plaats inneemt.

Mijn tweede kanttekening betreft blz. 190 e.v., waar de schrijver de vraag formuleert: „Welke redenen hebben tot de posthume Jezus-verschijning aangezet?" Moet in deze moeilijke kwestie, naast het gebodene, ook niet het volgende in overweging worden genomen?

Vanouds hebben natuurreligies van allerlei aard „gespeeld" met de gedachte van de ondergang en opgang van het Leven, (Isis/Horus – Astarte/Tammuz) en door de Mysterie-Godsdiensten, behoorde dit gedachtencomplex, ook in de Hellenistische tijd nog, tot het geestesbezit van velen, niet enkel van de adepten van die Mysterieën. Moet het nu niet zó gezien worden, dat Jezus' verschijningen als van zelf voortkwamen uit een dergelijke religieuse gedachtensfeer. De vraagstelling: was het een belofte aan de discipelen gedaan, die tot de resurrectie leidde? – is van te Westers-rationalistische aard en houdt althans niet genoeg rekening met de bedoelde typische religieuse atmosfeer. Deze wel in rekening brengend, waag ik het aldus te formuleren: Wie zó als Hij, het Heilige Spel van de Gods-zoon verwerkelijkte, die moest als van zelf zijn Opstanding doen blijken, zijn overwinning over de machten van de dood.

Met deze Paas-notities, wil ik mijn beschouwing over het hierboven staande werk beëindigen. Dat de critische opmerkingen mijnerzijds aan mijn grote waardering voor deze studie niets afdoen, behoeft geen betoog. Ze mogen slechts dienen als een bewijs voor de grote belangstelling, die dit werk verdient, als een belangrijk stuk parapsychologisch onderzoek. Er is echter te verwachten, dat het ook van theologische zijde belangstelling zal ondervinden. Dit is althans zeer te wensen.

Ds J. C. Fischer

Dr W. H. C. Tenhaeff, Parapsychologische Verschijnselen en Beschouwingen. Erven J. Bijleveld, Utrecht, 1949; geb. f 6.90.

Tenhaeff's jongste werk is feitelijk te beschouwen als een voortzetting van zijn „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" bij dezelfde uitgeefster verschenen (1934) waarin de auteur een aantal parapsychologische onderwerpen in behandeling nam. Hetzelfde systeem heeft de schrijver in het hier te bespreken werk gevolgd; slechts de onderwerpen, die Tenhaeff deze keer onder de loupe neemt, verschillen grotendeels.

De hoofdschotel in zijn laatste boek wordt gevormd door het thema: *psychoscopie*. Naar aanleiding van een reeks proefnemingen in 1929 gehouden met een in die dagen bekende psychoscopiste, Mevr. L. Mahlstedt, krijgt Tenhaeff gelegenheid de gehele zeer uitgebreide en ingewikkelde problematiek der paragnosie voor de geboeide lezer uit te stallen, om deze dan van verschillende zijden te belichten. Deze uiteenzetting getuigt van des schrijvers phenomenale kennis en deskundigheid op dit speciale gebied der parapsychologie, terwijl hij daarbij tevens een belezenheid tentoonstelt, die bewondering en ontzag afdwingt.

Er is geen probleem aan te wijzen, dat op de een of andere wijze met de psychoscopie in verband staat (telepathie, helderziendheid in tijd en ruimte, trance, inductor, éénwording" enz.), hetzij van parapsychologische, hetzij van psychologische aard, of T. vindt gelegenheid het bij zijn onderzoek te betrekken. Allerlei hypothesen, geput uit vakgebieden, die met de parapsychologie raakvlakken gemeen hebben, worden door T. te hulp genomen om vermoede en vermeende verbanden op te sporen en hierdoor ons inzicht in zekere paranormale verschijnselen te verdiepen. Het zo juist gezegde geldt niet alleen voor het hoofdstuk, waarin hij de psychoscopische proeven met Mevr. L. M. bespreekt, maar tevens voor dat deel waarin hij een beschouwing wijdt aan het gebruik van paragnosten voor politionele doeleinden. In beide hoofdstukken immers berusten de meeste beschreven gevallen op een psychoscopische grondslag.

In dit werk wordt ons een geweldige massa feitenmateriaal voorgelegd. Wij kunnen het ons dan ook wel voorstellen, dat het de „man in de straat", die uiteraard weinig psychologisch (en dientengevolge ook nog minder parapsychologisch) geschoold is, bij tijd en wijle wat moeilijk valt in het vele in dit boek gebodene de weg te blijven vinden, aangezien de gebezigde vakterminologie over het algemeen een vrij grote kennis van de twee zo juist genoemde vakgebieden veronderstelt. Voor de in dit opzicht meer gevorderde en „geleerde" lezer evenwel opent Tenhaeff menig belangrijk perspectief, waardoor eerstgenoemde leert inzien welk een voorname taak voor de para-

psychologie is weggelegd bij de verruiming van ons inzicht in mens en wereld.

Het komt ons voor, dat parapsychologisch bezien er op dit werk al heel weinig valt aan te merken. Zulks is niet te verwonderen, indien we bedenken dat Tenhaeff nu eenmaal op het gebied der paragnosie in Nederland een unieke positie inneemt en mede door zijn rijke ervaring met allerlei proefpersonen over een groot feitenmateriaal de beschikking heeft. Niettemin willen wij het wagen enkele opmerkingen te maken, niet zo zeer om critiek uit te oefenen, dan wel om een eventuele discussie uit te lokken.

Op blz. 51 vgl. schrijft T., dat de Engelse onderzoekers, zich baserend op Myers' definitie van het woord telepathie, in het algemeen zich dit paranormaal verschijnsel denken als een overdracht (*transference*) van bewustzijnsinhouden buiten de zintuigelijke kanalen om. T. acht het beter, zich daarbij o.a. op Driesch beroepend, om bij de telepathie te onderscheiden tussen gedachtenoverdracht en gedachtenlezen (*abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte*). Wij hebben echter de indruk, dat de Engelsen al spoedig na ongeveer 1885 aan het begrip telepathie een veel uitgebreider betekenis en werkingssfeer hebben toegekend dan Myers' definitie inhield, welke welbeschouwd zich had gebaseerd op de eerste telepathische proeven van omstreeks 1880 en waarbij het de onderzoekers voorkwam, dat er slechts een overdracht plaats vond van proefleider op proefpersoon. Houden wij evenwel het oog gericht op de telepathische hypothese, zoals deze werd toegepast om b.v. het Piper-phenomeen te verklaren, dan bemerken we, dat de telepathie als verklaringshypothese gebezigd zowel de gedachtenoverdracht als het gedachtenlezen inhield. Immers, men redeneerde bij het toepassen der telepathische hypothese ter verklaring van zekere verschijnselen aldus: Indien er ergens ter wereld ook maar één levend brein (*mind*) bestaat, dat een bepaald gegeven kent, dan moet worden aangenomen dat het „medium" op de een of andere wijze in staat is met dat brein in contact te treden en het bedoelde gegeven daaruit te putten, om het vervolgens al dan niet spiritistisch gecamoufleerd ten beste te geven. Of het daarbij gaat om een overdracht of om een aftappen is door de Engelse parapsychologen maar in het midden gelaten. En dit o.i. terecht, daar het immers practisch nooit met zekerheid valt uit te maken of een overdracht dan wel een *abzapfen* bij het telepathisch verschijnsel optreedt. Bovendien is het doorgaans heel moeilijk precies vast te stellen of het telepathisch phenomeen in zuivere vorm optreedt, want bij de meeste gevallen zal de buiten-zintuigelijke waarneming wel een mengproduct zijn van hetgeen wij als telepathie en helderziendheid plegen aan te duiden.

Verder bedenke men wel dat, wanneer Tenhaeff gelijk heeft met zijn veronderstelling (en deze oefent op hem een grote aantrekkings-

kracht uit, blz. 71), dat de gehele mensheid moet worden beschouwd als één groot samenhangend geheel, waar iedere individuele psyche in ligt gebed, al die afzonderlijke psychische entiteiten voortdurend en volledig met elkaar in contact moeten staan, en wel zodanig, dat alle bewustzijnsinhouden van de ene psyche integraal door de andere worden gedeeld. In de zo juist aangegeven omstandigheden kan er feitelijk van een overdracht of van een aftappen van elkaars bewustzijnsinhouden geen sprake zijn, daar te allen tijde *alle* bewustzijnsinhouden van de ene psychische entiteit ook het eigendom zijn van alle andere psychische entiteiten, die de Al- of Wereldziel vormen. Het bovenstaande zou ook beantwoorden aan hetgeen Bergson heeft vermoed betreffende de functie der hersenen. Trouwens het is ook moeilijk van overdracht of aftappen te spreken in een wereld, die zich buiten tijd en ruimte afspeelt, zoals waarschijnlijk in een psychische wereld het geval is.

De tweede opmerking betreft de afbakening van het parapsychologisch studie-terrein. Het gaat hierbij om de vraag of wij de (psychogene) stigmatisatie (blz. 159) al dan niet dienen te beschouwen als een paranormaal verschijnsel. Tenhaeff meent van wel, aangezien hij alle ideoplastische phenomenen als één samenhangend geheel wenst op te vatten en de lijn zonder onderbreking doortrekt van de „eenvoudige" lichamelijke veranderingen, via de stigmatisatie naar de extra-somatische parergieën (telekinese, psychokinese enz.). Dit is Tenhaeff's goed recht en in principe heeft hij ongetwijfeld gelijk. Maar zodoende heft hij zonder meer de eenmaal aanvaarde begrenzing op tussen het „normale" en het „paranormale", en dit voelen wij als een bezwaar.

In de parapsychologie beschouwt men algemeen dat verschijnsel als „paranormaal", dat tot stand komt, hetzij buiten ieder zintuigelijk kanaal om, hetzij zonder dat gebruik wordt gemaakt van welke zenuwgeleiding of physisch hulpmiddel ook. Het zal de lezer ongetwijfeld bekend zijn, dat de bijzondere gerichtheid van de schoolse psychologie der 19de eeuw tot gevolg had, dat de begrippen „normaal" en „paranormaal" inzake zekere phenomenen in het leven werden geroepen. Principiële verschillen echter bestaan er o.i. niet tussen beide groepen verschijnselen.

Houden wij de hierboven gegeven definitie in het oog, dan zullen we moeten toegeven, dat b.v. de pseudo-zwangerschap, de psychogene stigmatisatie, de door (post-)hypnotische suggesties verwekte lichamelijke veranderingen, huidaftekeningen, verwondingen enz., alle onder het begrip „normaal" vallen, daar de opgesomde lichamelijke veranderingen het resultaat kunnen zijn van langs de weg van bepaalde zenuwbanen geleide ideoplastie.

We krijgen echter met een paranormaal verschijnsel te doen, indien

b.v. door een z.g. *imaginatio maternalis* (vèrzien der zwangeren) een voorstelling van de moeder zich afbeeldt op de zich ontwikkelende vrucht. Waar er geen enkele zenuwverbinding is aan te wijzen tussen moeder en kind mag worden aangenomen, dat we in aanraking zijn gekomen met paranormale ideoplastie. Dr Berthold Stokvis ontkent in een zijner werken de mogelijkheid van het vèrzien juist omdat hij de overdracht van een voorstelling buiten een zenuwgeleiding om onbestaanbaar acht.

Passen we verder de aanvaarde definitie van het paranormale toe op de z.g. dermographie, welke zich voordeed bij de paragnoste Olga Kahl, dan zullen we tot de conclusie komen, dat de rode letters en andere aftekeningen, die op haar armen verschenen om weer te geven hetgeen door de proefleider werd afgezonden, als evenzovele „normale" phenomenen moeten worden aangezien (even „normaal" als de willekeurige stigmatisatie van een Paul Diebel, de spontane stigmatisatie der religieuzen, de door suggestie bij gehypnotiseerden verwekte lichamelijke veranderingen enz.). De bij Olga K. optredende buiten-zintuigelijke waarneming, die zich openbaarde in de bij haar voorkomende dermographie, is echter wel als een paranormaal verschijnsel op te vatten.

Het komt ons voor, dat de parapsycholoog er goed aan zal doen de eenmaal geaccepteerde begrenzing tussen het „normale" en het „paranormale" zoveel mogelijk in het oog te houden en de aangegeven afbakening te blijven eerbiedigen. Anders loopt hij kans al weer voedsel te geven aan het reeds meerdere malen uitgesproken verwijt, dat de parapsychologie sterke imperialistische tendenzen zou koesteren en er op uit is haar „Lebensraum" ten koste van andere vakgebieden uit te breiden.

Het gewone argument overigens van hen, die achter raken en niet met hun tijd kunnen of durven meegaan.

G. Z.

P. Maximinus, Duistere Machten. „Helmond", Helmond 1949. f 5.90.

De lezing van dit werk heeft bij mij zeer gemengde gevoelens doen oprijzen. Aan de ene kant deed het mij genoegen te constateren, dat van R.K. zijde in Nederland de parapsychologie eindelijk eens „au sérieux" wordt genomen en men zich aldaar ernstig gaat bezinnen op de eventuele betekenis, die de paranormale verschijnselen zouden kunnen verkrijgen voor het R.K. wereldbeeld; aan de andere kant echter voorspelt de typische geloofsinstelling van de schrijver en de verschillende aprioristische keurslijven, waarin hij nu al de waargenomen verschijnselen tracht te persen, voor de toekomst niet veel goeds voor wat betreft een zuiver wetenschappelijke beoordeling der in het geding zijnde phenomenen.

Er is geen tak van wetenschap aan te wijzen, die bij voortduring zo nauw in aanraking komt met zekere essentiële confessionele voorstellingen, die zó zeer zich betrekt op het „ziellijke" in de mens, als juist de parapsychologie. Voor een vrije en onbelemmerde ontwikkeling der parapsychologie zie ik vooral in het zo juist genoemde brede raakvlak een groot gevaar schuilen. Want indien binnen niet al te lange tijd onderzoekers, bij wie een bepaalde levensbeschouwing tot een zekere gerichtheid dwingt, die dus niet meer als „neutralen" kunnen worden beschouwd, zich op de parapsychologie gaan werpen, dan is het m.i. te vrezen, dat aan de vrije discussie en hypothesentoetsing een halt wordt toegeroepen en dat de ontwikkeling van de parapsychologie als een zuivere wetenschap een einde neemt. Een aanwijzing in deze richting vind ik in het boek van P. Maximinus. Kreeg hij zijn zin, dan zou voor zekere verschijnselen geen andere verklaringswijze mogelijk zijn dan die zich baseert op geloof en Openbaring. Wanneer ik ergens in het T.v.P. het *ignoramus* in de mond neem ten aanzien van de toestanden en verhoudingen die de menselijke ziel in het hiernamaals ondergaat (de enige uitspraak die momenteel parapsychologisch verantwoord is), dan gaat P. Maximinus op de volgende verbazingwekkende wijze daar tegen in: „Dat komt er van, als men de vaste boden van geloof en Openbaring, die God zelf aan de mens heeft gegeven, verlaten heeft of niet vinden kan" (blz. 181). Dit is een methode van argumentatie, die met wetenschap niets meer te maken heeft en even ver van de parapsychologie af ligt als het openbaringsspiritisme, dat zich al even onwetenschappelijk op zijn „contrôles" en „geesten" beroept.

Een ander bezwaar tegen dit boek is, dat de auteur zich blijkbaar weinig tijd heeft gegund het omvangrijke parapsychologische materiaal enigszins diepgaand te bestuderen. Vandaar allerlei oppervlakkigheden en onjuistheden, die bij de lezer aanleiding zouden kunnen geven tot verwarring. Zo trof het ons o.m., dat de auteur in verband met de wichelroede het woord „psychoscopie" (blz. 54) gebruikt, waar hij kennelijk paragnosie bedoelt. Verder is hij op dit punt ook al een beetje in de war, waar hij meent (blz. 54), dat van een waterader of kaart (bij het pendelen of wichelen boven een topografische kaart b.v.) een kracht uitgaat, die de roede tot reactie brengt. De schrijver schijnt niet te beseffen, dat deze opvatting juist in strijd is met de parapsychologische beschouwing van zekere wichelroedeverschijnselen, waaraan hij zegt de voorkeur te geven, maar in het kraampje van de stralen-theorie zou passen. Ik houd het er voor, dat de fluïde-theorie bij de psychoscopie hem ook bij de wichelroede een weinig door het hoofd heeft gespookt.

En zo is er meer. Hij noemt b.v. als een geval van zuivere helderziendheid hetgeen de proefpersoon de Fleurière ten beste geeft (geval

Lefèbvre, blz. 68). Het is aan weinig twijfel onderhevig, dat dit geval van psychoscopie voor een belangrijk deel als een uiting van telepathie kan gelden (gedachtenlezen en gedachtenoverdracht). Trouwens de auteur geeft meer blijken niet altijd even vertrouwd te zijn met het begrip: paragnosie.

Aan het einde van zijn boek haalt de schrijver met instemming een passage aan uit het jaarverslag 1948 der S.P.R., waarin ik aandrong op de vorming van een spoedige nieuwe aanwas van parapsychologen om hen terzijde te staan, die thans de leiding hebben, en om straks de opengevallen plaatsen in te nemen (blz. 194). Aan de hand hiervan richt P. Maximinus zich tot de Katholieke jonge mannen en vrouwen en wekt hen op zich aan de parapsychologie te wijden, teneinde op Katholieke grondslag hun geloofsgenoten van advies te dienen inzake de paranormale verschijnselen en om hen te leren hoe deze phenomenen dienen te worden verstaan.

In andere omstandigheden zou ik de oproep van P. Maximinus tot zijn geloofsgenoten slechts kunnen toejuichen, want ik weet maar al te goed, dat slechts door een gezamenlijke inspanning, door „teamwork" van wetenschappelijk gevormde onderzoekers, de parapsychologie tot bloei kan komen en rijpe vruchten afwerpen voor de verrijking van onze kennis. Maar na het lezen van P. Maximinus' boek, dat naar ik mag aannemen de gangbare R.K. opinie in deze aangelegenheden aangeeft, ben ik mij er maar al te zeer bewust van geworden, dat een toeloop van confessionele onderzoekers de gang der parapsychologie in hoge mate zal belemmeren, aangezien laatstgenoemden in hun wijze van proefneming en in hun uitspraken aan allerlei restricties zullen zijn gebonden, hun door hun geloof en wereldbeeld voorgeschreven. De hulp van deze zijde zou het karretje der parapsychologie langzaam maar zeker doen vast lopen. Moge wij van een dergelijke bijstand verschoond blijven! *Non tali auxilio nec defensoribus istis!*

G. Z.

Jus van Neerlande, Een duidelijk woord over aardstralen. Ned. Uitgevers Mij, Leiden, z.j. f 0.50.

Het is m.i. zeker te prijzen, dat iemand met de pen ten strijde trekt tegen een zekere aardstralen-verdwazing, die tegenwoordig bepaalde gedeelten van ons volk in haar ban houdt. Maar dat de schrijver van een dergelijk geschrift, gelijk in bovengenoemde brochure is geschied, de parapsychologie mishandelt op een wijze die iemand de haren ten berge doet rijzen, acht ik ontoelaatbaar en doet mij sterk twijfelen aan de ter zake kundigheid van de auteur. Wat de parapsychologie betreft krijgt men bij het lezen geheel de indruk, dat de heer van

Neerlande heel in de verte een klokje heeft horen luiden, maar van de daarbij behorende klepel geen notie bezit.

Wij zullen met enige staaltjes volstaan. Op blz. 14 zegt de schrijver: „Spiritisme. Daarmede wordt dan de parapsychologie bedoeld." Ik geloof niet, dat de schrijver nog duidelijker zijn totale onkunde ten aanzien der parapsychologie kon demonstreren dan door boven aangehaald zinnetje neer te schrijven. De „hutspot" van parapsychologie en spiritisme in des schrijvers brein wordt verder helemaal een „soepje", wanneer hij op blz. 15 de opmerking lanceert, dat het bij de parapsychologie veelal gebruikelijk is om de inwerking van „geesten" aan te nemen bij telekinese, materialisatie, stigmatisatie enz., doch dat zulks altijd bij spookverschijnselen geschiedt. Alsof dit allemaal nog niet genoeg is, neemt hij daarbij (blz. 15) ook nog het woord „parapsychologische straling" in de mond.

Welk spiritistisch of quasi-parapsychologisch geschrift de heer v. Neerlande bij zijn studie heeft gediend, weet ik niet. Wel zou ik hem de welgemeende raad willen geven om, alvorens hij zich nogmaals op het parapsychologisch pad waagt, eerst een degelijk en wetenschappelijk verantwoord boek (er zijn er in Nederland verschillende) ter hand te nemen, dat hem dan kan voorlichten op dit speciale gebied.

G. Z.

HET OCCULTISME ALS PSYCHO-HYGIËNISCH PROBLEEM

Rede uitgesproken door Prof. Dr Hans Bender bij gelegenheid van de opening van het Institut für Grenzgebiete der Psychologie und Psychohygiene op 19.6.1950 te Freiburg im Br. [1])

Als de psycholoog wenst na te gaan, welke voorstellingen zich bij verschillende mensen opdringen bij het horen van een bepaald woord, dan roept hij daarvoor de oude z.g. „prikkelwoordtechniek" te hulp, d.w.z. hij verzoekt zijn proefpersonen om, zodra zij hem een of ander woord horen zeggen, hem zonder enig voorbehoud, en zonder daar veel bij na te denken, al datgene te zeggen, dat, bij het horen van dit woord, in hen opduikt. Zonder dat te willen heb ik deze associatie-proef in de laatste dagen op verschillende personen genomen. Men heeft mij nl. in de afgelopen weken bij herhaling gevraagd, welk onderwerp ik bij de opening van het Instituut zou behandelen. Als ik dan begon met de titel van mijn onderwerp te noemen, bleek mij, dat verschillende personen mij in de rede vielen als ik het woord „occultisme" uitsprak. Zij wachtten niet af tot ik mijn zin voltooid had, neen het vernemen van het woord occultisme was voor hen voldoende om, zonder verder te luisteren, opmerkingen tegen mij te maken die er op wezen, dat bij hen het „prikkelwoord" occultisme verbonden was met: waan, hysterie, bedrog, een onderwerp dat men niet au sérieux neemt, volksbijgeloof, geen wetenschappelijk onderwerp, goochelarij, spookgeschiedenissen enz.

Zo sterk affectief geladen bleek voor velen mijn „prikkelwoord" te zijn, dat zij nog maar half naar mij luisterden wanneer ik hierop antwoordde, dat zij ten dele gelijk hadden, maar dat juist daarom het occultisme een psycho-hygiënisch probleem is, en in het geheel geen aandacht meer aan mijn woorden schonken, wanneer ik hierop liet volgen dat de parapsychologie aan het licht heeft gebracht, dat volstrekt niet alles wat men onder het verzamelbegrip occultisme samenvat bedrog enz. is, maar dat een deel van de occulte verschijnselen volgens de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek het stempel der echtheid draagt.

Jaren geleden, toen de door Max Dessoir voorgestelde naam parapsychologie nog niet bestond, bediende Karl Kiesewetter, van wiens

1) Het verheugt ons opnieuw een bijdrage van de hand van Prof. Bender, die in het jaar 1936 een voordracht voor onze vereniging hield en van wiens hand wij in de tiende jaargang van het T.v.P. reeds een verhandeling mochten opnemen, te hebben ontvangen. Wij kunnen slechts de hoop uitspreken, dat dit hernieuwde contact in de toekomst tot een vruchtbare samenwerking moge leiden. Het onderwerp, door hem, bij gelegenheid van de opening van zijn instituut, behandeld, heeft sinds enige jaren een punt van bespreking op de agenda onzer bestuursvergaderingen uitgemaakt. Red.

hand in 1896 het nog immer lezenswaardige boek „Geschichte des neueren Okkultismus" verscheen, zich van het woord occultisme. Occulte verschijnselen waren voor hem alle die verschijnselen van het „natuur- en zieleleven", die in die dagen door de officiële wetenschap nog niet erkend waren. Door alle eeuwen wordt van deze verschijnselen melding gemaakt en het treft ons daarbij, dat er vaak een opmerkelijke overeenstemming bestaat tussen hetgeen de verschillende berichtgevers ons omtrent deze verschijnselen weten te berichten. Die berichtgevers weten ons te verhalen van onverklaarbare vermogens der menselijke ziel, van vermogens welke die der normale zintuigen te boven gaan (reden waarom men wel van „bovenzinnelijke" vermogens heeft gesproken) en die zelfs op boven-normale wijze op de stoffelijke wereld zouden vermogen in te werken. Bij alle volkeren, onverschillig welke trap van beschaving zij bereikt hebben, merken wij pogingen op om deze vermogens door zekere „occulte" praktijken te dwingen zich te openbaren. Van de oudheid af tot op heden was het aantal groot van hen, die, gelijk de spiritisten, in de occulte verschijnselen manifestaties zagen van ontlichaamde zielen, bewijzen voor de inwerking van een geestenwereld in de onze. Tegenover deze spiritistische zienswijze ontwikkelde zich een andere, de animistische (van anima hetgeen ziel betekent), die de oorsprong van deze verschijnselen niet in het hiernamaals zocht, maar in zekere psychische eigenschappen, de levende mens eigen. Beide opvattingen, de spiritistische en de animistische, komen ook in onze dagen voor en hebben tal van aanhangers. Maar de animistische kan, zoals ik nog zal aantonen, steunen op de uitkomsten van kritisch wetenschappelijk onderzoek. En dat kan van de spiritistische opvatting niet gezegd worden.

Allerlei sociale instellingen en houdingen vinden hun oorsprong in echte en vermeende occulte ervaringen. In crisistijden neemt de geneigdheid om zich tot het occulte te wenden toe. Velen zoeken dan steun bij personen, van wie beweerd wordt, dat zij in het bezit van occulte vermogens zijn: bij helderzienden, waarzeggers, astrologen, psychografologen enz. De een wil iets horen over het verblijf van een vermist familielid, de ander over zijn toekomstig lot. Een derde wordt weer door andere motieven tot dergelijke personen gedreven. Occultistische secten, kringen, verenigingen enz. staan open om allerlei „blindgelovigen" op te vangen. Dit alles behoort tot het „nevel"-achtige gebied van het occultisme. Wie dit gebied betreedt komt in aanraking met de sociale gevolgen van een verkeerde instelling tegenover het leven, vlucht voor de werkelijkheid, bedrog en uitbuiting. Hier ligt een terrein braak voor de beoefenaren der psychohygiëne. Zij zijn het die hier het grote publiek voorlichting hebben te geven, waarbij zij gebruik hebben te maken van de uitkomsten van het

parapsychologisch onderzoek, welke ons in staat stellen het ware van het onware te scheiden.

De officiële wetenschap heeft tientallen jaren lang een zeer gereserveerde houding ingenomen tegenover hen, die zich tot taak stelden een systematisch wetenschappelijk onderzoek in te stellen naar het voorkomen van occulte verschijnselen. In 1882 werd in Engeland de Society for Psychical Research gesticht. Niet lang daarna ontstonden ook in andere landen soortgelijke genootschappen van wetenschappelijk gevormde onderzoekers, die zich ten doel stelden de occulte vermogens en verschijnselen aan een nader onderzoek te onderwerpen. Men kan niet zeggen, dat deze wetenschappelijke werkers veel medewerking van de zijde der officiële wetenschap ondervonden hebben. Aanvankelijk is dit zeer zeker niet het geval geweest. Ofschoon er onder de leden van deze verenigingen zich onderscheidene geleerden bevonden, wier namen een goede klank hadden in wetenschappelijke kringen, vertoonde het merendeel der geleerden nochtans weinig of geen belangstelling voor de uitkomsten hunner onderzoekingen op het gebied van het occultisme. De positieve resultaten, waarmede deze onderzoekingen ten dele bekroond werden, werden meestal doodgezwegen. Dit doodzwijgen berustte voor een belangrijk deel op het feit, dat men de vondsten van deze pioniers in strijd achtte met het beeld, dat men zich van de natuur gevormd had. Men zei, dat zij, die op dit gebied positieve resultaten meenden verkregen te hebben, het slachtoffer van bedriegers waren geworden, danwel zichzelf bedrogen hadden. De afwijzende houding, welke het merendeel der vertegenwoordigers van de officiële wetenschap hier vertoonde, moet men voor een belangrijk deel zien als een uitvloeisel van een „seculair verdringingsproces", dat zijn aanvang nam in het tijdperk der „Aufklärung". Er ontstond toen een reactie van de Ratio tegen alles wat magisch was, tegen het domme geloof der massa's aan heksen en demonen. Maar deze reactie schoot haar doel ver voorbij. Dit verdringingsproces maakte het onmogelijk om door middel van kennis met betrekking tot de vermogens van het ons onbewuste (want de occulte verschijnselen vinden hun oorsprong in het ons onbewuste zieleleven) het bij- en wangeloof te bestrijden. Dit verdringingsproces belette een objectief onderzoek van de occulte vermogens, ten einde deze te betrekken bij ons pogen ons een beeld te vormen van de mens en zijn plaats in de wereld.

Tegen het einde van de vorige eeuw begon hier en daar in de wetenschappelijke wereld twijfel te ontstaan aan de juistheid van het Rationalisme en aan de mechanistische natuurbeschouwing. Psychologen begonnen oog te krijgen voor verschijnselen, die de juistheid van de eenzijdige (materialistische en mechanistische) natuurbeschouwing in twijfel deden trekken. In de medische psychologie was het

Freud, die ons de wereld van het ons onbewuste zieleleven opnieuw deed ontdekken. Vóór hem had men de suggestie en de hypnose „ontdekt". Verschijnselen, die men eertijds tot het gebied van het occultisme rekende, werden thans tot „normale" verschijnselen verklaard. Ook op geheel andere gebieden begon het verschijnsel van het onttrekken aan de sfeer van het occultisme zich te voltrekken. Ik denk hier b.v. aan de handschriftkunde (grafologie). Men begon in te zien dat er „iets inzat" en langzamerhand ontwikkelde de eens zo verachte „kunst om uit iemands handschrift zijn karakter te bepalen" zich tot een belangrijk hulpmiddel voor de psycho-diagnostiek. Nieuwe ontdekkingen op de gebieden van biologie en natuurkunde deden opnieuw twijfel rijzen aan de juistheid van het materialistische wereldbeeld. Maar ook op het gebied van de psychologie werden vondsten gedaan, die een nieuwe tijd begonnen in te luiden. In Nederland waren het twee psychologen van de Groningse Universiteit, Heymans en Brugmans, die in hun laboratorium proeven gingen nemen op het gebied der telepathie en deze met positieve resultaten bekroond zagen. Andere psychologen volgden en ten slotte werd op initiatief van William McDougall, een van de meest bekende en meest eminente Anglo-Amerikaanse psychologen, aan de Duke-Universiteit te Durham, N.C. een uitstekend ingericht parapsychologisch laboratorium gesticht, waarin men zich speciaal bezighoudt met het onderzoek der buitenzintuigelijke waarneming met toepassing van de quantitatieve methode. De leider van dit laboratorium is Prof. J. B. Rhine. Door hem zijn enorme aantallen proeven genomen, waarbij vooral studenten als proefpersonen gebruikt werden. Zijn onderzoekingen kenmerken zich o.m. door een zeer gedifferentieerde proeftechniek. Hetgeen hij met zijn toepassing van de quantitatieve methode bereikte werd door geen zijner voorgangers geëvenaard.

Zo begon zich dan langzamerhand de parapsychologie als academische wetenschap te ontwikkelen. Het woord parapsychologie werd reeds lang geleden ingevoerd met de bedoeling het verouderde woord occultisme te verdringen. Door gebruik te maken van het Griekse voorzetsel para (= naast) wil men te kennen geven, dat men psychische en psychophysische verschijnselen tot objecten van onderzoek maakt die „naast" de officieel erkende psychische en psychophysische voorkomen. Persoonlijk ben ik van mening, dat het meer aanbeveling verdient om te zeggen „die buiten de als geldig verklaarde normen gelegen schijnen te zijn." Men spreekt van „parapsychische" en „paranormale" vermogens en onderscheidt twee groepen. De eerste groep omvat die verschijnselen, welke men onder het verzamelbegrip buitenzintuigelijke waarneming (paragnosie) onderbrengt en waartoe telepathie alsmede helderziendheid in ruimte en tijd behoren. In Duitsland heeft men vroeger de paragnostische

verschijnselen wel „intellektuelle Phänomene" genoemd. Tegen deze term heb ik bezwaar. De tweede groep omvat die verschijnselen, waarvan men zegt dat zij „paraphysisch" zijn [1]). Telekinesie (psychokinesis), teleplasma-vorming, materialisaties behoren tot deze tweede groep. Van telepathie spreekt men daar waar men te doen heeft met de (bewuste danwel onbewuste) overdracht van bewustzijnsinhouden (gedachten, voorstellingen, gevoelens enz.) langs andere weg dan die der normale zintuigelijke kanalen. Blijkt een proefpersoon op paranormale wijze kennis te verkrijgen van in de buitenwereld gegeven dingen, en daarbij zijn kennis niet ontleend te hebben aan het psychisme van een ander (telepathie), dan spreekt men van helderziendheid in de ruimte. Onder psychokinesis verstaat men een directe, niet mechanische psychische beïnvloeding van in de buitenwereld gegeven bewegingsverschijnselen (zoals b.v. de vrije val van dobbelstenen).

Omstreeks het jaar 1925 waren alle onderzoekers, die zich op het gebied der parapsychologie bewogen, het er over eens, dat aan het voorkomen van telepathie niet meer te twijfelen viel. Velen, waaronder (ik noem hier slechts Duitse onderzoekers) Tischner en Wassilewski, twijfelden in die dagen ook niet meer aan het voorkomen van helderziendheid. Zelf kon ik mij, op grond van mijn proefnemingen in het psychologisch laboratorium van de universiteit van Bonn, van het voorkomen van dit verschijnsel overtuigen [2]). Met betrekking tot het voorkomen van voorspellende dromen, het z.g. tweede gezicht e.d. bestond in die dagen bij de onderzoekers nog verschil van mening. Met betrekking tot de telekinese bestond toen nog veel meer verschil van mening. Een aantal geleerden, die zittingen met z.g. physische media hadden bijgewoond – ik denk hier b.v. aan het Italiaanse medium Eusapia Palladino, dat in het laatste decennium der vorige en het eerste decennium van deze eeuw bij herhaling door wetenschappelijke commissies onderzocht werd – beweerde dat zij bij deze media o.m. algehele tafelopheffingen hadden waargenomen, zonder dat de tafel daarbij door het medium of een der aanwezigen werd aangeraakt. Anderen bestreden echter de juistheid van deze waarnemingen en spraken van trucs, massa-hallucinaties enz. In die jaren werden er ook eindeloze polemieken gevoerd over de vraag, of er zich al of niet materialisaties voordeden. Onder de onderzoekers die in die dagen in verband met het materialisatievraagstuk veel van zich deden spreken nam ongetwijfeld von Schrenck

1) In Nederland duidt men de z.g. paraphysische verschijnselen aan met de naam parergische verschijnselen en maakt daarbij onderscheid tussen intra-somatische parergie of paraphysiologie en peri- resp. extrasomatische parergie. Zie P. A. Dietz: „Telepathie en helderziendheid", den Haag, 1936, pag. 5 e.v. Vert.

2) Zie H. Bender: „Zum Problem der aussersinnlichen Wahrnehmung", alsmede „Psychische Automatismen", Barth, Leipzig, 1936.

Notzing een zeer voorname plaats in. Hij heeft zich zeer veel moeite gegeven het voorkomen van deze verstoffelijkings-verschijnselen aan te tonen. Teleurstellingen zijn hem daarbij zeer zeker niet bespaard gebleven.

In 1934 verschenen de eerste mededelingen uit het laboratorium der Duke-Universiteit: Rhine's boek dat tot titel draagt: „Extra-Sensory Perception." Rhine maakte bij zijn onderzoekingen steeds gebruik van de thans algemeen bekende Zener-kaarten (kaarten met de figuren: cirkel, kruis, rechthoek, ster, golflijnen). De kaarten werden, wanneer zij moesten dienen om de helderziendheid te onderzoeken, steeds mechanisch geschud. Bij telepathische proeven moest de ontvanger „raden", welke figuur de afzender in gedachten had genomen [1]). Rhine constateerde dat ongeveer 20 % van zijn proefpersonen (studenten) tot „buitenzintuigelijk waarnemen" (telepathie en helderziendheid) in staat was (een groter aantal malen goed „raadde" dan volgens de kansrekening te verwachten viel) en dat zij, die een significant aantal treffers bij het onderzoek van hun helderziendheid produceerden, in den regel een even significant aantal treffers produceerden, wanneer zij op hun telepathisch vermogen onderzocht werden. Ook de schommelingen in de curven der, op hun telepathisch en helderziend vermogen geteste, proefpersonen bleken aan elkaar gelijk te zijn. De afstand bleek van geen invloed te zijn. Daarentegen bleken psychische factoren van grote invloed te zijn op het welslagen der proefnemingen. Bij de telepathie bleek het b.v. van grote betekenis te zijn, of de ontvanger de afzender al dan niet sympathiek vond.

Latere onderzoekingen van Rhine (waarvan men de resultaten vindt neergelegd in zijn boek „The reach of the mind", waarvan zo juist een Duitse vertaling van de hand van Tischner verschenen is) betroffen de helderziendheid in de toekomst (proscopie). Ook daarbij werden Zener-kaarten gebruikt en de resultaten aan een statistische bewerking onderworpen. Zijn proefpersonen bleken in staat te zijn een significant aantal treffers te produceren, wanneer zij opdracht kregen te voorspellen, in welke volgorde de elementen van onderscheidene pakken Zener-kaarten zouden liggen wanneer deze pakken, na de gedane voorspellingen, automatisch geschud werden.

De positieve resultaten, door Rhine en zijn medewerkers bij hun proscopische proefnemingen verkregen, hebben aanleiding gegeven tot het stellen van de vraag, of wij mogelijk de uitkomsten van een aantal onderzoekingen, welke men vroeger algemeen op rekening van de telepathie meende te mogen stellen, op rekening van de proscopie moeten plaatsen. Als er, zo redeneerden zij, zich inderdaad proscopische verschijnselen voordoen (een feit dat zij overigens geenszins betwijfelen) dan bestaat de mogelijkheid, dat de indrukken, welke

1) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XVI, pag. 1 e.v. Vert.

de ontvanger krijgt, geen betrekking hebben op de figuren welke de afzender in gedachten heeft genomen, maar op de aantekeningen, welke de proefleider in de toekomst met betrekking tot zijn „vermeende" telepathische proefnemingen zal maken. Door deze overwegingen draaide Rhine hetgeen omstreeks 1925 vast en nog niet geheel vast stond om en toonde hij aan, dat zo men (theoretisch) aan het bestaan van een der elementen der paragnosie twijfelen wil, deze twijfel de telepathie dient te gelden en niet de proscopie. Overigens geeft Rhine gaarne toe, dat wij met betrekking tot het voorkomen van telepathie praktische zekerheid hebben, en hij wijst daarbij op de spontane telepathische verschijnselen.

Het merkwaardigste onderzoek, door Rhine en zijn medewerkers verricht, is ongetwijfeld dat naar het voorkomen der psycho-kinetische verschijnselen met toepassing der quantitatieve methode. Na jarenlang experimenteren achten hij en zijn medewerkers het bewezen, dat men de vrije val van met behulp van een machine uitgeworpen dobbelstenen zodanig psychisch kan beïnvloeden, dat bepaalde, door de proefpersoon gewenste, aantallen ogen significante aantallen malen meer geworpen worden, dan volgens de kansrekening van het toeval te verwachten is. Door deze onderzoekingen heeft Rhine in principe het bewijs geleverd, dat men ook het voorkomen van een directe, niet physische werking op de materie in het parapsychologisch laboratorium vermag aan te tonen.

Rhine beschouwt de onderscheidene paranormale verschijnselen als uitingen van een in één hand verenigde („einheitliche"), buiten ruimte en tijd om werkende, psychische functie. Telepathie, helderziendheid in tijd en in ruimte noemt hij cognitieve, d.w.z. kennende vormen waaronder deze Psi-functie zich openbaart. De psychokinesis beschouwt hij als de motorische (kinetische) openbaringsvorm van deze Psi-functie. Beide uitingsvormen zijn van niet-physische aard. Op grond van zijn en anderer ervaringen definiëert Rhine nu de parapsychologie als de wetenschap van de niet-physische uitingen der persoonlijkheid.

Men ziet welke belangrijke resultaten, probleemstellingen en vergezichten in den loop der laatste decennia uit het nevelachtige gebied van het occultisme naar voren zijn getreden sinds de Westerse geest, met alle middelen welke de moderne man van wetenschap ten dienste staan, dit gebied betreden heeft. Zeker, wij zijn er nog lang niet. Veel, heel veel valt op dit gebied nog te onderzoeken. Er ligt hier een uitgestrekt terrein braak, waarop tot dusverre nog slechts pionierswerk is verricht. Toch weten wij reeds genoeg om ons als psychohygiënisten te bezinnen op de taak welke ons, in verband met de vorderingen welke men op parapsychologisch gebied heeft gemaakt, in de maatschappij wacht.

Ik heb zo even op de grote betekenis van het experiment bij het parapsychologisch onderzoek gewezen. Dit betekent echter niet, dat ik geen oog heb voor de spontane gevallen. Het onderzoek van deze gevallen kan ons veel leren. Ik spreek hier op grond van eigen ervaring. De verschijnselen, welke wij in het laboratorium onder experimentele omstandigheden observeren, doen zich ook in het dagelijks leven voor en zij hebben sociale betekenis. Dit geldt in het bijzonder voor de telepathie. Het staat wel vast dat gevoelsbindingen het telepathisch contact bevorderen. Waar de telepathische overdracht een functie van het ons onbewuste is, zijn we in den regel niet in staat (tenzij wij een bijzondere scholing hebben doorlopen, gelijk dit, naar men zegt, wel door Indische Yogi's en Tibetaanse Lama's geschiedt) het „telepathisch vermogen" onder de invloed van onze bewuste wil te brengen. Wanneer wij telepathische proeven nemen dan bestaat de mogelijkheid, dat er tussen afzender en ontvanger onbewuste bindingen ontstaan. Wij kunnen hier een parallel trekken met hetgeen wij bij de psychoanalytische behandeling zien gebeuren. Als gevolg van het ontstaan van een overdracht kan de analysand aan de hem behandelende psychotherapeut psychisch gebonden geraken. De psychotherapeut laadt derhalve een zekere verantwoordelijkheid op zich. Hetzelfde geldt met betrekking tot de parapsycholoog. De psychohygiënische problemen, waarvoor het occultisme ons plaatst, beginnen dus bij de wetenschappelijke onderzoeker, die zich op parapsychologisch terrein beweegt. Hij moet een zekere afstand weten te bewaren en mag niet al te begerig zijn naar verschijnselen, daar hij anders gevaar loopt zijn proefpersoon op paranormale wijze aan zich ondergeschikt te maken (z.g. psychische horigheid), hem zowel op normale als op paranormale wijze suggestief te beïnvloeden met betrekking tot datgene, wat hij hoopt (verwacht) te zullen vinden. Wanneer men de sluizen der onbewuste, parapsychologische verbinding onbedacht geopend heeft, kunnen er dwangcontacten ontstaan; stemmingen, gevoelens, wensen langs telepathische weg worden overgedragen, ja het kan voorkomen dat geheime gedachten van de een zich in de droom van de ander openbaren [1]).

Wanneer wij dit alles bedenken, dan gaan daarbij onze gedachten uit naar een uitspraak van de Franse psycholoog Pierre Janet, volgens wie de laatste vrucht van de ontwikkeling der mensheid uit een ongedifferentieerd leven in horden- en groepsverband tot een geheel van individuele persoonlijkheden de „pensée intérieure" is, gene meest intieme gedachtenspheer, waarover wij, ten teken van onze waardigheid en vrijheid, alleen wensen te beschikken. Elke rechtsstaat, waarin de idee der vrijheid hoog gehouden wordt, respecteert deze „pensée intérieure" en staat niet toe, dat men, door gebruik

1) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XVII, pag. 141 en 236. Vert.

te maken van hypnose en zekere narcotica tot de spheer van onze meest intieme gedachten doordringt. Geraken wij met iemand in telepathisch contact, dan dringen wij onwillekeurig in deze spheer binnen. Volgens mijn mening is de telepathie een verschijnsel van atavistische aard [1]) en slechts met behulp van bijzondere technieken en oefeningen, zoals wij deze uit de Yoga-scholing [2]) kennen, gelukt het ons, het telepathisch vermogen aan onze bewuste wil te onderwerpen en haar op deze wijze dienstbaar te maken aan een hogere vorm van samenleving.

Grover en dringender zijn de sociaal-hygiënische problemen, waarvoor de parapsycholoog komt te staan wanneer hij kennis neemt van de praktijken van waarzeggers e.d. Talrijk zijn de mensen, die zich tot waarzegger e.d. om raad wenden. Reeds het feit, dat er bij ontelbaren een onuitroeibare drang bestaat om zich tot deze lieden te wenden, vraagt de aandacht van de psychohygiënist. Slechts personen, wier geestelijk evenwicht verstoord is, laten zich door de vaak aan zovele bedenkingen onderhevige uitspraken van deze waarzeggers leiden. Van de vroegste tijden af hebben charlatans het verlangen naar wonderen hunner medemensen uitgebuit. De wetgever trachtte deze uitbuiting tegen te gaan en riep strafbepalingen tegen de beoefenaren van magische praktijken in het leven. Zo verbood de „Code pénal" van 1810 het waarzeggen met de bedreiging: „Seront punis d'une amende de 11 à 15 francs inclusivement les gens qui font métier de diviner et prognostiquer ou d'expliquer les songes." De politiestrafwetboeken van onderscheidene Duitse landen, waaronder dat van Baden van 1863, bevatten de onder de naam van „Gaukeleiparagraph" bekende strafbepaling (waarover kort geleden nogal veel gesproken werd), welke als volgt luidt:

„Wer gegen Lohn oder zur Erreichung eines sonstigen Vorteils sich mit sogenannten Zaubereien oder Geisterbeschwörungen, mit Wahrsagen, Kartenschlagen, Schatzgraben, Zeichen- und Traumdeutungen oder andern dergleichen Gaukeleien abgiebt, wird mit Haft bis zu 14 Tagen oder Geld bestraft."

In een andere bewerking wordt – overeenkomstig de geest welke deze paragraaf ademt – daaraan toegevoegd: „Gaukeleien, die in Widerspruch zu dem natürlichen Erkenntnisvermögen stehen." Deze verouderde strafbepaling heeft ten gevolge, dat beroepshelderzienden, die van „Gaukelei" beschuldigd worden, verlangen, dat hun helderziendheid getest wordt. Karl Bader vestigt in zijn „Soziologie der deutschen Nachkriegskriminalität" de aandacht op de vrijspraak van een zeven maal achtereen veroordeelde man, die in Beieren een grote aanhang had op grond van de door hem gedane voorspellingen. Deze

1) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XIV, pag. 14 en 41. Vert.
2) Zie Tijdschr. v. Parapsychologie, XI, pag. 24. Vert.

man werd vrijgesproken op grond van het feit, dat bij de zitting „so verblüffende, mit den bisher bekannten Naturkräften kaum noch zu erklärende Zeugnisse für die Sehergabe des Angeklagten" afgegeven waren, „dass dieser nicht als Gaukler bezeichnet werden könne."

Het probleem, dat zich hier aan ons opdringt, is het volgende. De gevaren, die het raadplegen van „waarzeggers", die over een onmiskenbare paranormale begaafdheid beschikken, maar daarbij op een laag zedelijk peil staan, of psychologisch ongeschoold zijn, met zich mede kunnen brengen zijn even groot, ja misschien nog groter, dan de gevaren die het optreden van bedriegers (personen die zich voor helderzienden uitgeven zonder dit in werkelijkheid te zijn) voor de geestelijke volksgezondheid met zich mede kan brengen. Wanneer zedelijk laagstaande of psychologisch ongeschoolde, doch onmiskenbaar paranormaal begaafde, waarzeggers hun consultanten adviezen geven, kan men moeilijk zeggen, dat zij zich aan vermogensdelicten schuldig maken (dit geldt slechts voor de bedriegers onder hen). De cliënt ontvangt een advies, waaraan op paranormale wijze verworven kennis ten grondslag ligt, waarvoor hij betaalt. Van een vermogensdelict is hier geen sprake. Het gevaar dat de cliënt geestelijk benadeeld wordt is echter groot.

Gewoonlijk begint zo'n helderziende met iets over de levensomstandigheden van zijn cliënt te vertellen. Hij beschrijft zijn vrienden en bekenden, waarschuwt voor deze of gene onder hen, geeft vaak verbluffende bijzonderheden met betrekking tot het milieu, waarin de cliënt verkeert, over zijn werkkring enz. Dit heeft meestentijds ten gevolge, dat de cliënt, bij het vernemen van deze juiste gegevens, daarvan diep onder de indruk komt en t.o.v. de ziener een sterk verhoogde suggestibiliteit begint te vertonen. De meestentijds parapsychologisch ongeschoolde cliënt zal niet beseffen, dat de ziener zijn op paranormale wijze verworven kennis geheel of gedeeltelijk aan zijn psychisme ontleent (telepathie) met alle gevolgen van dien [1]). Nu begint de ziener iets over de toekomst te vertellen. Zelf vermag die ziener in de regel niet uit te maken of de visioenen, welke hij met betrekking tot de toekomst van zijn cliënt krijgt, van paranormale herkomst zijn dan wel als producten van zijn fantasie moeten worden aangemerkt. Hij kan telepathisch begaafd zijn, zonder daarbij het vermogen der helderziendheid in de ruimte en in de tijd te bezitten. De cliënt zal geneigd zijn alles wat de ziener zegt voor waar te houden en daardoor in een toestand van verwachting geraken. In deze toestand, waarin hij op de vervulling van het voorspelde wacht, zal hij bewust of onbewust, al datgene naar zich toe trekken, wat hem voorspeld is. Wanneer dergelijke „helderzienden"

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Oorlogsvoorspellingen", den Haag, 1948, pag. 183. Vert.

tegenspoed, ziekte, echtscheiding, verlies enz. voorspellen, kan dit voor de cliënten een groot gevaar betekenen, afgescheiden nog van de toestand van onvrijheid, waarin zij geraken, wanneer zij wensen te weten hetgeen weldadig verborgen is.

Terwijl onderscheidene waarzeggers onmiskenbaar over paranormale vermogens beschikken, bevinden er zich onder de z.g. spiritistische mediums velen wier verschijnselen ten onrechte voor paranormale verschijnselen gehouden worden. In de spiritistische kringen treft men personen uit allerlei lagen der maatschappij aan. Ook het ontwikkelingspeil dezer personen is zeer verschillend. De houding van het merendeel dezer openbarings-spiritisten tegenover de door hen in hun kringen waargenomen verschijnselen is oncritisch en naief. Reeds in de jaren toen het parapsychologisch onderzoek nog in zijn kinderschoenen stond wist men, dat de mededelingen, welke men door middel van de z.g. tafeldans en het automatisch schrijven verkreeg, zeer vaak uit het „onderbewustzijn" der mediums afkomstig waren en men kende het verschijnsel der dramatische splitsing der persoonlijkheid. In een groot aantal gevallen ligt een „zelfstandig geworden denken" („verselbstständigtes Denken") aan het automatisch schrijven en de daaraan verwante verschijnselen ten grondslag. Het „waak-ik" draagt geen kennis van hetgeen zich in zekere lagen van het ons onbewuste afspeelt. Ons inzicht in het wezen dezer opmerkelijke verschijnselen wordt verkregen en verdiept wanneer men de langzame en geleidelijke overgangen beziet, welke deze verschijnselen verbinden met ons vertrouwde verschijnselen uit het dagelijks leven. Tijdens een vergadering „krabbelen" we met een potlood op een voor ons liggend stuk papier en lezen later dit door ons „geschrevene" als een mededeling, van een vreemde hand afkomstig. Bij het automatische schrijven doet deze „splitsing" zich in versterkte mate voor. Het z.g. schrijvende medium schrijft (automatisch) lange mededelingen (ja, soms hele romans) neer zonder dat zijn „waakbewustzijn" daar op enigerlei wijze bij betrokken is. Het gaat „buiten hem om". Kenmerkend voor deze „onderbewuste", van verstandwerking blijk gevende, voortbrengselen is de zich daarin openbarende neiging om zich voor te doen als afkomstig van vreemde wezenheden. De pathopsychologie leert ons, dat onder bepaalde omstandigheden de „verzelfstandiging" extreme vormen kan aannemen. Dan beheersen deze „secundaire" en „tertiaire" persoonlijkheden gedurende kortere of langere tijd de normale persoonlijkheid en krijgt men de indruk, dat het „medium" door een geest of een demon bezeten wordt.

De ervaring heeft mij en anderen geleerd, dat het misbruik van het vermogen tot automatisch schrijven soms tot zeer ernstige psychische stoornissen kan leiden. Dan ontstaan mediumieke of spiritis-

tische psychosen, die soms zozeer het karakter van schizophrene stoornissen dragen, dat de psychiater er gemakkelijk toe komt, deze mediumieke psychosen voor stoornissen van schizophrene aard te houden. Het geschrevene wordt ook wel gehoord. In plaats van te schrijven horen de „mediums" dan stemmen. Ontwikkelen zich mediumieke psychosen, dan beginnen de patiënten zich te gedragen volgens de aanwijzingen der stemmen. Dit kan onder bepaalde omstandigheden fatale gevolgen hebben [1]), zoals ik enige malen persoonlijk heb kunnen constateren. Zelfmoordpogingen doen zich bij dergelijke patiënten wel voor.

Een essentiële factor in de aetiologie van de mediumieke psychose is de pathologische ontroering, verband houdende met pseudo-spiritistische ervaringen, die ten onrechte voor echte spiritistische ervaringen worden gehouden. Het valt echter niet te ontkennen, dat ook de psychische constitutie hier een rol speelt. Ik denk hier aan labiel geestelijk evenwicht, hysterische aanleg enz. Het is de taak van de parapsychologisch gevormde psychiater dergelijke gevallen in behandeling te nemen en de symptomen te doen verdwijnen. Daarnaast rust echter op de parapsychologisch gevormde psychohygiënist de taak het publiek van voorlichting te dienen en te waarschuwen tegen de nadelige gevolgen welke het geliefhebber op parapsychologisch gebied voor de geestelijke volksgezondheid met zich mee kan brengen.

Tot de meest opmerkelijke en verontrustende verschijnselen behoren wel die, welke men onder de naam van Poltergeist-verschijnselen kent [2]). Reeds eeuwen geleden werd van deze verschijnselen melding gemaakt. In onze dagen wordt, althans in Duitsland, veelvuldig van deze verschijnselen gewag gemaakt. Voorwerpen worden in beweging gebracht of verdwijnen, drek wordt overal rondgesmeten, klopgeluiden en geraas weerklinken en dragen er mede toe bij, de personen, in wier tegenwoordigheid deze verschijnselen worden waargenomen, te verschrikken en hen tot de wanhoop van hun omgeving te maken. Men heeft verschillende theorieën opgesteld om deze verschijnselen te verklaren. Sommigen menen, dat dit alles slechts op bedrog berust. Anderen spreken van demonen en roepen een priester te hulp, die met behulp van kerkelijke middelen de duivelen moet verdrijven [3]). In de laatste decennia is men echter tot het inzicht gekomen, dat de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat althans een deel dezer verschijnselen van parapsychologische aard is en roept men wel een parapsycholoog te hulp om een onderzoek

1) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, III, pag. 76. Vert.
2) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 98. Vert.
3) Zie Tijdschrift voor Parapsychologie, XVII, pag. 234. Vert.

naar het wezen der verschijnselen in te stellen en middelen te beramen, om deze te doen ophouden. Mij is dit kortgeleden overkomen. Ik wil hier geen oordeel uitspreken over de parapsychologische waarde, die dit geval mogelijk had. Ik acht het niet geheel uitgesloten, dat zich bij de onderwijzer, over wie ik hier iets wil zeggen, echte z.g. „Poltergeist"-verschijnselen hebben voorgedaan. Ik deel zijn geval hier slechts mede om op het sociaal-psychologische aspect daarvan te wijzen alsmede op de dwaze voorstellingen, welke met betrekking tot dit geval bij een aantal personen bestonden en de absurde handelingen, waartoe deze voorstellingen hen leidden.

In een zekere stad dan woonde een aantal spiritisten die gezamenlijk, onder leiding van een advocaat, een kring gevormd hadden. De leden van deze kring trokken zich het lot aan van een jonge onderwijzer die aanvankelijk als schrijvend medium van zich had doen spreken, maar zich later tot een z.g. „Poltergeist" medium ontwikkelde. Het hoofd van de school, waaraan de onderwijzer verbonden was, overwoog de onderwijzer voor ontslag voor te dragen. Het bestuur van een spiritistische vereniging stelde het hoofd echter een verklaring ter hand, waarin te lezen stond dat de overleden vader van de onderwijzer deze spookverschijnselen bewerkstelligde ten einde de schoonvader van het „medium" te bewegen zijn invloed aan te wenden om zijn schoonzoon een betere woning te doen verkrijgen. Het hoofd, een nuchter man, die als ouderling in zijn kerkelijke gemeente in hoog aanzien stond, diende het bestuur van de spiritisten-vereniging daarop van repliek. Intussen verlangde de bevolking dat de onderwijzer, die ook als amateur-goochelaar van zich had doen spreken, zijn goochel-gereedschap in het openbaar zou verbranden. Schooljongens belegerden het spookhuis. De politie, die het geval onderzocht maar niets wat op goochelen kon wijzen kon ontdekken, stond machteloos en wist niet wat te doen. Ten slotte vroeg men mij. Het bleek een probleem van psycho-hygiënische aard te zijn. De jonge man vertoonde een hysterische inslag. Zijn optreden als z.g. medium had hem op de rand van een psychose gebracht.

Zeer moeilijk is het onderzoek naar de invloed welke van z.g. wonderdokters op de massa's uitgaat. Het geval Gröning [1]) heeft dit wederom bewezen. Ik ben van mening, dat de grote suggestibiliteit, welke tallozen t.o.v. dergelijke wonderdokters vertonen, en die een der voorwaarden is voor het tot stand komen van de vaak zeer frappante genezingen, welke dergelijke wonderdokters vermogen te bewerkstelligen, ten dele toegeschreven dient te worden aan de juiste

1) Het betreft hier een wonderdokter die sinds enige tijd in Duitsland veelvuldig van zich doet spreken en die, naast talloze blinde vereerders, ook zeer vele heftige bestrijders heeft. Vert.

beschrijvingen, welke deze wonderdokters, op grond van hun paranormale begaafdheid, van de ziekten, waaraan hun patiënten lijden, vermogen te geven. Dergelijke beschrijvingen dragen, voor het parapsychologisch ongeschoolde publiek, het karakter van wonderen en maken dat de wonderdokters voor tallozen uitermate suggestieve figuren zijn.

Hier ligt een taak voor de parapsycholoog. Het diagnostiseren van ziekten op paranormale wijze, zoals wij dit b.v. bij een van de gebroeders Seiler in Ottenheim aantreffen, dient door hem mede onderzocht te worden. Hij dient zowel de wetenschappelijke waarde dezer diagnoses na te gaan als de vermogens te analyseren, welke aan het op paranormale wijze stellen van diagnoses ten grondslag liggen.

Dames en Heren. Het Occultisme, de bestudering van de psychische vermogens die men eertijds occulte vermogens noemde, vertoont ons een dubbel aangezicht. Het Occultisme heeft een Januskop. Aan de ene kant brengt het ons in aanraking met het „ondergrondse", het „ondermenselijke" en geeft het aanleiding tot het ontstaan van allerlei uitwassen, waarvan ik U in deze voordracht een en ander verteld heb. Maar aan de andere kant brengt het ons in aanraking met het Mysterie en voert het ons op het gebied der religie. Daarover te spreken is echter niet mijn taak, want ik zou mij dan begeven buiten het gebied der psychohygiëne en een terrein betreden waarop zich misschien eenmaal geloof en wetenschap zullen verenigen.

IS HET MAGNETISEURS-VRAAGSTUK EEN PARAPSYCHOLOGISCH PROBLEEM?

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

I. HET ARTSENMONOPOLIE

1. *Van medicijnman tot arts.* In de primitieve maatschappijen spelen de priesters (toverartsen, shamanen e.d.) een belangrijke rol.

Onder de invloed van positivistische en materialistische denkbeelden waren de ethnologen van de vorige eeuw overwegend geneigd te menen, dat de priesters, toverartsen e.d. voortkwamen uit de sluwsten en de handigsten – de opperhoofden en krijgsoversten daarentegen uit de krachtigsten en dappersten der gemeenschappen, waarvan zij deel uit maakten.

Dank zij de onderzoekingen der parapsychologen heeft men in de kringen der ethnologen oog gekregen voor de mogelijkheid, dat onder de priesters der natuurvolkeren paranormaal begaafde personen worden aangetroffen. Een der eersten die hierop de aandacht heeft gevestigd is Andrew Lang.

Behalve (al dan niet vermeende) middelaars tussen de machten van het hiernamaals en de mensen zijn de priesters vaak tevens artsen en hun praktijken als zodanig doen ons in menig opzicht denken aan die onzer hedendaagse magnetiseurs, suggestie-therapeuten, gebedsgenezers e.d.

Ook de tovenaars der natuurvolkeren – die wij in de regel wel moeten weten te onderscheiden van de priesters – zijn veelal te beschouwen als een soort van voorlopers van onze hedendaagse niet-officiële genezers, al zijn hier, vanzelfsprekend, ook wel punten van verschil aan te wijzen. Het zou interessant zijn, wanneer een parapsychologisch gevormd ethnoloog eens een grondige studie ging maken van de doekoens en andere toverartsen van Indonesië.

Bij de eerste Christenen werd de „gave der gezondmaking" gerekend onder de „geestelijke gaven" (I Kor. 12 : 28; I Kor. 14 : 1). Velen waren de mening toegedaan, dat een ieder zijn medemens, zo deze krank was, kon genezen. Volgens I Kor. 12 : 29 zouden echter slechts enkele gemeente-leden de „gave om te genezen" hebben bezeten.

Men zocht zijn kranke broeders en zusters te genezen door handoplegging, een onderwerp, waar ik nog nader op terugkom.

De Arabische tweelingbroeders Cosmas en Damianus oefenden in de 3de eeuw na Christus op Sicilië gratis en met groot succes (naar het heet) de geneeskunde uit en wonnen velen voor het Christendom. Zij stierven in 303 als martelaren. Later werden zij heilig verklaard en beschouwd als de schutspatronen der geneeskundigen en apothekers.

Vele heiligen hebben tijdens hun leven de geneeskunde beoefend en zij deden zich daarbij niet zelden kennen als voorstanders van de methode der handoplegging. Van de H. Bernhard van Clairvaux gaat het verhaal, dat hij alleen te Constance op één dag door handoplegging elf blinden ziende en achttien lammen lopende gemaakt heeft. Toen hij zelf ziek werd, verschenen hem de H. Laurentius en de H. Benedictus en zij deden hem wederom herstellen door hun handen op de zieke delen van zijn lichaam te leggen...

Men moet nochtans niet menen, dat alle kloosterlingen, die de geneeskunst zochten te beoefenen, zich van deze „magische" en „occulte" geneesmethode bedienden. De aartsvader der monniken in het Westen, de H. Benedictus van Nursia, schreef aan de broeders van zijn Orde – de Benedictijners – voor dat zij de wetenschappen, en in het bijzonder de geneeskunde, moesten bestuderen. Cassiodorus, eenmaal de bekende geheimschrijver van Theodorik de Grote, de Gothenkoning, beval, toen hij zich bij de Benedictijner-monniken had aangesloten, zijn Orde-broeders om de geschriften der grote heelmeesters Hippocrates en Galenus te lezen.

In de Middeleeuwen was in het Christelijk deel van Europa de beoefening der wetenschappen nagenoeg uitsluitend in handen der geestelijkheid, en het bevreemdt ons derhalve niet, wanneer wij zien, dat vele hooggeplaatste geestelijken in dat tijdvak als artsen optraden. De geleerde monnik Gerbert van Aurillac, later Paus Sylvester II, onderwees enige tijd lang de geneeskunde te Reims.

In de aanvang der 13de eeuw namen Paus Innocentius III en het vierde Concilie van het Lateraan het besluit, dat de uitoefening der geneeskunde, voor zover deze bestond in snijden en branden, aan de geestelijkheid werd verboden, zulks in overeenstemming met de kerkleer. Het gevolg van deze verbodsbepaling was, dat er zich een splitsing begon te voltrekken tussen „inwendige" geneeskunde en chirurgie...

De beoefenaars der chirurgie begonnen in de opkomende steden onder de gilden – die verenigingen van ambachtslieden met gemeenschappelijke belangen, welke wij in de middeleeuwen zien ontstaan en die zich tot in het laatst der 18de eeuw (Franse Revolutie) hebben weten te handhaven – te vallen. „Slechts door het gilde is het recht om een ambacht uit te oefenen te verkrijgen, het gilde bepaalt de voorwaarden daartoe en regelt de bedrijfstechniek en de afzet, met de dubbele bedoeling de consument goede waar en de producent een levensonderhoud in overeenstemming met zijn stand te waarborgen. Het gilde regelt de verhouding tussen de meester en zijn leerlingen en gezellen, bepaalt de dagelijkse arbeidstijd en de maximale productie van een ieder en het aantal hulpkrachten, die hij aan het werk mag zetten, regelt voorts de loonuitkering, de verkoopscondities, enz." (Von Philippovich).

De besturen der steden handhaafden de monopolies der gilden door strafbepalingen tegen hen, die niet in het gilde waren opgenomen, en toch het bedrijf uitoefenden, de z.g. beunhazen.

Bijna overal behoorden de chirurgijns tot het barbiersgilde en zo zal men dus in dit gilde een der oudste vormen van het artsenmonopolie kunnen zien.

Evenals bij andere gilden moest de gezel, om tot het meesterschap te worden toegelaten, ook hier een proef van bekwaamheid afleggen. In de eerste tijd was die proef voor de beoefenaars der chirurgie niet bijzonder moeilijk. A. Brouwer Ancher vermeldt een en ander van deze proeven. In 1497 werd van een aspirant Meester-chirurgijn o.m. geëist, dat hij twee „vlimen" of lancetten kon vervaardigen uit een stuk ruw ijzer, waartoe de „proeveling" de tijd van 14 dagen gegeven werd. Kwam hij in die tijd met zijn werk niet klaar, dan werd hij voor een jaar teruggewezen.

Op de 16de Maart 1551 werden de barbiers-chirurgijns afgescheiden van de andere gildebroeders en zij werden in een afzonderlijk gilde verenigd. Men verzwaarde toen de af te leggen proeven van bekwaamheid.

Ik wees er hiervoor op, hoe na het vierde concilie van het Lateraan de geestelijkheid, voor zover zij zich met de uitoefening der geneeskunde bezighield, zich uitsluitend ging bepalen tot de inwendige geneeskunde. Met het toenemen van het aantal hogescholen – Salerno, Napels, Montpellier, Parijs, Bologna, Praag, Padua, Wenen, Keulen, Heidelberg enz. – kwam hierin verandering en begonnen ook „leken" (niet-geestelijken), na voorafgaande opleiding aan een der bovengenoemde hogescholen genoten te hebben, de interne geneeskunde te beoefenen.

In ons land kende men voor de oprichting der hogescholen van Leiden, Utrecht, Groningen, Franeker, Harderwijk, Amsterdam en Deventer welhaast geen andere beoefenaren der interne geneeskunde dan geestelijken. De stichting van genoemde hogescholen bracht hier grote veranderingen in, en gaf ons volk een wetenschappelijk gevormde stand van geneeskundigen. De vroedschappen der steden maakten nu verordeningen, waarbij de uitoefening van het beroep van intern geneeskundige werd verboden aan een ieder, die niet in het bezit was van een bewijs, dat hij met goed gevolg de examens der geneeskundige faculteit van een dezer hogescholen had afgelegd.

In het jaar 1776 werd door de Franse minister Turgot, een aanhanger van de leer der Physiocraten, een poging aangewend om tot opheffing der gilden te komen. Deze poging bleef echter zonder resultaat.

De Franse Revolutie, die als een geweldige wervelwind alle verouderde instellingen wegvaagde, zowel in als buiten Frankrijk, deed echter het gildewezen toch vallen – zo ook in ons land.

Art. 53 der burgerlijke en staatkundige grondregels van de staatsregeling van 1798 voerde voor ons land de volkomen bedrijfsvrijheid in. Op vele plaatsen bleef echter het privilegie der medici en chirurgen gehandhaafd. Zo b.v. te 's-Gravenhage volgens een bepaling van het gemeentebestuur van 14 Oct. 1798.

Op 20 Maart 1804 publiceerde het staatsbestuur van de Bataafse republiek, dat men er zorg voor te dragen had, „dat aan niemand dan die hiertoe op een wettige wijze de bevoegdheid verkregen hebben, de uitoefening van enige tak der geneeskunde worde toevertrouwd om de onheilen zoveel mogelijk te voorkomen, welke uit onkunde of vermetelheid in dat vak voor de maatschappij voortvloeien."

Zo was het monopolie gehandhaafd op grond van de vrees voor „onkunde of vermetelheid." In hoeverre deze angst door de toenmalige geneeskundigen kunstmatig gevoed werd, is moeilijk na te gaan.

Toen Nederland wederom onafhankelijk werd, herstelde de souvereine vorst bij besluit van 29 Januari 1814 de wetgeving uit Noord-Nederland van 1804. Bij de wet van 12 Maart 1818 bleef de toestand dezelfde. Ook in deze wet wordt gesproken van de heilzame invloed op het leven en de gezondheid van de onderdanen.

De thans nog geldende wet dateert van 1 Juni 1865. Bij deze wet vervielen de sporen van het gildewezen, die de wet van 12 Maart 1818 nog in zich droeg. Ik denk hier aan de bepaling, dat de artsen, al waren zij tevens bevoegd tot de uitoefening der chirurgie, van deze bevoegdheid geen gebruik mochten maken in steden, waarin heelmeesters gevestigd waren. Zij moesten zich daar beperken tot de inwendige geneeskunde en de praktijk der heelkunde aan de stadsheelmeesters overlaten.

2. *De strijd tegen het artsenmonopolie.* De wet van 1865 stelt het als *bedrijf* uitoefenen der geneeskunst door onbevoegden strafbaar.

Hieruit blijkt duidelijk, dat bij de wetgever deze wet niet uitsluitend gesproten is uit de begeerte leven en gezondheid der ingezetenen niet te wagen aan onbekwamen, doch dat hij zich tevens tot taak heeft gesteld, het bedrijf van de geneeskundigen te reserveren voor hen, die de staat door het staatsexamen ijkte als geneeskundigen. „De overheid stelt aan de geneeskundige strenge eisen van bekwaamheid om het algemeen belang te waarborgen tegen de nadelen van onbekwaamheid en ongeschiktheid. Moet daartegenover niet gewaakt worden tegen uitoefening der geneeskunde door onbevoegden?" luidde het antwoord op een vraag, of bij deze bepaling

het eigenbelang der geneeskundigen niet meer in het spel was dan het belang der lijdende mensheid.

Maar – zo kan men hier vragen – is het belang der lijdende mensheid dan gediend bij het optreden van onbevoegden? Zijn er dan personen, die, zonder aan een onzer universiteiten de geneeskunde te hebben bestudeerd en aldaar het arts-diploma te hebben verworven, nochtans in staat zijn zieken te genezen?

Er zijn in ons land (en ook daar buiten) een aantal personen, die geneigd zijn deze vraag – ten rechte of ten onrechte – bevestigend te beantwoorden.

Achten deze personen de studie in de geneeskunde aan onze universiteiten dan overbodig?

Het antwoord op deze vraag luidt ontkennend. Zij beweren slechts, dat er personen zijn, die van nature over vermogens en krachten beschikken, welke hen in staat stellen zieken te genezen, vermogens en krachten, welke men zich niet door studie eigen kan maken, en zij wensen, dat deze personen in de gelegenheid gesteld worden om – zo nodig onder toezicht van een arts –, deze vermogens en krachten in het belang der lijdende mensheid aan te wenden.

Zij, die dit beweren, zijn niet alle lichtgelovige lieden, aan wier beweringen men schouderophalend mag voorbijgaan. Er bevinden zich onder hen rechtsgeleerden, predikanten, leden van onze volksvertegenwoordiging en zelfs artsen...

Meer dan eens is voor bepaalde groepen van onbevoegden een lans gebroken in onze volksvertegenwoordiging. Zo werd er in het jaar 1914 door het kamerlid H. H. van Kol „met klem aangedrongen om, mits met de nodige waarborgen tegen misbruiken van kwakzalvers, de wet zodanig te wijzigen, dat aan het artsenmonopolie niet langer werd vastgehouden." Bij onderzoek bleek hij vrijwel alleen in dat verlangen te staan.

Op 15 April 1918 sprak hij in de Eerste Kamer opnieuw over dit onderwerp. Bij deze gelegenheid zeide hij o.m.:

> „....Wat de feiten betreft, heb ik het roekeloze idee gehad, om mij in aanraking te stellen met enkele heren en ik ben toen overstelpt met honderden brieven. Ik ben begonnen ze na te snuffelen, maar ik moest het opgeven, waarna ik een loondienaar heb aangesteld, om alle brieven na te gaan en daarvan uittreksels te maken, maar ook hij is er niet uit kunnen komen. Ik heb slechts een deel gelezen, maar daaruit blijkt, dat tal van gevallen van vallende ziekte, verlamming van de arm, hoofdpijn, borstziekte, longtuberculose, zenuwoverspanning, stokdoofheid, ischias, nephritis, verlamming en zelfs kanker blijvend genezing vonden, terwijl artsen daarin niet slaagden.

Een krankzinnige, die door een Amsterdams professor ongeneeslijk was verklaard, is na acht weken magnetisme afdoende genezen. Van dames uit hoogstaande kringen, zelfs van weduwen van staatslieden heb ik – na speciale navraag mijnerzijds – de verklaring ontvangen, dat zij na lang sukkelen, en na door haar officiële geneesheren met hun diploma's te zijn opgegeven, door die z.g. kwakzalvers zijn genezen. Er worden verschillende methoden gevolgd; men heeft magnetisme, somnambulisme en ook de Christian Science, wier aanhangers, volgens hun zeggen, de gave van de Almachtige hebben gekregen om genezing te brengen. Ook van deze laatste methode zijn onloochenbare feiten bekend."

De heer van Kol eindigde zijn rede met de woorden: „Het is billijk, dat mensen, die getoond hebben op hun wijze genezingen te kunnen bewerkstelligen, niet langer door strafwetten zullen worden verhinderd te werken tot heil der lijdende mensheid."

Onderscheidene rechtsgeleerden hebben bij herhaling aangedrongen op wijziging van de wet betreffende de uitoefening der geneeskunst.

Ik denk hier in de eerste plaats aan de actie der juristen Mr. S. van Houten, Jhr. Mr. R. O. van Holthe tot Echten en Prof. Mr. J. A. van Hamel in 1913. Zij richtten een verzoek tot „Regering en Volksvertegenwoordiging, een wijziging van de betrokken wettelijke bepalingen tot stand te willen brengen, die, naar de in dit verzoekschrift omschreven wijze, meerdere vrijheid in de uitoefening van geneeskunst, onder bepaalde waarborgen tot stand brengt." De ondertekenaren verwijzen in dit verzoekschrift naar een brochure van Mr. R. O. van Holthe tot Echten, getiteld „Vrije uitoefening der geneeskunst of artsenmonopolie", „waarin verschillende onderdelen veel uitvoeriger zijn toegelicht" dan in het verzoekschrift.

Op 18 November 1931 richtten Mr. Dr. L. W. R. van Deventer, Dr. F. C. J. Los en Mr. M. Stibbe een verzoek tot wetswijziging tot de Minister van Arbeid.

Op 17 Juli 1950 kon men in de dagbladen lezen dat, naar aanleiding van de rechtszaken, welke kortgeleden tegen enkele „magnetiseurs" gevoerd zijn en de verklaringen, welke door getuigendeskundigen bij deze rechtszaken werden afgelegd, door een lid van de K.V.P. aan de minister van Sociale Zaken de vraag gesteld is, of er aanleiding bestaat de wet op de uitoefening der geneeskunde te herzien.

3. *De staatscommissie van 1917.* Bij Kon. Besluit van 31 Juli 1917, No. 39, werd een commissie ingesteld, „aan welke is opgedragen te onderzoeken hoe de wettelijke bepalingen betreffende de uitoefening

van de geneeskunst zouden moeten luiden, indien de bevoegdheid tot het uitoefenen van die kunst niet meer afhankelijk werd gesteld van het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd artsexamen – en van de uitkomst van haar onderzoek verslag uit te brengen."

Eigenlijk werden er twee commissies gevormd: een juridische en een medische. Ons interesseert hier slechts het werk der medische onder-commissie. Zij aanvaardde midden September 1917 haar taak door al degenen, die in Nederland zonder wettelijke bevoegdheid de geneeskunst beoefenden, uit te nodigen, onder toezicht van en onder verantwoordelijkheid der commissie zieken te behandelen, ten einde de commissie in staat te stellen, over hun geneeswijze en de daarmede verkregen uitkomsten te oordelen. Ruim 20 onbevoegden, merendeels magnetiseurs, behandelden, onder toezicht van leden der commissie, een vrij belangrijk aantal patiënten. In 1919 brachten de commissies haar rapporten uit.

„Op grond van de uitkomsten van een zeer uitgebreid onderzoek komt de medische commissie tot de conclusie, dat de resultaten geenszins steun geven aan hen, die menen, dat uitoefening der geneeskunst zonder wetenschappelijke voorbereiding in het belang der mensheid mag worden aangeraden.

De wettelijk onbevoegden, wier geneeswijze en de daarmede verkregen resultaten de commissie heeft kunnen nagaan, waren niet in staat, de ziekten, die zij behandelden, te beoordelen. In de meeste gevallen ging de ziekte, ondanks hun behandeling, voort en waar verbetering werd waargenomen kon die, op een enkele uitzondering na, niet op goede grond aan de bijzondere behandeling van de onbevoegde worden toegeschreven. Van nieuwe, tot verrassende uitkomsten leidende geneeswijzen, is niet het allergeringste gebleken...

Wel kan niet worden ontkend, dat de suggestieve invloed, die van sommige onbevoegde „genezers", vooral van de magnetiseurs en waarschijnlijk ook van de beoefenaren der Christian Science uitgaat, op zieken heilzaam kan werken...

Eenstemmig is de commissie van oordeel, dat al de onbevoegden, die door haar zijn onderzocht, ook al wordt aan hun goede trouw en aan de zuiverheid van hun bedoelingen niet getwijfeld, indien zij op eigen gezag zieken behandelen, gevaarlijk kunnen zijn voor hun patiënten en, met betrekking tot besmettelijke ziekten, gevaarlijk zijn voor de maatschappij.

Zij weten niet wat zij doen en zijn, door hun gebrek aan kennis, niet in staat te beoordelen of zij de juiste tijd voor een doelmatige behandeling laten voorbijgaan.

Het aantal der hier te lande geneeskundige praktijk uitoefe-

nende onbevoegden is zonder twijfel veel groter dan het aantal dergenen, die zich onder het tijdelijk toezicht der commissie hebben gesteld. Het valt moeilijk aan te nemen, dat zij, die zich, ondanks de herhaalde oproeping aan de contrôle hebben onttrokken, betere uitkomsten zouden hebben opgeleverd. Ja, zelfs mag betwijfeld worden of bij hen in zo ruime mate als bij degenen, die niet geschroomd hebben hun werk te doen zien, goede trouw mag worden aangenomen.

De commissie . . . meent, dat, in het belang der zieken en in dat der maatschappij, moet worden vastgehouden aan de bepaling, dat alleen dengenen het recht wordt gegeven zelfstandig geneeskunst uit te oefenen, die, na een wetenschappelijke en praktische voorbereiding, voldoende bewijzen van bekwaamheid als geneeskundige hebben afgelegd."

Het kan niet ontkend worden, dat het rapport van deze commissie niet heel bemoedigend luidt voor magnetiseurs en andere onbevoegde „genezers" en menigeen zal zich, bij het lezen van dit rapport afgevraagd hebben, hoe het dan toch te rijmen is, dat zovelen, zoals ons uit o.m. de kamerrede van de heer van Kol blijkt, zich ten gunste van onderscheidene dezer lieden uitspraken. Verbeeldden al die honderden mensen, die beweerden door magnetiseurs, gebedsgenezers e.d. genezen te zijn (of er hun verwanten en bekenden door te hebben zien genezen) zich dit alles nu maar; waren al deze personen nu fantasten en zij, aan wie zij hun herstel te danken meenden te hebben, slechts verdwaasde idealisten en bedriegers?

Dat de „magnetiseurs" door dit rapport geenszins ontmoedigd zijn geworden moge o.m. blijken uit het feit, dat hun aantal, sinds de verschijning van het bovengenoemde rapport, eer toe- dan afgenomen is. Een van hen, de heer L. Groeneweg, heeft het rapport, onmiddellijk na het verschijnen, nauwkeurig bestudeerd en daarbij nagegaan, hoe de commissie tot haar uitspraak is gekomen. Hij verwerkte de resultaten statistisch en kwam daarbij tot de conclusie, „dat de uitkomst van het onderzoek niet zo negatief is, als de commissie wel laat voorkomen." Volgens hem geeft de uitkomst de magnetiseurs zelfs „moed om op de ingeslagen weg voort te gaan, door ook in de toekomst steeds weer aan te tonen de mogelijkheid van genezing door wettelijk onbevoegden, zodat ten slotte toch zal worden verkregen", hetgeen de onbevoegden zich voorstellen te verkrijgen.

Men vindt deze critiek, die de heer Groeneweg voor de eerste maal publiceerde in de Mei-aflevering (1919) van zijn „Maandblad", in zijn in 1935 verschenen boekje over *Het wezen en de praktijk van het z.g. magnetiseeren* en het kan niet ontkend worden dat zijn critiek op een aantal punten steek houdt.

De heer Groeneweg heeft in zijn critiek o.m. het geval van patiënt 76 behandeld. Deze patiënte werd gemagnetiseerd door mej. K., onder toezicht van Prof. Wertheim Salomonson. De klinische diagnose luidde: „bijna gecompenseerd hartgebrek na acuut gewrichtsrheumatisme." In het rapport lezen wij dat „patiënte gedurende de behandeling verbeterd is. Deze verbetering moet voor een deel als gevolg van de behandeling worden beschouwd." En de behandeling bestond hieruit – zoals ik reeds opmerkte – dat patiënte door mej. K. werd gemagnetiseerd.

Na onderzoek liet Prof. Wertheim Salomonson zich, naar aanleiding van een bepaalde fysiologische functie, aldus uit: „*dit is werkelijk gunstig; ik ben zeer tevreden; hier is werkelijk een objectieve verbetering te constateren; als U een goede noot vindt in het rapport, is het deze.*"

De heer Groeneweg wijst er nu in zijn statistiek op, dat van de 64, door de commissie beoordeelde patiënten, bij 18 (of ± 28 %) een objectief te constateren verbetering is ingetreden, terwijl bij 14 patiënten (± 22 %) de verbetering weliswaar niet objectief te constateren viel, maar deze zich nochtans beter zeiden te gevoelen. Men zou hier van een subjectieve verbetering kunnen spreken.

Bij 37 patiënten viel geen verandering (noch subjectief, noch objectief) te bespeuren, terwijl 11 patiënten tijdens de behandeling achteruit gingen. Vanzelfsprekend mag men hieruit niet concluderen, dat deze achteruitgang als een gevolg van de behandeling door de onbevoegden moet worden beschouwd; er zijn immers kwalen welke ongeneeslijk zijn. Wij mogen aan de onbevoegden geen onredelijke eisen stellen, al leert de ervaring ons ook, dat zij bij herhaling hun eigen krachten verre overschatten.

De vraag, welke wij ons hier stellen is deze: zou de verbetering, welke dan bij 28 % der door de commissie beoordeelde gevallen werd geconstateerd, niet ook door de officiële arts bewerkstelligd kunnen zijn geworden – kon dit resultaat nu alleen maar bereikt worden door magnetiseurs e.d.?

Over de beantwoording dezer vraag zullen de meningen uiteenlopen. Zekerlijk zullen er onder deze patiënten personen zijn geweest die, na vergeefs hun huisarts over hun kwaal geraadpleegd te hebben, ten einde raad zich tot de magnetiseur gewend hebben. Deze personen zullen geneigd zijn de gestelde vraag ten gunste der onbevoegden te beantwoorden.

Maar de medicus kan hier nog wel een ander antwoord geven. Inmiddels past ons de erkenning, dat de onbevoegden – en zij, die de hulp dezer personen menen te moeten aanvaarden – van hùn standpunt gelijk hebben, wanneer zij zeggen, dat het rapport der staatscommissie geenszins overtuigend heeft aangetoond, dat zij in geen enkel opzicht recht van bestaan hebben.

II. DE Z.G. MAGNETISEURS

1. *Mesmer's voorlopers.* Het geloof, dat de mens het vermogen bezit om door handoplegging te genezen, treft men sedert tientallen eeuwen bij onderscheidene volkeren aan. Men stelt zich daarbij wel voor, dat van de hand een onzichtbare kracht uit gaat, welke een weldadige invloed op zieken zou vermogen uit te oefenen.

Reeds eeuwen voor het begin onzer jaartelling spraken de Hindoepriesters (Brahmanen) over deze kracht, die zij *prana* noemden. In onze dagen treft men onder de magnetiseurs personen aan, die zich „pranische genezers" noemen en over het wezen van hun kracht denkbeelden verkondigen, verwant aan die der filosofen van het oude Indië.

In de Bijbel is bij herhaling sprake van genezing door handoplegging. Zowel Jezus als zijn apostelen hebben, volgens de bijbelverhalen, kranken door handoplegging genezen.

„En het geschiedde – zo lezen wij in Handelingen 28 : 8 – dat de vader van Publius, met koortsen en rode loop bevangen zijnde, te bed lag; tot denwelken Paulus inging, en als hij gebeden had, leide hij de handen op hem, en maakte hem gezond."

En in Marcus 5 : 25 lezen wij van „een zekere vrouw, die twaalf jaren den vloed des bloeds gehad had en veel geleden had van vele medicijnmeesters, en al het hare daaraan ten koste gelegd en geen baat gevonden had... deze van Jezus horende, kwam onder de schare van achteren en raakte zijn kleed aan... En terstond is de fontein haars bloeds opgedroogd, en zij gevoelde aan haar lichaam, dat zij van die kwaal genezen was. *En terstond Jezus bekennende in zichzelven de kracht die van hem uitgegaan was,* keerde zich om in de schare, en zeide: wie heeft mijn kleren aangeraakt?"

Opmerkelijk zijn in deze tekst de door mij gecursiveerde woorden welke wel aan een psycho-fysische emanatie hebben doen denken.

De ervaring, dat z.g. magnetische massage, kneden en dergelijke handelingen pijn en vermoeienis kunnen doen verdwijnen, was de Grieken en Romeinen bekend.

In de eerste eeuwen van het Christelijk tijdperk kwamen vele Egyptische priesters, Joodse artsen en allerhande aanhangers van Christelijke secten het Romeinse rijk binnen. De meesten van hen beoefenden de „magische" geneeskunde en trachtten deze tot *de* geneeskunde van Rome te maken. Toen de Kerk ten overvloede het genezen als een haar door God verleend recht begon te beschouwen, betekende dit voorlopig een zeer krachtige propaganda voor geneesmethoden, die ook in onze dagen nog wel door onbevoegden worden toegepast.

In die dagen zocht men ook veelvuldig zieken te genezen door

hen in de nabijheid van jeugdige, gezonde personen te brengen. Men meende, dat de „levenskracht" (het „fluïde") van gezonde kinderen en jonge mensen door de kranken geabsorbeerd werd en hun lichamelijk welzijn ten goede zou komen. Ik kom hier nog nader op terug.

Ik heb er reeds op gewezen, dat er vele verhalen in omloop zijn van heiligen, die door handoplegging zouden hebben genezen. De R.K. kerk noemde het genezen door handoplegging chirothesie. Lampe vertelt ons, dat 34 beoefenaren der chirothesie (chirotheten) heilig zijn verklaard.

Een der eerste, voor ons op enigszins bevredigende wijze waargenomen „heilmagnetische" genezingen, treffen wij aan bij de in 1628 in het graafschap Waterford geboren Ierse edelman Valentin Greaterakes.

> In het jaar 1662 droomde hij, dat hij de gave bezat om met zijn hand kropgezwellen te genezen. Aanvankelijk sloeg hij geen acht op deze droom, maar toen deze zich herhaalde (repeteerdroom), nam hij een proef op zijn vrouw, met een resultaat, dat de stoutste verwachtingen overtrof. Dit gaf hem moed, en hij herhaalde zijn proefnemingen bij anderen, hetgeen eveneens tot gunstige resultaten geleid zou hebben.
>
> In 1665 begon Greaterakes met allerlei ziekten door handoplegging, of althans door aanraking, te genezen. Een jaar later werd hij door de koning te Londen ontboden. Hij bleef echter niet lang aan het hof, daar de hovelingen er behagen in schepten hem op allerlei wijzen te plagen, vooral nadat hij er naar gestreefd had ook zieke dieren door handoplegging te genezen. Greaterakes nam dus weer afscheid van het hofleven, en betrok een dicht bij een ziekenhuis gelegen woning, welke hij als kliniek inrichtte. Hier bestudeerde de medicus J. N. Pechlin zijn genezingen en beschreef deze als deskundig ooggetuige in zijn in 1691 te Hamburg verschenen *Observationes*. Pechlin twijfelde in het geheel niet aan de realiteit der door Greaterakes verrichte genezingen en hij wenste, dat het boek, door Greaterakes in 1666 te Londen gepubliceerd (*Valentin Greaterakes, Esquire of Waterford in the Kingdom of Irland, famous for curing several diseases and distempers by the stroak of his hand only*), in alle talen vertaald zou worden.
>
> Onderscheidene zijner tijdgenoten hebben een zeer gunstig oordeel over hem geveld. De hofprediker van Karel II, Joseph Glanvil, noemt hem een eenvoudig, aangenaam, vroom en uiterst waarheidlievend man. Bisschop George Rust uit Dranmor in Ierland zegt, dat hij drie weken bij Greaterakes heeft doorgebracht en dat hij in die tijd gelegenheid had zijn genezingen

van nabij te zien. Hij verdreef pijnen door het opleggen der handen en bracht deze naar de extremiteiten van het lichaam. Vaak geschiedde de werking zeer snel. Als de pijnen niet wijken wilden, herhaalde Greaterakes zijn manipulaties, en verdreef de pijnen van de edele delen naar de minder edele delen en vandaar naar de extremiteiten, waarna zij verdwenen. Verder verhaalt Rust dat hij als ooggetuige verzekeren kan, dat Greaterakes duizelingen, zeer ernstige oog- en oorziekten, epilepsie, verouderde gezwellen, struma, klieraandoeningen, verhardingen heeft genezen, en dat hij gezien heeft, dat in vijf dagen gezwellen begonnen te beteren, die verscheidene jaren oud waren. Vaak moesten de zieken een langdurige behandeling ondergaan, en veel ziekten verdwenen pas na herhaaldelijk behandelen.

Het kwam ook wel voor dat de genezer geen succes had.

Het scheen Rust toe, dat er uit het lichaam van de genezer iets heilzaams, iets balsamieks wegvloeide.

Greaterakes zelf geloofde, dat zijn gave een bijzonder Godsgeschenk was, maar de bisschop kon deze mening niet delen. Zeer terecht zag hij in deze gave „noch iets Goddelijks, noch iets bovennatuurlijks"...

Niet alleen de medicus Pechlin heeft zich gunstig over Greaterakes uitgelaten, maar ook andere artsen. Ook de grote Robert Boyle heeft dit gedaan. Na verhaald te hebben, dat Greaterakes bij zijn genezingen de zieke plaatsen aanraakte en dan „afstreek" zegt deze natuurkundige: „Vele artsen, edellieden, geestelijken enz. staan voor de waarheid van Greaterakes' genezingen in... De voornaamste ziekten welke hij genas waren blindheid, doofheid, verlammingen, gezwellen, zweren en allerlei koortsen."

Greaterakes dient met enkele anderen tot de 17de en 18de eeuwse voorlopers van Mesmer te worden gerekend.

Een andere bekende 17de eeuwse „genezer" was Matthias Will, een geestelijke uit Sitten. Op grond van zijn genezingen door gebed, handoplegging en het uitbannen van boze geesten verwierf hij zich een grote naam in Zwitserland, Duitsland, Savoyen en Bourgondië. Van alle kanten stroomden hem de door artsen opgegeven patiënten toe, waarvan hij er een deel zou hebben genezen.

Matthias Will is tot op zekere hoogte een voorloper van pater Gaszner, die zich door zijn genezingen een grote naam en een enorme toeloop bezorgde uit Bohemen, Oostenrijk, Beieren, Zwaben en andere Duitse gewesten. Hij woonde te Regensburg – in 1777 ontzegde Joseph II hem het verblijf aldaar. Op last van de kerkelijke overheid vestigde hij zich te Bendorf, waar hij twee jaar later overleed.

Dat overigens Joseph II het niet beneden zijn waardigheid achtte

dergelijke lieden te raadplegen moge blijken uit het feit, dat Gaszner's tijdgenoot Johannes Hornschuh, wiens bijnaam Vörwerks-Häns was, eens door hem geraadpleegd werd. Deze Thüringse ziener en „magnetiseur" stond in hoog aanzien bij de zeer ontwikkelde hertog Ernst II van Gotha.

Greaterakes, Will, Gaszner en Hornschuh zijn vier der talloze „magnetiseurs" die de wereld in de loop der laatste eeuwen gekend heeft en nog kent. Sinds het laatste kwartaal der 18de eeuw is hun aantal sterk toegenomen, dank zij het optreden van F. A. Mesmer.

2. *F. A. Mesmer*. Op 23 Mei 1934 was het 200 jaar geleden dat Mesmer te Iznang bij Radolfszell werd geboren.

Toen William Preyer in 1867 zijn openbare les als privaat-docent in de fysiologie aan de Universiteit van Berlijn hield, waarbij het hypnotisme in het centrum zijner belangstelling stond, noemde hij Mesmer bij die gelegenheid een kwakzalver die alleen met Herostratus te vergelijken was! Du Prel heeft later deze zienswijze met kracht bestreden, evenals Kiesewetter.

Over Mesmer's jeugd lezen wij bij Kiesewetter, dat deze zich kenmerkte door een ongebonden vrijheid – herhaaldelijk zou hij de school verzuimd hebben om zwerftochten te maken door de velden en bossen van de zo schone omstreken van het Boden-meer.

Volgens Tischner studeerde Mesmer tussen 1750 en 1760 theologie, wijsbegeerte en rechten. Omstreeks 1760 liet hij zich als student in de geneeskunde te Wenen inschrijven en in 1766 promoveerde hij in de geneeskunde op proefschrift *De influxu planetarum*. Mesmer kon dus, evenals Faust, van zichzelf zeggen, dat hij „Philosophie, Juristerei und Medizin und leider auch Theologie durchaus studiert habe" (Tischner).

Mesmer's dissertatie behoort tot de meest zeldzame boeken. In onze dagen schijnen er slechts twee exemplaren van bekend te zijn; beide bevinden zich te Wenen. Tischner is een der weinigen – misschien de enige van Mesmer's biografen – die dit geschrift in handen heeft gehad. In zijn voorwoord zegt Mesmer (volgens Tischner), dat menigeen zal denken een astrologisch geschrift onder de ogen te krijgen, hetgeen echter niet het geval is. Mesmer's proefschrift gaat over hetgeen wij thans zouden noemen „kosmobiologische Zusammenhänge" [1]).

Geheel zelfstandig is Mesmer niet op zijn denkbeelden gekomen. Zijn voorgangers waren Paracelsus, Johann Baptist van Helmont, Robert Fludd, William Maxwell e.a.; hun denkbeelden hebben hem beïnvloed.

In zijn dissertatie vinden wij de kiem van het systeem, dat hij later ontwerpen zou, en dat zoveel pennen in beroering zou brengen.

1) Zie Karl Gruber: *Okkultismus und Biologie*.

In 1779 verscheen te Parijs Mesmer's *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal*. Dertien jaar waren verlopen sinds de verschijning van zijn dissertatie en in deze jaren was er veel gebeurd. Mesmer had in die tijd zowel als auteur alsook als geneesheer van zich doen spreken. Onderscheidene publicaties waren van zijn hand verschenen – zoekend en tastend zien wij hem voorwaarts gaan, langzamerhand zijn systeem opbouwend, nieuwe paden betredend, welke hem bij onderscheidene zijner collega's in miscrediet doen geraken.

In 1777 kreeg hij mej. Paradis, een talentvolle pianiste, in behandeling. Dit meisje was op $3^1/_2$-jarige leeftijd blind geworden en door de meest beroemde artsen van haar tijd behandeld en voor ongeneeslijk verklaard. Mesmer bericht nu, dat het hem gelukte haar wederom ziende te maken. Dit veroorzaakte een geweldige opschudding, terwijl bovendien het feit harer genezing haar ouders in de grond niet aangenaam was, daar zij vreesden, dat deze genezing Maria Theresia een aanleiding zou zijn het meisje het „kaiserliche Gnadengehalt" te ontnemen. Enkele artsen trachtten, volgens Mesmer, te „bewijzen", dat mej. Paradis nog altijd blind was, „omdat zij de namen der haar getoonde dingen vaak niet wist of verwisselde."

Het einde van dit alles was, dat Mesmer genoeg van Wenen kreeg en naar München trok. Lang bleef hij daar niet. In 1778 zien wij hem te Parijs, waar een jaar later zijn reeds genoemd werk verscheen. In dit geschrift komen de bekende 27 stellingen voor, die als een aankondiging van zijn systeem dienen te worden beschouwd en waaruit wel duidelijk de invloed spreekt, die Mesmer van Maxwell onderging.

Mesmer's systeem treffen wij daarna in hoofdtrekken aan in de *Aphorismes de M. Mesmer dictés à l'assemblée de ses élèves. Et dans lesquels on trouve ses principes, sa théorie et les moyens de magnétiser*. Dit dictaat is opgenomen en gepubliceerd door de arts Caullet de Veaumortel. Deze beweert, dat hij er niets aan veranderd heeft, ofschoon uit een brief, door Mesmer op 4 Januari 1785 geschreven, blijkt, dat hij nochtans enkele bezwaren tegen deze aphorismen had. Tischner zegt met betrekking tot dit geschrift, dat het „das Bemühen eines mehr intuitiv als logisch veranlagten Menschen ein Gesamtbild von der Natur zu entwerfen, zeigt."

In 1799 verscheen te Parijs de *Mémoire de F. A. Mesmer sur ses découvertes*, een door Mesmer eigenhandig geschreven boek, terwijl in 1814 te Berlijn verscheen *Mesmerismus, oder System der Wechselwirkungen, Theorie und Anwendung des thierischen Magnetismus als die allgemeine Heilkunde zur Erhaltung des Menschen von Dr. Friedrich Anton Mesmer. Herausgegeben von Dr. Karl Christian Wolfart.*

De studie dezer onderscheidene geschriften leert ons Mesmer's denkbeelden – voor zover zij betrekking hebben op het dierlijk magnetisme – zo volledig mogelijk kennen.

Mesmer's leer komt in het kort hierop neer:

1. Er bestaat een, het Al doordringende en verbindende kracht, een volkomen, bewegelijke stof van niet te vergelijken fijnheid;

2. Alle ziekten ontstaan als gevolg van het feit, dat er zich in het lichaam van de zieke evenwichtsstoringen (van deze kracht) voordoen (onharmonische verdeling van deze kracht over het lichaam);

3. De zieke genezen betekent het verstoorde evenwicht wederom herstellen;

4. Dit herstellen behoort te geschieden door toevoer van die geheimzinnige kracht in het lichaam van de zieke;

5. Deze toevoer geschiede door een arts-magnetiseur, die bekend is met ziekteleer, met de techniek van het magnetiseren alsmede met de wegen, welke hem openstaan, om de stromen dezer stof, waarvan hij aan zijn patiënten moet afgeven, in zich op te nemen en door zich heen te laten stromen, deze te versterken of te verzwakken alvorens ze af te geven;

6. De magnetiseur dient te weten, hoe hij bij de onderscheidene patiënten zijn kracht op de meest doeltreffende wijze moet afgeven.

Wie enigermate bekend is met de denkbeelden der Brahmanen [1]) ziet dadelijk in, dat Mesmer's theorieën verwant zijn aan hun Pranaleer. Sporen der „Wijsheid der Brahmanen" vinden wij terug in de geschriften van Paracelsus en enkele andere natuurfilosofen uit het Renaissance-tijdperk.

Een vraag, welke hier nog gesteld dient te worden, is deze: hoe is Mesmer er toe gekomen hier van magnetisme te spreken?

Het antwoord op deze vraag is niet moeilijk te geven. Er is hier een onjuiste analogie-redenering in het spel, welke resulteert uit het feit, dat Mesmer geen juist begrip had van het wezen van het z.g. minerale magnetisme. Had hij een andere kijk daarop gehad – hij zou hier nimmer van dierlijk magnetisme (in onderscheiding van het minerale magnetisme) gesproken hebben [2]). Op grond van de hier door Mesmer gemaakte fout zitten wij tot op de dag van heden met dit dwaze woord „dierlijk magnetisme" opgescheept en noemen de volgelingen van Mesmer zich heil-magnetiseurs of, kortweg, magnetiseurs.

Reeds in 1775 had Mesmer getracht de meest bekende academiën voor zijn denkbeelden te winnen en haar zijn 27 stellingen doen toekomen, welke als een aankondiging van zijn systeem te beschouwen zijn. Slechts de Berlijnse academie zond hem een antwoord terug – alle overige zwegen. Aan het antwoord van Berlijn had Mesmer echter niets. Men deelde hem daar mede, dat men zich niet wilde

1) Zie Vivekananda: *Raja Yoga.*
2) Zie R. Tischner: *Franz Anton Mesmer*, pag. 105.

inlaten met een zaak, waarvan men vond, dat zij nog op onzekere grondslag rustte.

Mesmer wilde nu door een persoonlijk bezoek aan Parijs trachten de beroemde academie dezer stad voor zijn „ontdekking" te winnen. In 1778 vestigde hij zich aldaar.

„De achttiende eeuw denkt en leeft kosmopolitisch. Nog vormen de geleerden en kunstenaars van Europa gezamenlijk één grote familie, nog is voor de geestelijk levende mens de huidige, geborneerde afsluiting, waaraan de staten zich schuldig maken, niet uitgevonden. De kunstenaar, de geleerde, de musicus van die dagen trekken van de ene residentie naar de andere, zij worden niet door vaderlandse remmen gehinderd, maar gevoelen zich overal thuis, waar zij hun talenten gewaardeerd weten, hun roeping kunnen volgen. Zij zijn vrienden van alle naties, volkeren en vorsten. Daarom betekent het voor Mesmer geen bijzonder besluit om van Wenen naar Parijs te trekken – hij gevoelt er zich dadelijk thuis..." Aldus Stefan Zweig (1931).

Aanvankelijk had Mesmer te Parijs weinig succes, maar na verloop van enkele jaren kwam hier verandering in. Hij wist enkele medici voor zijn methode en denkbeelden te interesseren. Van deze artsen was Charles d'Eslon wel de meest bekende, die hierdoor vele moeilijkheden met de Academie van Wetenschappen kreeg.

Mesmer en d'Eslon streefden er naar door bemiddeling van de hofarts de Lassonne relaties met het hof aan te knopen, en de belangstelling van Maria Antoinette voor zijn genezingen te wekken. Dit gelukte en de regering bood hem een jaargeld aan. Mesmer weigerde echter dit aan te nemen uit vrees dat zijn ontdekking hierdoor in het gedrang zou komen. In die dagen begon er ook een verwijdering tussen Mesmer en d'Eslon te komen. Laatstgenoemde zag er voor zichzelf meer voordeel in wanneer hij zelfstandig als „heilmagnetiseur" begon op te treden. Een breuk met zijn leermeester was het gevolg van deze ontbinding van het compagnonschap.

Inmiddels was de belangstelling voor het mesmerisme in Frankrijk ontwaakt. De zieken begonnen Mesmer toe te stromen – zij onderwierpen zich gaarne aan zijn „magnetische kuren" en hij zag zijn inkomen met de dag stijgen. In onderscheidene winkelramen stond zijn portret uitgestald en de dichter Palissot verheerlijkte hem in zijn gedichten. Vele Parijzenaars schenen door een soort van „mesmeromanie" te zijn aangetast. Wanneer op 16 November 1784 een troep Italiaanse tonelisten het blijspel *Les docteurs modernes* opvoert, waarin de dichter Radet het Mesmerisme tracht te bespotten, ontstaat een geweldig tumult in de schouwburg, voor een deel veroorzaakt door de lakeien der aristocratische beschermers van Mesmer, die hun be-

dienden naar de schouwburg hadden gezonden met het doel het stuk uit te fluiten.

Maar nu greep de Academie van Wetenschappen in en liet een onderzoek instellen naar de waarde van Mesmer's theorieën en methode. Het oordeel van dit wetenschappelijk genootschap was vernietigend en in het jaar 1785 placht men wel op straat het navolgende „chanson" te zingen:

Le magnétisme est aux abois
La faculté, l'Académie
L'ont condamné tout d'une voix
Et même couvert d'infamie.
Après ce jugement, bien sage et bien légal,
Si quelque esprit original
Persiste encore dans son délire,
Il sera permis de lui dire:
Crois au magnétisme... animal!

Voorts verschenen er allerlei spotprenten op Mesmer. Op een daarvan zien wij hem afgebeeld, een langorige ezel magnetiserend.

De Franse Academie heeft zich nadien nog enige malen met het probleem van het mesmerisme moeten inlaten.

Tijdens de Revolutie en onder de regering van Napoleon geraakte de zaak van het mesmerisme op de achtergrond. Mesmer overleed op 5 Maart 1815 in Zwitserland, waar hij zich in 1803 gevestigd had. Met zijn heengaan verdween echter geenszins de belangstelling voor zijn theorieën, al waren deze dan ook, naar het oordeel van vele geleerden uit zijn dagen en uit die daarna, onhoudbaar en onaanvaardbaar te achten.

3. *Het mesmerisme in de 19de eeuw.* In de vorige eeuw hebben de mesmeristen heel wat van zich doen spreken en zij doen dit nog.

Daar was in de eerste plaats een aantal artsen, die de mening waren toegedaan, dat er toch wel enige waarheid school in de theorieën van Mesmer en er derhalve onder bepaalde omstandigheden toe overgingen hun patiënten te mesmeriseren. Justinus Kerner was een van hen. In zijn *Bilderbuch aus meiner Knabenzeit* vertelt hij, dat hij als kind een maagziekte vertoonde. Zijn ouders raadpleegden onderscheidene artsen, maar niemand van hen bleek in staat te zijn hem afdoende te helpen. Ten einde raad zocht men voor het totaal uitgeputte en verzwakte kind raad bij de medicus Gmelin uit Heilbronn, die een vereerder en volgeling van Mesmer was. Door mesmeriseren zou deze arts hem van zijn lichamelijk lijden bevrijd hebben. Later ging Kerner er zelf toe over zijn patiënten te mesmeriseren. Naast Gmelin en Kerner dienen hier de namen van o.m. C. A. F. Kluge, C. W. en F. Hufeland, D. G. Kieser, J. C. Passavant en Nasse genoemd

te worden als die van medici, die op grond van eigen ervaring geneigd waren te erkennen, dat men door mesmeriseren onder bepaalde omstandigheden zieken gunstig kan beïnvloeden.

Er waren echter ook vele leken onder de mesmeristen. Enkele van hen verwierven grote bekendheid. Ik denk hier allereerst aan de gebroeders de Puységur, J. P. F. Deleuze en Jules du Potet.

In ons land ontstond, zoals te verwachten viel, ook belangstelling voor het mesmerisme. Als in 1791 Gijsbert Karel van Hogendorp van zijn arts verneemt, dat te Rotterdam proeven worden genomen met „de nieuwe geneesmethode" sluit hij zich dadelijk bij een groep belangstellenden aan. Later treedt hij zelfs als magnetiseur van zijn echtgenote op. Een en ander verwekte nogal opzien. Van 1814 tot 1818 verschenen te Groningen de *Bijdragen tot den tegenwoordigen staat van het Animalisch magnetisme in ons Vaderland* van de hand van Prof. G. Bakker, Dr. H. Wolthers en Chir. P. Hendriksz. Eerstgenoemde, hoogleraar in de geneeskunde te Groningen, schreef: „Het Magnetismus is ons gebleken een groot vermogen te bezitten, ook tegen zeer zware en overigens nauwlijks of geheel niet geneesbare ziekten. Hieruit volgt nu reeds vanzelf, dat deszelfs aanwending behoedzaamheid vereischt; dewijl elk vermogend geneesmiddel, ten ontijde of op een ongeschikte wijze aangewend, zijn krachten keeren kan tegen de nog overgeblevene gezondheid." Dit bewijst, dat er ook in ons land van de zijde der officiële geneeskundigen belangstelling en waardering voor het mesmerisme bestond.

Dit blijkt ook uit het feit dat de Utrechtse hoogleraar B. F. Suerman in 1816 een redevoering hield *Over het zoogenaamd dierlijk magnetisme, den ouden onbekend* (!), *eerst in onzen tijd ontdekt, dat voorzeker een nieuw licht in de menschelijke physiologie en een heilzaam geneesmiddel in de medische wetenschap zal brengen.*"

In 1826 opperde Dr. F. van der Breggen, hoogleraar in de geneeskunde te Amsterdam, enige *Bedenkingen tegen het dierlijk Magnetisme.* „Er is – aldus deze geneeskundige – in het algemeen aan de waarheid der dierlijk magnetische verschijnselen niet te twijfelen. Het moge onmogelijk zijn, te willen bepalen, wat hier werkt, en hoe het werkt, de waarnemingen zijn niet te ontkennen."

Evenals elders begonnen ook in ons land niet-geneeskundigen kennis te nemen van de geschriften der mesmeristen en zieken te behandelen. Ik noemde in dit verband reeds Gijsbert Karel van Hogendorp. In 1828 verscheen te Rotterdam een Nederlandse vertaling van Deleuze's *Instruction pratique sur le magnétisme animal* onder de titel *Praktisch onderrigt nopens het Dierlijk Magnetismus.* B. J. Meyer, magnetiseur te Rotterdam, voorzag de vertaling van een voorrede waarin deze mesmerist ons vertelt, dat hij „het Magnetismus en Somnambulismus als een weldadig geschenk der Voorzienigheid" be-

schouwt, „bijzonder bestemd voor ongelukkige lijders en lijderessen, voor welker kwalen de gewone geneeskunde ontoereikend is, en aan welke door deze geene leniging, veelmin bevrijding van hunne smarten, kan worden aangebragt. Dezulken zal hetzelve meestal volkomen genezen."

Hij vertelt ons verder dat „diegenen, die zelve gemagnetiseerd worden zelden middelen van eenig aanbelang gebruiken; makende alleen het Magnetismus en het gemagnetiseerde water het beste geneesmiddel voor hen uit. Overigens is het met het Magnetismus, als in andere vakken: er wordt zekere handigheid toe vereischt, en men moet eerst leerling wezen, om daarna meester te kunnen worden. Menigvuldige oefening doet ons die handigheid verkrijgen; maar desniettemin moet daarbij ook een zekere natuurkracht werkzaam zijn, die ieder mensch, de eene slechts in meer-, de ander in minderen graad, zelfs buiten zijn weten, bezit. Deze natuurkracht is verborgen in eene buitengemeen fijne vloeistof, en ook deze vloeistof is onzigtbaar, behalve in een enkel geval... waarin men die vloeistof uit de toppen van den duim en de vingers kan ontwaren. Zelfs onze adem heeft eene eigendommelijke geneeskracht, waarvan de ernstige wil de bestuurder is..."

Zelf schreef Meyer ook enkele verhandelingen over het magnetisme. Zo verschenen in 1824 te Rotterdam zijn *Merkwaardige Waarnemingen*. In 1814 was in den Haag van de hand van A. Beeler *Het dierlijk magnetismus beknopt in deszelfs verschijnselen en manier van aanwending voorgesteld* verschenen.

In Schermerhorn woonde in die dagen de magnetiseur Wessel van der Lee. Hij was te Enkhuizen geboren en eigenlijk grutter van beroep. Hij gaf voor allerlei ziekten door magnetiseren te kunnen genezen en vond zoveel geloof, dat men van allerlei plaatsen naar Schermerhorn kwam om door hem behandeld te worden. De kastelein der dorpsherberg gaf volgkaartjes uit aan 's mans bezoekers en voer er ook wel bij. Ook elders hield hij zitting. Op 15 Dec. 1820 werd hij, wegens ongeoorloofde uitoefening der geneeskunst, door de rechtbank te Leeuwarden tot Fl. 25.— boete en de kosten van het geding veroordeeld. Toen v.d. Lee ook te Delft zijn kunst begon te vertonen (terwijl, zoals wij zagen, te Rotterdam Meyer werkzaam was) richtte de provinciale commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht te 's-Gravenhage zich op 5 Februari 1822 tot de minister van binnenlandse zaken, met verzoek te willen verordenen, „dat geen magnetische of andere kuren hoegenaamd, die eene geneeskundige strekking hebben, door welker gebruik gevaarlijke gevolgen ontstaan en de gezondheid der ingezetenen niet zelden in gevaar gebracht en de maatschappelijke en geneeskundige orde gestoord of gebroken worden, geoorloofd zijn aan geëxamineerde en gepromoveerde per-

sonen, en dat intusschen aan gemelden van der Lee en Meyer derzelver ongeoorloofde praktijk, met den meesten spoed, door den bevoegden regter verboden en zij onder eene strikte surveillance gesteld worde."

Evenals Meyer had ook van der Lee een aantal dankbare patiënten. Een van hen schreef bij zijn portret:

Dit 's Van der Lee, wiens naam en roem, zoo vaak verdonkerd,
Gelijk de middagzon in vollen luister flonkert.
Door 't dankbaar hart van elk, wiens leed hij heeft verligt,
Wordt hem, trots allen nijd, een eerzuil opgerigt.

Tegenstanders, benijders en teleurgestelden lieten zich echter anders over van der Lee uit. Zo verscheen er een spotlied op hem eindigende met het navolgende couplet:

Zift liever Erwten voor de kost,
Sta als een Grutter op je post,
Dat zal U beter voegen (bis).
Want zoo blijft gij met uw Magneet,
En al de kunsten die gij deed,
Een praatje voor de Kroegen (bis).

Zoals ik in mijn boek over *Het Spiritisme* heb aangetoond, zijn de mesmeristen tot op zekere hoogte te beschouwen als de voorlopers der aanhangers der spiritistische beweging van 1848. Na 1848 zien wij vele spiritisten het mesmerisme beoefenen en de belangstelling voor het mesmerisme gaande houden. Het is derhalve zeer begrijpelijk, dat wij na 1850 wederom onderscheidene publicaties over het mesmerisme in ons land (en ook daar buiten) zien verschijnen. Siemelink, A. Hoek, J. Revius, H. G. Becht en M. S. Polak deden geschriften over mesmerisme, somnambulisme en spiritisme verschijnen. Later werd mevr. E. van Calcar, naast een propagandiste voor het spiritisme, een pleitbezorgster voor het mesmerisme, zoals ons uit haar tijdschrift *Op de Grenzen van twee Werelden* (1877–1905) blijken moge. En wanneer wij de onderscheidene jaargangen van het spiritistisch tijdschrift *Het Toekomstig Leven* (1897–1940) doorlezen, dan blijkt ons dat ook de eerste redacteuren van dit tijdschrift (J. S. Göbel en H. N. de Fremery), evenals de latere, alsmede onderscheidene medewerkers (Jhr. Mr. R. O. van Holthe tot Echten) er aan voorstanders van het magnetiseren waren. Tientallen jaren lang is in ons land de beoefening van het magnetiseren gekoppeld geweest aan de beoefening van het spiritisme. L. Groeneweg [1]), de in het begin van dit jaar overleden oprichter en voorzitter van de „Vereniging voor Psychisch Onderzoek en Toegepast Magnetisme" (1916–

1) Zie *Tijdschrift voor Parapsychologie*, X, pag. 43.

1940) zocht hier een einde aan te maken. Zijn opvattingen omtrent het wezen en de praktijk van het z.g. magnetiseren verschilden echter hier en daar opmerkelijk van die der oorspronkelijke magnetiseurs.

Een belangrijke figuur voor het mesmerisme is ook A. J. Riko geweest, van wiens hand het *Handboek ter beoefening van het magnetisme en aanverwante vakken* verscheen. In 1922 verscheen het weinig critische boek *Magnetisme en Occultisme* van de hand van de medica Lize Deutmann, waarin deze zich als een voorstandster van de magnetische geneeswijze doet kennen.

Mesmer had, zoals wij zagen, geleerd dat het fluïde een kosmische kracht is. In de loop der jaren zijn onderscheidene zijner volgelingen daar anders over gaan denken en won de overtuiging veld, dat wij hier eerder van een psychofysische emanatie dienen te spreken. Daarmede trad de persoonlijkheid van de magnetiseur meer op de voorgrond en kreeg deze kracht een meer persoonlijk karakter.

In de tweede helft der vorige eeuw zien wij in de Verenigde Staten een geestelijke stroming ontstaan welke wij kennen onder de naam van de „New Thought"-beweging [1]). Tot de „propagandisten" van deze geestelijke stroming behoorden o.a. Prentice Mulford en Ralph W. Trine. In hun geschriften, waarin zij het bestaansrecht van het optimisme zochten te verdedigen en elk mens de kans om in het leven te slagen „voorspiegelden", hebben zij bijgedragen tot het wekken van belangstelling voor de z.g. „mind cures" (behandeling van ziekten op „geestelijke" grondslag) en daarmede tot het ontstaan van een school van „magnetiseurs" die, zonder nu bepaald het fluïdegeloof te verwerpen, zichzelf voor alles als geestelijke genezers (persuasie en suggestie) beschouwen. In ons land is het vooral de hiervoor reeds genoemde heer L. Groeneweg geweest, die voor deze richting geijverd heeft en een methode voorstond, welke eensdeels aan die der magnetiseurs (psychofysische emanatie) en anderdeels aan die der psychoanalytici herinnert.

III. HET FLUÏDE-GELOOF

> „Was ist das Ergebnis? Zweifel – Zweifel auf der ganzen Linie..."
> „Was ist die Wahrheit? Die Beantwortung dieser Frage ist nicht einfach, denn diese Untersuchungen gehören technisch zu den schwierigsten, und Täuschungen verschiedenster Art bilden auch hier eine ständige Gefahr". F. Moser.

Pogingen, om het bestaan van het z.g. (dierlijk-magnetische) fluïde aan te tonen zijn, sinds Mesmer's optreden, bij herhaling aangewend, maar zij hebben tot op heden weinig succes gehad.

1) Zie M. C. van Mourik Broekman: *Geestelijke stromingen in het Christelijk Cultuurbeeld*, pag. 153.

Bij de pogingen om het bestaan van het fluïde aan te tonen kan men, zoals uit het navolgende blijken moge, een viertal methoden toepassen.

A. DE SUBJECTIEVE METHODE

1. *Reichenbach's Od-leer.* In het citaat uit de voorrede van Meyer voor Deleuze's boek wordt gesproken van een persoon, die „de vloeistof uit de toppen van de duim en de vingers" kon zien „stromen". Wij treffen dergelijke beweringen bij herhaling in de publicaties der mesmeristen aan, en zij leiden onze gedachten naar de geschriften van C. v. Reichenbach, waarvan de *Odisch-magnetische Briefe* en *Der sensitive Mensch* wel de meest bekende zijn.

Von Reichenbach werd in 1788 te Stuttgart geboren. Hij studeerde wijsbegeerte, doch bewoog zich mede op de gebieden der politiek en der scheikunde. Als ontdekker van de paraffine en het creosoot wist hij zich als scheikundige een naam te verwerven.

Omstreeks 1840 begon hij belang te stellen in electrische en magnetische verschijnselen en ook studie te maken van het mesmerisme. Hij had opgemerkt dat er personen zijn, die het in een vertrek, waar vele mensen aanwezig zijn, bijna niet uit kunnen houden; die in een kerk alle moeite doen om een hoekplaats te bemachtigen; die het niet kunnen verdragen dat iemand achter hen blijft staan. Hij noemde dergelijke mensen „sensitieven". Wanneer dergelijke sensitieven enige uren lang in een volkomen donker vertrek zitten, beginnen zij, volgens hem, alle daarin zich bevindende voorwerpen lichtend te zien. De onderzoeker geeft ons in zijn geschriften onderscheidene bijzonderheden over deze lichtverschijnselen, gebaseerd op de uitspraken zijner proefpersonen. Zij vertelden hem o.m. dat zij zagen, dat de rechterhand van een mens een blauwachtig licht afgeeft, terwijl de linker geelrood schijnt en dat dit verschijnsel zich geenszins tot de handen beperkte.

Reichenbach noemde de door zijn sensitieven beschreven „emanatie" Od. Dit woord is afgeleid van het oud-Germaanse woord Wodan, waarmede de „alles doordringende kracht" wordt aangeduid. In de onderscheidene idiomen verandert het in Wuodin, Odan, Odin. Od is derhalve het woord voor een alles doordringende en doorstromende kracht [1]).

Mesmer, aldus v. Reichenbach, hield het Od voor magnetisme en noemde het dierlijk magnetisme. „De termen Od en Mesmerisme zullen elkaar niet in de weg staan. De ene behoort tot het gebied der fysica en duidt een wereldkracht aan; de andere geldt een speciale aanwending van deze kracht in de geneeskunde".

1) Onze gedachten gaan hier uit naar het Prana-begrip der Brahmanen. Zie Vivekânanda: *Raja Yoga.*

Ofschoon v. Reichenbach van mening was, „dat van de twintig patiënten welke er genezen zijn, negentien vanzelf of ondanks de arts wederom op de been komen" en de ervaring hem geleerd had, dat vele magnetiseurs geneigd waren zichzelf te overschatten, zo hoopte hij nochtans dat de tijd aanstaande was, waarin een einde gemaakt kon worden aan de beunhazerij op het gebied van het dierlijk magnetisme, en een grondige kennis van het Od de artsen in de gelegenheid zou stellen dit tot heil der lijdende mensheid aan te wenden.

Reichenbach's proeven, die de critische onderzoeker over het algemeen niet kunnen bevredigen en waarop dan ook door verschillende auteurs critiek is geleverd, zijn in de loop der jaren door enkele onderzoekers nagedaan. Toen in 1882 de Society for Psychical Research werd opgericht, stelde zij zich, blijkens haar programma, ook tot taak te komen tot „een critische herziening van Reichenbach's proeven met bijzonder georganiseerde mensen, „sensitieven" genoemd". In 1883 werd het eerste rapport van het „Reichenbach-Committee" gepubliceerd. In een nauwkeurig en herhaald onderzoek met 45 proefpersonen van beiderlei kunne (leeftijden tussen 16 en 60 jaar) bleek, dat drie van hen (die geheel onbekend geweest zouden zijn met de geschriften van v. Reichenbach) in staat waren in een volkomen verduisterd vertrek lichtverschijnselen van een electromagneet waar te nemen.

In Frankrijk was A. de Rochas een dergenen, die zich met dit probleem bezighield. Een zijner proefpersonen, Albert L., nam waar dat (voor hem) de rechterkant van een mens een blauwe gloed heeft, de linkerzijde een rode. Vooral de ogen, oren en neusvleugels zag hij duidelijk getint en des te meer naar mate de mens krachtiger was. Uit de N-pool van een magneet zag hij een blauwachtig licht stralen, evenals uit de + pool van een galvanisch element. Een reeks proeven door de Rochas met deze proefpersoon ingesteld zou aan het licht gebracht hebben, dat althans zijn beweringen inzake electromagneten niet geheel op rekening zijner fantasie gesteld konden worden.

In ons land werden dergelijke proeven in 1907 genomen door Floris Jansen. Hij onderzocht 54 mannen en 29 vrouwen, die de leeftijd van 18 jaar reeds hadden bereikt – zijn oudste proefpersoon was 60 jaar oud. „Opvallend vaak zijn zij, die kwamen met het vooroordeel zeker niets te zullen waarnemen, gebleken tot de beste waarnemers te behoren". Van de 83 door hem onderzochte personen was het minstens aan 13 mogelijk de perioden, waarin de electromagneet van week massief ijzer door een stroom [1]) werd doorlopen,

1) De electrische stroom tot opwekking van het magnetisme kon geleverd worden door een elementenbatterij van 36 cellen, een gelijkstroomdynamo (36 lamellen, 1400 toeren per minuut) of een sinusoïdale-wisselstroomtransformator (50 perioden per seconde), terwijl de stroomsterkte tussen 0 en 40 Ampère gekozen kon worden. De weerstand der magneetbewikkeling was 0.015 Ohm.

juist aan te geven. Zij gaven hierbij aan door een visuele indruk geleid te worden. Het is, volgens de onderzoeker, niet waarschijnlijk te achten, dat auditieve indrukken een belangrijke rol bij dit onderzoek hebben gespeeld [1]).

Met nadruk wijst Jansen er op, dat dit onderzoek voorlopig nog slechts een relatieve waarde heeft en dat hij beginnen moest met zich in grote trekken te oriënteren. Geldgebrek is helaas oorzaak geweest, dat hij dit onderzoek niet heeft kunnen voortzetten.

In 1923, bij gelegenheid van het tweede internationale congres voor parapsychologie, wees Barrett nogeens op de wenselijkheid om dergelijke onderzoekingen voort te zetten. Vijftien jaar later, in Februari 1938, treffen wij in de *Proceedings* der S.P.R. een artikel aan van de hand van de bekende Engelse natuurkundige Lord Robert Rayleigh (zoon van de beroemde fysicus J. W. S. Rayleigh) over *The Question of Lights supposed to have been observed near the Poles of a Magnet.* Rayleigh stelde een uiterst gevoelige fotografische plaat honderd en vijftig dagen lang bloot aan de inwerking van een sterk magnetisch veld, maar kon na verloop van die tijd geen spoor van inwerking op deze plaat bespeuren. De uitkomsten van dit onderzoek hebben, naar veler mening, eens en voor altijd aangetoond, dat bij de proefpersonen van v. Reichenbach, Barrett, de Rochas en Jansen, die beweerden in staat te zijn lichtverschijnselen rond magnetische polen te kunnen zien, geen sprake kan zijn van „overgevoeligheid" (hyperaesthesie) van het gezichtszintuig. Indien er bij deze proefpersonen werkelijk sprake ware van normale of abnormale (hyperaesthesie) waarneming, dan zou men hebben mogen verwachten, dat de gevoelige plaat dit zou hebben uitgewezen. Het feit dat Rayleigh's onderzoek negatieve resultaten opleverde kan hoogstens doen vermoeden, dat deze proefpersonen deze licntverschijnselen op paranormale wijze waarnamen.

2. *Aura-ziener*s. Van onderscheidene heiligen wordt ons bericht, dat men een lichtende uitstraling bij hen zou hebben waargenomen. Zo lezen wij b.v. bij Görres dat toen de H. Bernardinus in de Maartenskerk te Sienna predikte, hij voor alle aanwezigen lichtend werd. Het feit, dat men op schilderijen heiligen en martelaren in de regel met een z.g. aureool om het hoofd vindt afgebeeld wijst er wel op, dat dit geval geenszins op zichzelf staat en dat men iets dergelijks bij vele godvruchtige lieden zegt te hebben waargenomen, hetgeen ons ten overvloede uit de literatuur blijkt.

Sommige auteurs hebben in de vele verhalen welke er, blijkens de geschriften over de Christelijke mystiek, in omloop zijn over

1) „Hoewel de reeds verkregen resultaten... tonen, dat de bij de sluiting van de stroom in de magneet hoorbare tik in bijna alle gevallen niet van invloed op de waarnemingen kan zijn, wordt het horen daarvan nog bemoeilijkt door een luid tikken van de metronoom" (Jansen).

lichtverschijnselen bij heiligen e.d. [1]), op zijn minst een argument ten gunste van Reichenbach's Od-leer gemeend te mogen zien. Mattiesen wijst er in zijn werk over *Der jenseitige Mensch* op, dat beweringen, zoals Reichenbach deze uit de mond zijner sensitieven optekende, reeds eeuwen geleden gedaan werden. De somnambulen ten tijde van Mesmer en zijn leerlingen droegen er in belangrijke mate toe bij, het geloof in de juistheid dezer beweringen te versterken. „Aber erst Reichenbachs Untersuchungen über das „Od" und den „sensitiven Menschen" stellten sie in einen Zusammenhang zahlreicher, sich gegenseitig ergänzender Beobachtungen und Versuche".

Omstreeks het jaar 1908 werd de aandacht van de Engelse onderzoeker Walter J. Kilner op het probleem der menselijke uitstraling gevestigd. Het verlangen kwam in hem op het daarheen te leiden, dat elk normaal mens de menselijke uitstraling (aura) zou kunnen zien en zich geheel onafhankelijk te maken van sensitieven en helderzienden. Verschillende overwegingen leidden hem er toe glazen schermen te kleuren met behulp van een dicyanineoplossing. Keek hij door dit scherm een ogenblik naar de zon (beter nog: naar het uitspansel), dan bleek daarna dat zijn gezichtszintuig voldoende gesensibiliseerd was om de menselijke aura te kunnen waarnemen. Voortgezet onderzoek leerde Kilner, dat niet alleen hij, maar ook vele andere personen, met aldus gesensibiliseerde ogen, in staat waren om aura's te zien.

Veel genoegen heeft Kilner van zijn „ontdekking" niet beleefd, daar hij van meer dan één zijde hierover werd aangevallen. Wij weten thans, dat Kilner's beweringen de toets ener wetenschappelijke critiek niet hebben kunnen doorstaan en dat hij, naar alle waarschijnlijkheid, nabeelden voor aura's heeft aangezien [2]).

Maar al moge Kilner's opzet om de menselijke aura voor een ieder zichtbaar te maken dan ook mislukt zijn, een aantal personen blijkt ook thans nog, evenals in de dagen van Mesmer en Reichenbach, te beweren dat zij, op paranormale wijze, in staat zijn de menselijke uitstraling (aura) waar te nemen, gelijk ons uit onderscheidene publicaties blijkt.

1) Het spreekt wel vanzelf dat een aantal dezer verhalen geen vertrouwen verdient en legendarisch is.

2) Volgens de Engelse fysioloog D. E. Fraser-Harris moeten wij de „aureool- of franjeachtige uitstraling" beschouwen als een complementair nabeeld, dat op het netvlies verschijnt, nadat men een ogenblik gestaard heeft op b.v. een gele schijf tegen een witte achtergrond. Een of twee seconden nadat de schijf is weggenomen, ziet men op de plaats van de gele schijf een blauwe (negatief of complementair nabeeld).

Op dezelfde wijze verklaart hij de aura-achtige beelden van een hand, die een hem bekende occultist verklaarde te zien, nadat hij zijn handen op een bepaalde wijze met uitgespreide vingers voor zich had gehouden. Hetzelfde resultaat is, volgens hem, te verkrijgen met bleekkleurige vingers van karton gemaakt.

De onderzoeker deelt ook mede dat hij een mooie aura heeft gezien rond een opgezette kat, na opvolging der door Kilner gegeven voorschriften!

In het *Tijdschr. v. Parapsychologie* (IX) is een opmerkelijke verhandeling verschenen van de hand van de mij persoonlijk zeer goed bekende Dr Gerda Walther[1]) over *De intropsychische zijde van parapsychologische verschijnselen*, waarin de schrijfster veel aandacht heeft geschonken aan het aura-zien. Zij wijst er op, dat dit verschijnsel reeds lang voor Mesmer en Reichenbach bekend was en dat sedert het laatst der vorige eeuw vooral de theosofen (Besant, Leadbeater) en de anthroposofen (Steiner) veel aandacht aan dit verschijnsel hebben geschonken. Haar eigen belangstelling dateert van omstreeks 1915, toen zij (zij was toen ongeveer 18 jaar oud) „voor de eerste maal bewust een aura zag", zonder dat zij er zich op dat ogenblik rekenschap van vermocht te geven, dat hetgeen zij zag een „aura" was. Dat kwam eerst later, toen zij over het onderwerp een en ander gelezen had.

„Ik wil – aldus Dr Walther – op grond van mijn zelfwaarnemingen trachten nader te bepalen, wat men eigenlijk voor zich heeft, wanneer men een aura „ziet".

In de eerste plaats schijnt de aura zich steeds om de mens, bij wie zij behoort, heen te bevinden. Zij schijnt één ondeelbaar geheel met zijn fysische (optische) verschijning te vormen... Bij het betreden van het vegetarisch restaurant „Freya" in München bemerkte ik plotseling een zeer mooie, intensieve, blauwe aura, welke het gehele vertrek scheen te doordringen. Ik trachtte na te gaan, van wie deze aura uitging en ontdekte eerst nu een mij volkomen onbekende Indiër, bij wie deze aura behoorde. Geruime tijd daarna „zag" ik, bij het betreden van het restaurant, wederom deze zelfde aura. Mijn ogen zochten thans naar de Indiër, die ik dan ook vond – hier was dus het zien van de aura voorafgegaan aan het zien van de mens, bij wie deze aura behoorde. Dergelijke ervaringen heb ik meer gehad. Evenzo verdwijnt bij het sluiten der ogen wel het zien van een mens, maar niet het wezenlijke („leibhaftige") bemerken of „zien" van zijn aura. *Het zien van de aura is dus wel een ander zien dan het zien* (*met behulp van de ogen*) *van het lichaam*. Tussen beide vormen van zien bestaat een *wezensverschil*..."

Na er op gewezen te hebben, dat het echte aura-zien fenomenologisch verschilt van het zien van een nabeeld, vervolgt de schrijfster:

1) De schrijfster is een der weinigen onder de parapsychologen die zelf ook enigermate paranormaal begaafd is. Daarbij komt, dat zij een goede, in de kunst der introspectie bedreven, fenomenologe is, zodat hetgeen zij ons over haar waarnemingen weet te berichten, geenszins van belang ontbloot geacht moet worden en onze aandacht verdient.

„Men heeft ook wel gemeend, dat de kleuren, welke de aura vertoont, overeenkomen met de kleuren, welke wij met behulp van onze normale zintuigen kunnen waarnemen. Zij zouden slechts „dunner" en „ijler" zijn dan deze. Het komt mij voor, dat al dergelijke beweringen niet woordelijk mogen worden genomen. Wij hebben hier slechts met aanduidingen te maken, met analogieën. Men heeft mij gevraagd of een mens, die b.v. een blauwe aura heeft, daar nu voor ons staat als iemand die blauw geverfd is, of als iemand die zich in een blauwe sluier gehuld heeft, door een blauwe damp omgeven is of door blauw licht van een schijnwerper beschenen wordt. Al dergelijke analogieën zijn slechts vergelijkingen, aanduidingen voor hen, die niet zelf de aura kunnen zien. Zij hebben hun nut als hulpvoorstellingen, zij kunnen ons het verschijnsel enigermate voorstelbaar maken. Men dient er zich echter wel bewust van te zijn, dat zij feitelijk onjuist zijn en dat zij ons er toe kunnen leiden foutieve theorieën op te stellen, indien wij dergelijke uitspraken woordelijk nemen..."

Van belang is het feit, dat de schrijfster, die een aantal malen opmerkelijke spontane telepathische ervaringen heeft gehad, op grond dezer ervaringen tot de overtuiging is gekomen, dat de aura een belangrijke rol speelt in het proces der „Persönlichkeitserweiterung um das Du" (zo noemt J. Marcinowski de telepathie).

Dr Walther twijfelt er – zowel op grond van eigen als van anderer [1]) ervaringen, die zij aan haar eigen ervaringen toetste en daarmede vergeleek – niet aan of „de aura, met al haar schakeringen, is iets dat werkelijk op zich zelf („originär") gegeven is, kan dit althans zijn, dus iets waarvan Husserl zegt, dat het een „Urphänomen" is, dat is iets wat niet van de andere dingen welke ons gegeven zijn kan worden afgeleid, niet daarop teruggebracht kan worden..."

1) Zie Phoebe Payne: *Sluimerende vermogens in de mens*

In dit opmerkelijke geschrift deelt de schrijfster (de echtgenote van een Engelse medicus die, volgens betrouwbare berichtgevers door een opmerkelijke paragnostische begaafdheid – waarvan zij reeds in haar kinderjaren blijk gegeven zou hebben – van zich heeft doen spreken) een en ander mede met betrekking tot haar ervaringen als „aura-zienster".

Volgens haar zeggen zou zij reeds als kind „aura's" om planten, dieren en mensen heen „gezien" hebben. „Mijn schooljaren", zo schrijft zij, „waren één nachtmerrie door het voortdurend waarnemen van alle stemmingen, zowel van de onderwijzers en leraren, als van de kinderen, die op mij afkwamen als één reeks van aanvallen in vorm en kleur".

Op haar vier en twintigste jaar werd zij er zich plotseling van bewust dat niet iedereen, gelijk zij, „helderziende" was. Dit werd voor haar aanleiding om de „vermogens", (waaronder dat van het „aura-zien"), welke zich reeds zo vroeg bij haar geopenbaard hadden, aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Enkele personen hebben er naar gestreefd de aura's, welke zij „om" een aantal mensen heen gezien zeggen te hebben, te tekenen of te schilderen. Tot hen behoren Eduard Reimpell [1]) en A. de Winter.

De mij sinds jaren persoonlijk bekende schilder A. de Winter heeft mij bij herhaling verteld over de „aura's", waardoor voor hem de personen, met wie hij in aanraking komt, omgeven zijn en mij daarbij menigmaal de schilderijen getoond, die hij naar aanleiding van dit „aura-zien" gemaakt heeft.

Evenals mevr. Payne e.a. beweert ook de heer de Winter dat hij van zijn jeugd af „kleuren" („aura's") bij (om) zijn bezoekers heen „gezien" heeft en dat deze „kleuren" hem vermogen in te lichten met betrekking tot het karakter dezer personen. „Jarenlang", aldus de heer de Winter, „heb ik, dank zij dit bij de mensen waargenomen kleurenspel, hen grondig vermogen te doorzien."

De heer de Winter onderscheidt een drietal „grondkleuren" t.w. geel, rood en blauw. *Geel*, aldus mijn berichtgever, „de helderste kleur na wit, duidt op zuiver intellect, wijsheid enz. *Rood* duidt op impulsiviteit, initiatief, actie, vitaliteit (van het dierlijke af tot aan de edelste krachtsontplooiing toe). *Blauw* spreekt mij van diepte vol geheimen die aantrekt en uitnodigt om er in te „verzinken". Daarom hebben toegewijde naturen veel blauw in hun aura. Bij heel sterke naturen zie ik het harde staal-blauw.

Zelden zie ik pure kleuren. Meestal zijn het nuanceringen van deze kleuren. Dit betekent, dat de eigenschappen, welke door de kleuren worden aangegeven, in meerdere dan wel in mindere mate aanwezig zijn.

Heldere, duidelijke kleuren duiden op een positief bezit van de eigenschappen, welke zij „symboliseren". Troebele en vage kleuren duiden op lagere eigenschappen, op aarzeling, onzekerheid en onbetrouwbaarheid. Zo wijst b.v. *oranje* (geel en rood) in zijn stralende schoonheid op een samengaan van klaar inzicht met initiatief, hetgeen meer is dan „impulsiviteit". Zie ik zo'n kleur in de aura, dan trek ik de conclusie, dat zelfbewustzijn, wilskracht en inzicht aanwezig zijn. Is deze stralende kleur ietwat troebel, dan geeft dit mij aanleiding om van cynisme en zelfoverschatting te spreken. Maar dan overheerst (niet helder) geel het rood. Is daarentegen (troebel) rood het sterkst in de aura vertegenwoordigd, dan duidt dit voor mij op verwaandheid,

1) Zie G. Zeller: *Der Hamburger Charakterologe und Hellseher Eduard Reimpell*; E. Reimpell: *Die Phänomene von Eduard Reimpell und Carla Reimpell*; G. Anschütz: *Das Farbe-Ton-Problem im psychischen Gesamtbereich.*

zelfingenomenheid, leugenachtigheid (op het streven om zichzelf een schijn van belangrijkheid te geven).

Ge zult begrijpen, dat het aantal nuanceringen legio is. Bovendien worden deze nuanceringen nog door andere kleuren beïnvloed.

Groen (geel en blauw) is in zijn helderste nuances een samengaan van volkomen, goddelijk universeel inzicht met de overgave, die het blauw als eigenaardige diepte-kleur symboliseert. Dit pure, tere groen komt zo goed als nooit voor in het practische leven. Ik heb het slechts een enkele maal opgemerkt bij een kloosterling. Ik vermoed dat het voorkomt bij echte mystici, maar daar ben ik nooit mee in aanraking gekomen..."

Behalve „aura's" zegt de heer de Winter ook „gedachte-vormen" [1]) te hebben waargenomen bij personen, met wie hij in aanraking kwam. Ofschoon volgens hem (die ook deze „gedachte-vormen" in tekening heeft gebracht) deze „elementalen" op „aura's" gelijken en daarmede een zekere mate van verwantschap vertonen, heeft hij, volgens zijn zeggen, beide groepen van „gegevenheden" van elkaar weten te onderscheiden.

Een door mij ingesteld onderzoek bracht aan het licht, dat ook het verschijnsel van het z.g. gekleurd horen zich bij de heer de Winter voordoet [2]). Evenals Reimpell heeft ook hij zijn „photisma's" met behulp van kleurkrijt getekend.

„Bij het luisteren naar de klank van trombones, horens en trompetten", aldus de heer de Winter, „zie ik kleuren welke variëren van rood over oranje naar geel in allerlei nuances. De kleuren van hobo's, klarinetten en fluiten variëren van donker bruin, groenachtig tot licht geel-bruin. Cello's geven kleuren te zien welke variëren van rood of bruin-violet tot blauw en purper; violen van zilvergrijs tot de ijlste nuances van violettig grijs..."

3. *Aura en Od.* De ervaring leerde mij dat een aantal personen de neiging vertoont om in de „waarnemingen" van personen als Reimpell, de Winter e.d. een bevestiging te zien van datgene wat door Reichenbach in zijn beschouwingen over het „Od" naar voren

1) Volgens theosofische schrijvers is de „elementale kernstof" die ons, volgens hen, aan alle kanten omringt in haar talloze verscheidenheden buitengemeen vatbaar voor de invloed der menselijke gedachte en zou reeds de louter toevallige, afdwalende gedachte in staat zijn werking op haar uit te oefenen.

Ofschoon de ervaring, in de loop van vele jaren bij onderscheidene „helderzienden" opgedaan, mij geleerd heeft dat er „kernen van waarheid" in een aantal door theosofen gedane beweringen schuilen en ik geneigd ben aan een aantal hunner beweringen een heuristische waarde toe te kennen, zo ben ik nochtans van mening dat wij voorlopig het onderwerp gedachte-beelden (en hetgeen daarmede samenhangt) buiten bespreking moeten laten, daar het onderzoek dezer verschijnselen buiten het bereik der parapsychologie valt.

2) Zie W. H. C. Tenhaeff: *Over z.g. gekleurd horen en daaraan verwante verschijnselen.*

is gebracht en zich op grond van deze „waarnemingen" gesterkt gevoelt in hun geloof in het bestaan ener „uitstraling" (waaraan door de „magnetiseurs" een geneeskrachtige werking wordt toegekend).

Ofschoon ik de mogelijkheid niet ontken, dat de door Reimpell en de Winter „geziene" en getekende aura's (om ons hier daartoe te beperken) inderdaad als „astrale gegevenheden" dienen te worden aangemerkt, zo ben ik er nochtans geenszins zeker van, dat zij dit inderdaad zijn daar, zoals uit het navolgende blijken moge, een meer voor de hand liggende visie op hun „aura-zien" mogelijk is.

In het *Zeitschr. f. Parapsychologie* (1928, pag. 569) bericht Dr J. Marcinowski ons over zijn onderzoekingen met mevr. A. Klette, die hij ons beschrijft als een „hochgebildete Frau von vornehmer Denkart".

Mevr. Klette is een psychoscopiste (intuïtieve grafologie [1])). Evenals Raphael Schermann [2]) bedient ook zij zich bij voorkeur van handschriften als inductor. Haar belangstelling gaat bovenal uit naar het karakter en het lot van de persoon, wiens handschrift men haar als inductor heeft gegeven, en zij blijkt in staat te zijn „mit einer unheimlich zutreffenden Schärfe" een karakterbeeld van de schrijver te geven. „*Was Frau Klette dabei sieht, ist namentlich im Anfang nicht in gewöhnliche Bilder und logische Wortfolgen gekleidet, sondern zunächst drängen sich ihr mystische Symbolformen auf, die noch erst einer gleichsam bewussteren Auslegearbeit bedürfen, um die geschauten Zustandsbilder ins Vorstellungsgemässe übersetzen zu können*".

Overwegend komen bij haar mathematische vormen („gleichsam Ursymbole") voor; daarnaast echter ook andere [3]).

Het komt mij voor, dat het door mij gecursiveerde citaat ons de weg wijst bij het zoeken naar een redelijke verklaring van een aantal der bij Reimpell en de Winter geconstateerde verschijnselen, met name het aura-zien. Dit moge uit het navolgende blijken.

In zijn „Farbenlehre" heeft Goethe gezocht te bewijzen, dat kleurindrukken een zeer bepaalde uitwerking op het organisme hebben en dat zij in staat zijn om bijzondere gemoedsstemmingen op te wekken.

Dr J. A. Bierens de Haan constateerde, dat witte muizen de activerende invloed van rood licht ondergingen en dat blauw licht de activiteit deed verminderen. Dr F. W. Zeylmans van Emmichoven

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 177.

2) Zie O. Fischer: *Experimente mit Raphael Schermann.*

3) In het bijzonder de driehoek speelt bij haar een rol als „Persönlichkeitsausdruck". Dr. A. J. Resink maakt melding van een vrouw, die lijdende was aan nerveuze asthma en die „de mensen van kind af onderscheidde in driehoeks- en vijfhoeksmensen en haar asthma als een disharmonie tussen de driehoek en de vijfhoek opvatte. Naar de omschrijving van deze curieuze terminologie bleek, dat zij onder vijfhoeksmensen sterk geëxtraverteerde gevoelsmensen en onder driehoeksmensen geïntroverteerde denkmensen begreep."

stelde vast, dat kleuren van invloed zijn op het psychisch tempo van proefpersonen. Andere onderzoekers vonden resultaten welke in dezelfde richting wijzen.

Volgens sommigen zou men nu niet alleen met behulp van kleuren zekere gemoedsstemmingen kunnen verwekken, maar wij zouden ook in staat zijn met behulp van kleuren onze gevoelens te openbaren („symboliseren"). Mogen wij zekere anthroposofische schrijvers geloven dan zou, b.v., donkerblauw niet alleen deprimerend werken, maar zou ook de melancholische mens er onder bepaalde omstandigheden toe komen zijn gemoedstoestand met behulp van de kleur donkerblauw te „symboliseren". Dat wij hier niet met een bewering te doen hebben welke zo maar uit de lucht gegrepen is, bewijst, volgens de anthroposofen, de ervaring met kinderen opgedaan, welke in de gelegenheid gesteld werden te „schilderen", zonder zich daarbij aan lijnen of grenzen te storen. Men zal dan, volgens de anthroposofen, opmerken, dat deze kinderen hun temperaments- en karaktereigenschappen in het schilderwerk uiten, waarbij dan, volgens hen, tevens zal blijken, dat de kleur, die een bepaalde gemoedsstemming vermag te verwekken, tevens als „symbool" voor deze gemoedsstemming blijkt te kunnen worden aangemerkt.

Het moge nu op grond van het bovenstaande duidelijk zijn, dat de door personen als Reimpell en de Winter bij een aantal mensen „geziene" kleuren en vormen (waaraan zij de naam van aura's menen te mogen toekennen) volstrekt niet datgene (astrale gegevenheden) behoeven te zijn waarvoor zij deze gegevenheden aanzien, maar zeer wel symbolische visioenen („hallucinaties") kunnen zijn, welke op één lijn gesteld dienen te worden met de mathematische vormen welke aan mevr. Klette, bij haar ontmoetingen met bepaalde personen verschenen. Ik word in deze mening gesterkt door het feit, dat de heer de Winter ook bij herhaling het wezen van bepaalde personen in bloemen (orchideeën) heeft trachten uit te drukken, waarbij ik het aannemelijk acht, dat de „indrukken", welke hij met betrekking tot het „karakter" der betrokkenen verkreeg, voor een deel langs telepathische weg verworven werden [1]).

Het is mij verre te menen, dat wij nu in alle aura's slechts „symbolen" hebben te zien en dat het probleem van het aura-zien hiermede zou zijn opgelost. Bij het geval Dr Gerda Walther valt het ons ontegenzeggelijk moeilijker om ons, zonder daarbij de feiten geweld aan te doen, van deze, door het eenvoudigheidsbeginsel geïnspireerde, hypothese te bedienen. Haar ervaringen schijnen inderdaad (tot op zekere hoogte) die van een aantal occultisten te bevestigen en doen ons ernstig rekening houden met de mogelijkheid, dat in de toekomst parapsychologen tot de erkenning zullen komen, dat er inderdaad

1) Zie mijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 177.

zoiets als een bovenzinnelijk organisme, dat men wel met de naam van aura pleegt aan te duiden [1]), bestaat. Op de vraag of daarmede het vraagstuk van het al of niet bestaan van een geneeskrachtige uitstraling een stap nader tot zijn oplossing zal zijn gebracht, vermag ik geen rechtstreeks antwoord te geven. Ik moet volstaan met er op te wijzen, dat volgens een aantal theosofische en anthroposofische auteurs, die veel aan het overgeleverde occultisme ontleend hebben, en wier geschriften een zekere heuristische waarde niet ontzegd kan worden, datgene wat Reichenbach het Od heeft genoemd, een component is van de aura [2]).

4. „*Auréoles neuropathiques*". In het jaar 1905 verscheen van de hand van de in die dagen alom bekende Franse zenuwarts Ch. Féré een artikel over bovengenoemd onderwerp in de *Revue de Médecine*, dat in de kringen van hen, die zich voor het aura-zien en daaraan verwante verschijnselen interesseren, ongetwijfeld veel opzien gebaard heeft, daar de daarin vermelde observaties niet alleen de geloofwaardigheid van talrijke, over heiligen in omloop zijnde, verhalen schijnen te verhogen, maar ook recht schijnen te laten wedervaren aan de beweringen van Reichenbach's sensitieven.

De eerste der door Féré vermelde observaties betreft een 28-jarige vrouw, die hij in 1883 onder zijn behandeling kreeg. Sinds een twaalftal jaren leed zij aan hysterische accessen van verschillende aard: stuiptrekkingen, gebrek aan eetlust, hysterische stigmata, plaatselijke gevoelloosheid, spierzwakte aan de linkerhelft van het lichaam, drukpijnlijkheid op de ovaria en de mammae, ook dit laatste vooral links. Bovendien had zij migraine-aanvallen, veelal in verband met de menstruatie, die des morgens opkwamen, haar dwongen de gehele dag in bed te blijven en des avonds plachten te eindigen na het opgeven van slijmerig braaksel. Gedurende een der aanvallen, welke heviger was dan gewoonlijk, en gepaard ging met een gevoel van sterke, pijnlijke druk in het voorhoofd, cyanotische, koud aanvoelende

1) Volgens de Kabbala (Joodse geheime leer) is de aura een component van het astrale lichaam.

„Volgens haar (de Kabbala) – zo schrijft Plantenga – bevindt zich het astrale lichaam (Ruach) zowel in als buiten het stoflichaam (Nephesch), het vervult de mens geheel en al en dringt door tot in de fijnste delen, maar vormt bovendien een soort fluïdische uitstraling, een aura, die het gehele lichaam omhult, en vooral sterk is aan het hoofd en de handen; zij is daar zelfs onder sommige omstandigheden zichtbaar en vormt een aureool... zoals men afbeeldt om de hoofden der heiligen".

Wat het astraallichaam betreft – het valt niet te ontkennen, dat de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen het oude geloof in het bestaan van dit meta-organisme beginnen te rechtvaardigen. Onderscheidene onderzoekers houden rekening met het bestaan van dit bovenzinnelijk organisme. Zie mijn *Het Spiritisme* alsmede E. Mattiesen: *Das persönliche Ueberleben des Todes*.

2) Enkele theosofische auteurs menen op grond van „occulte" ervaringen en waarnemingen over een „genezende aura" te mogen spreken.

ledematen, werd hij getroffen door het zien van een lichtende uitstraling, die met een straal van ongeveer 20 cm zich rondom het hoofd verspreidde. Het licht was oranjekleurig, en nam naar de rand toe in helderheid af. Hetzelfde verschijnsel deed zich voor aan de beide blote handen. De huid, die er gewoonlijk mat-blank uitzag, had een oranje tint aangenomen, donkerder dan die van de uitstraling. Deze verkleuring van de huid was enige ogenblikken eerder dan het lichtverschijnsel aan hoofd en handen komen opzetten. Toen de patiënte door Féré werd gezien, hadden deze symptomen reeds een uur of twee geduurd, en weer twee uur daarna verdwenen zowel de oranje huidverkleuring als de lichtuitstraling, na het braken dat gewoonlijk de aanval besloot. Haar echtgenoot had bij voorafgaande aanvallen nooit iets dergelijks bemerkt, maar de klachten waren ook nog nimmer zo erg geweest als ditmaal.

Een jaar later nam Féré iets dergelijks waar bij een vrouw van 25 jaar, die eveneens aan migraine-aanvallen leed, terwijl hij in 1904 bericht kreeg over een soortgelijk geval, dat zich in 1903 bij een vrouw, die aan angstaanvallen leed, zou hebben voorgedaan. Op een nacht werd haar man wakker door haar angstig roepen en zag ontsteld een verschijnsel, dat de angstaanvallen begeleidde. Een lichtglans omgaf het hoofd zijner vrouw. Terwijl het geheel donker was, weerspiegelden zich plotseling zowel hij en zijn vrouw als de omringende voorwerpen in de spiegelkast, die aan het voeteneinde van het bed stond. De lichtglans om het hoofd zijner vrouw zag er uit als een soort van kroon van ongelijke stralen, 20 à 25 cm lang, zij gingen uit van de gehele omtrek van het hoofd, van welke kant men het ook bekeek. Het gelaat was bleek en geelachtig. De stralenkrans ontstond even plotseling als de angst. Hij doofde, evenals de angst, geleidelijk uit. De aanval duurde niet langer dan een kwartier.

Bijna vijftig jaar zijn verlopen sinds Féré deze observaties wereldkundig maakte en ofschoon enkele onderzoekers er in hun publicaties naar verwezen hebben, dreigden zij toch een weinig in het vergeetboek te geraken. Het was derhalve een daad van wijs beleid van Dr Dietz om het oorspronkelijk artikel van Féré op te sporen en het, vertaald, in extenso in het *Tijdschr. v. Parapsychologie* (XIII) te doen verschijnen, voorzien van commentaren.

Ofschoon Dr Dietz de mogelijkheid niet uitsluit, dat wij hier met een echt stralingsverschijnsel te doen hebben, zo vestigt hij er nochtans de aandacht op, dat de kans bestaat dat de verklaring dezer verschijnselen gezocht dient te worden in een eigenaardige wijziging in

de zweetafscheiding der patiënten. Er bestaan fosforescerende stoffen, die in het donker een zwak licht afgeven. Deze komen in het gewone zweet niet voor, maar het is niet ondenkbaar, dat zij onder abnormale omstandigheden gevormd worden.

„Ik ben – aldus Dr Dietz – des te meer geneigd deze mogelijkheid te aanvaarden, daar ik zelf dit verschijnsel weliswaar niet heb waargenomen, maar het mij door twee patiënten, onafhankelijk van elkaar, is medegedeeld. Beiden verkeerden in een toestand van zware zenuwoverspanning. De eerste zag, toen zij op blote voeten een trap opging, de sporen harer voetstappen op de treden glanzen in een zwak groenachtig licht. De ander zag, te bed liggend, een dergelijk licht van haar handen afstralen en toen zij de vingertoppen op het kussen drukte, zag zij de indrukken als vijf groenachtig phosphorescerende plekken blijven staan, die geleidelijk verbleekten.

Heeft Féré nu iets dergelijks waargenomen? Het is natuurlijk niet met zekerheid te ontkennen, maar zijn beschrijving klopt daarmede niet geheel. Weliswaar wijst de oranje-gele verkleuring van de huid in beide gevallen op een verandering in de physiologische functie daarvan, maar er wordt door Féré gesproken van een *straling*. Mij dunkt dat hij een lichtende zweetafscheiding wel als zodanig zou hebben herkend, deze is zo duidelijk, vooral waar zij sporen nalaat op aangeraakte voorwerpen, dat de beide patiënten, die mij het verhaal deden, juist hierop sterk de nadruk legden. Het is wel jammer dat Féré deze mogelijkheid blijkbaar niet kende en daarom niet heeft nagegaan, of er een lichtende stof werd gevormd die „afgaf". De ware betekenis van Féré's observatie blijft daardoor dubieus."

Zo blijken dus de door Féré medegedeelde gevallen, hoe belangrijk deze ook op zichzelf zijn mogen, geenszins die bewijskracht voor het bestaan der menselijke „uitstraling" te bezitten, die velen geneigd zijn hun toe te kennen.

B. DE CHEMISCHE METHODEN

1. *Effluviografie.* Er zijn in de loop der jaren heel wat pogingen aangewend om het bestaan van het fluïde met behulp van de fotografische plaat aan te tonen. Aanvankelijk bezigden de magnetiseurs de ouderwetse natte platen en het viel de deskundigen niet moeilijk aan te tonen, dat de „vlekken", welke op een door een magnetiseur behandelde plaat verschenen, het gevolg waren van warmte-inwerking.

Na 1880 begon men zich van droge platen te bedienen en de magnetiseurs beproefden ook daarop in de letterlijke zin van het woord hun „krachten". Maar ook thans viel het de deskundigen niet moeilijk aan te tonen, dat de bewijzen, welke een aantal magnetiseurs

voor het bestaan van het fluïde zochten aan te voeren, niet steekhoudend waren.

Sommige magnetiseurs gingen al op een zeer naïeve wijze te werk. Zij plaatsten n.l. hun vingertoppen op de gelatinelaag en vermochten niet in te zien, dat de aldus verkregen „beelden" hun ontstaan te danken hadden aan de inwerking van het zweet en de warmte op de gevoelige laag. Anderen, die critischer waren, plaatsten hun vingers op de achterzijde (glaszijde) van de plaat, maar ook deze wijze van werken bleek geen spoor van een bewijs voor het bestaan van het fluïde op te leveren.

De Franse onderzoeker G. Delanne, door Th. Flournoy eenmaal „le plus scientifique des spirites" genoemd, behoort tot diegenen, die er het ernstigst naar gestreefd hebben de invloeden van warmte en zweetsecretie zoveel mogelijk te ontgaan, zoals ons blijkt uit de beschrijving zijner proefnemingen, zoals wij deze aantreffen in zijn hoofdwerk over *Les apparitions matérialisées des vivants et des morts* (I, pag. 358 e.v.)[1].

In het *Tijdschrift voor Parapsychologie* (XIII, pag. 76) heeft Dr de Jong een nauwkeurige vertaling dezer beschrijving gepubliceerd. Achter deze vertaling treft men de critiek aan, welke de Nederlandse fysicus Dr H. A. C. Denier van der Gon gemeend heeft op de door Delanne gevolgde methode en genomen voorzorgsmaatregelen te moeten uitoefenen. Vernietigend kan men deze critiek niet noemen. Nochtans blijkt, dat de verkregen resultaten geenszins, zoals Delanne meende, uitsluitend aan de „uitstraling" kunnen worden toegeschreven en dat, ondanks de door Delanne genomen voorzorgsmaatregelen, de mogelijkheid nog altijd is blijven bestaan, dat de verkregen resultaten op rekening van warmte-inwerking moeten worden gesteld. Het zou derhalve aanbeveling verdienen deze proeven nogeens te herhalen met gebruikmaking van de door Dr Denier van der Gon gegeven aanwijzingen.

In het *Zeitschr. f. Parapsychologie* (1927, pag. 294) heeft A. Sichler aandacht geschonken aan de „effluviografieën", welke men verkregen heeft bij de Zwitserse magnetiseuse mevr. E. Issaeff-Jolivet. Ook deze blijken, ondanks de genomen voorzorgsmaatregelen, welke kennelijk niet afdoende waren, allerminst bewijskrachtig te zijn en de verkregen resultaten dienen, evenals bij zovele andere, op rekening der uitgestraalde warmte te worden gesteld. Dr. v. Ries kreeg een mooie „effluviografie" van een met warm water gevulde en vervolgens afgesnoerde gummi-handschoen, welke hij op een gevoelige

1) Delanne wist er niet alleen zorg voor te dragen, dat de vingers van de magnetiseur nergens in aanraking kwamen met de plaat (hetgeen, vanzelfsprekend, een der eerste vereisten is), maar hij nam, na een grondige bestudering der rapporten zijner voorgangers en overleg met een fysicus, nog een aantal andere voorzorgsmaatregelen.

plaat legde. En ook een glas, dat hij op de gevoelige plaat zette, waarna hij bovenop dit glas een tikkende wekker plaatste, bleek na verloop van een half uur een „effluviografie" op de plaat te hebben achtergelaten, hetgeen v. Ries aan trillingsverschijnselen toeschrijft.

C. DE NATUURKUNDIGE METHODEN

1. *Naum Kotik en zijn „psychofysische energie"*. In 1903 kende de Franse Academie een prijs toe aan de Franse natuurkundige Blondlot voor de ontdekking der „N-stralen". Het bestaan dezer stralen is later door onderscheidene natuurkundigen betwijfeld geworden. Terwijl Becquerel en Charpentier voor Blondlot's „ontdekking" in het krijt traden, waren er anderen, waaronder de Engelse natuurkundige Wood, die de mening waren toegedaan, dat zij, die beweerden deze stralen gezien te hebben, het slachtoffer ener illusie waren geworden.

De Franse fysioloog Auguste Charpentier geraakte, op grond van zijn onderzoekingen, tot de overtuiging, dat het dierlijk lichaam – hoofdzakelijk het zenuw- en spierweefsel – stralen uitzendt welke op een zwak lichtend scherm een lichteffect te voorschijn zouden roepen. Hij beschouwde deze stralen als behorende tot de groep der N-stralen.

Op dit stramien heeft nu de Russische zenuwarts Dr Naum Kotik voortgeborduurd. In 1908 verscheen van zijn hand een werkje getiteld *Die Emanation der psychophysischen Energie*, waarin hij melding maakt van zijn proeven, ten doel hebbend het bestaan ener zodanige emanatie aan te tonen. Naum Kotik bediende zich bij zijn onderzoek van een fosforescerend scherm, dat, volgens hem, sterker oplichtte wanneer het met deze energie – die, volgens hem, in de hersenen wordt geproduceerd en langs de extremiteiten afvloeit – in aanraking komt.

In het jaar 1925 zijn deze proeven door Dr Dietz nagedaan ten huize van de heer A. Haighton, die zijn donkere kamer voor dit onderzoek beschikbaar had gesteld, waarbij gebleken is dat het oplichten van het scherm op warmtestraling berust. Het scherm dat benut werd was door Dr Dietz bestreken met calciumsulfide.

2. *Het onderzoek van F. Cazzamalli.* De belangrijkste pogingen om het bestaan ener psychofysische emanatie („hersenstralen") aan te tonen zijn wel aangewend door de Milanese neuroloog Dr F. Cazzamalli. Hij ontwierp een isoleerkamer of Faradaysche kooi, waarvan de wanden, vloer en zoldering bekleed waren met verlode ijzeren platen ter dikte van 10 tot 15 mm, die aan elkaar vast gesoldeerd waren. De kamer was aldus volkomen ontoegankelijk voor electromagnetische (radio-)golven, hetgeen contrôleproeven bevestigden.

1) Men vindt het verslag van dit onderzoek op pag. 287 van het overigens vrijwel waardeloze boekje van de Franse journalist P. Heuzé: *Hoe het staat met de metapsychica*, dat door de heer Haighton in het Nederlands werd vertaald.

Vervolgens plaatste de onderzoeker in dit kamertje radio-ontvangtoestellen, die op verschillende golflengten ingesteld waren.

Als proefpersonen dienden de onderzoeker een aantal personen, die allen psychologische anomalieën vertoonden, hetzij van pathodanwel van parapsychologische aard. Zo vertoonde een vijftal zijner sujetten epileptische, een tweetal hysterische en één paragnostische verschijnselen.

De onderzoeker meent nu met zekerheid te hebben vastgesteld, dat zijn proefpersonen in exaltatietoestanden geluiden in zijn ontvangtoestellen vermochten te doen ontstaan. Hij zou deze geluiden met behulp van een koptelefoon niet alleen hebben kunnen waarnemen, maar tevens duidelijk hebben kunnen onderscheiden van de geluiden, welke de toestellen zelf voortbrachten. Op grond van de door hem genomen voorzorgsmaatregelen diende het uitgesloten te worden geacht, dat de waargenomen geluiden afkomstig waren van een zich buiten het isoleervertrek bevindende zender.

De onderzoeker is op grond van zijn proefnemingen tot de overtuiging gekomen, dat de menselijke hersenen onder bepaalde omstandigheden electromagnetische stralingen van het korte golftype uitzenden. Hij betitelt deze met de naam hersen-radiogolven („zerebrale Radiowellen", „radio-ondes cérébrales").

Zoals te verwachten viel hebben Cazzamalli's publicaties veel critiek uitgelokt. Andry-Bourgeois, Desoille en Azam opperden hun bedenkingen in de *Revue Métapsychique* (1927) terwijl in Duitsland Rud. Tischner, Driesch en Glogau het hunne tegen zijn onderzoekingen en beweringen inbrachten, waarop de onderzoeker hun wederom van repliek diende. Persoonlijk woonde ik in 1935 te Oslo een voordracht van Cazzamalli over de hersenstralen bij, welke ik echter slechts gedeeltelijk vermocht te volgen. Om deze proeven te kunnen beoordelen is het niet voldoende dat men van neurologische onderwerpen op de hoogte is, doch men dient daarbij tevens fysicus te zijn met een bijzondere kennis van de radiotechniek.

Voor mij persoonlijk staat het vast, dat zelfs al zou in de toekomst blijken, dat er inderdaad zoiets als „hersen-radiogolven" bestaan, het vraagstuk van het geneeskrachtige fluïde, waarvan de magnetiseurs gewag maken, nog niet veel nader tot zijn oplossing zal zijn gebracht. Dit is echter een zeer persoonlijke mening en het is mogelijk dat anderen hier anders over denken [1]).

1) Zoals bekend mag worden verondersteld dient men thans wel als vaststaande te mogen aannemen, dat er electrische stromen in de schors der grote hersenen aanwezig zijn. Aan het onderzoek dezer stromen is in Duitsland de naam van Prof. H. Berger (Jena) verbonden. Zie L. J. Franke: *Electrencephalographie*.

Het behoeft wel geen betoog, dat deze electrische stromen niets met het (hypothetisch) fluïde der magnetiseurs uitstaande hebben. In hoeverre deze stromen bij het onderzoek van Cazzamalli betrokken zijn is een vraag, welke ik niet vermag te beantwoorden.

3. *Fortin's „magnétomètre"*. In de loop der jaren hebben onderscheidene personen getracht het bestaan van het fluïde aan te tonen met behulp van mechanische beweging. Zo construeerde de abbé Fortin een apparaat dat bestaat uit een klosje of een stukje koperdraad, dat aan een dunne draad is opgehangen. Het geheel is onder een klok geplaatst om luchtstromingen af te schermen. Nadert een persoon het apparaat, dan geeft het een uitslag. „Het Fortin-apparaat – zo schrijft Dr W. R. van Wijk in het T.v.P. (X, pag. 220) – is een instrument, waarvan de werking zeer wel begrepen is; het berust op dezelfde principes als de in de acoustiek veel gebruikte z.g. schijf van Raleigh. Een schijf of ander voorwerp opgehangen aan een draad en geplaatst in een luchtstroom tracht zich loodrecht op de stromingsrichting te stellen, de torsie in de draad werkt de stromingskrachten tegen, zodat de schijf over een zekere hoek wordt gedraaid. De nadering van een persoon heeft plaatselijke temperatuursvariaties tengevolge, waardoor een stroming ontstaat in de lucht binnen de klok en het apparaat een uitslag geeft.

Natuurlijk dient het glas van de stolp plaatselijk eerst opgewarmd te worden, voordat de stroming optreedt. Dit verklaart, waarom men weleens hoort over een menselijke uitstraling, die zich eerst moet ontwikkelen, waarbij men zich natuurlijk direct afvraagt, waarom of de straling zich eerst gaat ontwikkelen, wanneer het apparaat erbij wordt gehaald.

Ook allerlei verschijnselen, als voorwerpen, die op het lichaam gedragen tijdelijk de menselijke uitstraling uitzenden en die langzamerhand verliezen, vinden hun ongezochte verklaring in het verliezen der warmte dezer voorwerpen, wanneer zij van het lichaam verwijderd zijn. Het apparaat is zo gevoelig, dat onderdelen van een graad reeds voldoende zijn om een duidelijke reactie van het instrument mogelijk te maken.

Het Fortin-apparaat, dat grondig door enige Franse natuurkundigen is onderzocht, heeft als detector van een nog onbekende straling thans volledig afgedaan, doch het duikt in de een of andere vorm steeds weer op. Meestal is de ontwerper van zo'n apparaat onkundig van het onderzoek, dat reeds is geschied en onkundig van de physische grondslagen, waarop zijn instrument berust."

Vormen van het Fortin-apparaat zijn o.m. het toestel van Boirac en de „sténomètre" van Joire. Dit laatste toestel bestaat uit een naald (een strohalm) die op een metalen punt balanceert, zoals een magneetnaald in het kompas. In ons land vervaardigde omstreeks 1920 de heer C. M. van den Dorpe een soort van Fortin-apparaat, waaraan hij de weidse naam van biomagnetodylradiometer gaf en waarmede hij bij een aantal oncritische lieden successen oogstte.

4. *Het apparaat van A. Givelet.* Bij gelegenheid van het vijfde internationale congres voor parapsychologie, dat van 25–31 Aug.

1935 te Oslo gehouden werd, sprak de Franse ingenieur A. Givelet over *Les radiations humaines et en particulier la radiation de la main d'après les travaux de E. K. Müller, Zürich*. Bij die gelegenheid demonstreerde hij ook een toestel, waarmede men, volgens hem, het bestaan ener menselijke uitstraling zou kunnen aantonen. Het apparaat bestond in principe uit een glazen plaatje, een objectglas van een microscoop, waarop twee bladtin-stroken waren geplakt van ca. 5 cm lengte op 0.3 mm afstand van elkaar. Aan deze stroken waren draden bevestigd, die via een galvanometer aan een batterij van ca. 100 Volt spanning waren verbonden via een voorweerstand. Het objectglas was met de staniollagen naar beneden op een houder gelegd. Hield men de vingertoppen vlak onder het objectglas, dan sloeg na enige ogenblikken de galvanometer uit. De uitslag zou nu, volgens Givelet, te danken zijn aan de menselijke uitstraling. Vocht noch warmte zouden het effect veroorzaken.

Ofschoon ik, na het aanhoren der voordracht en het bijwonen der demonstraties van de heer Givelet betwijfelde, of hij met behulp van zijn apparaat het bestaan van een menselijke uitstraling (in de zin der „magnetiseurs") vermocht aan te tonen, besloot ik nochtans hem tot een bezoek aan ons land uit te nodigen, ten einde de gelegenheid te krijgen het toestel in het laboratorium der Studievereniging voor „Psychical Research" te laten onderzoeken. Aan deze uitnodiging werd door de heer Givelet gehoor gegeven. Het voorgenomen onderzoek vond in het laatst van 1937 te Amsterdam plaats door Dr W. R. van Wijk, die er in een *Mededeling van het Nederlands laboratorium voor parapsychologisch onderzoek* (T.v.P., X, pag. 215 e.v.) verslag over uitbracht. Daaruit blijkt „dat het apparaat van Ir. Givelet, evenals het Fortin-apparaat, een reeds bekend instrument is en dat het in de thans gebruikte vorm niet geschikt is een bijzondere menselijke uitstraling aan te tonen (zo deze bestaat) daar de waargenomen uitslagen zeker voor het grootste deel zijn toe te schrijven aan veranderingen in het vochtgehalte der met de electroden in aanraking komende lucht."

5. *Organische electriciteit.* In 1846 deed Angélique Cottin uit Bouvigny van zich spreken als „electrisch meisje". Zij was 14 jaar oud, gezond en kousenweefster van beroep. Allerlei voorwerpen, welke met haar lichaam in aanraking kwamen, werden daardoor een kort ogenblik aangetrokken en daarna afgestoten. Zij werd door een groot aantal personen (artsen, ingenieurs, politieambtenaren e.a.) onderzocht. Dr Tanchou bracht een rapport over haar uit. Ook Arago interesseerde zich voor dit geval, dat geenszins op zichzelf staat [1]), maar misschien wel de grootste bekendheid verwierf.

1) Zie F. Moser: *Der Okkultismus*, II, pag. 883; Nandor Fodor: *Encyclopaedia of Psychic Science* (*Electric Phenomena*). H. Price heeft er in zijn *Confessions of a Ghost-Hunter* (pag. 270) op gewezen, dat ook hier de fraude niet ontbroken heeft.

A. J. Riko heeft het geval Cottin, te zamen met enige andere, daaraan verwante, in zijn *Handboek* vermeld, en hij bleek geneigd te zijn argumenten ten gunste der fluïde-hypothese uit deze gevallen te putten. Anderen zijn verder gegaan en hebben in de „electrische meisjes" „krachtige" magnetiseuses gemeend te mogen zien, in haar verschijnselen bewijzen voor de juistheid der beweringen der mesmeristen.

In het T.v.P. (VIII, pag. 97) treffen wij een voordracht aan over *Electrische verschijnselen in het menselijk lichaam*, welke op 8 Febr. 1936 voor de afd. Amsterdam van de Studievereniging voor „Psychical Research" gehouden werd door Dr G. Oppenheim (Frankfurt a.M.) en waarin de spreker ons de verklaring der bij Angélique Cottin c.s. waargenomen verschijnselen tracht te geven. Volgens hem berusten de bij Angélique Cottin waargenomen verschijnselen op de werking van electrostatische huidladingen en de velden, welke zij verwekken.

De fysiologen, aldus Oppenheim, weten reeds lang, dat de menselijke huid zeer gemakkelijk electrisch geladen kan worden wanneer men haar wrijft of rekt. De natuurkundigen weten dat, wanneer wij voorwerpen, uit glas, caoutchouc e.d. stoffen vervaardigd, met de blote hand wrijven, dit ten gevolge heeft, dat deze voorwerpen geëlectriseerd worden. Merkwaardigerwijze worden zij meer geladen, naar mate men er lichter over strijkt. Ook de bewegingen van het dagelijks leven brengen de huid (het lichaamsoppervlak) op allerlei wijzen met de voorwerpen der omgeving in aanraking, waarbij wij zien, dat de huid in allerlei toestanden geraakt (druk, wrijving, rekking enz.). Bij het ontstaan van wrijvingselectriciteit is de wrijving niet het meest belangrijke, maar wel de meer of mindere intensieve wederkerige aanraking van stoffen, die in de reeks der electrische potentialen verder van elkaar staan. Al naar gelang het vochtgehalte van de huid of van de omgevende lucht worden hierdoor geringe of grote electrische huidladingen verwekt. De soort van kleding speelt hierbij een rol van niet te onderschatten betekenis. Wol of zijde zijn onder onze gewone kledingstoffen die stoffen, welke het ontstaan van de meer sterke huidladingen begunstigen. Daarbij doet zich het verschijnsel voor, dat de huid steeds een lading vertoont, tegengesteld gericht aan die van de stof, welke met haar in aanraking is gekomen. Gewoonlijk ontstaan positieve huidladingen terwijl de kleren dan negatief geladen zijn. Dit heeft ten gevolge, dat bij de geklede mens deze ladingen gewoonlijk zich niet naar buiten openbaren. Men kan op deze wijze zeer sterk electrisch geladen zijn, zonder dat een electroscoop

een uitslag geeft bij aanraking. Deze ladingen komen eerst bij het ontkleden vrij. Is de lucht zeer droog, dan blijkt ons bij het uitkleden, dat het ondergoed aan het lichaam blijft vastzitten, luid knettert en in het donker sterke glimlicht-ontladingen te zien geeft. Daar bij het uitkleden de meestal positieve electriciteit van de huid gescheiden wordt van de electriciteit van tegengesteld teken der kleding, zo hebben wij het feit te constateren, dat het ontklede lichaam een vrije lading bevat – althans wanneer men er voor zorgt, dat deze lading niet naar de aarde kan afvloeien. Men kan dit doen door de voeten te isoleren. In deze toestand vertoont de mens alle eigenschappen van een electrostatisch geladen lichaam. Naderen de vingers van zo'n (ontkleed en geïsoleerd) mens een electroscoop, dan zien wij dat dit toestel een sterke uitslag vertoont, beweegbare voorwerpen worden aangetrokken; wanneer geleidende voorwerpen worden aangeraakt, dan springen, knetterend, vonken op deze voorwerpen over, worden gloeilampen aangeraakt, zo lichten deze op.

Deze toevallige ervaringen hebben Dr Oppenheim nu aanleiding gegeven een groot aantal proeven te nemen. Hij heeft er naar gestreefd deze verschijnselen onder experimentele omstandigheden te gaan bestuderen, hen willekeurig en naar believen te voorschijn te roepen en hen bij de meest verschillende atmosferische toestanden te observeren. Het is hem daarbij, vanzelfsprekend, gebleken, dat een belangrijke lading alleen dan geconstateerd kan worden, wanneer de atmosfeer weinig waterdamp bevat. Slechts wanneer het vochtgehalte der lucht minder dan 70 % bedroeg was Oppenheim in staat verschijnselen te bewerkstelligen, die een sterke lading vereisen. Verder dient men er voor te zorgen, dat het lichaam voldoende geïsoleerd is. Is de lucht zeer droog en de bodem niet vochtig, dan is gewoon schoenwerk in de regel voldoende. Soms kan men dan zelfs op zijn blote voeten lopen. Gebruikt men gummizolen, dan blijkt ons dat dit het krachtig opladen van het lichaam vergemakkelijkt. Brengt men grote vlakken van het menselijk lichaam met voorwerpen uit de omgeving in aanraking (b.v. met een stoelzitting of een stoelleuning), zo krijgt men bij het opstaan (en nog meer bij het snel opspringen) zeer sterke ladingen. Met behulp dezer ladingen kan men bereiken, dat lucifers, lucifersdozen en zelfs linealen e.d. tegen de muur blijven hangen. Wanneer men, op dergelijke wijze geladen zijnde, met de hand of enig lichaamsdeel (punt van de neus of tong) voorwerpen (zoals lucifers e.d.), die men draai- en beweegbaar ergens (b.v. op het dopje van een rechtopstaande vulpenhouder) op heeft gelegd, nadert, zo zal

het zonder enige moeite gelukken deze voorwerpen in beweging te brengen, zonder dat wij hen daarbij aanraken.

Ofschoon het welslagen dezer proeven steeds afhankelijk is van het vochtgehalte der lucht, zo leert nochtans de ervaring dat, behalve de kleding, ook de beharing, de vochtigheid van de huid e.d. lichamelijke [1]) eigenschappen hier een rol spelen. Vandaar dat zij bij het ene individu beter gelukken dan bij het andere.

Dr Oppenheim heeft de onderscheidene, hierboven vermelde, proeven benevens nog een aantal andere, welke hij in zijn voordracht vermeldde, op 8 en 9 Februari 1936 in het laboratorium der Studievereniging gedemonstreerd. Zij werden ook door onderscheidene aanwezigen, met succes, nagedaan [2]).

Het komt mij voor, dat het geenszins onmogelijk geacht moet worden, dat wij in Angélique Cottin c.s. personen hebben te zien, die door een bijzondere gesteldheid van hun organisme voorbeschikt zijn om verschijnselen, die elk mens in principe vermag te vertonen, in zeer bijzondere mate te demonstreren, ofschoon ik er lang niet zeker van ben, of het geheel der verschijnselen, welke men bij Angélique zegt te hebben waargenomen, op rekening der huid-electriciteit kan worden gesteld.

Zo blijken er mensen te zijn die, door een bijzondere gesteldheid van hun huid, een magneetnaald op niet normale wijze kunnen laten draaien. Oppenheim wijst er op, dat in 1905 Prof. Harnack (Halle) zijn *Studien über Hautelektrizität und Hautmagnetismus des Menschen* publiceerde. Deze onderzoeker stelde vast, dat zijn vingertoppen in staat waren, de magneetnaald te laten draaien in een richting, tegengesteld aan die, waarin het aardmagnetisme de naald doet draaien. Dit resultaat werd echter nooit bereikt, wanneer slechts de vingertoppen de naald naderden, maar het was daarbij nodig, dat ook het kompasglas (zij het ook uiterst zwak) gewreven werd. Het resultaat was echter niet afhankelijk van de kracht waarmede gewreven werd, maar – naar de mening van de onderzoeker – van zekere lichamelijke toestanden, zoals opwinding, vermoeidheid e.d.. De proef gelukte slechts wanneer de vingertoppen droog waren. Waren zij vochtig gemaakt, zo gebeurde er niets.

Op 3 Mei 1934 namen Dr P. A. Dietz en Dr H. A. C. Denier van

1) De inmiddels overleden Dr Oppenheim heeft, voor zover mij bekend, niet kunnen constateren, dat persoonlijke verschillen van psychische aard hier een rol spelen. Wel verklaarde hij rekening te willen houden met de mogelijkheid, dat huidladingen soms gedeeltelijk haar oorsprong kunnen vinden in endogene processen (actie-stromen).

2) Tot de merkwaardigste, door Dr O. gedemonstreerde, verschijnselen behoorde zeker wel het aantonen van de aanwezigheid van huidladingen met behulp van een Neon-glimlamp. Zie pag. 231.

der Gon proeven met de heer v. d. L., die in staat bleek te zijn de naald van een galvanometer in beweging te brengen. Wanneer proefpersoon maar even zijn vingers over het glas van een gevoelige galvanometer heen en weer bewoog, sloeg de naald heftig uit. De oorzaak van het verschijnsel moet, volgens de onderzoekers, gelegen zijn in een bijzonderheid van de huid van de heer v. d. L.. Proefpersoon was een z.g. „electrisch mens" evenals Angélique Cottin.

Dat dergelijke, door „dierlijke electriciteit" verwekte verschijnselen menigeen ten onrechte gesterkt heeft in zijn geloof in het bestaan van het „dierlijk magnetisch fluïde" staat voor mij vast [1]).

6. *Teleplasma en fluïde.* Onder telekinesie hebben wij te verstaan de verplaatsing van voorwerpen op paranormale wijze. Eusapia Palladino en de gebroeders Willy en Rudi Schneider behoren tot de proefpersonen, bij wie de telekinesie wel het meest grondig (met toepassing der qualitatieve methode) bestudeerd is.

Oppenheim heeft er in zijn hiervoor geciteerde voordracht terecht op gewezen, dat wanneer men eenmaal heeft vastgesteld dat het menselijk lichaam inderdaad een electrische krachtswerking vertoont, welke verwekt kan worden door willekeurige spierbeweging, het voor de hand ligt, dat men dient te onderzoeken, of de telekinetische verschijnselen, welke men bij media als D. D. Home, Eusapia Palladino en de gebroeders W. en R. Schneider wel zegt te hebben opgemerkt, mogelijk het gevolg kunnen worden geacht van dergelijke electrische verschijnselen. Verder hebben wij hier onze aandacht ook nog te richten op de lichtverschijnselen, welke men bij sommige media zegt te hebben waargenomen.

„Lezen wij – aldus Oppenheim – de over Eusapia Palladino bestaande rapporten na, zo vinden wij o.m. dat zij (wel) met haar voeten over de grond schoof [2]), dat onderscheidene stoffen hulsels als door een wind bewogen werden [3]), dat een windachtig iets over de aanwezigen streek [4]) – een en ander doet ons vermoeden, dat hier electrische verschijnselen in het spel geweest kunnen zijn [5]). Ook het

1) Het feit dat Riko in zijn bekend *Handboek* aandacht schenkt aan de „electrische mensen" wettigt het vermoeden dat hij verband zocht te leggen tussen de bij hen waargenomen verschijnselen en die waarvan de „magnetiseurs" berichten.

Bij de medica L. Deutmann (*Magnetisme en Occultisme*) blijkt de vraag te zijn opgekomen in hoeverre het (hypothetische) fluïde der „magnetiseurs" identiek dient te worden geacht aan dierlijke (organische) electriciteit.

2) Zie H. Carrington: *Eusapia Palladino*, pag. 56. T.

3) Ibidem, pag. 170. Dit verschijnsel werd ook bij Rudi Schneider meermalen opgemerkt. Zie H. Price: *Rudi Schneider*, pag. 231. T.

Oppenheim wees er in zijn voordracht op – en hij toonde dit ten overvloede met behulp van een experiment aan – dat dergelijke verschijnselen door huidladingen veroorzaakt kunnen worden, waarmede echter niet gezegd is, dat zij niet ook door andere oorzaken kunnen optreden.

4) Zie H. Carrington, l.c., pag. 198, 205. T.

5) Carrington (l.c., pag. 319) maakt ook melding van de ontlading van een electroscoop door Eusapia zonder (normaal) contact. T.

mislukken der proeven te Cambridge en het gelukken in Zuid-Frankrijk en Napels [1]) pleit enigszins voor de opvatting, dat electrische verschijnselen hier een rol spelen. Wij weten immers, dat de vochtigheid van de lucht voor het welslagen der proeven met statische huidladingen van betekenis is."

Het denkbeeld dat de telekinetische verschijnselen door electriciteit veroorzaakt zouden worden treffen wij reeds omstreeks het jaar 1850 aan bij personen, die aanwezig waren op zittingen der meisjes Fox. In die dagen waren er echter reeds personen die deze opvatting bestreden. Voortgezet onderzoek met andere media leidde tot de erkenning, dat de bestrijders der electriciteitshypothese het bij het rechte einde hadden en ook Oppenheim is, om meer dan één reden [2]), tot de erkenning moeten komen, dat hij er door zijn proeven geenszins in geslaagd is het probleem der telekinesie op te lossen en dat het hem hoogstens gelukt is de aandacht te vestigen op een gering aantal verschijnselen, welke ten onrechte als verschijnselen van telekinesie (in parapsychologische zin) worden beschouwd.

Oppenheim's voordracht kan slechts als ondertitel dragen: Bijdrage tot de kennis van enkele pseudo-telekinetische verschijnselen. Elke deskundige zal dit zeker moeten en gaarne willen erkennen. Het geheel der bij D. D. Home, Eusapia Palladino, de gebroeders W. en R. Schneider e.d. waargenomen telekinetische verschijnselen wordt zeer zeker *niet* gedekt door de theorie der huidladingen, kan zeer zeker niet tot pseudo-telekinetische verschijnselen worden teruggebracht [3]). Kennelijk hebben wij bij deze media te doen met extrasomatische ideoplastie [4]), gepaard gaande met telekinesie. Een belangrijk deel hunner telekinetische verschijnselen werd wel veroorzaakt door „la substance X" (Osty [5])), het teleplasma, het astraal (van Rijnberk [6])).

De ervaring, bij media als Eusapia Palladino, Anna Rasmussen, de gebroeders Schneider e.a. opgedaan doet ons nu rekening houden met de mogelijkheid, dat sommige personen in staat zijn met behulp van paranormale organen (teleplasma) een kompasnaald, een „biometer" e.d. in beweging te brengen. F. Grunewald, Ch. Winther,

1) Zie H. Carrington, l.c.. T.

2) Een dezer redenen is dat het ondoenlijk is om met behulp van huidladingen zware voorwerpen zoals tafels (zie H. Carrington, l.c., pag. 168 e.v.) e.d. in beweging te brengen.

3) Zoals reeds gezegd meen ik ook te mogen betwijfelen, of Angélique Cottin wel geheel en al als „electrisch meisje" dient te worden aangemerkt. Hetgeen wij over haar vernemen doet ons denken aan „persoonlijke spookverschijnselen" (z.g. Poltergeist-medium). Zie mijn *Hoofdstukken uit de Parapsychologie*, pag. 98. Zie ook H. Carrington, l.c., pag. 301.

4) Zie mijn *Hoofdstukken uit de Parapsychologie*, pag. 134.

5) E. Osty: *Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière.*

6) *Een greep uit het werk van G. van Rijnberk.*

A. Tanagras en een aantal andere onderzoekers zeggen deze mogelijkheid verwerkelijkt te hebben gezien. Grunewald liet zich bij zijn onderzoek assisteren door een „helderziende". Deze gaf aan, „dat de bewegingen van de naald veroorzaakt werden door een zwak gematerialiseerde hand" [1]). A. Tanagras constateerde dat zijn proefpersoon Cleio de beste resultaten verkreeg, wanneer zij zich in een opwindingstoestand bevond – de naald draaide dan meer dan eenmaal rond. Een onderzoek naar het wezen van de „emanatie" bracht aan het licht, dat zij niet van electrische aard is. Veel meer kon men echter tot op heden niet te weten komen.

De vraag rijst thans of er enig verband te bespeuren valt tussen het „magnetisch fluïde" en de bij de telekinesie werkzame „substance X". Volgens de theosofische litteratuur bestaat dit verband onmiskenbaar, daar, volgens de occultisten, datgene wat de parapsychologen voorzichtig met de namen „substance X" en teleplasma hebben aangeduid het z.g. astrale lichaam is en, zoals wij zagen, de „aura" als een component van dit bovenzinnelijk organisme dient te worden beschouwd. Met dit al hebben wij (ook volgens de occultisten) geenszins het recht teleplasma en Od als identieke begrippen te beschouwen. Geen parapsycholoog zal geneigd zijn te erkennen, dat met het bestaan van het teleplasma tevens dat van het fluïde bewezen is. Men zou hier hoogstens kunnen zeggen dat onderzoekingen met media als Eusapia Palladino, Anna Rasmussen, Rudi Schneider e.d. ons nader tot het fluïde-geloof hebben gebracht. Aan de andere kant openen deze onderzoekingen ons de ogen voor het feit, dat een geslaagde telekinetische proefneming met een Fortin-apparaat, waarvan ik in 1936 in de kliniek van Prof. O. Fischer (Praag) getuige mocht zijn, een onderzoeker ten onrechte in het geloof aan het „magnetisch fluïde" kan sterken.

Een enkel woord nog over de lichtverschijnselen, welke men bij een aantal media zegt te hebben waargenomen [2]). Daarvan is nog te weinig bekend om hier een wetenschappelijk verantwoord oordeel over uit te spreken. Dat bij sommige media onder strenge en bewijskrachtige voorwaarden opmerkelijke lichtverschijnselen zijn waargenomen staat m.i. wel vast [3]), maar omtrent het wezen dezer ver-

1) Paranormale (z.g. astrale) lichaamsdelen zijn bij herhaling bij Eusapia Palladino opgemerkt. Zie H. Carrington, l.c.; G. van Rijnberk, l.c..

2) Het betreft hier in hoofdzaak de verschijning van kleine, lichtgevende bollen, welke vrij door het vertrek schijnen te zweven en kennelijk van paranormale herkomst zijn. Deze verschijnselen zijn dus van andere aard dan die waaraan in paragr. 5 aandacht wordt geschonken. Persoonlijk heb ik deze opmerkelijke lichtverschijnselen enkele malen bij een door mij onderzochte proefpersoon kunnen waarnemen onder omstandigheden, die de mogelijkheid van bedrog uitsloten.

3) Zie W. Crookes: *Researches in the phenomena of spiritualism*; H. Carrington: *Eusapia Palladino*. In het *Zeitschr. f. Parapsychologie* (1930, pag. 114) bericht D. Walter over *Die*

schijnselen tasten wij nog nagenoeg geheel in het duister [1]), zodat het al zeer voorbarig zou zijn, indien men op grond dezer verschijnselen zou concluderen, dat het bestaan ener „magnetische uitstraling" bewezen dient te worden geacht.

D. DE FYSIOLOGISCHE METHODEN

1. *Gemagnetiseerde planten.* Volgens de magnetiseurs zouden planten, die gemagnetiseerd worden (of met gemagnetiseerd water overgoten worden) een versnelling van ontkieming en groei, een vervroeging en versterking van de bloei alsmede een vermeerderde vruchtzetting vertonen. Zo maakt b.v. Ch. Lafontaine melding van een proef, die in 1841 te Caen genomen werd. Een tuinier had twee geraniums, waarvan de een gezond en de ander ziek scheen. De zieke plant werd nu gemagnetiseerd en ook met gemagnetiseerd water overgoten. Niet lang daarna stond zij vol bladeren en bloeide eerder dan de gezonde plant, zodat het er naar leek, dat het magnetiseren in elk opzicht de plant ten goede kwam. Bué, die in zijn bekend werk over *Magnétisme curatif* eveneens aandacht aan het magnetiseren van planten schenkt, maakt melding van enige ambtenaren op een departement die bloembollen magnetiseerden met als gevolg dat zij bijzonder fraaie tulpen en hyacinthen in hun bureaux hadden staan. J. Ricard bericht in zijn *Traité théorique et pratique du magnétisme animal* (1841) van een armzalige, wegkwijnende struik, welke hij een maand achtereen 's morgens en 's avonds magnetiseerde, waardoor hij hem tot een buitengewone wasdom bracht. Een andere, krachtig groeiende struik op hetzelfde terrein, die hij even lang magnetiseerde met een tegenovergestelde intentie, bracht hij zover, dat hij langzamerhand zijn bladeren verloor en wegteerde. Deze proef bewijst, volgens du Prel e.a., van hoe 'n grote betekenis de intentie van de magnetiseur voor zijn patiënt is en herinnert ons aan allerlei verhalen over heksen en tovenaars welke uit de middeleeuwen tot ons gekomen zijn [2]).

Het spreekt wel vanzelf dat de eerste vraag, welke wij ons stellen bij het lezen der rapporten der magnetiseurs over gemagnetiseerde planten, deze is, of de verkregen resultaten mogelijk ook aan andere oorzaken moeten worden toegeschreven (samenstelling van de aarde, toegevoerde hoeveelheid zonlicht, enz.) Hebben wij hier mogelijk te doen met twee werkelijke feiten, die op elkaar gevolgd zijn, maar

Lichterscheinungen bei Frau Silbert. Waar dit medium echter nimmer aan een systematisch wetenschappelijk onderzoek onderworpen werd meen ik haar verschijnselen hier buiten beschouwing te moeten laten.

1) In het *Zeitschr. f. Parapsychologie* (1930, pag. 113) schrijft J. B. Niederl *Ueber den chemischen Nachweis gewisser Körper- (Od-) Strahlen.* Het betreft hier mevr. Silbert. Zie boven. Zie voorts F. Grunewald: *Physikalisch-mediumistische Untersuchungen.*

2) Onwillekeurig gaan onze gedachten hier uit naar het verhaal van de vijgeboom, waarvan wij in Marcus 11 vers 12 e.v. gewag gemaakt vinden.

waartussen ten onrechte verband wordt gezocht, „post hoc ergo propter hoc"? Het behoeft wel geen betoog, dat dergelijke belangrijke onderzoekingen door botanici verricht dienen te worden. Volgens Dr Dietz zou dit in ons land twee maal gedaan zijn, één maal te Leiden en één maal te Wageningen. Beide onderzoekingen hebben, volgens hem, negatieve resultaten opgeleverd. Helaas zijn, voor zover mij bekend, de verslagen dezer onderzoekingen nergens gepubliceerd, zodat het ons niet mogelijk is na te gaan, in hoeverre deze onderzoekingen als afdoende mogen worden aangemerkt. De blote mededeling dat deze proeven genomen zijn kan ons hier niet bevredigen [1]).

Sinds enige tijd worden door enkele biologen (leden van de Studievereniging voor „Psychical Research") proeven genomen met het doel na te gaan, of een „magnetiseur" ook invloed vermag uit te oefenen op in vitro-groeiende bacterie-cultures. Voor zover mij bekend hebben deze proeven tot op heden nog geen significante resultaten opgeleverd.

2. *Gemagnetiseerd water*. Van het onderwerp gemagnetiseerde planten komen wij op het vraagstuk van het gemagnetiseerde water, daar onderscheidene magnetiseurs, die proeven met planten namen, deze met gemagnetiseerd water begoten.

In *Het Toekomstig Leven* (1904, pag. 52) vertelt de heer H. N. de Fremery dat de bekende Amsterdamse schrijver Justus van Maurik „gedurende vele jaren de gave der genezing door magnetisme bezat". Op zekere dag zag hij in de Amsterdamse Jodenbuurt een jongetje lopen dat aan de bekende oogziekte leed. Hij nam het met zich mee naar huis. „Thuis gekomen, nam hij een medicijnflesje, maakte het schoon, vulde het met zuiver water en stelde het enige tijd bloot aan de uitstraling van zijn handen, het flesje zachtkens met de palmen en vingers bestrijkend en nu en dan de hals van het flesje met de duim sluitend en onderste boven houdend, zodat het water direct met zijn duim in aanraking kon komen." Toen het water, naar zijn mening, van „od" verzadigd was, gaf hij het flesje aan het knaapje met de mededeling, dat hij met dit water drie maal per dag zijn ogen wassen moest. Niet lang hierna kwam een ander jongetje van Maurik vragen, hem ook zo'n oogwatertje te geven, daar het zijn broertje zo uitstekend geholpen had. Deze voldeed aan dit verzoek en zou

1) Bij sommige onderzoekers treft men wel de mening aan, dat Mesmer c.s. tot op zekere hoogte als voorlopers van Alexander Gurwitsch, de ontdekker der „mitogenetische stralen" dienen te worden gezien.

Dit is niet waarschijnlijk. In de eerste plaats dient er op gewezen te worden, dat er in de kringen der biologen nog veel strijd gevoerd wordt over het wezen dezer stralen. In de tweede plaats is de intensiteit en de grootte van het stralenveld dezer (hypothetische) stralen zo gering, dat het niet waarschijnlijk te achten is, dat zij een rol van betekenis spelen bij het z.g. magnetiseren van planten.

het genoegen gesmaakt hebben twee maanden later ook dit ventje genezen bij zich te zien.

Bij het lezen van dit verhaal gaan onze gedachten uit naar Liébeault, Bernheim's medewerker, die aanvankelijk een aanhanger van het fluïdegeloof was. In *Thérapeutique suggestive* vertelt hij, hoe hij, op aanraden van Bernheim, er eerst toe overging het opleggen der handen te vervangen door het aanwenden van gemagnetiseerd water, om daarna dit laatste door *niet* gemagnetiseerd water te vervangen, terwijl hij daarbij de ouders en verzorgers der door hem behandelde kinderen (± 3 jaar oud) in de waan bracht (liet), dat hun kinderen gemagnetiseerd water ontvingen. Hij prees daarbij het water als zeer geneeskrachtig aan. Hem bleek toen, dat hij met het niet gemagnetiseerde water dezelfde resultaten verkreeg als met het gemagnetiseerde water, dat hij zijn patiënten vroeger deed toekomen. Dit deed hem, zoals te begrijpen valt, besluiten, dat hier ten slotte niets anders dan suggestie in het spel was en dat de fluïde-theorie der mesmeristen niet houdbaar was, gelijk Bernheim te voren reeds had beweerd.

Reeds in de geschriften der achttiende-eeuwse magnetiseurs is sprake van personen, die in staat zouden zijn met behulp van hun smaakzintuig gemagnetiseerd water te onderscheiden van water dat die behandeling niet had ondergaan. Esdaile, Reichenbach e.a. maken eveneens gewag van proeven met gemagnetiseerd water. Het „Mesmer-committee" der S.P.R. nam proeven met gemagnetiseerd water welke positieve resultaten opleverden – zij waren echter te gering in aantal. A. Hofmann herhaalde „ettelijke honderden malen" Reichenbach's proeven, waarbij hem bleek, dat enkele personen in staat zijn gemagnetiseerd water te onderscheiden van water dat deze behandeling niet heeft ondergaan.

Men kan deze proeven het best nemen door de proefpersoon een vijf- of tiental genummerde, volkomen aan elkaar gelijke, glazen voor te zetten. Al deze glazen dienen, tot op gelijke hoogte, met water (één met „gemagnetiseerd" water) gevuld te zijn. De magnetiseur mag bij deze proeven niet aanwezig zijn en de proefleider dient het nummer van het glas, waarin zich het „gemagnetiseerde" water bevindt, niet te kennen [1]).

1) Om water te magnetiseren plaatst men in de regel een glas gevuld met water in de palm van de linkerhand en laat de „uitstraling" der vingers van de rechterhand er op inwerken, door er de toppen dicht boven te houden. Ook wrijft men het glas in het rond. Wil men een fles met water magnetiseren, dan vult men die ten dele en bewerkt de fles in het rond met de vingers en laat de vingertoppen in de fles „afstralen". In vijf of tien minuten is het water „gemagnetiseerd". Het spreekt wel vanzelf dat de proefnemer het beste doet met eerst een fles met water te „magnetiseren" en daarna dit „gemagnetiseerde" water in een glas te schenken. Wie een glas met water rechtstreeks magnetiseert loopt groot gevaar, dat de treffers op rekening der herkenningstekens moeten worden gesteld, die het glas zekerlijk zal vertonen (vingerafdrukken!).

Ook bestaat in dat geval de mogelijkheid, dat de proefpersoon psychoscopisch het glas, dat de „magnetiseur" in handen heeft gehad, van de overige weet te onderscheiden.

De proeven dienen een groot aantal malen (verdeeld over een groot aantal dagen) genomen te worden. Met behulp van de kansrekening (quantitatieve methode) dient uitgemaakt te worden of het aantal treffers al dan niet als significant kan worden aangemerkt.

Blijkt het aantal treffers zo groot te zijn, dat het uitgesloten moet worden geacht dat dit op rekening van het toeval kan worden gesteld, dan is daarmede nog geenszins het bestaan van het fluïde bewezen. De mogelijkheid bestaat immers, dat de proefpersoon langs paragnostische (buitenzintuigelijke) weg te weten is gekomen, welke glazen met „gemagnetiseerd" water gevuld werden.

Volgens A. Moll ondergaat het gemagnetiseerde water veranderingen door verwarming en (in een aantal gevallen) door de chemische stoffen (b.v. zweet) welke er bij het „magnetiseren" in geraken[1]). Oppenheim (zie pag. 224) heeft er op gewezen, dat men water electrisch (electrische huidladingen) kan laden en de aanwezigheid dezer lading met behulp van een Neon-glimlamp kan aantonen. De mogelijkheid bestaat derhalve ook, dat een proefpersoon langs normale (zintuigelijke) weg aldus geladen water van niet-geladen water vermag te onderscheiden en dat men hierin ten onrechte een bewijs voor de fluïde-hypothese ziet.

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn, dat de positieve resultaten, welke een aantal onderzoekers bij hun proefnemingen met „gemagnetiseerd" water verkregen zeggen te hebben, lang niet die bewijskracht bezitten, welke de magnetiseurs haar toekennen en dat wij ons hier op een terrein bevinden dat veel rijker aan „voetangels en klemmen" is dan men aanvankelijk gemeend heeft.

3. *Mummificering.* Een aantal jaren geleden verschenen er enkele malen in de dagbladen berichten over personen die in staat zouden zijn cadavers door magnetiseren tegen bederf te vrijwaren. Zo vond ik b.v. in de *Nieuwe Arnhemsche Courant* van 14 Sept. 1928 bericht, dat een schoenmaker te Lyon, Gaillard geheten, stukken vlees en dierenlijken met behulp van zijn „krachtige magnetische uitstraling" tegen bederf zou kunnen vrijwaren en ook kankerlijders met succes behandeld zou hebben.

Dit alles klonk heel mooi en hoopvol. Maar wanneer wij de *Confessions of a Ghost-Hunter* [2]) van Harry Price ter hand nemen, en daarin het vervolg van deze geschiedenis lezen, dan blijkt, dat een in Frank-

1) De door Justus van Maurik gevolgde methode, waarbij het water met de duim van de magnetiseur in aanraking kwam, is ondeugdelijk voor proefnemingen daar zij, die aldus te werk gaan, minimale hoeveelheden afscheidingsproducten van de huid in het water brengen.

2) Zie pag. 93 van de Nederlandse vertaling van dit boek.

rijk ingesteld wetenschappelijk onderzoek naar 's mans vermogens op niets is uitgelopen en dat zijn kiemdodend vermogen waarschijnlijk alleen maar in zijn verbeelding heeft bestaan.

Ook van Heinrich Nusslein, een bekend Duits schildermedium, wordt bericht, dat hij het vermogen zou bezitten om door middel van zijn „uitstraling" organische stoffen tegen bederf te vrijwaren. Daar, voor zover mij dit bekend is, zijn mummificerend vermogen nimmer aan een wetenschappelijk onderzoek werd onderworpen, acht ik mij gerechtigd deze mededeling voor kennisgeving aan te nemen, evenals hetgeen ons over het mummificerend vermogen van enkele andere personen wordt bericht.

4. *Het onderzoek van Dr Sydney Alrutz.* Op 4 October 1920 hield Dr S. Alrutz, lector in de psychologie aan de Universiteit van Upsala, een voordracht voor de leden der Engelse S.P.R. over de *Problems of Hypnotism*, waarin hij een pleidooi hield ten gunste van het fluïdegeloof. Hij besprak bij deze gelegenheid een aantal door hem genomen proeven, waarbij het hem gelukt zou zijn bij zijn proefpersonen verschijnselen van anaesthesie en hyperaesthesie te verwekken, welke, volgens zijn mening, op grond der door hem genomen voorzorgsmaatregelen, onmogelijk op rekening der suggestie konden worden gesteld, doch wel op rekening van een „nervous effluence". Deze „zenuwstraling" zou door sommige stoffen (waaronder bordpapier en flanel) geabsorbeerd worden, terwijl andere (waaronder glas en metaal) haar ongehinderd zouden doorlaten.

Bij gelegenheid van het achtste internationale congres voor psychologie, dat in September 1926 te Groningen werd gehouden, werd een der leerlingen van de inmiddels overleden Alrutz, Gustaf Wallenius, Phil. mag., in de gelegenheid gesteld, de proeven van zijn leermeester te demonstreren in tegenwoordigheid van enkele bekende psychologen en fysiologen [1]). De bij deze gelegenheid waargenomen verschijnselen gaven geen aanleiding om tot het bestaan der door Alrutz aangenomen „kracht" te besluiten, m.a.w. leverden geen bewijs voor het bestaan van het fluïde op. Volledigheidshalve dient er hier op gewezen, dat de demonstrator zich niet geheel en al met deze zienswijze heeft kunnen verenigen.

Alrutz' proeven raken het probleem der subjectieve gewaarwordingen, waarvan zowel magnetiseurs [2]) als gemagnetiseer-

1) Bij dit onderzoek waren o.m. de Nederlandse hoogleraren K. H. Bouman, F. Roels en H. Zwaardemaker aanwezig. Voorts de arts F. H. G. van Loon die, te zamen met R. H. Thouless, het verslag der proefnemingen maakte en later in de *Proc. S.P.R.* (Vol. XXXVI) publiceerde.

2) In *Het Toekomstig Leven* (1914, pag. 260) schrijft een arts, die in zijn praktijk wel „magnetisme" toepaste:

„Wanneer ik een patiënt behandel met wat men noemt magnetisme (hij erkent ten volle, dat dit woord verkeerd gekozen is), neem ik een gevoel van tinteling in de toppen der vingers, handen en armen waar. Dit is een ander gevoel dan wat men in de genees-

den[1]) melding maken. Sommige menen in deze „gewaarwordingen" zo geen bewijs, dan toch zeker een argument ten gunste van het fluïde-geloof te mogen zien. Naar mijn mening is de qualiteit der gegevens, waarover wij hier tot op heden de beschikking hebben, nog onvoldoende om daar een conclusie ten gunste van het fluïde-geloof uit te mogen trekken.

5. *Het asitisme.* Van enkele gestigmatiseerden wordt ons bericht, dat zij het verschijnsel der voedselloosheid (het z.g. occulte vasten) zouden hebben vertoond.

Onze landgenoot A. J. Riko, die in 1871 een bezoek bracht aan de gestigmatiseerde Louise Lateau[2]) en haar zag bloeden, weet ons over haar o.m. te vertellen, dat zij enige maanden lang zonder eten en drinken geleefd zou hebben en daarbij niet vermagerd zou zijn. Deze bewering wordt door de arts Dr Stevenard, die haar onderzocht en observeerde (en met wie de heer Riko een onderhoud had) niet alleen mondeling, maar ook schriftelijk bevestigd.

Omstreeks 1927 was het Theresia Neumann van Konnersreuth[3]), die het probleem der voedselloosheid opnieuw onder de aandacht der fysiologen deed komen. Verschillende personen getuigen, dat zij gedurende enkele jaren gevast heeft, ofschoon zij slechts 14 dagen lang (13–28 Juli 1927) streng wetenschappelijk gecontroleerd heet te zijn.

Het verschijnsel der voedselloosheid heeft men, volgens de ons ten dienste staande berichten, volstrekt niet alleen bij gestigmatiseerden waargenomen, maar mede bij andere personen. Men kent ver-

kunde gewoon is paraesthesieën te noemen. Laat Uw arm eens slap hangen langs het lichaam en laat hem nu eens in een snel tempo om zijn eigen as binnen- en buitenwaarts draaien, zodat de hand met de gespreide vingers nu eens met de palmvlakte naar voren, dan weer naar achteren gekeerd is. Het gevoel, dat men daarbij waarneemt komt enigermate met het bedoelde overeen".

Onderscheidene magnetiseurs hebben mij en anderen over soortgelijke ervaringen bericht. Velen hunner beweren, dat zij het fluïde uit hun vingertoppen „voelen" stromen.

1) Een aantal patiënten verklaart tijdens de behandeling allerlei lichamelijke verschijnselen bij zichzelf te bespeuren. Sommigen zeggen, dat zij het „instromen" van het fluïde duidelijk kunnen waarnemen. Liek maakt melding van een vooraanstaand jurist, die zich onder behandeling van Steinmeyer had gesteld. Tijdens de behandeling meende hij het „instromen" van het fluïde duidelijk te kunnen waarnemen. Later bleek hem, dat hij het vibreren van de handen van de magnetiseur voor het „instromen" van het fluïde had gehouden.

Persoonlijk heb ik mij – bij wijze van proef – ettelijke malen door verschillende personen laten magnetiseren, zonder daarbij iets, dat op het „instromen" van fluïde geleek bij mijzelf te constateren. Liek, die zich door Steinmeyer liet magnetiseren, nam evenmin iets bij zichzelf waar dat hem aan het „instromen" van fluïde deed denken.

Dr H. Musaph heeft in zijn rapport betreffende de z.g. magnetische behandeling mede aandacht aan de subjectieve gevoelens (warm worden der behandelde lichaamsdelen, paraesthesieën, clonische contracties) der patiënten geschonken. Volgens hem is in deze subjectieve gevoelens geen aanleiding gelegen om het bestaan van een fluïde te aanvaarden.

2) Zie W. H. C. Tenhaeff: *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 121.

3) W. H. C. Tenhaeff: *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 127.

schillende berichten, oudere zowel als nieuwere, betrekking hebbend op individuen, die het maandenlang zonder voedsel schijnen te hebben kunnen stellen. De medicus W. Kröner heeft een aantal van deze berichten verzameld en gepubliceerd in zijn verhandeling over *Das Problem der Nahrungslosigkeit.* Dat ook in ons land gevallen van asitisme zich schijnen te hebben voorgedaan blijkt ons uit een publicatie van Dr Dietz over *Enige gevallen van asitie in de Nederlanden.*

De fysiologie leert, dat wij moeten eten wegens groei, slijtage, arbeid en verlies. Slijtage, arbeid en verlies zijn slechts aspecten van één enkel complex: de stof- en energiewisseling. Energie wil feitelijk niets anders zeggen dan „iets, dat de mogelijkheid van arbeidsverrichting in zich heeft". Wanneer wij ons brood, onze groenten, onze vruchten eten, dan nemen wij energie tot ons. Dank zij ons voedsel zijn wij in staat te arbeiden. Arbeiden (in fysiologische zin) doen wij ook, wanneer wij op ons bed liggen. Want ons hart klopt, ons ademhalingsmechanisme functioneert, evenals maag en darmen. Wij verbruiken, zolang wij op ons bed liggen, slechts zeer weinig energie. Nemen wij daarentegen deel aan een wedstrijd in het hardlopen, dan verbruiken wij veel energie. Wij worden in zo'n geval na ons laatste maal spoediger hongerig, dan wanneer wij rustig op ons bed waren blijven liggen. Maar ook dan, wanneer wij op bed blijven liggen, komt de tijd, waarop wij ons hongerig beginnen te voelen en waarop wij de neiging gaan vertonen voedsel (potentiële energie) tot ons te nemen. Doen wij dit niet, dan worden onze lichamelijke reserve-voorraden aangesproken, we vermageren, nemen in lichaamsgewicht af.

Onderzoekingen van fysiologen hebben aangetoond, dat alle vastende dieren (de mens incluis) het vasten uithouden, tot zij ongeveer 40 % van hun lichaamsgewicht hebben verloren. Hoe rustiger men zich tijdens een vastkuur houdt, des te langer duurt het voor men aan zijn 40 % verlies aan lichaamsgewicht is gekomen. Vanzelfsprekend spelen ook individuele verschillen hier een rol.

Dieren met trage stofwisseling kunnen langer buiten voedselopname dan dieren met snelle stofwisseling. Terwijl het varken 34 dagen zonder voedsel kan leven (een zeer lange tijd voor een zoogdier) en de arend 45 dagen (een zeer lange tijd voor een vogel), kan b.v. een kikvors dit een jaar uithouden, de schildpad 18 maanden, de adder 20 maanden.

Voor de fysioloog is uit dien hoofde het verschijnsel van het asitisme, zoals wij dit bij gestigmatiseerden e.a. aantreffen, een probleem dat hij tot oplossing heeft te brengen.

Bij de bestudering der onderscheidene rapporten zal hij zekerlijk getroffen worden door de klinische overeenstemming, welke het merendeel dezer gevallen vertoont. Bijna steeds zijn het vrouwen,

bij wie men het verschijnsel zegt te hebben geconstateerd. Haar leeftijden liggen in een groot aantal gevallen tussen 12 en 30 jaar en het verschijnsel ontstaat in verreweg de meeste gevallen wel, nadat zij onderscheidene hysterische verschijnselen vertoond hebben. Nu kan men zeggen dat hierdoor de kans des te groter wordt, dat wij hier met geraffineerd bedrog (pathologische leugenzucht) te doen hebben [1]). Daar staat echter tegenover, dat vele dezer vrouwen (zij het danook dat haar verlammingen meestentijds van psychogene aard waren) jarenlang aan haar ziekbedden gekluisterd waren, zodat het uitoefenen van contrôle niet bijster moeilijk viel, integendeel veel gemakkelijker dan bij hen, die zich vrijelijk kunnen bewegen.

De Franse fysioloog en parapsycholoog Ch. Richet twijfelde niet, of het verschijnsel van het asitisme doet zich voor, zoals ons uit zijn verhandeling *A propos de Thérèse Neumann* blijkt. Na enige tientallen gevallen van asitisme te hebben vermeld, ontleend aan geschriften van berichtgevers uit de 16de, 17de, 18de en 19de eeuw, geeft hij enige interessante eigen ervaringen. Een nauwkeurig onderzoek van een lethargische hystero-epileptica in het fysiologisch laboratorium bracht aan het licht, dat zij, in 16 minuten tijds, slechts 4 L. lucht inademde, terwijl een normaal individu in die tijd 128 L. inademt. Haar lichaamstemperatuur daalde daarbij niet.

Een andere vrouw hield langdurig verblijf in zijn huis. Gedurende 58 dagen controleerde hij nauwkeurig haar voedselopname. Haar dagelijkse Calorie-omzetting bedroeg in deze 58 dagen gemiddeld 346 Cal., hetgeen zeer laag genoemd dient te worden, te meer waar deze vrouw in die dagen arbeid verrichtte (zij was als gouvernante werkzaam) [2]). De vrouw verloor in deze 58 dagen slechts 2 kg aan gewicht.

Ook een hoofdverpleegster uit de kliniek van Janet werd bestudeerd. Verscheidene maanden lang leefde deze vrouw slechts op één kopje melk per dag. Gedurende 28 dagen kreeg zij slechts een weinig melk, bier en bouillon. Wanneer Richet haar gewichtsverlies (606 gr.) mederekent, zo komt hij tot een gemiddelde dagelijkse Calorie-omzetting van 265 Cal.

Het behoeft wel geen betoog, dat deze gevallen slechts als *bijdragen* tot de studie van het asitisme gezien kunnen worden. Het echte

1) Ongetwijfeld heeft zich bij enige dezer vrouwen bedrog voorgedaan. Eva Vliegen van Meurs is daar een voorbeeld van. Dietz acht het waarschijnlijk, dat deze vrouw eerst later tot bedrog haar toevlucht heeft genomen, toen haar merkwaardige eigenschap verminderde. Hetzelfde heeft men wel bij mediums opgemerkt.

Dat er onder z.g. hongerkunstenaars bedriegers voorkomen spreekt wel vanzelf. Ik herinner mij zo'n geval dat zich in mijn jongensjaren te Rotterdam heeft voorgedaan. Price maakt melding van een pop, die men in plaats van een levende hongerkunstenaar in een glazen kist gelegd had! (*Leaves from a Psychist's Case-Book*, pag. 337).

2) Van Rijnberk stelt de dagelijkse Calorie-omzetting van een volwassen vrouw op 2320 Cal. (hetgeen haar toestaat aardig wat aan sport te doen).

„occulte vasten" vertonen deze personen niet, daar zij enig voedsel tot zich namen.

Zeer opmerkelijk is het feit, dat de door Richet geobserveerde personen een normale temperatuur vertoonden, ofschoon haar ademhaling vertraagd was en de verbranding dientengevolge zeer langzaam bij haar verliep.

Wat hebben deze observaties Richet nu geleerd? Het antwoord op deze vraag geeft hij ons aan het slot van zijn geciteerde verhandeling, waar hij tot de erkenning komt, dat er naast de normale (voedings-)fysiologie een speciale (voedings-)fysiologie dient te worden aangenomen. Verder gaat hij echter niet.

In zijn verhandeling over de zieneres van Prevorst maakt de arts J. Kerner gewag van een eigenaardige, vampierachtige eigenschap, welke deze merkwaardige somnambule schijnt bezeten te hebben. Zij beweerde n.l. dat zij aan de personen, die zich in haar nabijheid bevonden, „kracht" („fluïde", „od") kon onttrekken. Ofschoon zij verder nog beweerde, dat die personen daar niet de minste last van konden ondervinden, omdat de psycho-fysische emanatie, welke zij zeide te onttrekken, toch verloren was, zo was Kerner nochtans de mening toegedaan, dat zij zich daarin vergiste, daar velen, die gedurende enige tijd in haar nabijheid vertoefden, zich na een poosje onwel begonnen te gevoelen en soms zelfs in onmacht vielen. Dit zou dan, volgens Kerner, een gevolg zijn geweest van een verzwakkingsproces, dat zij ondergingen tengevolge van deze vampierachtige eigenschap, welke de zieneres zichzelf toekende en uit haar lichamelijke en ziellijke toestand heette voort te komen.

Het zou, volgens Kerner, ook wel voorgekomen zijn, dat bezoekers klaagden over een vermoeid gevoel in de ogen. Dit verdient vooral hierom vermelding, omdat de zieneres beweerde, dat het „fluïde", dat zij tot zich nam, vooral datgene was, dat uit de ogen (en vingertoppen) van haar bezoekers stroomde. De aanwezigheid van andere personen (mits deze krachtiger waren dan zij zelve) werkte dus „versterkend" op de zieneres. Werd zij echter gedurende lange tijd alleen gelaten (of in het gezelschap van zwakke personen) zo zou zij steeds zwakker zijn geworden.

Deze ervaringen van Kerner met Friederike Hauffe doen ons in de eerste plaats denken aan het geloof dat zieken en ouden van dagen „levenskracht" kunnen onttrekken aan gezonde, jonge mensen en dieren. Via dit geloof komen wij dan in aanraking met het probleem van het z.g. dierlijk magnetisme (mesmerisme)[1].

1) Ik wees er hiervoor (pag. 192) reeds op, dat men in Rome eertijds zieken zocht te genezen door hen in de omgeving te brengen van jeugdige, gezonde personen. Men meende dat de „levenskracht" der gezonden door de zieken zou worden geabsorbeerd.

Voorts dient er op gewezen te worden, dat ook hedendaagse onderzoekers ervaringen bij media hebben opgedaan, welke parallel lopen aan die van Kerner met Friederike Hauffe. Zo zegt b.v. H. Carrington in zijn geschrift over het door hem geobserveerde Italiaanse medium Eusapia Palladino, dat zij, na een zitting, „inderdaad een zeer beklagenswaardige vrouw is. Zij schijnt verschrompeld, zwak, uitgeput; haar geheugen laat haar in de steek waar het betreft de herinnering aan hetgeen op de séances is voorgevallen. Haar gezicht vertoont diepe rimpels en zij ziet er ziekelijk en bleek uit... Deze kracht, die, naar het schijnt, gebruikt wordt om de verschijnselen te bewerkstelligen, en voor het grootste deel aan het medium onttrokken wordt, wordt echter zeer zeker mede voor een deel door de overige aanwezigen geleverd. Ieder van ons heeft, na afloop der zittingen, uitputtingstoestanden bij zichzelf kunnen constateren en sliep de dag, volgende op die waarop een zitting gehouden was, tot een ongewoon laat uur." En v. Schrenck-Notzing zegt, dat hij bij herhaling heeft opgemerkt, dat het medium Willy Schneider, wanneer er, volgens diens zeggen, onvoldoende „kracht" bij hemzelf aanwezig was om telekinetische verschijnselen te bewerkstelligen, deze „kracht" door z.g. mesmerische streken aan aanwezigen trachtte te onttrekken. Het eigenaardige en hoogst opmerkelijke daarbij is nu, dat de deelnemers aan de zittingen in zulke gevallen, na afloop der

In de Bijbel is reeds sprake van dit geloof. Het heeft tot verderfelijke gebruiken aanleiding gegeven. Ik denk hier aan hetgeen wij in I Koningen I : 1–5 lezen.

Galenus, een der beroemdste artsen der Oudheid, roemt dit samenzijn met jonge mensen als een der voortreffelijkste geneesmiddelen. Zeer bekend is het geval van de Romein Claudius Hermippus, die een ouderdom bereikte van 115 jaar en dit toeschreef aan het feit, dat hij deze methode had toegepast. De beroemde 16de eeuwse filosoof Petrus Pompanatius, die te Padua en te Bologna doceerde, noemt de aanwezigheid en de adem van jonge gezonde mensen „een voortreffelijke medicijn" en onze grote Boerhaave liet een aan ouderdomszwakte lijdende burgemeester van Amsterdam tussen twee knapen in slapen en verzekert ons, dat de zieke hierdoor een niet onbelangrijk deel van zijn gezondheid herwon. C. Kiesewetter merkt op, dat het volksgeloof (dat men in sommige delen van Duitsland aantreft) dat schoolmeesters oud worden, omdat zij een groot deel van hun leven in tegenwoordigheid van jonge, gezonde kinderen doorbrengen, met dit alles in verband staat.

Velen waren geneigd te menen, dat de „levenskracht" (het fluïde) speciaal in het bloed zetelt. De consequenties van dit geloof leidden tot de afschuwelijke gewoonte om zich in bloed te baden. Bij voorkeur gebruikte men mensenbloed. Toen zich daar verzet tegen begon te openbaren, ging men dierenbloed gebruiken. De geneeskundige C. W. Hufeland zegt in zijn in 1796 verschenen *Makrobiotik, oder die Kunst das menschliche Leben zu verlängern*: „En zekerlijk, als men bedenkt wat de levenskracht van pas gedode en opengesneden dieren op verlamde ledematen, wat het opleggen van levende dieren op pijnlijke kwalen vermag, dan schijnt deze methode lang niet verwerpelijk".

Ik heb in mijn, veeljarige, ervaring met onbevoegden nog weleens personen ontmoet, die hun patiënten dergelijke walgelijke voorschriften gaven. In 1924 werd te Rotterdam een wonderdokter veroordeeld, die kanker zocht te genezen met behulp van hondenbloed.

Voorts herinner ik mij de Haagse magnetiseur G. H. Busser, die slager van beroep was, en wiens successen sommigen gedeeltelijk daaraan toeschreven. Het verblijf in de slagerij versterkte, volgens hen, zijn fluïde.

zitting, vaak klaagden over nerveuze uitputting, welke geenszins uitsluitend haar oorzaak kon vinden in de langdurige aandachtsspanning.

Sommige onderzoekers, onder wie zich de medicus W. Kröner bevindt, zijn nu de mening toegedaan, dat wij bij het asitisme met iets dergelijks te doen hebben. Zij zijn geneigd bij personen als Louise Lateau, Theresia Neumann en andere, van wie verhaald wordt dat zij het verschijnsel van het „occulte vasten" vertoond hebben, van „od-vampirisatie" te spreken, van een onttrekking van vitale krachten aan de omgeving en aldus het verschijnsel, dat Richet voorshands nog onverklaard meende te moeten laten, te kunnen verklaren [1]). M.a.w., zij menen in de verschijnselen van het asitisme een bewijs te mogen zien voor het bestaan van menselijke uitstraling, een argument ten gunste der beweringen der magnetiseurs.

Ofschoon ik niet ontkennen kan dat van de vier hypothetische mogelijkheden betreffende de energetica der „occulte vasters" deze ons op grond van ervaringen met media opgedaan nog de minst fantastische lijkt, reden waarom ik haar niet zonder meer wens te verwerpen, zo meen ik nochtans te moeten opmerken, dat niet verwerpen en aannemen geen synoniemen zijn.

6. *De genezingen.* Op de vraag of magnetiseurs nu inderdaad genezingen vermogen te bevorderen kan men niet anders dan bevestigend antwoorden. Niet alleen ten tijde van Mesmer hebben duizenden zieken zich onder behandeling van magnetiseurs gesteld en daar, volgens hun zeggen, baat bij gevonden, maar ook in de negentiende en twintigste eeuw hebben tienduizenden zich, volgens hun zeggen, niet vergeefs tot magnetiseurs gewend ten einde verlichting van hun kwalen te erlangen. Zoals wij reeds zagen verklaarde de heer H. H. van Kol op 15 April 1918 in de Eerste Kamer honderden brieven te hebben ontvangen van personen, die verklaarden baat bij magnetiseurs e.d. te hebben gevonden. Het aantal brieven dat mij in September en October van het jaar 1936, naar aanleiding van een reeks voordrachten over *Kwakzalverij en Occultisme* voor de microfoon der Radio-Volks-Universiteit, gewerd van de zijde van dankbare patiënten van magnetiseurs is zeker niet geringer geweest dan dat waarvan de heer van Kol gewag maakt.

Ook medici hebben, om hier met de oude Plinius te spreken, moeten erkennen, dat er personen zijn wier lichamen genezende krachten bezitten, althans een activerende invloed op de vis medicatrix naturae vermogen uit te oefenen [2]). Onder hen bevinden zich

1) Er zijn hier nog enige andere hypothetische mogelijkheden, t.w.: 1. het voedselapport; 2. een directe assimilatie van aetherische of „fluïdieke" substanties; 3. een materialisatie van dergelijke substanties. Zie W. Kröner: *Das Rätsel von Konnersreuth.*

2) Zie H. Musaph: *Onderzoekingen over het z.g. magnetisme*: H. Haye: *Kanttekeningen bij Dr H. J. W. Droogleever Fortuyn's beschouwingen over kwakzalverij.* Voorts K. Bertram: *Bemerkenswerte Heilerfolge durch magnetische Behandlung.*

verschillenden, wier naam een goede klank in de medische wereld bezit. Zo lezen wij b.v. in het bekende werk over *Die Krise der Medizin. Lehrbuch der Konstitutionstherapie* van B. Aschner: „Die Heilerfolge der Magnetiseure sind nicht mehr wegzuleuchnen” en in zijn belangrijk hoofdstuk *Ueber die magnetopathische Behandlungsmethode* vermeldt hij de namen van enkele artsen (w.o. die van Dr Laszky, Dr Gretzinger en Dr Kohorn), die met succes een aantal hunner, daarvoor naar hun mening in aanmerking komende, patiënten „gemagnetiseerd” hebben [2]). Aschner wijst ook op de „sehr ernst zu nehmenden” neuroloog en psychiater Dr Richter (Wenen), die jarenlang met Dr Gretzinger samenwerkte en daarbij tot de erkenning kwam, dat deze arts zeer belangrijke successen boekte.

Erwin Liek maakt in zijn boek over *Het wonder in de geneeskunde* melding van de magnetiseur Steinmeyer (Hahnenklee) en twijfelt er niet aan, (ofschoon hij in hem niet meer dan een suggestie-therapeut ziet) of velen hebben bij hem de genezing gevonden, die zij bij hun artsen vergeefs zochten.

> „Ik maakte”, aldus Liek, „in Hahnenklee kennis met een man van ongeveer 40 jaar, die aan een maagzweer leed. De diagnose was door betrouwbare artsen elders gesteld. Op de röntgenfoto was een duidelijke „nis” gevonden. Men had na een vruchteloze interne behandeling de patiënt aangeraden zich te laten opereren. De patiënt stemde toe, maar wilde zich (omdat hij door zijn kwaal verzwakt was) eerst in Hahnenklee laten „opfrissen”. Onder de behandeling van Steinmeyer genas de zweer verrassend snel. De aanhoudende heftige klachten verdwenen volkomen. Patiënt kon weer alles eten, zijn lichaamsgewicht steeg. Op een tweede röntgenfoto werd geen „nis” meer gevonden”.

Dat ook in ons land onderscheidene (hedendaagse) artsen hebben moeten erkennen, dat „magnetiseurs” soms een verbetering in de toestand hunner patiënten vermogen te brengen, moge aan de lezers van dit tijdschrift bekend verondersteld worden. Ook zijn mij gevallen bekend van Nederlandse artsen, die er onder bepaalde omstandigheden toe over gegaan zijn om, gelijk de medici waarvan Aschner melding maakt, zelf hun patiënten te magnetiseren [1]). Dit

1) In de jaren omstreeks 1890 was het de gepensionneerde officier van gezondheid Dr L. L. Plantenga die als magnetiseur van zich deed spreken. Hij redigeerde een tijdschrift (*Het Rozekruis*), waarvan een tweetal jaargangen verschenen en waarin een aantal „theosofische” onderwerpen behandeld werden.

Plantenga's beschouwingen over het magnetiseren dragen het stempel zijner „theosofische” wereld- en levensbeschouwing.

Van de zijde zijner collega's viel Dr P. heftige bestrijding ten deel. Vermoedelijk hebben wij daarin een der redenen te zien waarom hij de uitgave van het tijdschrift staakte en naar het buitenland vertrok.

betekent echter niet dat deze artsen nu ook allen van mening waren (zijn) dat de door de „magnetiseurs" (c.q. henzelf als „magnetiseurs") bereikte resultaten op rekening van een psycho-fysische emanatie dienen te worden gesteld.

Het feit, dat een aantal personen (die al of niet te voren bij de officiële geneesheer tevergeefs om hulp aanklopten, door een magnetiseur of gebedsgenezer „genezen" worden, wil volstrekt niet altijd zeggen, dat deze „wonderdokter" inderdaad over een of ander bijzonder vermogen beschikt. Bij de beoordeling dezer gevallen dient men te bedenken, dat men hier maar al te vaak het slachtoffer wordt van de drogrede „extra dictionem" van het „post hoc ergo propter hoc", waartegen in elk leerboek der logica sinds Aristoteles gewaarschuwd wordt.

In het T.v.P. (XI, pag. 91) heeft een mijner medewerkers, de arts H. M. Haye, aan de hand van enkele voorbeelden aangetoond, hoe gemakkelijk men het slachtoffer van de hierboven genoemde drogrede kan worden. Het eerste voorbeeld betreft een patiënt die lijdende is aan sclerosis multiplex en zich daarvoor laat magnetiseren. Karakteristiek voor deze ziekte is het passagère beeld der verschijnselen: een spastische verlamming, waarvan een week later niets meer te merken is, voorbijgaande stoornissen aan de ogen, enz. De ziekte verloopt in z.g. Schuben. Tussen deze Schuben in kan een patiënt volkomen goed zijn. Het gevaar bestaat nu, dat de patiënt de verbetering aan de magnetische behandeling toeschrijft.

Ook de medicus James Harpole wijst in zijn boek *Mijn patiënten* op de moeilijkheid om het verband tussen de behandeling van een zieke en zijn genezing te beoordelen aan de hand van een merkwaardig geval. Het betreft een oude dame met een kankerachtig gezwel aan de maag. Tijdens de operatie zag de chirurg het hopeloze van het geval in en besloot de operatie niet verder voort te zetten. Merkwaardigerwijze begon patiënte na de operatie door de een of andere onbekende oorzaak op te knappen. Twee maanden later was het gezwel verdwenen. Zij leefde nog vijf jaar na de operatie en stierf toen aan bronchitis waar longontsteking bij kwam. „Ik heb – aldus Harpole – vaak gedacht: Als zij toevallig in die tijd een of ander „middel" had gebruikt (of zich had laten magnetiseren T.), wat zou dat dan een reclame zijn geweest!"

In zijn belangrijke studie over *Leven en Dood* heeft Dr A. J. Westerman Holstijn er op gewezen, dat de laatste tijd uit talrijke onderzoekingen is komen vast te staan, dat een tegen zichzelf gerichte vernietigingstendentie, een ziekte- en een doodsbehoefte, zij het in zeer verschillende constellatie, méér dan de organische en infectieuse oorzaken, de doorslag gaf tot de ziekte.

Wij weten thans dat aan de ulceratieve colitis (een ontsteking van de dikke darm), de (long)tuberculose, onderscheidene aandoeningen van het hart, de maag en het geslachtsapparaat, diabetes, asthma, een aantal huidziekten, ja zelfs aan kanker vaak psychische conflicten ten grondslag liggen. Dit betekent dat wij ons niet al te zeer verwonderen moeten over het feit, dat een aantal personen die aan huiduitslag, spijsverteringsstoornissen, benauwdheden (om van allerlei nerveuze bezwaren nog maar niet te spreken) geleden hebben „verlichting" („genezing") hebben gevonden bij magnetiseurs die goede „intuïtieve" [1]) mensenkenners en „natuurlijke" psychotherapeuten [2]) bleken te zijn.

In mijn werk over *Het Spiritisme* heb ik er op gewezen, dat het Mesmerisme de weg gebaand heeft voor de z.g. moderne spiritistische beweging. Tientallen jaren lang is de beoefening van het magnetisme gekoppeld geweest aan de beoefening van het spiritisme en ook in onze dagen behoort een groot deel der magnetiseurs nog tot de leden van de een of andere spiritistische of theosofische vereniging. Dit is ongetwijfeld van betekenis voor de „psychische hygiëne" hunner patiënten, aan wie zij een levensbeschouwing vermogen te geven, waarin de dood slechts gezien wordt als een overgang tot een hogere bestaansvorm en waarin ook veelal plaats is voor het geloof in de reïncarnatie. Voor mij, die jarenlang vele magnetiseurs bij de uitoefening van hun praktijk heb gadegeslagen en daarbij heb kunnen constateren dat onderscheidene van hen tijdens de behandeling over „geestelijke onderwerpen" spreken, kan het daarom aan geen twijfel onderhevig worden geacht, of wij dienen een aantal magnetiseurs, (geheel of gedeeltelijk) als zielzorgers (als beoefenaren van de z.g. „Pastoralmedizin" [3])) aan te merken. Op grond van hun levens- en

1) In mijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen* heb ik er op gewezen (pag. 177 e.v.) dat aan de „echte" intuïtieve mensenkennis telepathie ten grondslag ligt.

2) Onder psychotherapie hebben wij te verstaan de inwerking op het zieleleven van de mens met psychische middelen en met een therapeutisch doel. Dit doel kan zowel op het lichaam als op de „ziel" (psyche) van de patiënt gericht zijn. In feite zal het steeds op beide gericht zijn, ook daar, waar wij ogenschijnlijk „slechts" met een of andere vorm van zielelijden te doen hebben, daar, volgens de algemeen geldende opvattingen, lichaam en ziel een eenheid vormen. Wanneer de ziel lijdt, lijdt daardoor mede op de een of andere wijze het lichaam.

3) Dubois voerde het begrip persuasie in de psychotherapie in en stelde deze psychotherapeutische methode, waarbij de psychotherapeut zich tot de geest (rede, ratio) van de patiënt richt, tegenover die waarbij men suggereert.

Suggereren, aldus Dubois, is feitelijk min of meer verschalken. De suggestie-therapeut behoeft niet te geloven in datgene wat hij zijn patiënt suggereert. Bij het persuaderen is dit anders. Men zoekt daarbij zijn patiënt eerlijk zijn eigen mening bij te brengen.

In het begin van deze eeuw begon men in medische kringen tot het inzicht te komen dat het bezit van een bepaald godsdienstig geloof (van een optimistische, wijsgerig verantwoorde, levens- en wereldbeschouwing) het genezingsproces vermag te bevorderen. Zo kwam men er toe predikanten en priesters bij het genezingswerk te betrekken en ontstond de z.g. pastorale geneeskunde.

In onze dagen erkent men algemeen dat aan het ziekbed niet alleen plaats is voor de arts, maar tevens voor de (psychologisch geschoolde) zielverzorger.

wereldbeschouwing vermogen zij de psyche (en daarmede het lichaam) hunner patiënten in een aantal gevallen te beïnvloeden op een wijze, welke het merendeel der officiële dienaren onzer grotendeels tot een techniek verworden geneeskunde helaas vreemd is. Dat ik in deze mening geenszins alleen sta weet een ieder, die zich de inhoud herinnert van de slotbeschouwingen, waartoe Liek in zijn werk over *Het wonder in de geneeskunde* gekomen is. Daar komt dan nog bij dat een aantal factoren er toe leidt dat vele magnetiseurs als suggestie-therapeuten beter blijken te voldoen dan het merendeel der artsen.

Een dezer factoren is het feit dat een aantal magnetiseurs tevens psychoscopisten blijkt te zijn. Door hun paragnostische „begaafdheid" (waardoor zij hun patiënten niet alleen gegevens met betrekking tot hun verleden, heden en toekomst vermogen te verschaffen, maar soms ook in staat zijn treffende bijzonderheden ten aanzien van hun lichamelijke en ziellijke „afwijkingen" te verstrekken [1])) bezitten zij voor hun patiënten vaak een opmerkelijk magisch prestige, hetgeen hun suggestiviteit t.o.v. hun patiënten in niet geringe mate verhoogt.

Hoe zeer ik er ook van overtuigd ben dat het suggestie-therapeutische moment een zeer belangrijke rol speelt bij de magnetische behandeling [2]) zo heeft een jarenlange observatie van een groot aantal magnetiseurs nochtans bij mij twijfel doen rijzen aan de juistheid der bewering van hen die de mening zijn toegedaan dat alle door magnetiseurs tot stand gebrachte verbeteringen (al dan niet vermeende genezingen) onder het hoofd suggestie- en persuasie-therapie kunnen worden ondergebracht.

Bij het observeren van een aantal magnetiseurs heb ik mij niet kunnen onttrekken aan de overtuiging dat zij meer waren (zijn) dan louter suggestie-therapeuten [3]) en dat bij hen mede zekere „krachten" een rol speelden (spelen) welke tot dusverre nog niet voor het parapsychologisch onderzoek toegankelijk zijn. Ik word in deze mening gesterkt door hetgeen mij van de zijde van (min of meer onbevangen) personen, die ik als betrouwbare (echter geenszins onfeilbare) paragnosten heb leren kennen en wier uitspraken voor mij een heuris-

1) Zie E. Osty: *Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale.*

2) Er dient hierbij opgemerkt te worden, dat men nimmer uit het oog mag verliezen dat ook de arts suggestie-therapeut is. Moderne geneeskundigen zijn meer en meer tot de erkenning gekomen, dat de gevoelsinstelling, welke de patiënt tegenover zijn geneesheer vertoont, van invloed is op het genezingsproces. Ook het vertrouwen dat de patiënt in de werking van de hem door zijn arts voorgeschreven geneesmiddelen stelt blijkt van invloed te zijn op het genezingsproces. Zie E. A. D. E. Carp: *De suggestieve behandelingsmethodes en het suggestieve element in de psychotherapie.*

3) Bijzondere belangstelling verdienen m.i. die magnetiseurs die hun „krachten" op zieke dieren beproefd hebben en daarbij onmiskenbaar resultaten bereikt hebben, welke de aandacht van de dierenarts verdienen. Het is te betreuren, dat aan dit onderwerp tot op heden nog zo weinig aandacht is besteed. Hier ligt een taak voor toekomstige onderzoekers.

tische [1]) betekenis hebben, over hun „waarnemingen" met betrekking tot het z.g. magnetiseren is medegedeeld en dat op een aantal punten een merkwaardige overeenstemming vertoont met hetgeen ons van de zijde van zekere „occultistische" auteurs over de z.g. magnetische geneesmethode wordt bericht.

Men versta mij wel. Het ligt mij ver in deze uitspraken een bewijs te zien voor het bestaan van het fluïde en hetgeen daarmede samenhangt. Ik weiger echter te geloven, dat al deze uitspraken (en in het bijzonder die uitspraken gedaan door personen wier „helderziendheid" ten dele door mij op een parapsychologisch verantwoorde wijze onderzocht kon worden) naar het rijk der fabelen dienen te worden verwezen. In de loop der jaren hebben de parapsychologen (tegen veler verwachtingen in) de juistheid van een aantal beweringen der „occultisten" kunnen verifiëren. Ik ben ernstig geneigd rekening te houden met de mogelijkheid, dat voortgezet parapsychologisch onderzoek ook op het vraagstuk van het z.g. magnetiseren een door velen onvermoed licht zal werpen, dat tot de erkenning zal leiden dat het probleem gecompliceerder is dan men thans nog algemeen meent. Uit dien hoofde ben ik geneigd om op de vraag, of het magnetiseursvraagstuk een parapsychologisch probleem is, te antwoorden, dat ik ernstig geneigd ben rekening te houden met de mogelijkheid dat voortgezet onderzoek, waarbij men niet verzuimen mag ook zieke dieren onder behandeling van daarvoor in aanmerking komende magnetiseurs te stellen, ons tot de erkenning zal leiden, dat op deze vraag een bevestigend antwoord dient te worden gegeven.

Toegegeven dat magnetiseurs inderdaad onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden genezingen tot stand vermogen te brengen (althans verbeteringen in de toestand van een aantal hunner patiënten vermogen te brengen) en in het midden gelaten of zij al dan niet meer dan louter suggestie-therapeuten zijn, zo rest ons de vraag, of het zelfstandig optreden dezer „genezers" gewenst is.

Deze vraag meen ik ontkennend te moeten beantwoorden.

Afgescheiden van de directe gevaren welke de z.g. magnetische behandeling met zich medebrengt (hoevele vrouwen werden sexueel geprikkeld door de lichamelijke aanrakingen harer magnetiseurs!) zijn er ook indirecte. Personen die met voorbijgaan van de arts zich tot een magnetiseur wenden, lopen in een aantal gevallen gevaar het juiste tijdstip voor een medisch ingrijpen voorbij te laten gaan [2]).

1) Heuristisch = aanleiding gevend om langs methodische weg tot nieuwe ontdekkingen te komen.

2) In *Het Toekomstig Leven* (1914, pag. 260) vertelt een bekende, inmiddels overleden, Haagse geneesheer, die in zijn praktijk ook wel „magnetisme" toepaste, hoe hij eens een vijftienjarig meisje dat, aan hoofdpijnen leed, magnetiseerde én daarbij opmerkte, dat haar klachten verdwenen. Later bleek hem dat zijn patiënte aan suikerziekte lijdende

Uit dien hoofde ben ik allerminst een voorstander van de door een aantal personen bepleite vrije uitoefening der geneeskunde.

De enige juiste oplossing van het probleem, dat in onze dagen wederom urgent geworden is als gevolg van de vele vonnissen door rechtbanken geveld naar aanleiding van processen verbaal tegen magnetiseurs opgemaakt is m.i. gelegen in wetswijziging, welke het de arts mogelijk maakt zich onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden van de magnetiseur als een onder zijn leiding werkende hulpkracht te bedienen. Het beroep van magnetiseur zou dan als een paramedisch beroep kunnen worden aangemerkt. Voortgezet parapsychologisch onderzoek zal hebben uit te wijzen in hoeverre de beoefenaren van dit paramedische beroep iets praesteren dat de aandacht van de parapsycholoog verdient; in hoeverre dus het magnetiseren een parapsychologisch probleem is.

LITERATUUR

HOOFDSTUK I

M. A. van Andel: Chirurgijns, vrije meesters, beunhazen en kwakzalvers, Amsterdam, 1941.
A. Brouwer Ancher: De gilden, den Haag, 1895.
H. Carrington: Loaves and Fishes, New York, 1935.
P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: Parapsychologische Studiën, Amsterdam, 1936.
H. N. de Fremery: Tegen het artsenmonopolie, Het Toekomstig Leven, 1913.
J. S. Göbel: De vrije uitoefening der geneeskunst of het artsenmonopolie? Het Toekomstig Leven, 1913.
J. v. Görres: Mystik, Magie und Dämonie, München, 1927[1]).
L. Groeneweg: Het wezen en de praktijk van het z.g. magnetiseeren, Amsterdam, 1935.
S. van Houten, R. O. van Holthe tot Echten, J. A. van Hamel: Vrije uitoefening der geneeskunde of artsenmonopolie? Het Toekomstig Leven, 1913.
Andrew Lang: The Making of Religion, Londen, 1898.
M. C. van Mourik Broekman: Parapsychologie en godsdienstig Leven, den Haag, 1938.
E. v. Philippovich: Grundrisz der politischen Oekonomie, Tübingen, 1921.
G. A. Wilken: Verspreide geschriften, III, den Haag, 1912.

HOOFDSTUK II

P. Armstrong-van Hogendorp: Gijsbert Karel van Hogendorp als magnetiseur, Haagsch Maandblad, Febr. 1936.
C. W. B.: Wessel van der Lee, Het Toekomstig Leven, 1913.
G. Bakker, H. Wolthers en F. Hendriksz: Bijdragen tot den tegenwoordigen staat van het animalisch magnetisme in ons vaderland, Groningen, 1814/1818.
H. G. Becht: Het levensmagnetismus, Amsterdam, 1872.

was. In plaats van eerst haar urine te onderzoeken was hij begonnen met haar te magnetiseren. Gelukkig voor de patiënte kon deze arts betrekkelijk spoedig zijn fout herstellen. Men vraagt zich echter af wat er gebeurd zou zijn, indien patiënte zich voor haar hoofdpijn door een magnetiseur had laten behandelen.

Er zijn gevallen bekend van kankerlijders die begonnen met zich onder behandeling van een magnetiseur te stellen en zich eerst tot een arts wendden toen het te laat was.

1) Dit werk bevat een bloemlezing uit *Die Christliche Mystik*, 4 dln., (5 banden), Regensburg, 1836/1842.

A. Beeler: Het dierlijk magnetismus beknopt in deszelfs verschijnselen en manier van aanwending voorgesteld, den Haag, 1814.
E. van Calcar: De macht der menselijke hand, herdr., Zalt Bommel, 1912.
J. P. F. Deleuze: Praktisch onderrigt nopens het dierlijk magnetismus, Nederl. vert., Rotterdam, 1828.
L. Deutmann: „Magnetisme" en Occultisme, den Haag, 1922.
H. N. de Fremery: De gave der gezondmaking, Bussum, 1911.
P. G. van Ghert: Mnemosyne of aanteekeningen van merkwaardige verschijnsels van het animalisch magnetismus, Amsterdam, 1815.
E. Gmelin: Ueber thierischen Magnetismus, Tübingen, 1787.
——: Neue (fortgesetzte) Untersuchungen über den thierischen Magnetismus, Tübingen, 1789.
J. S. Göbel: Behoort de magnetische geneeswijze tot de officieel erkende geneeskunst? Het Toekomstig Leven, 1910.
M. Gregory: Psychotherapy. Scientific and religious, Londen, 1939.
L. Groeneweg: Het wezen en de praktijk van het z.g. magnetiseeren, Amsterdam ,1935.
K. Gruber: Okkultismus und Biologie, München, 1930.
W. J. de Haan: Moderne zielkunde en het evangelie, Amsterdam, 1937.
A. Hoek: Aanteekeningen en opmerkingen betreffende het levensmagnetismus, den Haag, 1852.
——: Electro-biologie en levensmagnetismus, den Haag, 1852.
K. H. E. de Jong: De magie bij de Grieken en Romeinen, Haarlem, 1921.
J. Kerner: Die Seherin von Prevorst, herdruk, Reclam, Leipzig.
——: Bilderbuch aus meiner Knabenzeit.
A. Kessler: Ein vergessenes Grab, Die Uebersinnliche Welt, 1902.
D. G. Kieser: System des Tellurismus oder thierischen Magnetismus, 2 Bde., Leipzig, 1822.
C. Kiesewetter: Vorgeschichte des Mesmerismus, Sphinx, 1891, I.
——: Franz Anton Mesmers Leben, Sphinx, 1891, I & II.
C. A. F Kluge: Versuch einer Darstellung des animalischen Magnetismus, Berlijn, 1815.
B. J. Meyer: Merkwaardige waarnemingen, Rotterdam, 1825.
M. C. van Mourik Broekman: Parapsychologie en godsdienstig leven, den Haag, 1938.
——: Geestelijke stromingen in het Christelijk cultuurbeeld, H. Meulenhoff, Amsterdam.
J. C. Passavant: Untersuchungen über den Lebensmagnetismus und das Hellsehen, Frankfurt a.M., 1837.
C. du Prel: Studiën uit het gebied der geheim-wetenschappen, Ned. vert., Amersfoort, 1909.
J. Revius: Het magnetisme. Proeve hoe ieder het magnetisme als geneesmiddel op zijne huisgenooten en anderen weldadig kan toepassen, den Haag, 1862.
A. J. Riko: Handboek ter beoefening van het magnetisme en aanverwante vakken, 2de dr., den Haag, 1896.
C. Römer: Ausführliche Darstellung einer höchst merkwürdigen Somnambule, Stuttgart, 1821.
Siemelink: De eeuwigheid onthuld of het leven na den dood, Amsterdam, 1858.
W. H. C. Tenhaeff: Bij de herdenking van Mesmer's geboortedag, Tijdschr. v. Parapsychologie, VI.
——: Het Spiritisme, den Haag, 1936.
R. Tischner: Franz Anton Mesmer, München, 1928.
Vivekananda: Raja Yoga, New York, 1920.
J. B. Wilbrand: Darstellung des thierischen Magnetismus, Frankfurt a.M., 1824.
Stefan Zweig: Die Heilung durch den Geist, Leipzig, 1931.

HOOFDSTUK III

M. Adam & A. Givelet: La vie et les ondes. L'oeuvre de Georges Lakhovsky, Parijs, E. Chiron.
S. Alrutz: Problems of hypnotism, Proc. S.P.R., Vol. XXXII.
G. Anschütz: Das Farbe-Ton-Problem im psychischen Gesamtbereich, Halle a.S., 1929.
B. Aschner: Die Krise der Medizin. Lehrbuch der Konstitutionstherapie, Stuttgart, 1933.

H. Azam: A propos des expériences de M. le Prof. Cazzamalli et des radiations cérébrales, Revue Métapsychique, 1927.
H. Baraduc: L'âme humaine, ses mouvements, ses lumières et l'iconographie de l'invisible fluidique, Parijs, 1896.
W. F. Barrett (en medewerkers): First report of the „Reichenbach" Committee, Proc. S.P.R., Vol. I.
——: Second report of the committee on Mesmerism, Proc. S.P.R., Vol. II.
W. F. Barrett: On the luminosity of the magnetic field of certain human beings, asserted by baron Reichenbach as perceived by sensitives. L'état actuel des recherches psychiques d'après les travaux du IIe congrès intern. tenu à Varsovie en 1923. Parijs, 1924.
K. Bertram: Bemerkenswerte Heilerfolge durch magnetische Behandlung, Zeitschr. f metapsychische Forschung, 1930.
J. A. Bierens de Haan: L'effet dynamique des sensations de couleur chez quelques animaux. Arch. de Psychol., XIX, No. 73, 1924.
J. Böhm: Das „mediumistische" Malen des Nürnbergers Heinrich Nüszlein, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1928.
E. Boirac: La psychologie inconnue. Introduction et contribution à l'étude exp. des sciences psychiques, Parijs, 1920.
H. J. F. W. Brugmans: Psychologische methoden en begrippen, 2de dr., Haarlem, 1937.
A. Bué: Le magnétisme curatif, herdruk, 2 dln., Parijs, 1905/06.
E. van Calcar: De macht der menschelijke hand, (herdruk). Zalt Bommel, 1912.
E. A. D. E. Carp: De suggestieve behandelingsmethodes en het suggestieve element in de psychotherapie, Lochem, 1939.
H. Carrington: Eusapia Palladino and her phenomena, Londen, T. Werner Laurie.
F. Cazzamalli: Ausstrahlungen von „Gehirnwellen" bei telepathischen Phänomenen, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926.
——: Ueber die Kritiken von Tischner, Driesch und Glogau, betreffend die Ausstrahlungen von Gehirnwellen, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1927.
——: Phénomènes électromagnétiques du cerveau humain en activité psychosensorielle intense et leur démonstration par des complexes oscillateurs-révélateurs à triodes pour ondes ultracourtes, Archives de Neurologie, Maart, 1935.
W. Crookes: Researches in the phenomena of spiritualism, Londen, 1874.
Darget: Exposé des différentes méthodes pour l'obtention des photographies fluïdomagnétiques et spirites, Parijs, 1909.
G. Delanne: Les apparitions matérialisées des vivants et des morts, 2 dln., Parijs, 1909.
H. A. C. Denier van der Gon: Enkele opmerkingen over de fotografieën door de z.g. uitstraling van de hand tot stand gekomen, Tijdschr. v. Parapsychologie, XIII.
L. Deutmann: „Magnetisme" en occultisme, den Haag, Synthese.
P. A. Dietz: Eenige gevallen van asitie in de Nederlanden, Tijdschr. v. Parapsych., III.
——: Een electrisch mensch, Tijdschr. v. Parapsychologie, VI.
——: Menschelijke uitstraling, Tijdschr. v. Parapsychologie, XII.
——: Een belangrijke waarneming, Tijdschr. v. Parapsychologie, XIII.
P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: Parapsychologische Studiën, Amsterdam, Becht.
C. M. van den Dorpe: Bio-magnetodyl-radiometer, Maandbl. v. d. Ver. v. Psychisch onderz. en toegep. magnetisme, 1922/1925.
H. Durville: Le fantôme des vivants, Parijs, H. & H. Durville.
Ch. Féré: Auréoles neuropathiques, Revue de Médicine, 1905.
O. Fischer: Experimente mit Raphael Schermann, Berlijn, 1924.
Th. Flournoy: Esprits et médiums, Genève, 1911.
Nandor Fodor: Encyclopaedia of Psychic Science, Londen, Arthurs Press. Ltd.
G. de Fontenay: L'aura humaine et les écrans du Dr Walter Kilner, Annales des Sciences Psychiques, 1912.
L. J. Franke: Trance en hersenfunctie, Tijdschr. v. Parapsychologie, X.
——: Electrencephalographie, Utrecht, 1942.
H. N. de Fremery: Radium en Od, Het Toekomstig Leven, 1904.
——: De gave der gezondmaking, Bussum, 1911.
J. v. Görres: Mystik, Magie und Dämonie, München, 1927.
J. Gratzinger: Das magnetische Heilverfahren, 3de dr., Wenen, 1922.
L. Groeneweg: Het wezen en de praktijk van het z.g. magnetiseeren, Amsterdam, 1935.
F. Grunewald: Physikalisch-mediumistische Untersuchungen, Pfullingen i.Württ., 1920.

K. Gumpertz: Psychotherapie und religiöse Kulthandlungen, Stuttgart, 1929.
E. Harnack: Studien über Hautelektrizität und Hautmagnetismus des Menschen, Jena, 1905.
J. Harpole: Mijn patiënten, Ned. vert., Amsterdam, 1938.
H. M. Haye: De beoordeling der z.g. occulte geneeswijzen. Tijdschrift v. Parapsychologie, XI.
——: Kanttekeningen bij Dr H. J. W. Droogleever Fortuyn's beschouwingen over kwakzalverij, bijgeloof en geneeskunst, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVIII.
J. Hofker: Gurwitsch straling, Tijdschr. v. Parapsychologie, VI.
A. Hofmann: Zur Frage der Biostrahlen, Zeitschr. f. Krit. Okkultismus, I.
C. W. Hufeland: Makrobiotik oder die Kunst das menschl. Leben zu verlängern, Jena, 1796.
F. Jansen: Reichenbach onderzoekingen, I, II. Driemaand. verslagen v. h. Psychophysisch lab. te Amsterdam, I, No. 2 & 4 (1907).
——: Stenometer Joire, Driemaand. versl. v. h. Psychophysisch lab. te Amsterdam, I, No. 3.
P. Joire: Etude de la force nerveuse extériorisée et enrégistrée par le sténomètre, Revue de l'hypnotisme, Febr. 1905.
K. H. E. de Jong: De parapsychologie, Haarlem, 1936.
——: Het fotografeeren van het magnetisch fluïde, Tijdschr. v. Parapsychologie, XIII.
J. Kerner: Die Seherin von Prevorst, herdr., Leipzig, Reclam.
C. Kiesewetter: Vorgeschichte des Mesmerismus, Sphinx, 1891, I.
J. W. Kilner: The human atmosphere (The Aura), 2de dr., Londen, 1926.
L. J. Koopman: Du caractère de l'energie mise en jeu dans les phénomènes de télékinésie, Revue Métapsychique, 1937.
S. Koster: Leerboek der hypnose, 2de dr., Amsterdam, 1947.
Naum Kotik: Die Emanation der psychophysischen Energie, Wiesbaden, 1908.
W. Kröner: Das Rätsel von Konnersreuth, München, 1927.
——: Das Problem der Nahrungslosigkeit, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1929.
G. Lakhovsky: L'origine de la vie. La radiation et les êtres vivants, Parijs, 1925.
B. M. Lavaud et R. v. d. Elst: Thérèse Neumann. Etudes Carmélitaines, 17 (II), Oct. 1932.
C. W. Leadbeater: Het astraalgebied, Ned. vert., Amsterdam, 1899.
A. A. Liébeault: Thérapeutique suggestive, Parijs, 1891.
E. Liek: Het wonder in de geneeskunde, Ned. vert., Utrecht, 1931.
F. H. G. van Loon & R. H. Thouless: Report of a demonstration of experiments on hypnotism by Mr Gustaf Wallenius (Phil. Mag. Upsala), at the VIII th Int. Psychol. Congress at Groningen (Sept. 1926), Proc. S.P.R., Vol. XXXVI.
J. & M. Magrou: Sur une action à distance exercée par des organismes vivants, Revue Métapsychique, 1931.
J. Marcinowski: Intuitive Charakterdiagnosen, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1928.
E. Mattiesen: Der jenseitige Mensch, Berlijn, 1925.
Victor Medicus: Magnetisme, Het Toekomstig Leven, 1914.
A. Moll: Der Hypnotismus, 4de dr., Berlijn, 1907.
Mondeil: La légende de l'homme électrique, Revue Métapsychique, 1937/38.
Moner: L'émanation humaine, Revue Métapsychique, 1937.
F. Moser: Der Okkultismus, 2 dln., Zürich, 1935.
H. Musaph: Onderzoekingen over het z.g. magnetisme, Tijdschrift voor Parapsychologie, XVII.
J. B. Niederl: Ueber den chemischen Nachweiss gewisser Körper- (Od-) Strahlen, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1930.
R. Older: Das Wunderbare oder die Verzauberten, B. Karpeles, Konnersreuth.
G. Oppenheim: Elektrische Ladungen des menschlichen Körpers, Westdeutsche Aerztezeitung, No. 6, 1933.
——: Electrische verschijnselen in het menschelijk lichaam, Tijdschr. v. Parapsychologie, VIII.
E. Osty: Le diagnostic des maladies par les sujets doués de connaissance paranormale, Revue Métapsychique, 1929/30.
——: Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière, Parijs, 1932.
——: Forces inconnus émises ou reçues? Revue Métapsychique, 1937.
Phoebe Payne: Sluimerende vermogens in de mens, Ned. vert., 's Graveland, 1948.

E. Pascal: La question du „fluïde magnétique", Revue Métapsychique, 1936.
L. L. Plantenga: Het Rozekruis, jrg. I en II (1890/91).
C. du Prel: Studiën uit het gebied der geheim-wetenschappen, Ned. vert., Amersfoort, 1909.
H. Price: Rudi Schneider, Londen, 1930.
——: Leaves from a psychist's case-book, Londen, 1933.
——: Confessions of a ghost-hunter, Londen, 1936[1]).
Rayleigh: The question of lights supposed to have been observed near the poles of a magnet, Proc. S.P.R., Vol. XLV.
C. von Reichenbach: Odisch-magnetische Briefe, Stuttgart, 1852.
——: Der sensitive Mensch, 2 dln., Stuttgart, 1854/55.
E. Reimpell: Die Phänomene von Eduard und Carla Reimpell, Zeitschr. f. metapsychische Forschung, 1930.
A. J. Resink: Psychodynamica en psychogenetica, Maandbl. v. d. Vg. v. psychisch onderz. en toegep. magn., Jan. 1922.
Ch. Richet: Traité de métapsychique, Parijs, 1923, 2de dr.
——: A propos de Thérèse Neumann, Revue Métapsychique, 1930.
v. Ries: Einige okkulte Phänomene und ihre physikalische Deutung, Bern, 1927.
A. J. Riko: Louise Lateau van Bois d'Haine, Amsterdam, 1872.
——: Handboek ter beoefening van het magnetisme en aanverwante vakken, 2de dr., den Haag, 1896.
A. de Rochas: L'extériorisation de la sensibilité, Parijs, 1895.
——: Les radiations lumineuses du corps humain, Annales des sciences psychiques, 1911.
G. van Rijnberk: Physiologische brieven, I, Haarlem, V.U.B., 1924.
——: Een greep uit het werk van G. v. Rijnberk, Bussum, 1934.
A. von Schrenck Notzing: Zur Methodik der Versuche mit dem Medium Willy Schneider, Med. S.P.R., No. 7.
——: Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie, Berlijn, 1929.
——: Die Phänomene des Mediums Rudi Schneider, Berlijn, 1933.
A. Sichler: Ueber den angeblichen Nachweis der magnetischen Strahlung durch die Photographie, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1927.
B. Stokvis: Hypnose in de hedendaagse parapsychologie, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVIII.
R. Sudre: Two adventures in metapsychics and occultism, Journ. Am. S.P.R., Vol. XXIII (1929).
A. Tanagras: Die Natur der telekinetischen Energie, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1932.
——: Telekinetische verschijnselen bij het medium Clio, Tijdschr. v. Parapsychologie, VII.
Tanchou: Enquête sur l'authenticité des phénomènes électriques d'Angélique Cottin, Parijs, 1846.
W. H. C. Tenhaeff: Hoofdstukken uit de parapsychologie, Utrecht, 1934.
——: Het Spiritisme, den Haag, 1936.
——: Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen, Utrecht, 1949.
——: Over z.g. gekleurd hooren en daaraan verwante verschijnselen, Tijdschr. v. Parapsychologie, XII.
R. Tischner: Bemerkungen zu der Arbeit von Cazzamalli, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926.
——: Zur Kritik der Cazzamallischen Versuche, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926.
——: Die Gehirnstrahlen Cazzamallis und ihre Bedeutung, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1927.
A. L. Underhill-Fox: De ontbrekende schakel in het moderne spiritualisme, Ned. vert., Amsterdam, Cohen zonen.
J. Vinchon: Le fluïde de Mesmer est-il une énergie physique ou une force métapsychique? Revue Métapsychique, 1935.
Gerda Walther: Neue Forschungen auf dem Gebiete der Telepathie, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1932.

1) Een Ned. vert. van dit boek verscheen in 1936 te Utrecht onder de titel *Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen.*

Gerda Walther: Experiences concerning the human „aura", Journal Am. S.P.R., 1932.
——: De intropsychische zijde van parapsychologische verschijnselen, Tijdschr. v. Parapsychologie, IX.
R. Warcollier: Les anciennes expériences de Reichenbach vues à la lumière de nos connaissances actuelles, Revue Métapsychique, 1939.
A. J. Westerman Holstijn: Grondbegrip der psychoanalyse, Utrecht, 1936.
——: Leven en dood, Utrecht, 1939.
Chr. Winther: Experimentelle Untersuchungen über Telekinese, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1930.
H. Wolf: Goethe's wereldbeschouwing en levenswijsheid, Amsterdam, 1932.
W. R. van Wijk: Het probleem der menschelijke uitstraling, Tijdschr. v. Parapsychol., X.
D. C. Wijnands: Het spiritisme en haar verschijnselen, Haarlem, Boissevain.
F. W. Zeylmans van Emmichoven: De werking van kleuren op het gevoel, med. diss., Amsterdam.
——: Psychologische beschouwingen over kleuren, Kleur, officieel orgaan van het Ned. kleurengenootschap, I (Mei/Juni, 1938).
I. Zeehandelaar: Inleiding tot de ontwikkeling der geestelijke geneesmethoden, Amsterdam, 1928.
G. Zeller: Der Hamburger Charakterologe und Hellseher Eduard Reimpell, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1927.

BOEKBESPREKING

G. Zorab: Wichelroede en „aardstralen". z.j., uitg. Breughel, Amsterdam, prijs f 3,90.

Schrijver behandelt een onderwerp, dat wel zeer in de belangstelling staat. Wie heeft in Nederland niet van „aardstralen" gehoord en weet er niet een of ander min of meer sterk verhaal van te vertellen, dat hij dan in ernst of met spot weet op te dissen? Was deze belangstelling voor de aardstralen niet de reden, dat een commissie van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen de bestudering van het aardstralenvraagstuk op zich nam?

Op heldere wijze geeft Zorab een overzicht van wat er over de wichelroede werd gedacht en geschreven, terwijl hij uit de literatuur bepaalde resultaten van bekende roedelopers vermeldt. Het is hem als een verdienste aan te rekenen, dat hij zich bij dit laatste zeer sterk weet te beperken, waardoor zijn werkje in hoge mate aan leesbaarheid wint. Niets is immers op de duur meer vermoeiend dan een lange reeks van verschillende en in de kern van de zaak toch gelijke gevallen te moeten lezen, terwijl bovendien hun bewijskracht door de quantiteit niet wordt versterkt. Op overzichtelijke wijze wordt bij enige hoofdstukken bovendien het betoogde in enige stellingen samengevat, terwijl de Slotbeschouwing enkel uit een negental stellingen bestaat.

Nadat allerlei voorbeelden zijn gegeven, die aantonen dat door middel van de wichelroede herhaaldelijk frappante resultaten zijn bereikt, resultaten die onmogelijk door het aannemen van bedrog of handigheid kunnen worden verklaard, behandelt schrijver achtereenvolgens drie verklarings-hypothesen: 1° de physische, 2° de psychologische, 3° de parapsychologische. Op o.i. overtuigende wijze toont hij de onhoudbaarheid van de physische theorie aan. Ofschoon deze voor de wichelroedelopers zelf *de* hypothese is en ook vele physici aan haar de voorkeur geven is zij, betoogt de schrijver, wanneer we het geheel der feiten bezien, niet te handhaven. De wichelroedeloper vindt in het terrein water, metalen en wat men maar wil, maar het blijkt dat hij dit ook kan gezeten in een kamer met een kaart of luchtfoto van het terrein voor zich. Hij deelt bovendien door middel van zijn roede van allerlei mee, dat hem door middel van uitstralingen, die de roede zouden bewegen, niet bekend kan worden. De physische hypothese wordt door Zorab geheel verworpen en daarmee spreekt hij het vonnis over de aardstralen, die hij naar het rijk der fabelen verwijst.

De beide andere hypothesen acht hij belangrijker en wanneer hij de parapsychologische als de juiste kiest, betekent dit voor hem uit de aard der zaak niet een verwerpen van de psychologische. Is niet de

parapsychologie een tak der psychologie? Hij kiest voor de parapsychologische hypothese, omdat deze de inderdaad frappante resultaten van bepaalde wichelroedelopers verklaart, terwijl de psychologische hier een vraagteken moet blijven zetten. Persoonlijk zouden wij de onderscheiding tussen de tweede en derde hypothese liever niet hebben gemaakt en er de voorkeur aan hebben gegeven de parapsychologische tezamen met de psychologische te behandelen, maar wij geven gaarne toe dat de afzonderlijke behandeling, wij zouden willen zeggen: om didaktische redenen, ook voordelen heeft.

Het kiezen voor de tweede en derde hypothese betekent, dat men aanneemt dat de roede niet tot doorslag komt buiten de wichelroedeloper om, maar door indrukken welke deze vaak op paranormale wijze verkrijgt. De loper is een paragnost, die dingen kan weten of „zien" die op normale wijze, via de zintuigen, niet kunnen geweten of gezien worden. Hij reageert daarop zodanig, dat daardoor de roede bij hem in beweging komt, zonder dat hij er zich, in het geval hij geen bedrog pleegt, van bewust is zelf de oorzaak van deze beweging te zijn. Zorab wijst in dit verband op het automatisch schrift, de tafeldans en dergelijke, die hij op dezelfde wijze verklaart.

De schrijver is zo zeker van de onhoudbaarheid van de physische theorie, dat wij menen dat zijn betoog daardoor aan overtuigingskracht inboet. Het is de zwakte van dit boek, dat het o.i. aan de tegenstanders niet ten volle recht laat wedervaren, doordat te weinig op hun zienswijze wordt ingegaan. Tezeer blijkt van de aanvang af schrijvers zekerheid van de volstrekte onbruikbaarheid van de physische verklaringshypothese. Op blz. 9 wordt van de graaf de Tristan gezegd, dat hij „het *vermogen* de roede *tot uitslaan te brengen* bij zichzelf ontdekte", en op blz. 15 wordt reeds ronduit geconstateerd, dat het nu wel vaststaat „dat het de spieren van de hand en vingers van de rhabdomant zijn die het uitslaan van de roede tot stand brengen"; wat dan toch juist nog in de volgende hoofdstukken te bewijzen ware. Een dergelijke zekerheid van toon past te minder, wanneer wij op blz. 114 lezen: „Welke van de door ons genoemde drie theorieën op de duur definitief zal worden geschrapt, kan op dit moment nog niet met zekerheid worden uitgemaakt."

De te grote verzekerdheid brengt de schrijver soms tot uitspraken, welke de tegenstander niet geheel recht doen en die in tegenspraak zijn met andere, welke, wij zouden haast zeggen, als een slip of the pen, de physische theorie schijnen te steunen. Zo wordt op blz. 26 verhaald, dat een tienjarig jongetje, toen hij eens *toevallig* op een plek was gaan zitten waaronder zich, naar later bleek, een waterbron bevond, zich onpasselijk gevoelde. Zorab schrijft dan, dat men „*zeer terecht*" daaruit de watergevoeligheid van het jongetje concludeerde, terwijl naar zijn eigen theorie het jongetje zelf dan toch min-

stens de intentie moest hebben gehad water te vinden. Op blz. 127 doet hij de physici, van wie hij verklaart dat zij „van meet af aan slechts physische verschijnselen bij het roedelopen in aanmerking” wensen te nemen, o.i. onrecht. Er is geen reden hun minder kritische zin toe te denken en steeds weer te beklemtonen, dat bij hen „alles nog volkomen in de lucht” hangt (blz. 150, 155), wanneer hetgeen van de zijde der parapsychologie wordt betoogd, tenslotte toch ook nog een sterk hypothetisch karakter draagt. Zegt hij bovendien niet zelf op blz. 153, dat verschillende physici anders denken? Ze hellen, schrijft hij, er „meer en meer toe over de wichelroede niet langer als een *zuiver natuurkundig* vraagstuk op te vatten”. De door mij gecursiveerde woorden tonen, dat deze natuurkundigen dan in ieder geval minder eenzijdig zijn dan de schrijver, die van enige physische oorzaak niet weten wil.

Bedenken we bovendien, dat ook de parapsycholoog toch voor onmiskenbare moeilijkheden staat, welke o.i. door de schrijver wel wat al te weinig naar voren worden gebracht. Wanneer hij op blz. 174 schrijft, dat de enige mogelijke verklaring, die het gehele complex der goed geconstateerde gevallen kan bestrijken, die is, dat de roedelopers het vermogen bezitten om buiten-zintuigelijke waarnemingen te doen, dan voegt hij daaraan toe, dat deze waarnemingen zich uiten door de roede-uitslag of (zoals hij elders (13) zegt), door tinteling in de handpalmen, enz. Men is dan toch zeker gerechtigd hier een vraagteken te zetten, aangezien bij allerlei andere buitenzintuigelijke waarnemingen dergelijke reacties in het geheel niet plegen voor te komen. Zo is er meer.

Onze uiteindelijke conclusie is dan ook, dat wij Zorab dankbaar mogen zijn voor het feit, dat hij op zulk een heldere wijze het grote publiek met het wichelroede-vraagstuk in kennis heeft willen brengen. Al zal hij niet een ieder overtuigen, zijn werk voorziet in een grote behoefte, nu op het terrein van wichelroede en aardstralen zoveel onzinnigs wordt gezegd.

Tenslotte nog een woord tot de uitgever. Ik heb mij bij de bespreking van Zorab's „Wonderen der Parapsychologie” ook reeds tot hem gewend en het is dezelfde klacht. Waarom verschijnt dit boekje evenals het vorige zonder jaartal? Dit is een behoorlijk uitgever onwaardig.

H. TH. FISCHER

HET BOVENZINNELIJKE IN HET LICHT DER GENEESKUNDE

DOOR PROF. DR H. J. URBAN

Directeur van de Neurologische en Psychiatrische Universiteitskliniek te Innsbruck

Naar men weet gelukte het Champollion eerst in 1822 het oude Egyptische beeldschrift te ontcijferen nadat de sleutel daartoe in een toevallig gevonden Grieks-Egyptische inscriptie ontdekt was.

Zo gaven ook Freud en andere dieptepsychologen ons, zenuwartsen, eindelijk een „woordenboek" in de hand, dat ons niet slechts in staat stelde om de taal der dromen, maar ook de psychosen en de neurosen, zij het ook ten dele, te leren verstaan. Ik zeg gedeeltelijk, want er is hier nog zeer veel waarvan wij weinig of niets afweten.

Daar wij verwachten dat de parapsychologie ons, bij ons verder onderzoek, diensten kan bewijzen, zijn wij begonnen met na te gaan in hoeverre deze verwachting juist is. Daarbij kwamen ons drie momenten te hulp.

1. De tijd na de tweede wereldoorlog dient gunstig te worden geacht voor het instellen van parapsychologische onderzoekingen. Op zichzelf is dat niet iets verbazingwekkends, daar na wereldschokkende gebeurtenissen de belangstelling voor het occulte steeds blijkt toe te nemen. De tijdgeest maakte het mogelijk dat aan een staatsuniversiteit (Innsbruck) parapsychologische onderzoekingen gedaan konden worden. In vroegere jaren zou een dergelijk onderzoek de betreffende hoogleraar in miscrediet hebben gebracht.

2. De omstandigheid dat, in weerwil van het geringe aantal „mediums" waarover wij momenteel beschikken kunnen, enkele personen met paranormale begaafdheden onderzocht konden worden [2]), waarbij positieve resultaten verkregen werden, kwam ons streven ten goede en bewees dat wij de goede weg hadden ingeslagen.

3. Het feit dat ik sedert tientallen jaren belangstelling voor deze onderzoekingen heb en niet alleen studie van de parapsychologie heb gemaakt, maar ook over ervaringen op dit gebied beschik, welke ik in onderscheidene werelddelen heb opgedaan, kwam mijn streven eveneens ten goede.

Dit alles zou echter niet voldoende zijn geweest om mij tot het

1) Naar een voordracht, gehouden op 6 Jan. 1950 voor de Evangelische Academie in Tutzing, Beieren, bij gelegenheid van de bijeenkomst, gewijd aan het parapsychologisch onderzoek.

Een uittreksel uit deze verhandeling verscheen in „Volksmedizin und ausserschulgemässe diagnostische und therapeutische Methoden", Verlag Haug, Saulgau/Württemberg, 1950.

2) H. Urban: „Uebernatur und Medizin", Tyrolia, Innsbruck, 1946.

doen van deze onderzoekingen te doen besluiten, ware het niet dat ik in de jaren, waarin men mij tot lediggang genoopt had, de nodige kracht had weten te verzamelen om een onderzoek ter hand te nemen, waartoe een clinicus, die door zijn ambtsbezigheden vrijwel geheel in beslag wordt genomen en die de weinige vrije tijd welke hem rest zijn gezin ten goede wil laten komen, vrijwel niet komt. Deze tijd, waarin ik vervolgd werd en die ik in eenzaamheid moest doorbrengen, deed bij mij het voornemen rijpen, om, wanneer ik opnieuw geroepen zou worden de psychiatrie en de neurologie aan de Universiteit te Innsbruck te doceren, niet langer de eenmaal ingeslagen weg te vervolgen, maar te trachten het psychiatrisch onderzoek in nieuwe banen te leiden.

Het behoeft wel geen betoog, dat wie dit wenst te doen bijzondere aandacht moet gaan schenken aan de dieptepsychologie. Toen ik in 1946 mijn ambt opnieuw aanvaardde, begon ik met een rede te houden waarin ik aankondigde, dat in het vervolg ook de „bovennatuur" mijn aandacht zou hebben en dat ik mij er niet alleen toe zou bepalen het „onderbewustzijn" te bestuderen, maar dat voortaan ook het „bovenbewustzijn" en zijn manifestaties mijn bijzondere belangstelling zou hebben [1]). Ik kan niet zeggen dat het merendeel mijner collega's waardering had voor mijn toekomstplannen. Een van hen gaf mij, toen ik hem inzage had gegeven van het manuscript van de rede, welke ik bij de weder-aanvaarding van mijn ambt gehouden heb, aan de vooravond van de dag, waarop ik deze rede zou uitspreken de welgemeende raad, om liever met „ischias" in bed te gaan liggen dan een dergelijk onderwerp vanaf de katheder der Alma Mater Oenipontana te behandelen.

Wat was nu het aanstoot gevende in mijn voordracht?

Verschillende onderwerpen. Het ergste vond men echter de vaststelling, dat er behalve het logische denken ook een para-logisch denken bestaat, dat waardevolle gegevens vermag voort te brengen, het feit, dat ik er ronduit voor uit kwam dat er behalve een zintuigelijke waarneming, ook een buitenzintuigelijke waarneming bestaat, welke van algemeen-menselijke aard is en die juist in de psychiatrie een rol van betekenis schijnt te spelen [2]). Deze erkenning was volkomen in strijd met hetgeen de sensualistische vertegenwoordigers der psychiatrie aanvaardden, n.l. dat de mens slechts in staat is om met behulp van zijn zintuigen waar te nemen. Vanzelfsprekend kunnen onze zintuigen ons bedriegen, maar, zo redeneerde het merendeel mijner materialistisch en sensualistisch gezinde collega's, dit mag ons nochtans niet weerhouden om de lof der zintuigelijke

1) H. Urban: „Ueber-Bewusstsein" (cosmic consciousness), Tyrolia, Innsbruck, 1950.
2) R. G. Mo. Robert: „Currant attitudes of American Neuropsychiatrists toward parapsychology", Journal of Parapsychology, XII, Nr. 4, 257 (1948).

waarneming te zingen en met geringschatting neer te zien op telepathie, helderziendheid en dergelijke „occulte” verschijnselen, waarmede geen man van wetenschap die zichzelf respecteert, zich behoort in te laten. Het denkbeeld dat deze vermogens ons kennis zouden vermogen te verschaffen achtten zij absurd.

Zo bevond ik mij met mijn parapsychologische belangstelling en met mijn parapsychologische experimenten dus in een vreemdsoortige positie aan de universiteit van Innsbruck, omringd door collega's, die overwegend van mening waren, dat ik mij op een dwaalweg bevond. Ik moest er dus alles op zetten om door eigen proefnemingen mijn collega's te bewijzen, dat de weg, welke ik had ingeslagen, allerminst een dwaalweg is. Voorts moest ik ijverig uitzien of ik ook ergens in de wereld een collega kon ontdekken, met wie ik samen zou kunnen werken.

Drie jaren zijn sindsdien verlopen en ofschoon deze jaren rijk waren aan spanningen ben ik in staat te zeggen, dat ik in deze jaren succes heb gehad. Wat het overwinnen van moeilijkheden betreft: een jarenlang verblijf in Noord- en Zuid-Amerika alsmede in Azië heeft mij daarin een zekere vaardigheid doen krijgen [1]).

Het is een verheugend feit te noemen dat er zich in de kringen der geneeskundigen een verandering begint te voltrekken en dat de universele kijk op het leven, welke reeds een Paracelsus kenmerkte, steeds meer veld begint te winnen. De eerste tekenen van de komst van een nieuwe tijd zijn reeds zichtbaar. Hier en daar, aanvankelijk als eenlingen, maar langzamerhand meer en meer in de gelegenheid om met elkaar in contact te komen, werken psychiaters, psychologen en theologen op dit grensgebied. Ik denk hier aan Bender [2]), Koeberle [3]), Tenhaeff (Utrecht) alsmede aan een aantal anderen.

Wij weten allen dat het onmogelijk is om in een enkele voordracht aan al deze onderzoekers recht te laten wedervaren en iets over hun werk mede te delen. Daarom zal ik mij moeten beperken en slechts iets mededelen over een onderzoek dat mijn bijzondere belangstelling heeft, om aan de hand daarvan te bewijzen, dat de geneeskunde haar voordeel kan doen met de uitkomsten van parapsychologische onderzoekingen. In andere landen is men reeds tot deze erkenning gekomen. Zo telt b.v. de „Revista Medica de Metapsichica” in Argentinië vrijwel uitsluitend medici onder haar medewerkers. Ook aan het Italiaanse tijdschrift „Metapsychica” werken artsen mede. Het-

1) H. Urban: „Neuro-Psychiatrisches aus Ostasien”, Deutsche Med. Wochenschr., *74*, No. 51/52, 1560 (1949): „Heilkunde in Nord-America”, Münch. Med. Wochenschr., *7*, 273 (1932); „Missionie e Psichiatria”, Arch. di Psicolog. Neurolog. e Psichiat., *10* Fasc. III, 14 (1949).

2) H. Bender: „Das Uebersinnliche in psychologischer Sicht”, ter perse, Tutzing, 1950.

3) Koeberle: „Das Uebersinnliche in theologischer Sicht”, ter perse, Tutzing, 1950.

zelfde geldt met betrekking tot de „Revue Métapsychique" (Parijs) en het in Nederland verschijnende „Tijdschrift voor Parapsychologie".

Belangrijke werkgemeenschappen tellen ook de Engels sprekende landen. Ook enige leerlingen van Pötzl, eenmaal leider van de neurologische en psychiatrische universiteitskliniek te Wenen, houden zich met parapsychologische onderzoekingen bezig. Ik denk hier b.v. aan Ehrenwald (New York) [1]). Ik mag niet verzuimen hier ook de namen van een aantal artsen te noemen die tot een oudere generatie behoren gelijk die van Janet [2]), Bechterew [3]), Schrenck-Notzing [4]), Neureiter [5]), Tischner [6]) en Richet [7]).

Ik herhaal dat ik hier geenszins volledig ben en dat ik hier nog onderscheidene andere namen van onderzoekers, tijdschriften en genootschappen had kunnen noemen. Ik denk hier b.v. aan de Engelse Society for Psychical Research, welker „Proceedings" mij regelmatig toegezonden worden.

Het is het bekende boek van Rhine [8]), de stichter van het parapsychologisch laboratorium aan de Duke-University te Durham, N.C., U.S.A., waarvoor ik Uw aandacht vraag. Rhine heeft grote bekendheid verworven door zijn op grote schaal uitgevoerde onderzoekingen op het gebied der buitenzintuigelijke waarneming (Extra-Sensory Perception; afkorting: ESP) met toepassing van de quantitatieve methode. Zijn onderzoekingen steunen op de aanname, dat de praestaties der z.g. mediums op de gebieden van telepathie („mind to mind") en helderziendheid („matter to mind") door de factor „Psi" [9]) tot stand komen en dat deze factor in beginsel bij alle mensen aanwezig dient te worden geacht. Deze factor openbaart zich echter niet bij alle mensen in gelijke mate.

Rhine zocht nu naar een eenvoudige methode om de Psi-proeven

1) J. Ehrenwald: „Telepathy and medical psychology", Allen & Unwin, Londen, 1947.

2) J. B. Rhine: „P. Janet's contribution to parapsychology", Journal of Parapsychology, XI, 155 (1947), U.S.A.

3) W. Bechterew: „Direct influence of a person upon the behavior of animals" Journal of Parapsychology, XIII, Nr. 3, 166, 1949.

4) A. v. Schrenck-Notzing: „Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie", Union Stuttgart, 1930.

5) F. Neureiter: „Wissen um fremdes Wissen auf unbekanntem Wege erworben", Klotz, Gotha, 1935.

6) R. Tischner: „Einführung in den Okkultismus und Spiritismus", Bergmann, München, 1923.

7) Ch. Richet: „Traité de Métapsychique", 2de dr., Parijs, 1923.

8) J. B. Rhine: „The reach of the mind", Sloane, New York, 1947.

9) Wiesner en Thouless deden het voorstel de paragnostische verschijnselen met behulp van het neutrale woord „Psi" te benoemen.

Deze term staat op natuurlijke wijze in betrekking tot het onderhavige onderwerp daar de woorden „psychologie", „psychisch" enz. afgeleid zijn van het Griekse woord „Psukhe" (ziel of geest). De eerste letter van dit woord heet in het Grieks „psi". Vert.

met elk willekeurig mens te kunnen nemen. Hij slaagde daarin gedeeltelijk met zijn ESP-kaarten-test[1]).

Met behulp van deze kaarten kan men ook patiënten testen. Ik heb dit gedaan en daarbij merkwaardige gegevens met betrekking tot de shock-therapie gekregen.

Allereerst iets over de techniek.

Iedere kaart is voorzien van een figuur. In totaal hebben wij vijf figuren t.w.: rechthoek (vierkant), cirkel, een drietal golflijnen, kruis, ster. Een pak van 25 kaarten, zoals wij deze bij het testen gebruiken, bevat dus 5 kaarten waarop een cirkel staat afgebeeld, een zelfde aantal waarop een ster voorkomt enz.

De proefpersoon wordt een plaats aangewezen welke het hem volkomen onmogelijk maakt op enigerlei wijze langs normale zintuigelijke weg te weten te komen, welke figuur de proefleider bekijkt. Even belangrijk als het waken tegen het voorkomen van z.g. lekken is, dat de proefleider op geen enkele wijze laat blijken of de proefpersoon goed, dan wel fout „geraden” heeft. Waar onbevangenheid het welslagen der proeven blijkt te bevorderen is het niet alleen overbodig maar zelfs ongewenst, om de proefpersonen over het doel van de test in te lichten.

De proefleider neemt een (goed geschud) pakje, inhoudende 25 ESP-kaarten, voor zich. De kaarten liggen met de rugzijde naar boven gekeerd. De proefleider neemt nu de bovenste kaart van het stapeltje (op een zodanige wijze dat hij alleen de figuur vermag te zien) en legt deze, waarbij hij zich op de door hem geziene figuur concentreert, met de rugzijde naar boven, naast zich neer. De proefpersoon (bekend met de figuren welke op de kaarten voorkomen) noemt nu zo snel mogelijk de figuur welke hem invalt. Om een spontane reactie van de zijde van de proefpersoon te bevorderen dient de proefleider voor een zo snel mogelijk tempo zorg te dragen. Hoe minder gelegenheid de proefpersoon krijgt om bij zichzelf te rade te gaan welke figuur hij zal noemen, des te beter. De door de proefpersoon genoemde figuur wordt door de proefleider genoteerd op een daarvoor bestemd formulier. Vervolgens neemt de proefleider de tweede kaart van het pakje af, waarna de proefpersoon opnieuw moet „raden” naar de figuur, welke de proefleider gezien heeft en in gedachten heeft genomen. Zo gaat het door tot de proefleider ten slotte weer één stapeltje kaarten voor zich heeft liggen. Vervolgens noteert de proefleider op zijn formulier de volgorde der kaarten, zodat hij in staat is na te gaan waar overeenstemmingen (treffers) verkregen zijn en waar niet.

Vervolgens neemt de proefleider een tweede (goed geschud) pak, waarna hij de proefpersoon opnieuw 25 malen laat „raden”. Daarna

1) Zie T.v.P., XVI, pag. 1 e.v.

worden een derde en een vierde pak genomen. Op deze wijze krijgt de proefleider 4 × 25 = 100 „antwoorden". Dit heeft het voordeel dat men in staat is het aantal treffers in procenten uit te drukken.

Wij onderscheiden 4 groepen van treffers. De eerste groep bevat de treffer-aantallen variërend van 0–20. Deze aantallen kunnen deels op rekening van het *toeval* worden gesteld. In de tweede groep brengen wij de aantallen van 21–28 onder. Van deze aantallen zeggen wij dat zij „*bemoedigend*" zijn. Heeft een proefpersoon aantallen bereikt welke liggen tussen 29 en 32, dan zeggen wij dat hij *goed* geraden heeft. Blijkt dat de proefpersoon een aantal treffers heeft geproduceerd dat boven de 32 ligt dan noemen wij dit aantal *zeer goed*.

Het feit dat de proefleider de door hem van het stapeltje gelichte kaart ziet, en zich daarna op de geziene figuur concentreert (waardoor het is alsof hij de geziene figuur „afzendt"), geeft ons aanleiding om deze test een *telepathische* test te noemen [1]). Men kan de proef echter ook op zodanige wijze nemen dat de proefleider volstaat met de kaart van het pakje af te schuiven om deze daarna, *ongezien*, naast zich neer te leggen. Gaat hij aldus te werk en laat hij daarbij de proefpersoon „raden" naar de figuur, welke zich op de afgeschoven (door hem dus niet geziene) kaart bevindt, dan zeggen wij dat wij de proefpersoon op zijn *helderziendheid* testen.

Sedert 10 Dec. 1947 worden in de neurologisch-psychiatrische universiteitskliniek te Innsbruck verschillende patiënten met behulp van deze testen onderzocht [2]). De gebruikelijke therapeutische maatregelen boden gelegenheid dezelfde patiënt minstens twee maal met behulp van deze test te onderzoeken, te weten voor en na de ingreep van dat ogenblik (electro-, insuline-, acetylcholine-shock, narco-analyse, „cerebrolysaat"- of malaria-kuren, encephalographie enz.). Deze therapeutische maatregelen voeren de patiënt in een schemertoestand, waarin de intellectuele vermogens een verzwakking ondergaan welke waarschijnlijk een ontremming in een andere sfeer, vermoedelijk die van het onbewuste, meebrengt. De vraag drong zich nu aan mij op, of de genoemde therapeutische maatregelen ook van invloed waren op de paranormale praestaties van de patiënten (voor zover deze met behulp van Zener-kaarten onderzocht kunnen worden) en zo ja in hoeverre. In totaal werden 309 gevallen op hun *telepathisch* vermogen onderzocht. (152 Tests, waarbij de proefpersonen op hun helderziendheid onderzocht werden, laat ik hier

1) Er zij hier op gewezen dat de verkregen resultaten zowel op rekening der telepathie als op die der helderziendheid (alsmede op een combinatie van deze vermogens) kunnen worden gesteld. Van een onderzoek naar de „zuivere" telepathie is hier geen sprake. Zie T.v.P., XVI, pag. 6 e.v. (Vert.)

2) M. Harrer en F. Köck: „Der Rhinesche ESP-Test", Neue Medizinische Welt, April, 1950, No. 17.

buiten beschouwing). Van 194 gevallen, getest *voor* en *na* de electro-shock, bleek in 135 gevallen (d.i. in 69.59 %) dat de resultaten ongeveer 15 minuten *na* de electro-shock *beter* waren dan daar voor. Dit beeld vertoont zich nog scherper aan ons als wij de waarde-verhoudingen bezien: *voor* de electro-shock vertoonde zich de volgende waarden-schaal:

Treffers van	0–20	bij 99	testen	= 51.03	%
„ „	21–28	„ 89	„	= 45.87	„
„ „	29–32	„ 4	„	= 2.06	„
„ „	meer dan 32	„ 2	„	= 1.04	„

Na de *electro*-shock bleek deze waarden-schaal er als volgt uit te zien:

Treffers van	0–20	bij 46	testen	= 23.71	%
„ „	21–28	„ 118	„	= 60.82	„
„ „	29–32	„ 21	„	= 10.83	„
„ „	meer dan 32	„ 9	„	= 4.64	„

Van de 31 gevallen die voor en na de insuline-shock getest werden, tellen wij er 26 (= 83.87 %), waarin de test-resultaten ongeveer 30 minuten na de insuline-shock *hoger* waren dan *voor* de shock. De tabel ziet er als volgt uit:

voor de *insuline*-shock:

Treffers van	0–20	bij 18	testen	= 58.06	%
„ „	21–28	„ 13	„	= 41.94	„
„ „	29–32	„ niemand			
„ „	meer dan 32	„ „			

na de *insuline*-shock:

Treffers van	0–20	bij 4	testen	= 12.90	%
„ „	21–28	„ 18	„	= 58.06	„
„ „	29–32	„ 7	„	= 22.59	„
„ „	meer dan 32	„ 2	„	= 6.45	„

En nog een voorbeeld: van 84 gevallen met *narco*-analyse vertoonden 60 gevallen = 71.43 % gedurende de evipan-, narconumal- of pentatol-werking een hoger aantal treffers dan te voren; het onderzoek leverde het navolgende resultaat op:

voor de injectie:

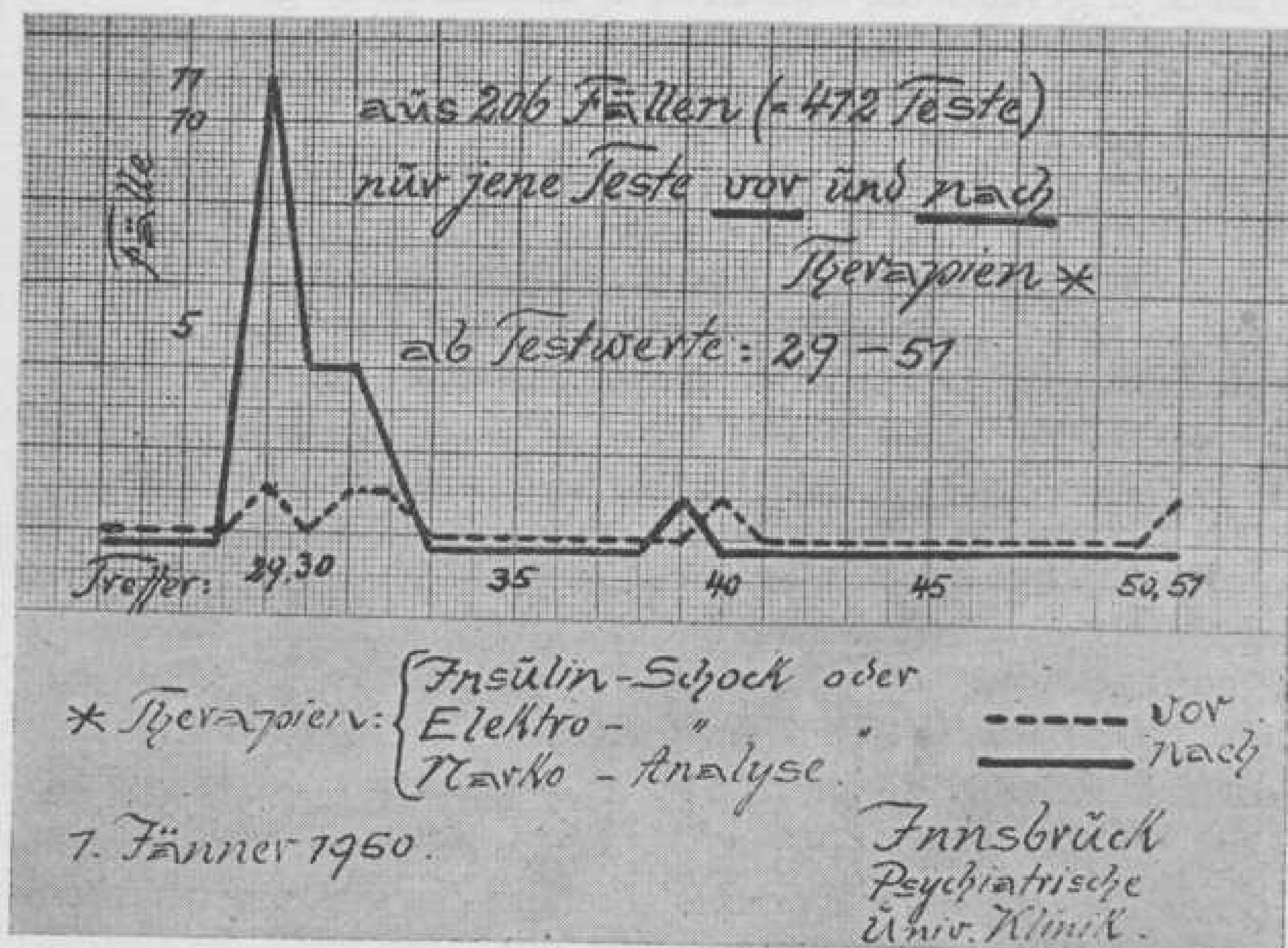
Treffers van	0–20	bij 43	testen	= 51.19	%
„ „	21–28	„ 39	„	= 46.07	„
„ „	29–32	„ 2	„	= 2.74	„
„ „	meer dan 32	„ niemand			

tijdens de injectie:

Treffers van	0–20	bij 24	testen	= 28.57 %
„ „	21–28	„ 47	„	= 55.95 „
„ „	29–32	„ 10	„	= 11.90 „
„ „	meer dan 32	„ 3	„	= 3.58 „

Tot dusverre werden 309 gevallen elk één maal *voor* en één maal *na* de shock enz. op hun telepathisch vermogen onderzocht. (Wij moeten rekening houden met de mogelijkheid, dat ook helderziendheid bij deze proeven in het spel geweest is, daar het nooit met zekerheid gezegd kan worden of de proefpersoon zijn kennis slechts aan het psychisme van de proefleider ontleend heeft (telepathie) dan wel de kaarten op paranormale wijze heeft waargenomen (helderziendheid)).

Ofschoon men van mening kan zijn dat het aantal gevallen dat onderzocht werd nog vrij gering is, zo staat nochtans vast, dat er een standvastigheid in de toename van het aantal treffers *na* (of *tijdens*) zekere therapeutische maatregelen te constateren viel, d.w.z. dat na (of tijdens) deze maatregelen de proefpersonen een groter aantal

malen goed „raadden” dan daar voor. Dit betekent dat *wanneer men de proefpersonen de mogelijkheid om vrij te kiezen (het vermogen om te overleggen, te „wikken” en te „wegen”) gedeeltelijk ontneemt, dit een verhoging van het aantal treffers met zich medebrengt.* Waarschijnlijk wordt hier een „laag” ontremd, welke ook bij mediums naar voren treedt. Het is

derhalve waarschijnlijk te achten dat hier aanrakingspunten liggen tussen de toestanden, waarin onze proefpersonen zich onmiddellijk na de shock bevinden en de trance-toestand van mediums. Ligt hier een weg voor ons open welke de wetenschappelijke onderzoeker begaan kan en die hem voert tot de ontsluiting van deze geheimen? Voert dit alles ons tot verdieping van onze inzichten met betrekking tot het menselijk zieleleven?

Wij willen hier op nog een ander resultaat van onze proeven wijzen. Bij herhaling gebeurt het dat de proefpersoon een figuur noemt welke betrekking heeft op de vorige of op de volgende kaart uit het pakje (de proefpersoon is dan één kaart achter of één kaart voor). Men heeft hier gesproken van post- en prae-cognitieve effecten, van terugzien (retroscopie) en vooruitzien (proscopie). Bij onze proefnemingen hebben wij deze verschijnselen (hoe belangrijk op zichzelf ook) buiten beschouwing gelaten en ons slechts beperkt tot het onderzoek der „telepathie" voor en na de therapeutische ingreep.

Het behoeft wel geen betoog dat wij slechts die patiënten geshockt hebben, of aan een narco-analyse onderwierpen, die daarvoor, volgens medisch inzicht, op grond van hun ziekten, in aanmerking kwamen. De ESP-testen waren steeds bijkomstig. Zij zijn bovendien onschadelijk. Wij hebben nimmer een patiënt geshockt om hem aan een ESP-test te kunnen onderwerpen. Behalve deze 309 gevallen (voor en na electro-shock, insuline-shock, voor en tijdens de narco-analyse) werden nog getest:

6 gevallen voor en na leucotomie
33 „ „ „ „ encephalographie
19 „ „ „ tijdens koorts-kuren (cerebrolysaat en malaria)
——

Deze 58 gevallen vormen met de hiervoor besproken 309 gevallen in totaal 367 gevallen. Bovendien werden nog 108 gevallen op hun „telepathisch" vermogen getest, zonder dat deze daarbij aan bijzondere therapeutische maatregelen onderworpen werden. In totaal werden dus 475 gevallen op hun „telepathisch" vermogen onderzocht. Samen met 152 gevallen, die op hun „helderziendheid" getest werden, komen wij dus tot een totaal van 627 gevallen, die met behulp van Zener-kaarten getest werden.

Amerikaanse psychologen, die personen, die in inrichtingen voor ziels- en geesteszieken verpleegd werden, met toepassing van de quantitatieve methode op hun vermogen tot buitenzintuigelijk waarnemen testten, kwamen daarbij tot de erkenning, dat deze personen volstrekt niet beter of slechter „raadden" dan normale individuen [1]). In onze inrichting hebben wij iets dergelijks gevonden. Dit betekent dus dat ons onderzoek allerminst steun heeft gegeven aan het volks-

1) Zie T.v.P., XVI, pag. 23. (Vert.)

geloof, dat z.g. gekken betere paragnosten zouden zijn dan normalen.

Met kinderen hebben wij tot dusverre geen proeven genomen [1]).

Het is van belang er hier op te wijzen dat zich in Oost-Azië en Oostenrijk personen bevinden, die over opmerkelijke telepathische vermogens beschikken maar die, wanneer men hen aan de ESP-test onderwerpt, niet in staat blijken te zijn significante aantallen treffers te produceren [2]). Dit betekent dus dat wij met behulp van de quantitatieve methode slechts een van de parapsychologische vermogens kunnen onderzoeken. De vermogens, welke wij met behulp van Zener-kaarten bij een aantal personen kunnen onderzoeken en constateren, blijken bij deze personen eerst door dit onderzoek aan de dag te treden. Vrijwel al onze patiënten, die een significant aantal treffers produceerden, hadden nimmer iets van hun paranormale begaafdheid bemerkt. Personen die 40 % treffers leverden, alsmede een patiënt die 51 keer van de 100 goed „raadde", waren ten zeerste verrast over hun resultaten en verklaarden zoiets allerminst verwacht te hebben. Ik denk hier b.v. aan een 18-jarig schizofreen meisje (40 %), alsmede aan een 28-jarige schizofrene man. Ook de ouders van deze mannelijke patiënt bleken zeer significante aantallen treffers te produceren. Wij hebben hier m.i. vermoedelijk met een der vele gevallen te doen, welke het aannemelijk maken dat erfelijkheidsfactoren een rol spelen bij de „telepathische" begaafdheid.

Allerlei belangrijke vragen dringen zich hier aan ons op. Niet alleen de vraag in hoeverre reeds bewezen is dat de erfelijkheid hier een rol speelt, maar ook de vraag welke betekenis het geslacht, de leeftijd, het ras alsmede geopsychische factoren voor het welslagen der proeven hebben. Ook zouden wij willen weten of het van invloed is of men proeven overdag of 's nachts neemt.

Dit alles is reeds door anderen, in het bijzonder in de Verenigde Staten, grondig onderzocht geworden, hetgeen niet wegneemt dat er hier nog talrijke detailonderzoekingen gedaan kunnen worden.

In deze verhandeling bepalen wij ons tot de medische zijde van het probleem. Op zichzelf is dit reeds een uitgebreid onderwerp, dat de medewerking van onderscheidene psychiaters en psychologen vereist. Helaas ontbreekt het ons tot op heden aan voldoende medewerkers om de verschillende vragen, welke zich hier aan ons opdringen, langs experimentele weg tot een oplossing te brengen. Dit gebrek aan medewerkers houdt voor een deel verband met het feit, dat men zich er nog te weinig bewust van is dat hier een uiterst belangrijk veld van onderzoek braak ligt.

1) Zie T.v.P., XVI, pag. 21. (Vert.)

2) Deze ervaring is volkomen in overeenstemming met die welke wij in Nederland opdeden. Zie voorts T.v.P., XVI, pag. 24. (Vert.)

Het gebrek aan medewerkers noopte mij mij voorlopig te beperken tot het onderzoek, waarvan in deze bladzijden sprake is.

Wij hebben nu nog twee vragen te beantwoorden.

De eerste vraag luidt als volgt: is de therapeutische factor, die in de shock de psychose beïnvloedt, identiek aan de factor die het aantal treffers doet toenemen? M.a.w.: hebben wij in de toename van het aantal treffers een uitdrukkingswijze van de genezende factor in de shock te zien? Wij moeten het antwoord op deze vraag schuldig blijven. Wel hebben wij geconstateerd dat wanneer wij onze geschockte patiënten later (zonder shock) opnieuw testten, zij een geringer aantal treffers bleken te produceren, ondanks het feit dat psychiatrisch onderzoek aan het licht bracht, dat hun algemene toestand een verbetering had ondergaan.

Daar wij het ethisch niet verantwoord vonden om gezonden te shocken, louter en alleen om de gestelde vraag tot een oplossing te brengen, zal het nog wel geruime tijd duren, alvorens wij op onze vraag een wetenschappelijk verantwoord antwoord kunnen geven.

Onze tweede vraag luidt: bestaat er verband tussen de ziekte en het verkregen aantal treffers (tussen de ziekte en het zich al dan niet openbaren van het „telepathisch" vermogen)?

Naar mijn mening dient op deze vraag een ontkennend antwoord gegeven te worden.

Het is hier de plaats om te wijzen op een eigenaardige moeilijkheid, waarmede de parapsycholoog steeds te kampen heeft. De praestaties zijner proefpersonen zijn aan een onberekenbare eb en vloed onderworpen. De beste proefpersoon heeft „dagen" waarop hij niet in staat is iets behoorlijks te praesteren. Dit betekent dat aan demonstraties bezwaren verbonden zijn. Brengt men proefpersonen voor commissies (gelijk men wel gedaan heeft), dan loopt men gevaar, dat de proeven mislukken op grond van de opwinding, welke dergelijke „testzittingen" voor de proefpersonen met zich mede brengt. „Opwinding" beïnvloedt het praestatie-vermogen der proefpersonen negatief. Sommige proefpersonen komen daardoor in de verleiding om op enigerlei wijze bedrog te plegen. Het feit, dat er op dit gebied door proefpersonen wel bedrog gepleegd wordt, schrikt een aantal wetenschappelijke onderzoekers af, zich met deze onderzoekingen in te laten. Dat is zeer te betreuren.

Een mens, die in staat is om op paranormale wijze de gedachten van anderen te „lezen", is vanzelfsprekend ook in staat iets uit het verleden van een patiënt (en daarmede iets van zijn ziekte-geschiedenis) te weten te komen. De ervaring heeft ons geleerd, dat een paragnost onder bepaalde omstandigheden een juiste diagnose vermag te stellen en zelfs soms de juiste therapeutische maatregelen vermag aan

1) Zie T.v.P., XII, pag. 64 e.v. (Vert.)

te geven. Hij vermag dit te doen zonder de patiënt te onderzoeken en zonder iets van geneeskunde af te weten. Voor de parapsychologisch geschoolde arts is dit iets vanzelfsprekends en hij wordt op grond van deze wetenschap er van weerhouden om in de bekende fout van de schoolse geneeskunde te vervallen, die dergelijke lekendiagnoses voor zwendel verklaart en ziekte-beschrijvende paragnosten als zwendelaars door de strafrechter laat vervolgen.

Helaas zijn er in Oostenrijk nog slechts weinige parapsychologisch geschoolde artsen, daar in dit land de parapsychologie nog niet aan de medische studenten op de Universiteit gedoceerd wordt.

De parapsychologisch geschoolde arts, die uit ervaring weet dat er zich onder de paragnosten enkelen bevinden, die op paranormale wijze diagnoses vermogen te stellen, zal er geen bezwaar tegen hebben zich onder bepaalde omstandigheden van de medewerking van zo'n paragnost te bedienen, mits hij er zeker van is, dat deze paragnost een ethisch hoogstaand mens is, die bij herhaling blijk heeft gegeven van zijn bruikbaarheid.

De parapsychologisch geschoolde arts zal mede oog hebben voor het feit dat ook bij wetenschappelijke onderzoekers het paragnostisch vermogen een rol kan spelen. Het is waarschijnlijk te achten dat sommige wetenschappelijke onderzoekers volstrekt niet uitsluitend langs verstandelijke weg tot hun ontdekkingen zijn gekomen, maar dat ook hun „intuïtie" (paragnosie) daarbij een rol heeft gespeeld.

Wie overtuigd is van het feit dat de „telepathie" zich niet alleen in het laboratorium voordoet, maar er zich tevens van bewust is, dat de „telepathie" een in het dagelijks leven veelvuldig voorkomend verschijnsel is, zal zich er wel voor wachten te menen, dat gedachten zonder meer „tolvrij" zijn. De arts die dit weet zal het vermijden, in tegenwoordigheid van zijn patiënten aan „dingen" te denken, die voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van zijn patiënten verborgen dienen te blijven.

Hier moet ik aan de Bijbel denken, waarin wij lezen dat wij reeds door onze gedachten zondigen kunnen. Slechts onwetendheid kan ons doen lachen om de gedachte dat de factor Psi (paragnosie) iets met de zedenwet uitstaande zou hebben. Zij die parapsychologisch geschoold zijn weten, dat in de Bijbel bij herhaling van telepathie, helderziendheid in ruimte en tijd en andere parapsychologische verschijnselen sprake is. De z.g. Bijbelse wonderen verschijnen in het licht der parapsychologie in een ander gewaad dan waarin de theologen hen gestoken hebben. Wanneer aan onze Universiteiten de parapsychologie een officieel erkend leervak zal zijn geworden zal het gezegde, dat de arts geen Christen kan zijn, ons als een klank uit het verleden aandoen.

II

(Onderwijs)

Wanneer een hoogleraar tot de overtuiging is gekomen dat het onderwijs in de medische faculteit herziening behoeft (er wordt te weinig aandacht aan de psychologie geschonken en – althans in Oostenrijk – in het geheel geen college in de parapsychologie gegeven) dan zal hij, in zover zijn leeropdracht hem dit veroorlooft, zelf voor dat aanvullende onderwijs moeten zorgen. Hij zal, wanneer hij psychiatrie doceert en kennis van de parapsychologie bezit, er in zijn colleges, waar dit pas heeft, op wijzen, dat bij dit of dat geval ook parapsychologische verschijnselen een rol kunnen spelen. Ik ben van mening dat dit in het bijzonder bij lijders aan paranoia en schizophrenie het geval kan zijn. Ik ben er in het geheel niet van overtuigd dat hun z.g. hallucinaties en waanideeën *steeds* van ziekelijke aard zijn en volkomen onwerkelijk.

Wie zal ons zeggen of de z.g. schemertoestanden van hysterische patiënten en epileptici niet het platform zijn, van waar af het door Bucke[1]) en Walker[2]) aangenomen „kosmische bewustzijn" spreekt? Zeker, de mogelijkheid bestaat dat deze mystieke beleving, die ons spreekt van het bestaan van psychische „lagen" in ons, waarvoor ruimte en tijd niet schijnen te gelden, bij deze patiënten door het ziekte-proces slechts onvoldoende en gecaricaturiseerd tot uiting komt. Dit is echter van secundaire betekenis. Hoofdzaak is dat men oog heeft voor deze mogelijkheid. Vele zieken houden met deze mogelijkheid rekening en zijn zeer dankbaar, gerustgesteld en voelen zich soms aanmerkelijk beter wanneer zij eindelijk eens met een arts in aanraking komen, die niet geheel afwijzend staat tegen hun „occulte" beschouwingen met betrekking tot hun belevingen. Welke grote mogelijkheden openen zich hier voor een nieuwe generatie van artsen. Wij betwijfelen echter of deze nieuwe artsen-generatie van deze mogelijkheden gebruik zal maken. Wij missen (aan de Oostenrijkse universiteiten) niet alleen de docenten in de parapsychologie, maar het ontbreekt ons (in dit land) ook aan de nodige belangstellenden. Wie vijf jaren lang *somatische* geneeskunde studeert en na afloop van zijn studiën in een ziekenhuis te werk wordt gesteld of een fondspraktijk krijgt, waarin hij patiënten „aan de lopende band" behandelen moet, zal in de regel zo door de techniek, de organisatie en de pharmaceutische industrie begoocheld worden (om de administratieve rompslomp nog maar buiten beschouwing te laten) dat eerst

1) R. M. Bucke: „Kosmisches Bewusstsein", Kampmann, Celle, 1925 (een Ned. vert. van dit oorspronkelijk Amerikaanse werk verscheen in 1934 te Amsterdam. Zie T.v.P., VII, pag. 193).

2) K. Walker: „Diagnosis of man", Cape, Londen, 1943.

een Gröning [1]) en zijn collega's nodig zullen zijn om hem te herinneren aan het bestaan van een „onzienlijke" wereld en haar betekenis voor patiënt en... medicus. Maar, als de medicus tot het inzicht is gekomen dat de parapsychologie zijn kennis vermag te vermeerderen en zijn inzichten vermag te verdiepen, dan neemt daarmede zijn gevoel van verantwoordelijkheid – opnieuw een last – toe wanneer hij langs de bedden van zijn ziels- en geestezieke patiënten gaat en de mogelijkheid overweegt, of het parapsychologisch onderzoek hier ook op enigerlei wijze uitkomst kan bieden. Deze last zal hij nog zwaarder voelen drukken, wanneer hij een leidende functie heeft en de geschikte medewerkers moet uitkiezen. Getuigschriften en diploma's zeggen hem niets met betrekking tot de paranormale qualiteiten van de betrokkenen. En toch zijn deze qualiteiten van betekenis voor hen die als arts (of verpleegster) arbeid verrichten in een werkgemeenschap, welke ziekenhuis heet. Ik voor mij ben er van overtuigd dat in een dergelijke gemeenschap (evenals in andere gemeenschappen) de mensen elkaar over en weer telepathisch vermogen te beïnvloeden. Dit leidt er toe dat er zoiets als een gemeenschappelijk denken ontstaat, een soort van groepziel. Wij willen ons hier niet gaan bezighouden met de vraag in hoeverre wij ons hier op Carus [2]) beroepen moeten, die al enig begrip van deze dingen schijnt te hebben gehad, of met de apostel Paulus van „pneuma" moeten spreken. De terminologie is hier nog onvast en menige onderzoeker bedient zich hier op primitieve wijze van uitdrukkingen, die hij aan de natuurkunde heeft ontleend. Ik denk hier b.v. aan Berger [3]), die de hersenstromen opnieuw ontdekte. Deze onderzoeker was van mening, dat telepathie iets met electriciteit te maken heeft. Persoonlijk deel ik deze mening allerminst.

Alles bij elkaar genomen betekent de studie van de parapsychologie een verwijding van de medische horizon. Hetzelfde geldt met betrekking tot de dieptepsychologie. Ook sta ik verre van afwijzend tegenover de homoeopathie. De medische student dient niet alleen gelegenheid te krijgen kennis met betrekking tot de parapsychologie en de dieptepsychologie (Jung) op te doen, maar hij behoort m.i. ook iets van de homoeopathie af te weten.

Artsen, welke een dergelijke, ruimere, vorming ten deel is gevallen zullen ongetwijfeld (en ik spreek hier uit eigen ervaring) wanneer zij in het buitenland met exotische volkeren in aanraking komen veel gemakkelijker het vertrouwen dezer volkeren winnen dan die medici, welke een dergelijke vorming missen.

1) Het betreft hier een z.g. wonderdokter, die momenteel in Duitsland de gemoederen in beweging brengt. (Vert.)
2) Zie T.v.P., XIV, pag. 14 e.v., 41 e.v.
3) H. Berger: „Psyche", Jena, Fischer, 1940.

III

(Casuïstiek)

Wij moeten trachten met goede proefpersonen in aanraking te komen om hun verschijnselen aan een zo nauwkeurig mogelijk onderzoek te onderwerpen. Van de zijde der politie zijn ons bij herhaling beroeps-helderzienden e.d. toegezonden met verzoek, deze aan een onderzoek te onderwerpen. Van dit onderzoek hing het af of zij al dan niet een „Gewerbeschein" zouden ontvangen. In Oostenrijk mag men nl. een dergelijk beroep niet uitoefenen zonder daarbij in het bezit te zijn van een dergelijk „briefje". In totaal werden ons in de loop van een drietal jaren twaalf personen toegezonden. Ofschoon wij deze personen op verschillende tijden onderzochten, en alles in het werk stelden om zo gunstig mogelijke voorwaarden te scheppen, bleek geen van hen iets van werkelijk belang te kunnen praesteren.

Betere resultaten hadden wij met enkele van onze patiënten, vooral met lijders aan paranoia. Bij twee patiënten die met het waandenkbeeld rond liepen dat men hen vergiftigen wilde bleek, dat personen uit hun omgeving vergiftigingsmotieven in hun dromen vertoonden en ik acht het mogelijk, dat deze dromen aan de waan-ideeën dezer patiënten ten grondslag lagen. Het parapsychologisch onderzoek toonde de realiteit van de telepathische droom aan [1]). Dit wetende dienen wij rekening te houden met de mogelijkheid, dat telepathische beïnvloeding onder bepaalde omstandigheden aan waan-ideeën ten grondslag kan liggen. Wanneer iemand (zij het ook onbewust) ten overstaan van een bepaald persoon doodswensen koestert, kan het gebeuren dat die onbewust doodgewenste persoon langs telepathische weg kennis van deze (onbewuste) doodswensen krijgt. Deze, op paranormale wijze verworven kennis, kan waarschijnlijk onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden tot waan-ideeën leiden.

Wij constateerden ook een geval waarbij een patiënt op paranormale wijze kennis kreeg van plannen, welke een arts met betrekking tot deze patiënt beraamde [2]).

Men moet mij goed verstaan. Ik wil volstrekt niet beweren dat alle waan-ideeën op deze wijze ontstaan. Ik wens slechts rekening te houden met de mogelijkheid dat een (gering) aantal waan-ideeën hun oorsprong vinden in telepathische beïnvloeding. Veel dient hier nog nader onderzocht te worden. Dan zal ons blijken dat het parapsychologisch onderzoek bijdragen levert tot onze kennis van het ontstaan van waan-denkbeelden.

Tot slot wil ik hier iets vermelden over twee gevallen, die onder

1) W. Daim: „Experimentelle Traumtelepathie", Wissenschaft und Weltbild, *I*, afl. 4 (1948).

2) Zie T.v.P., XVII, pag. 141, 263; XVIII, pag. 33. (Vert.)

mijn aandacht zijn gekomen. Van de verschijnselen van deze beide, door mij onderzochte, personen vermeld ik er hier slechts enkele. Bij beide personen, die een grote bekendheid hebben verworven, zijn de verschijnselen „gekleurd" door hun godsdienstige voorstellingen.

Geval A. P. P. [1]), ongeveer 60 jaar oud, man, Italiaan, priester. Ik wil hier slechts over de toestand van zijn handen berichten, die met donker rode, resp. zwart bruine korsten bedekt zijn, welke nagenoeg de gehele palm van de hand beslaan. Ook worden zij op de rug van de hand aangetroffen. Knobbelige oneffenheden, doortrokken van geelachtige strengen, voltooien het pathologisch beeld, dat een oppervlakkige gelijkenis vertoont met granulerend bindweefsel. Tijdens de mis zijn deze stigmata aan beide handen zichtbaar. Op andere tijden draagt de betrokkene voortdurend ongesteriliseerde handschoenen, waardoor hij zijn stigmata aan het oog zoekt te onttrekken. Tijdens de consecratie treden vaak parenchymateuze bloedingen op, welke de witte mouwen (alba) licht rood kleuren. Belangrijker dan deze lichamelijke uiterlijkheden zijn echter de bewegingen en boven alles de veranderde uitdrukking van het gelaat tijdens dit gedeelte van de mis. Wanneer deze priester de mis leest duurt de consecratie vier of vijf maal zo lang als normaal. Hij bevindt zich dan in een soort van trance-toestand waarin hij weent, zucht en kucht. Dieptepsychologisch kunnen wij over hetgeen hij dan beleeft weinig te weten komen. Het karakterbeeld van P. P., het onderzoek van zijn handschrift, zijn levensloop enz. zijn ons waarborgen dat hier geen sprake van bedrog kan zijn. Het feit dat hij zo teruggetrokken mogelijk wenst te leven, zijn bescheidenheid, de door zijn toedoen tot stand gekomen liefdadigheidsinstellingen, de grote morele invloed welke hij op zijn omgeving uitoefent, de talrijke bekeringen (tot een betere levenswandel), door zijn toedoen tot stand gekomen, zijn gehoorzaamheid en zijn verdere gedragingen maken het uiterst onwaarschijnlijk dat wij hier met hysterie te doen hebben.

Geval B. Th. N. [2]), vrouw, 50 jaar, huishoudster, Duitsland.

Ook hier wil ik slechts wijzen op de opvallende veranderingen in het somatische en psychische toestandsbeeld in de nacht van Donderdag op Vrijdag en op de terugkeer tot de normale toestand tussen Vrijdagmiddag en Zaterdag. Op Donderdagmiddag is zij nog een krachtige, gezond uitziende, levendige, intelligente persoonlijkheid. Wanneer men echter twaalf uur later tegenover haar staat dan bemerkt men dat men een geheel andere persoonlijkheid voor zich heeft. Zij ziet dan bleek, doet aan een lijdster aan bloedarmoede denken, heeft een geelachtige gelaatskleur en ligt, met een spitse neus, gelijk een

1) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen", Utrecht, 1949, pag. 132. (Vert.)
2) Idem, pag. 127. (Vert.)

stervende te bed. Bij herhaling doet zij pogingen om zich in bed te verheffen. Haar half geopende ogen doen aan een blinde denken, die in het ledig staart. Steunend, met armen en romp uitdrukking gevend aan de pijnen welke zij lijdt, zinkt zij dan, volkomen uitgeput naar het schijnt, in de kussens terug. Na verloop van enige tijd probeert zij zich opnieuw op te richten. Vaak spreekt zij daarbij in een vreemde taal. Oriëntalisten hebben uitgemaakt dat de taal welke zij in deze toestand spreekt Aramees is (een Hebreeuws dialect, dat 2000 jaar geleden gesproken werd, maar dat thans nergens meer gesproken wordt). In de dagen waarin ik haar onderzocht zweette en weende zij ook bloed. Op haar wangen lag een massa ingedroogd bloed. Over dit ingedroogde bloed sijpelde vers bloed.

Ook bij deze vrouw hebben wij met een trance-toestand te doen, waarin zij slechts van tijd tot tijd met personen uit haar omgeving (onderzoekers e.d.) in contact vermag te treden. Het onderzoek van deze vrouw (ook het onderzoek van haar handschrift) in haar normale toestand gaf geen aanleiding haar als een zieke te beschouwen. Wel vonden wij kleine, verse littekens aan haar handen en voeten. Reacties vertoonden deze littekens niet. Evenals bij de onder A. beschreven gestigmatiseerde is ook bij haar bedrog uitgesloten. Er waren geen tekenen van hysterie (ik gebruik dit woord hier in de betekenis welke men daaraan in de psychiatrie hecht) bij haar te bespeuren. Zowel zij als haar familie-leden zijn zedelijk hoogstaande mensen. Zij trekt geen enkel materieel voordeel uit haar verschijnselen, die een grote zedelijke en religieuse uitwerking hebben gehad.

Zowel bij het onder A. als bij het onder B. beschreven geval hebben wij met bovenzinnelijke verschijnselen te doen, die de arts en de parapsycholoog hebben te bestuderen.

Hetgeen daar verder nog achter ligt is een zaak van het geloof. Een ieder dient voor zichzelf uit te maken, welke consequenties deze verschijnselen voor zijn geloof met zich medebrengen.

Samenvatting

1. In deze verhandeling, getiteld „Het bovenzinnelijke in het licht der geneeskunde" wordt, op grond van medische literatuur, eigen proefnemingen en enkele door de schrijver persoonlijk waargenomen gevallen, de betekenis van het parapsychologisch onderzoek voor het medisch onderwijs, de diagnostiek en de therapie besproken.

2. De schrijver heeft Zener-kaarten proeven genomen met patiënten. Met behulp van deze Zener-kaarten werden de patiënten voor en na de behandeling (electro-shock, insuline-shock en narco-analyse) op hun paragnostisch vermogen getest.

Het onderzoek wees uit, dat in 70 tot 90 % van de gevallen het aantal treffers *tijdens* (resp. *na*) de ingreep hoger was dan daar voor.

4. Deze verbetering in het vermogen tot buitenzintuigelijk waarnemen is echter niet blijvend, doch schijnt aan de schemertoestand, zoals deze zich tijdens, resp. onmiddellijk na de genoemde behandelingsmethoden voor doet, gebonden te zijn.

De patiënten worden, ter genezing van de kern van hun lijden (psychosen, neurosen), aan de genoemde behandelingsmethoden onderworpen.

5. De ESP-testen zijn onschadelijk.

6. Het is een eis van de tijd dat het medisch onderwijs aan onze universiteiten aan herziening wordt onderworpen. Dieptepsychologie en parapsychologie behoren als leervakken te worden ingelast.

Summary

1. The author discusses the „supersensorial in medical sight" with reference to teaching, diagnostic and therapy. He is relying on medical literature, on own experiments and on cases of own observation.

2. The ESP-test was performed with patients *before* and *after* electro-shock, insulinshock and narcoanalysis.

3. The rate of hits was raised to 70 %–90 % in these cases *during* (or *after*) said therapeutic measurements.

4. This increase of factor „PSI" does not remain, but goes down again. It seems to depend on the exceptional mental state which occurs during or immediately after above-mentioned treatments. They were performed against psychosis or neurosis in those cases.

5. The ESP-test is harmless.

6. A reform of the medical training, especially in psychiatry, is necessary and well founded. *Psychoanalysis* and *Parapsychology* must be tought.

Zusammenfassung

1. Das „Uebersinnliche in medizinischer Sicht" wird auf Grund ärztlicher Literatur, eigenen Experimenten und selbst beobachteten Fällen in Bezug auf Unterricht, Diagnostik und Therapie besprochen.

2. An Experimenten werden die Ergebnisse des E.S.P.-Kartentestes an jenen Patienten mitgeteilt, die diesen vor und nach der Behandlung (Elektro-, Insulinschock und Narkoanalyse) unterzogen worden waren.

3. Die Trefferzahl war in 70 bis 90 % der Fälle *höher während* bezw. *nach* dem Eingriff als vorher.

4. Diese gesteigerte Wirkung des Faktors „Psi" hält aber nicht an, sondern scheint an den Dämmerzustand gebunden wie er während, bezw. unmittelbar nach den genannten Behandlungsmethoden ein-

tritt; diesen waren die Patienten zur Behandlung ihres Grundleidens (Psychose, Neurose) ausgesetzt worden.

5. Die E.S.P. Teste sind unschädlich.

6. Die Aenderung des medizinischen Unterrichts, vor allem in Psychiatrie, unter Beiziehung von *Tiefenpsychologie* und *Parapsychologie* ist notwendig und wird begründet.

MAGNETISEURS EN „SOMNAMBULES"

DOOR DR W. H. C. TENHAEFF

„Nous avons la conviction... qu'il y avait parmi eux de véritables savants d'autant plus dévoués à leur science qu'ils ne pouvaient obtenir d'elle ni gloire ni avantage d'aucune sorte. Ils ont consacré leur vie à des travaux que nous pouvons à peine soupçonner, à étudier des phénomènes extrêmement longs et délicats dont le petit hypnotisme d'aujourd'hui ne donne aucune idée et ils ont apporté dans cette étude une patience, une ténacité et quelquefois une intelligence qui auraient dû leur mériter plus de bonheur. Beaucoup de charlatans se sont couverts et essayent encore de se revêtir de ce nom de magnétiseurs, mais ce n'est pas une raison pour jeter un mépris général sur tous ceux qui ont été les véritables précurseurs de la psychologie expérimentale."

P. Janet.

1. *Over slaapwandelen en slaaphandelen.* Onder geheugen hebben wij te verstaan het vermogen dat ons in staat stelt om datgene, wat wij waargenomen (geleerd) hebben, na verloop van tijd te kunnen reproduceren. Dit vermogen veronderstelt dus de mogelijkheid der retentie en die der reproductie. Behalve het begrip geheugen kent de psycholoog het begrip herinnering. Wij spreken van herinnering, wanneer het gereproduceerde als zodanig wordt herkend.

De pathopsychologie brengt ons in aanraking met positieve en negatieve herinneringsstoornissen. Van negatieve herinneringsstoornissen (cryptomnesieën) spreken wij daar, waar het gereproduceerde niet als zodanig wordt herkend. Bij de positieve herinneringsstoornissen is het tegenovergestelde het geval en doet het nieuwe zich aan ons als bekend voor. Vele (maar geenszins alle [1])) gevallen van z.g. sensation du déjà vu kunnen als gevallen van positieve herinneringsstoornis worden aangemerkt.

Vergeten noemen wij datgene, wat wij op zeker ogenblik niet langer naar willekeur kunnen reproduceren. De ervaring leert ons, dat wij vaak datgene, wat wij vergeten waanden, tijdens de slaap of in de hypnose kunnen reproduceren. In deze toestanden is ons bewustzijnsniveau verlaagd. De opstijgende voorstelling heeft thans minder weerstand te overwinnen (psychische remming) hetgeen onze reproductie-capaciteit ten goede komt. Een woord, waarop wij ons overdag tevergeefs bezonnen, valt ons soms tijdens de slaap in. Wij worden wakker met dit woord op onze lippen.

Soms blijken wij tijdens de slaap allerlei dingen te kunnen reproduceren, waaraan wij weinig of geen aandacht menen te hebben geschonken (waarvan wij ons niet bewust waren dat wij ze in ons

1) Zie mijn *Beschouwingen over het geheugen in verband met parapsychologische onderzoekingen.*

opgenomen hadden). Freud maakt melding van een zijner patiënten, die droomde dat hij in een koffiehuis een glaasje kontuszówska bestelde. Hij had nooit van deze drank gehoord en meende, dat hij in zijn droom die naam verzonnen had. Later bleek hem echter, dat deze naam op reclameplaten stond, welke hij dagelijks passeerde en een Poolse drank betrof. Nog opmerkelijker is het volgende geval van cryptomnesie, dat mevr. A. M. Bickford-Smith overkwam. Zij was bij haar kleermaker geweest en, in haar hotel teruggekeerd, miste zij haar gouden broche. Zij meende, dat zij dit sieraad in de paskamer had laten liggen en zond ogenblikkelijk een boodschap aan de kleermaker. Deze liet haar echter weten dat men, trots ijverig zoeken, de broche niet had kunnen vinden. Zij was daar zeer verdrietig over. Die nacht droomde zij, dat de broche in een tijdschrift lag, en zij zag zelfs de bladzijden waartussen het kleinood lag, daar zij de afbeelding, welke op een der bladzijden stond, herkende. De volgende morgen, na het ontbijt, ging zij dadelijk naar de kleermaker en verzocht dat tijdschrift te mogen zien. Terwijl het gehaald werd, vertelde zij aan de winkeljuffrouwen wat zij gedroomd had. De tijdschriften lagen niet meer in de paskamer, maar werden voor de dag gehaald, en toen men ze mevr. Bickford voorlegde, nam zij er de aflevering uit, die zij in haar droom gezien had, zeggende: „Hier ligt mijn broche in." Inderdaad werd de broche tussen de aangeduide bladzijden gevonden.

De meest voor de hand liggende verklaring van dit geval is, dat mevr. Bickford de broche heeft afgedaan, terwijl zij in gesprek was, of vervuld van andere dingen. Zij verrichtte de handeling „automatisch", dus zonder daar enige aandacht aan te schenken. Zij vergat die handeling. Maar tijdens haar slaap en onder invloed van het feit, dat zij vervuld was van het verlangen haar broche terug te krijgen, bleek zij de handeling nochtans te kunnen reproduceren.

Verwant aan dit geval is dat van de dienstbode, over wie Carpenter bericht. Zij vermiste een harer kammen. Op zekere ochtend ontwaakte zij met de vermiste kam in haar hand. Een soortgelijk geval deelt H. N. de Fremery mede. Het betreft een zijner huisgenoten die ietwat ontstemd naar bed was gegaan, omdat zij zich maar niet kon herinneren waar zij een doosje lucifers had neergelegd. 's Nachts ontwaakte zij, staande in het slaapvertrek met het vermiste doosje in haar hand. „Waar zij" – zo tekent de berichtgever hierbij aan – „dat slapende vandaan gehaald had, is nooit opgehelderd geworden, maar blijkbaar is haar onbewust de herinnering bijgebleven van de plaats, waar zij de lucifers neergelegd had, en is haar deze in de slaap bewust geworden, zodat zij, nog onder de indruk van het vergeefse zoeken, zelfs tot een slapend verrichte handeling overging."

Deze gevallen brengen ons in aanraking met het vraagstuk van

het slaapwandelen (somnambulisme; somnus = slaap en ambulare = rondwandelen) of nachtwandelen (noctambulisme; nox = nacht).

Wanneer wij slapenden observeren, dan zal het ons opvallen, dat er zich onder hen bevinden, die tijdens de slaap onrustig zijn (zich heen en weer wentelen). Sommige personen ziet men tijdens de slaap wenen, lachen, hun vuisten ballen. Ook zijn er wel mensen, die tijdens de slaap spreken. Nu eens zijn het onsamenhangende woorden die zij uiten (paralogie), dan weer komt het voor dat men tot op zekere hoogte een gesprek met de slapende kan voeren [1]). In bepaalde gevallen komt de slaper tot slaapwandelen.

Prof. Wiersma schreef met betrekking tot het verschijnsel van het „nachtwandelen" (dat, volgens hem, vaak met pavor nocturnus (= nachtangst) gepaard gaat) het navolgende: „In lichte gevallen richten de patiënten zich op en beginnen te spreken. In zwaardere gevallen staan zij op en verrichten allerlei bezigheden. Daarna gaan zij weer te bed en de volgende dag weten zij nergens meer van." Hij wijst er vervolgens op, dat deze verschijnselen vaak bij nerveuze mensen worden aangetroffen. Voorts bij lijders aan epilepsie en vooral bij hysterici.

Folkloristen weten ons te vertellen, dat er met betrekking tot slaapwandelaren allerlei verhalen in omloop zijn. Dit moge ons een bewijs zijn, dat zij reeds vroeg de aandacht trokken en tot de verbeelding van het volk gesproken hebben. Vele verhalen, welke van slaapwandelaren in omloop zijn, dienen sterk overdreven te worden geacht.

De Weense psychiater Sadger, een leerling van Freud, heeft in een in 1914 verschenen geschrift getracht aan te tonen, dat slaapwandelen berust op een motorische doorbraak van in het onderbewuste aanwezige verlangens en strevingen en dat het tot doel heeft tot een bevrediging dezer wensen te geraken. Sadger ziet in de slaapwandelaar een wensdromer die tot handelen is gekomen, een mening, welke wij overigens reeds bij Loewenfeld (1900) aantreffen, die in zijn verhandeling over het somnambulisme schrijft: „Dem Schlafwandlen liegt ein Traumvorstellen zu Grunde".

Bij het door Sadger geobserveerde en beschreven geval had het slaapwandelen onmiskenbaar ten doel, patiënte in staat te stellen

1) Reeds Lucretius (*De rerum natura*) heeft aan dit spreken tijdens de slaap aandacht geschonken, en er op gewezen, „dat er vele schuldigen zijn, die tijdens de slaap, of ijlend tijdens een aanval van koorts, hun misdaden, die zij langen tijd verborgen wisten te houden, onthullen."

Pascal maakt in de *Revue Métapsychique* (1932) melding van enige gevallen van spreken tijdens de slaap, welke onder zijn aandacht zijn gekomen. Daaronder bevindt zich het geval van een 35-jarige, hem bekende, nerveuze, gehuwde vrouw, die 's nachts, tijdens haar slaap, door haar echtgenoot steeds uitgehoord werd. Zij vertelde hem steeds al haar geheimen en ontwaakte 's morgens zonder herinnering aan hetgeen zij hem kort te voren verteld had.

verdrongen wensen van geslachtelijke aard zoveel mogelijk te bevredigen.

Zeer waarschijnlijk (een psychoanalytisch onderzoek van betrokkene had dit aan het licht kunnen brengen) liggen ook aan het navolgende geval verdrongen wensen, gevoelens en strevingen ten grondslag. Het betreft de heer O. V. Op een morgen bemerkte zijn vrouw tot haar verwondering dat hij tijdens zijn slaap zijn nachtkleren had uitgetrokken. Het gehele huis werd doorzocht, doch de kleren werden niet teruggevonden. 's Middags vond zijn vrouw de vermiste kleren in het fornuis in de keuken.

Niet alleen verdrongen wensen, vergeten namen e.d. kunnen zich tijdens de slaap aan ons opdringen en openbaren. Er zijn ook heel wat gevallen bekend van personen, die tijdens de slaap de oplossing vonden van een vraagstuk, waarmede zij zich de avond te voren vergeefs hadden beziggehouden. Zo deelde de heer W. A. mij mede, dat hij zich op zekere avond teleurgesteld te bed legde, omdat het hem niet gelukt was een formule te herleiden. Hij sliep spoedig in. De volgende morgen ontwaakte hij met de herinnering aan een droom, waarin hem de herleiding gegeven werd. Hij schreef deze op waarbij hem bleek, dat hij in zijn droom de juiste oplossing had gevonden.

De heer M. H. schreef mij, dat hij op zekere nacht wakker werd en daarbij wist, hoe hij een schaakprobleem moest oplossen, waarmede hij zich de avond te voren had bezig gehouden. Deze beide voorbeelden staan geenszins op zichzelf, zoals ons uit de desbetreffende literatuur blijkt[1]).

Ook artistieke praestaties kunnen tijdens de slaap tot stand komen. Zo vertelde de componist Vincent d'Indy eens aan Dr Chabaneix, dat hij vaak bij het ontwaken een vluchtige glimp had van een muzikale aandoening (iets als de herinnering aan een droom) welke hij alleen door een onmiddellijke en krachtige aandachtsconcentratie kon vasthouden. En de componist J. C. Berghout berichtte mij, dat hij eens tijdens zijn slaap de oplossing vond van een muzikaal probleem (het betrof een z.g. Engführung), waarmede hij zich de avond te voren te vergeefs had bezig gehouden. „Gedurende de nacht," – zo schreef hij mij – „droomde ik van mijn fuga, het thema stond helder voor mijn geest, en datgene wat mij wakend niet gelukt was, stond nu, terwijl ik droomde, in duidelijke trekken en geheel passend en sluitend, voor mij. De „doorwerking" was klaar en ik nam deze zo sterk in mij op, dat ik haar de volgende ochtend onmiddellijk op papier kon brengen."

Bij het kennis nemen van dergelijke gevallen dringt zich de vraag

1) Zie P. A. Dietz: *Mensch en droom.*

aan ons op of wij moeten aannemen dat de oplossing reeds in de waaktoestand gevonden werd – en dat dus hetgeen door middel van een droom (of onmiddellijk na het ontwaken) tot het bewustzijn kwam, slechts gezien dient te worden als het tot dusverre latent gebleven product der normale verstandelijke werkzaamheid – dan wel dat zij geheel en al tijdens de slaap gevonden werd en derhalve haar aanzijn dankte aan cryptopsychische („occulte") vermogens (scheppende macht van het ons onbewuste zieleleven). Naar mijn mening zullen wij in een aantal gevallen met de eerste hypothese kunnen volstaan.

Wanneer nu verschijnselen als die waarvan hierboven sprake is zich voordoen bij personen met aanleg tot slaapwandelen [1]), dan kan het gebeuren dat de slaper zijn bed verlaat en zich min of meer overeenkomstig zijn droom begint te gedragen. Dit was wel het geval bij de Amsterdamse student over wie Loewenfeld ons bericht. Na een driedaagse vergeefse inspanning om een hem door Prof. van Swinden opgegeven wiskundig vraagstuk op te lossen, ging hij zeer ontmoedigd naar bed. De volgende dag vond hij, tot zijn grote verbazing, op zijn schrijftafel een stuk papier, waarop het vraagstuk zonder fout stond uitgewerkt. De methode, welke daarbij gevolgd was, was veel eenvoudiger en beter dan die, bij de tot dusverre aangewende pogingen toegepast.

Dit geval kan geenszins een unicum genoemd worden. Er zijn heel wat goed geconstateerde analoga van dit geval bekend. Meer dan één dichter weet ons te verhalen dat hij bij herhaling 's nachts, in een toestand tussen slapen en waken, zijn gedichten heeft neergeschreven. Petrarca en Goethe [2]) behoren tot hen. Van de fabeldichter Lafontaine wordt bericht dat hij de fabel *Les deux pigeons* als „slaapwandelaar" neergeschreven heeft. De Franse dichter Retté vertelde aan Dr Chabaneix dat het hem weleens overkwam, dat hij in slaap viel terwijl hij aan een couplet bezig was, en dat hij dan de volgende morgen dit onvoltooide couplet door hemzelf voltooid vond.

Dat het slaapwandelen geenszins een verschijnsel is, dat zich slechts gedurende de nacht voordoet, maar bij sommige personen ook overdag wordt opgemerkt, is algemeen bekend en verschillende schrijvers, waaronder Carus, hebben hier op gewezen, waarbij zij er dan

1) Een van de kenmerken van de slaap is dat in deze toestand de innervatie (prikkeltoevoer naar de spieren door middel van de zenuwen) bemoeilijkt is. Indien dit niet het geval ware, zo zou ongetwijfeld een veel groter aantal mensen onder invloed van hun droomleven tot handelen komen.
Personen met aanleg tot slaapwandelen zijn zij, bij wie tijdens de slaap de innervatie onder het normale bemoeilijkt wordt.

2) Zie H. Wolf: *Goethe's wereldbeschouwing en levenswijsheid*, pag. 182.

ook veelal de aandacht op vestigen, dat in dergelijke gevallen meestal niet langer van een normale slaap kan worden gesproken. Dit was b.v. het geval bij de apothekers-provisor Castelli te Milaan. De arts Soave, die Castelli observeerde, vertelt ons dat de patiënt in 1779 „door een gevaarlijke ziekte overvallen werd, die hij gelukkig te boven kwam; doch hij bleef, van toen af, door een soort van slaapzucht gekweld, zodat hij dikwijls door de slaap overvallen wordt, in welke toestand hij, na enige voorafgegane kramp- of liever zenuwachtige trekkingen, slapend rondwandelt". In die „schemer"-toestand deed de patiënt zijn beroepswerkzaamheden voor een belangrijk deel op dezelfde wijze als in zijn normale toestand. Hij schreef recepten, maakte geneesmiddelen klaar, nam het geld daarvoor aan, protesteerde wanneer men hem te weinig betaalde en weigerde foutieve recepten aan te nemen. Daar staat tegenover, dat toen de vrouw van de apotheker zich bij hem met een recept aanmeldde, hij zich met haar onderhield, als ware zij inderdaad diegene, waar zij zich voor uitgaf. Hij aanvaardde de hem gegeven suggestie klakkeloos.

Castelli is geenszins de enige achttiende-eeuwse slaapwandelaar, wiens geval vermaardheid heeft verkregen. Voor hem trokken reeds Negretti en Schwabe de aandacht.

Een zeer opmerkelijk geval van slaapwandelen wordt ons medegedeeld door Dr A. W. van Renterghem. Het betreft de 78-jarige Dr H. Deze arts, een ongemeen krasse grijsaard, die nog steeds op ziekenbezoek ging ondanks zijn hoge leeftijd, werd door een baker bij een kraamvrouw geroepen, die te voren reeds bij herhaling zijn hulp als verloskundige (waarbij operatief moest worden ingegrepen) had ingeroepen. Op het ogenblik waarop de baker bij de arts kwam, lag deze in een stoel te slapen (middagslaapje). De dokter was ditmaal meer vermoeid dan anders, daar hij de dag te voren een vrouw verlost had met toepassing van de keizersnede. Vermoedelijk sliep hij daarom ditmaal ook dieper dan gewoonlijk. Dr H. stond dadelijk op, trok zijn overjas aan, pakte de benodigde instrumenten in, ging te voet naar zijn patiënte (zij woonde ongeveer vijf minuten gaans van zijn woning verwijderd) en onderzocht haar. Daarna verloste hij de vrouw met behulp van de tang en na het kind te voren gekeerd te hebben. Het kind kwam schijndood ter wereld; het gelukte de geneesheer echter het kind tot het leven terug te brengen. Hier ging een half uur mee heen. Het kwam de vader van de nieuwe wereldburger voor, dat de dokter zeer verstrooid en verward was. Toen Dr H. voorlopig gemist kon worden, ging hij alleen naar huis. Het was slecht weer geworden – de regen stroomde neer en het stormde. Thuisgekomen ging hij weder op zijn oude plaats zitten, om enige ogenblikken later te ontwaken. Toen hij vroeg: „Heeft mevr. Z. mij laten roepen? Het is alsof ik gedroomd heb," antwoordde men, dat hij zo juist

van mevr. Z. vandaan kwam. Hij kon dit echter niet geloven. Spoedig daarop sliep hij weer in en toen hij opnieuw ontwaakte kon hij zich noch zijn bezoek aan mevr. Z., noch zijn thuiskomst herinneren. Hij was zeer verbaasd te vernemen, dat hij een moeilijke verlossing tot een goed einde had gebracht, en dat hij zich van het gebeurde niets meer kon herinneren. Overigens bleek hij zowel geestelijk als lichamelijk dezelfde te zijn gebleven.

De amnesie, waarvan wij bij het geval Dr H. melding gemaakt vinden, doet zich geenszins constant voor. Men kent gevallen van slaapwandelaren die zich, na het ontwaken, hun handelingen als dromen herinnerden. Fodéré maakt melding van een monnik, die tijdens zijn slaap een aanslag op de prior van zijn klooster pleegde [1]). Na het ontwaken meende hij slechts gedroomd te hebben, dat hij de aanslag pleegde. Bovendien kan men in de regel, door de aan slaapwandelen lijdende patiënt te hypnotiseren, hem zich doen herinneren, hetgeen hij tijdens het slaapwandelen heeft gedaan. Wanneer wij de slaapwandelaar zien als een „rêveur en action" (Bernheim), dan is dit alles begrijpelijk, daar wij immers bij dromers hetzelfde kunnen constateren. Ja, wij ontmoeten soms zelfs personen die ons vertellen dat zij „nooit" dromen, maar die nochtans, na verloop van enige tijd, in staat blijken te zijn ons hun dromen mede te delen. Zij hebben dan belangstelling voor hun droomleven gekregen, zijn op hun dromen gaan letten, en dit heeft er toe geleid, dat zij in het vervolg ontwaken met de herinnering aan hetgeen zij te voren gedroomd hebben.

Van een aantal slaapwandelaren wordt ons bericht dat zij rondliepen met gesloten ogen. Dit is echter niet steeds het geval. Van tijd tot tijd vindt men ook melding gemaakt van slaapwandelaren, die met geopende ogen werden aangetroffen. Shakespeare maakt melding van zo'n geval. In de vijfde acte van zijn *Macbeth* komt Lady Macbeth binnen met een lamp in haar hand:

Lo you, here she comes! This is her very guise;
and, upon my life, fast asleep. Observe her; stand
close.
Doctor: How came she by that light?
Gentlewoman: Why, it stood by her: she has light by her
continually; 't is her command.
Doctor: You see, her eyes are open.
Gentlewoman: Ay, but their sense is shut.

1) Voorbeelden van criminele handelingen, door slaapwandelaren verricht, vindt men bij Pascal (*Revue Métapsychique*, 1932, pag. 179). Het spreekt wel vanzelf, dat dergelijke gevallen in het licht der psychoanalyse dienen te worden beschouwd en dat aan dergelijke handelingen wel steeds verdrongen wensen, gevoelens en strevingen ten grondslag zullen liggen.

„Haar ogen zijn geopend," „maar er dringt niets door dit zintuig tot haar door." Vervangen wij dit *niets* door *slechts weinig*, dan kunnen wij zeggen, dat hier wel de toestand geschilderd is waarin vele slaapwandelaren zich bevinden, een toestand, waarin zij met behulp van hun zintuigen slechts datgene in zich opnemen, wat op enigerlei wijze in verband kan worden gebracht met de gedachten, waardoor zij in beslag worden genomen (met hun mono-ideïsme). „Une personne habille," schrijft Pascal, „peut, presque toujours, entrer en rapport avec le somnambule naturel le plus isolé. Le procédé le meilleur consiste, en observant les actes du sujet, à tâcher de comprendre ce qui occupe son esprit et de prendre part à son rêve."

In het rapport van Soave over Castelli lezen wij, dat deze slechts zo lang op de hem gestelde vragen antwoordde, als deze op enigerlei wijze verband hielden met de denkbeelden, waarvan hij vervuld was [1]). Ook in andere berichten vinden wij gegevens welke ons eer aanleiding geven om met Loewenfeld te spreken van een „Beschränkung der Auffassung der Aussenwelt vermittels des Gesichtssinnes und des Gehörs", dan met Pegatti [2]) – die overigens, zoals nog nader zal blijken, met zichzelf in tegenspraak is geraakt – van een volledig verstoken zijn van het gebruik der zintuigen.

Toen Soave enige reukproeven met de slaapwandelaar Castelli nam scheen het de onderzoeker toe, dat zijn proefpersoon (op dat ogenblik) niet in staat was om te ruiken (anaesthesie). Pegatti bericht, dat men Negretti „verschillende gerechten kon voorzetten, zonder dat hij iets van een verandering van smaak ontwaarde. Evenmin hoorde hij het sterkste gedruis, noch beweging, tenzij het in de sfeer van zijn gedachten viel (de schrijver bedoelt hier te zeggen: tenzij het in associatieve verwantschap stond met datgene waarmede hij zich op dat ogenblik bezighield (T.)). Zo ook was hij ongevoelig voor het licht, en ontwaarde hij zelfs volstrekt niets, toen men hem een brandende kaars zo dicht voor de ogen hield, dat deze zijn wenkbrauwen verzengde, evenmin als hij blijk gaf van het geringste gevoel, toen men hem met een veer in de neus prikkelde. Met één woord, niets maakte enige indruk op hem. *Het meest bevreemdend echter is, dat terwijl hij nu eens geheel ongevoelig was, hij zich op andere tijden weer zeer gevoelig betoonde.*"

In de dagen waarin Pegatti deze woorden schreef kostte het de

1) „Dit zeggende – het betreft hier een gesprek tussen de apotheker en zijn bediende Castelli over een hem (Castelli) voorgelegd, foutief, recept – begaf hij zich naar het laboratorium terug en schepte water uit de put, zonder dat men kon raden, waartoe hij het wilde gebruiken. Zijn heer was hem gevolgd, trachtende het gesprek over het recept met hem voort te zetten; *zijn geest echter was thans met andere denkbeelden vervuld*; hij hoorde de stem van zijn meester niet meer."

2) „Ik sloeg – zo schrijft Pegatti – die slaapwandelaar zeer dikwijls gade en ontwaarde, dat hij elke nacht iets anders ondernam. Ik heb mij dan ook bij dit alles ten volste overtuigd, dat hij, zo lang hij in die toestand verkeerde, van gezicht, gehoor, reuk en smaak ten enenmale verstoken was."

onderzoekers inderdaad heel wat hoofdbreken om een redelijk antwoord te vinden op de vraag, hoe het kwam dat de proefpersonen nu eens ongevoelig (anaesthetisch) en dan weer overgevoelig (hyperaesthetisch) schenen te zijn. In onze dagen is dit anders. Hetgeen de achttiende-eeuwse onderzoekers onverklaarbaar scheen is ons, zoals nog nader zal blijken, dank zij de zintuigfysiologische en -psychologische onderzoekingen welke sinds de verschijning van Fechner's werk over de „psychophysica" verricht zijn, zeer begrijpelijk geworden. Ook de onderzoekingen op het gebied van de hypnose hebben ons vele verschijnselen, die men bij slaapwandelaren heeft waargenomen, nader gebracht [1]).

In zijn bestrijding van de betrouwbaarheid van onze zintuigelijke waarneming zegt Zeno de Eleaat (± 490–430): Wanneer wij een schepel koren uitstorten horen wij een geruis, maar als men dit korrel voor korrel doet, horen wij niets. Nu kan toch niet uit de optelling van een groot aantal nullen iets ontstaan?

Zeno bleek niet in staat te zijn dit probleem op een bevredigende wijze tot oplossing te brengen. Dank zij het pionierswerk van onderzoekers als Weber en Fechner zijn wij nu in staat dit wel te doen. Wij weten thans, dat de sterkte van een prikkel niet beneden een bepaalde waarde (drempelwaarde) mag dalen, zal deze prikkel nog in staat zijn ons een gewaarwording te geven (absolute drempel).

De drempelwaarde is voor adaequate prikkels gering. Hoe kleiner de waarde, hoe gevoeliger het zintuig.

Behalve het begrip absolute drempel kent de psycholoog het begrip relatieve drempel. Het verschil tussen twee prikkelsterkten mag niet beneden een bepaald minimum dalen, zullen de twee gewaarwordingen, welke zij veroorzaken, als verschillend in sterkte kunnen worden waargenomen.

E. H. Weber vond in 1835, bij bepalingen van de relatieve drempel voor de drukzin, dat er steeds een bepaalde verhouding bestaat tussen de grootte van de beginprikkel en de toename, nodig om nog net een verschil in gewaarwording te geven. Men kan b.v. het verschil tussen een licht van 99 en 100 kaarssterkte waarnemen, en ook van 198 en 200 kaars, van 297 en 300 kaars, enz. Maar het verschil tussen een licht van 198 en 199 kaars zal de proefpersoon ontgaan.

Voor een bepaalde qualiteit van gewaarwordingen – aldus luidt de wet van Weber – moet een willekeurige prikkelsterkte steeds met een standvastig breukdeel worden vermeerderd, zal een vermeerdering in intensiteit van de betreffende gewaarwordingen kunnen worden opgemerkt.

De wet van Weber geldt voor alle zintuigen, doch alleen voor

1) Zie S. Koster: *Leerboek der hypnose.*

bepaalde prikkelsterkten. Zodra prikkels zeer zwak of zeer sterk o rden gaat de wet van Weber niet meer op.

Heymans heeft de wet van Weber gezocht te verklaren met behulp van zijn theorie der psychische remming. Hoe meer een voorstelling in het bewustzijn domineert, hoe meer andere voorstellingen hierdoor op de achtergrond geraken.

De psychische remming doet zich in sterke mate gelden in toestanden van prae-occupatie [1]), gelijk wij deze bij o.m. de slaapwandelaar opmerken. Zijn toestand van mono-ideïsme is een toestand van prae-occupatie. Bekendheid met het verschijnsel der psychische remming maakt het plausibel, dat het opmerken van verschil bij twee sterke prikkels moeilijker is dan bij twee minder sterke prikkels.

Zowel in normale als in pathologische toestanden van prae-occupatie (bewustzijnsvernauwing) en inzinking (verlaging van de bewustzijnsgraad) blijven indrukken van buiten, die onder gewone omstandigheden wel kunnen worden waargenomen, onopgemerkt. Het tikken van een klok, het luiden van de huisbel, ja zelfs het bekomen van een verwonding op het slagveld [2]) worden door iemand, die intensief in beslag genomen wordt, of in een soezerige, vermoeide toestand van halfslaap verkeert, niet waargenomen.

In pathologische toestanden is dit verwaarlozen van indrukken nog veel sterker, markanter en langduriger. Wij zien dat de angstige melancholicus geen honger of dorst gevoelt, geen urine- of defaecatiedrang, geen pijn bij ernstige verwondingen en soms niet bij beenbreuken [3]). Wij spreken hier van psychische anaesthesie [4]).

Deze psychische anaesthesie kunnen wij nu ook bij de gehypnotiseerde en de, aan hem verwante, slaapwandelaar constateren.

De verschijnselen van anaesthesie, die Pegatti en Soave bij de door hen geobserveerde slaapwandelaren zeggen te hebben waargenomen, zijn van zuiver psychische aard en berusten, evenals de verschijnselen van anaesthesie welke wij bij gehypnotiseerden kunnen waarnemen en waarvan onderzoekers als Esdaile en Elliotson profijt hebben ge-

1) Men verhaalt van Socrates dat hij in het veldleger bij Potidaea eenmaal 24 uur achtereen over een onderwerp zou hebben nagedacht, zonder zich om iets van hetgeen rondom hem voorviel te bekommeren.

2) „Een soldaat – zo schrijft de Engelse arts Mackenna – wie door een ontploffing een stuk van zijn dij was weggerukt, vertelde mij, dat hij gedurende geruime tijd geheel onkundig was van zijn verwonding, en dat daarna zijn aandacht werd getrokken door een zuigend geluid bij iedere keer, dat hij zijn voet verzette. Naar omlaag ziende, bemerkte hij, dat zijn schoen vol bloed was en bijna onmiddellijk daarna gevoelde hij een doffe en spoedig daarna een stekende pijn in zijn dij."

3) Zie E. D. Wiersma: *Capita Psychopathologica*, pag. 248.

4) Behalve de anaesthesie welke haar oorzaken vindt in de psyche (een psychogeen karakter draagt) kennen wij de anaesthesie, welke ontstaan is door verwondingen en degeneratie-processen in de zenuwen. Behoort de psychische anaesthesie tot het gebied van de psychiater, de organische anaesthesie trekt allereerst de aandacht van de neuroloog.

zocht te trekken[1]), gelijk Pegatti, blijkens de hiervoor geciteerde passage uit zijn rapport, reeds vermoed schijnt te hebben, op praeoccupatie en de daaruit resulterende psychische remming.

Tegenover de anaesthesie staat de hyperaesthesie. „Evenals de anaesthesieën kunnen ook de hyperaesthesieën ontstaan, zonder dat er organische afwijkingen of stoornissen in het perifere orgaan, in de zenuwen en in de hersenen en in het ruggemerg zijn aan te tonen. Zij zijn ook dikwijls het gevolg van opmerkzaamheidsstoornissen en hangen dus nauw samen met de bewustzijnsgraad" (Wiersma).

Kan men bij de (psychische) anaesthesie spreken van een te weinig aan aandacht – bij de (psychische) hyperaesthesie zou men van een te veel aan aandacht kunnen spreken.

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn dat de verschijnselen van (psychische) anaesthesie en (psychische) hyperaesthesie ten nauwste aan elkaar verwant zijn en gemakkelijk in elkaar kunnen overgaan. Wij kunnen ons derhalve geenszins, gelijk Pegatti, verbazen over het feit, dat een slaapwandelaar gelijk Negretti „nu eens geheel ongevoelig (anaesthetisch) was en zich dan weer uitermate gevoelig (hyperaesthetisch) betoonde." Integendeel, men zou dit eer a priori verwachten.

Wij hebben hiervoor gezien, dat aan het slaapwandelen vaak een droom ten grondslag ligt. „Das Schlafwandlen aber ist allerdings zunächst nichts anderes, als ein Träumen", zegt Carus. En H. v. d. Hoeven spreekt hier, met Trömner, van „motorisch dromen". Nochtans zou men zich aan een niet verantwoorde generalisatie schuldig maken, wanneer men van alle slaapwandelaren zou zeggen dat zij „slechts" motorische (wens-)dromers zijn.

Volgens Loewenfeld kan men, met Vogt, bij het slaapwandelen van een „systematischen partiellen Wachsein" spreken [2]). Bij de slaapwandelaar, zo zegt hij, „tritt ein begrenzter, logisch zusammenhängender Vorstellungscomplex in das Bewusztsein", valt bij hem een „Nebeneinander von Schlaf und Wachsein" te constateren, welke een „Einschränkung der geistigen Tätigkeit bedingt". En deze be-

1) Op 4 April 1845 deed de Engelse arts Esdaile zijn eerste operatie op een gehypnotiseerde patiënt, nadat hij deze patiënt de suggestie had gegeven, dat hij ter plaatse gevoelloos (analgesie) was. Later hebben enkele andere artsen dit voorbeeld gevolgd.
In de tweede helft der vorige eeuw gaf men de voorkeur aan het gebruik van narcotica om pijnloosheid te verwekken en men doet dit ook thans, ofschoon ook in onze dagen somtijds nog wel de hypnose benut wordt om pijnloosheid bij operaties te verkrijgen. Zie S. Koster: *Leerboek der hypnose*, pag. 148 e.v.. Voorts F. W. H. Myers: *Human Personality*, I, pag. 179.

2) „Der tiefe Schlaf kann sich mit einem partiellen, mehr oder minder eingeengten Wachsein – Träumen – vergesellschaften. Den Hauptinhalt dieser Träume, der sich der normalen Geistestätigkeit des Wachen Zustandes ungleich mehr nähern als die des oberflächlichen Schlafes, bilden Vorstellungsreihen, welche das Individuum auch im Wachen lebhaft und anhaltend beschäftigen" (Loewenfeld).

perking („Einschränkung") nu verklaart, volgens hem, zowel de handelingen van hen, die tijdens hun „slaap" slechts hun dagelijkse arbeid voortzetten (of iets doen wat daarmede gelijkstaat), als de gedragingen van hen, die tijdens hun „slaap" tot „Mehrleistung" in staat blijken te zijn.

Bij het gedeeltelijk wakker zijn („partielles Wachsein") – zo redeneert Loewenfeld – is de associatieve werkzaamheid min of meer geremd. De „associative Erregungen", welke van de werkzame schors-elementen uitgaan, kunnen zich niet vrijelijk in alle richtingen verspreiden (iets wat wel het geval is, als men geheel en al wakker is). Er is thans een geringer aantal banen beschikbaar dan onder normale omstandigheden. Dit heeft nu ten gevolge, dat er een concentratie ontstaat, welke het aanzijn geeft aan intensiteitsveranderingen. Uit de beperking resulteert een verbetering der qualiteit. Anderzijds treden echter uitvalverschijnselen op.

Dat een slaapwandelaar onder bepaalde omstandigheden met gemak over een dakrand kan lopen is, volgens Loewenfeld, niet zo'n wonder als het velen toeschijnt. In waaktoestand zou de man (tenzij hij b.v. schoorsteenveger van beroep was) niet over de rand durven lopen, omdat hij zou vrezen een misstap te zullen doen, of door een duizeling te worden bevangen. Maar als slaapwandelaar komen dergelijke gedachten niet bij hem op; zijn geestelijke horizon is verengd en de gedachte aan een ongeluk stijgt niet in hem op (bewustzijnsvernauwing). Daarom kent hij geen vrees en loopt zonder aarzelen over de dakrand. Hier komt nog bij, dat zich bij hem – zij het ook in beperkte mate – het verschijnsel der hyperaesthesie voordoet. Tengevolge van de „verscherping" (hyperaesthesie) van zijn licht- en spierzin is hij in staat de voorwerpen uit zijn omgeving duidelijker te onderscheiden en zijn bewegingen beter aan de eisen der situatie aan te passen, dan hij dit gewoonlijk in waaktoestand vermag te doen. De man, die tijdens zijn slaap een wiskundig vraagstuk oplost of een gedicht schrijft, geeft ons, volgens Loewenfeld, evenmin iets te zien waarmede fysiologie en psychologie geen raad weten. De beperking der associatieve werkzaamheid en de aanhoudende concentratie van de aandacht op een bepaald probleem kunnen tot de ontwikkeling van nieuwe gedachten voeren („Mehrleistung" als gevolg van abnormale omstandigheden). „Der Geist arbeitet auf dem eingeengten Terrain sozusagen mit höherem Drucke und gelangt dadurch zu Leistungen, die ihm bei Zugänglichkeit aller associativen Wege nicht oder nur schwer erreichbar sind" (Loewenfeld).

Het kan niet ontkend worden dat er voor hen, die gewend zijn bij de behandeling van verschijnselen, waarvan in deze paragraaf sprake is, het eenvoudigheidsbeginsel toe te passen, iets fascinerends

ligt in deze beschouwingen. Nochtans ben ik van mening dat Loewenfeld, evenals een aantal andere schrijvers voor hem, met opzet een aantal feiten, welke niet in zijn systeem pasten, genegeerd heeft. Anders gezegd: in zijn streven de verklaringsbeginselen *niet*, tenzij daartoe genoodzaakt, te vermeerderen, heeft Loewenfeld, evenals een aantal andere auteurs, hier en daar de feiten geweld aangedaan (een aantal feiten min of meer opzettelijk genegeerd), waardoor hij tot een niet verantwoorde vereenvoudiging van het vraagstuk van het slaapwandelen is gekomen. Dit moge uit het navolgende blijken.

Aan het hiervoor reeds genoemde rapport van Soave over Castelli ontleen ik het volgende:

„. . .Castelli begaf zich daarop naar het laboratorium terug. Daar nam hij, naar zijn gewoonte in uren van rust, een boek uit de kast, en wel een handschrift over de zedekunde, dat hij dikwerf placht te lezen, gelijk hij er dan ook nog de vorige morgen, eveneens als slaapwandelaar, in had gelezen. Hij bekeek het boek van buiten, zocht naar het stukje papier, dat hij tussen de bladzijden had gelegd, en het niet vindende, gaf hij er zijn ongenoegen over te kennen. Hij opende dus het boek, duidelijk hoorbaar mompelende „bladzijde 223", bladerde bedaard voort tot bladzijde 262 en zeide: „Hier is het," en begon nu alle woorden, zó als ze in het boek stonden, duidelijk uitsprekend, *met gesloten ogen*, te lezen."

De bekende achttiende-eeuwse geleerde J. C. Hennings, die hoogleraar te Jena was en die in zijn in 1784 verschenen geschrift *Von den Träumern und Nachtwandlern*[1]) dit geval mede vermeldt, zoekt dit lezen met gesloten ogen te verklaren door aan te nemen, dat Castelli „*buitengewoon fijne oogleden bezat*, waardoor het uitwendige licht toegang tot het oog kon vinden"[2]). Terecht heeft reeds in 1872 onze landgenoot Dr M. S. Polak deze verklaring een schijnverklaring genoemd. Dr F. Moser, die in haar werk *Der Okkultismus* mede aandacht schenkt aan onderscheidene achttiende- en negentiende-eeuwse slaapwandelaren, alsmede aan hetgeen door een aantal oudere schrijvers (Hennings, Loewenfeld), die de parapsychologische visie op een aantal dezer gevallen a priori afwezen, te berde is gebracht, is eveneens van mening, dat zij niet in staat zijn om een aantal buitengewone gevallen op een bevredigende wijze te verklaren en dat zij zich van een aantal feiten te gemakkelijk hebben afgemaakt.

Het parapsychologisch onderzoek heeft ons vertrouwd gemaakt

1) Van dit werk verscheen in 1788 een Nederlandse vertaling van de hand van Fokke Simonsz onder de titel *Verhandeling over droomen en slaapwandelaren*.

2) Het feit dat Castelli (evenals een aantal andere slaapwandelaren) in staat zou zijn geweest met gesloten ogen te lezen of andere handelingen te verrichten, wordt door Hennings niet ontkend. Naar zijn mening is dit feit door te veel personen goed geconstateerd om redelijke twijfel er aan te veroorloven.

met het voorkomen van verschijnselen, die wij met de namen telepathie, gedachtenlezen, z.g. helderziendheid in ruimte en tijd enz. aanduiden en onder het verzamelbegrip paragnosie onderbrengen. Deze verschijnselen zijn door alle eeuwen heen bij de mensen opgemerkt, onderscheidene schrijvers hebben er aandacht aan geschonken. Nochtans is er eerst sedert de tweede helft der vorige eeuw sprake van een *systematisch* wetenschappelijk onderzoek dezer verschijnselen en der personen, bij wie deze verschijnselen zich voordoen. Vraagt men naar de uitkomsten van dit onderzoek zo kan het antwoord op deze vraag niet anders luiden dan dat deze een positief resultaat hebben opgeleverd. Niemand, die ter zake kundig is, zal in onze dagen het voorkomen van paragnostische verschijnselen als telepathie, gedachtenlezen (Driesch spreekt hier van „abzapfen fremdseelischer Seeleninhalte"), telaesthesie, proscopie e.d. betwijfelen.

De ervaring heeft ons geleerd dat de paragnostische verschijnselen zich zowel in de waaktoestand (althans in een toestand die, op het eerste gezicht, zich niet van de waaktoestand schijnt te onderscheiden [1])) voordoen, als in toestanden van duidelijk waarneembare bewustzijnsinzinking (trance, hypnose, slaap). Wanneer paragnostische verschijnselen zich tijdens de slaap voordoen, dan spreekt men van telepathische en helderziende „dromen". M.i. kan men hier beter het gebruik van het woord droom vermijden en in plaats daarvan het woord nacht- of slaapgezicht bezigen.

Evenals de gewone droom kan nu ook het paragnostische slaapgezicht met slaapspreken en slaapwandelen gepaard gaan.

> Zo bericht mij b.v. de echtgenote van een mijner bekenden dat haar man in de nacht, voorafgaande aan de dag waarop het bericht van Ghandi's gewelddadige dood wereldkundig werd, haar plotseling (tijdens zijn slaap) op het bovenbeen tikte, waardoor zij ontwaakte. Hij deelde haar toen (zonder daarbij te ontwaken) mede, dat het met Ghandi gedaan was. 's Morgens bij het ontbijt bleek haar man zich niets van het gebeurde te herinneren en was min of meer verbaasd toen zijn vrouw hem hierover berichtte.
>
> In de nacht van 9 op 10 Mei 1940 (het echtpaar bevond zich toen in Indonesië) deed de berichtgeefster een soortgelijke ervaring bij haar man op. Omstreeks half twee (Indonesische tijd) werd zij wakker doordat haar man (in zijn slaap) plotseling luidkeels het Wilhelmus begon te zingen. „Tot mijn verbazing,"

1) De leek is in de regel geneigd om onderscheid te maken tussen media welke in trance geraken en anderen, welke „bij vol bewustzijn" blijven. Deze indeling heeft de schijn van juist te zijn. Zij is nochtans fictief. Er is hier slechts sprake van lichte en diepe trance. Zie mijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 97.

aldus mijn berichtgeefster, „lag hij hierbij op de knieën. Zijn ogen waren gesloten. Zijn handen had hij op één knie over elkaar gelegd. Met opgeheven hoofd bleef hij doorzingen, heel nadrukkelijk en vol overgave. Nadat ik hem gewekt had, ging hij liggen om daarna wederom rustig verder te slapen. De volgende ochtend bleek hij zich niets van het gebeurde te herinneren."

De heer H. E., de echtgenoot van de berichtgeefster, heeft mij (voor zover hem dit mogelijk was) de juistheid dezer mededelingen bevestigd.

Verschillende personen hebben mij soortgelijke gevallen bericht. Ook in de buitenlandse literatuur vinden wij er melding van gemaakt. Zie T.v.P., XV, pag. 6.

Men spreekt bij dergelijke gevallen wel van natuurlijk somnambulisme [1]). Een voorbeeld van een lijder aan natuurlijk somnambulisme is de sergeant B., van wie A. de Rochas bericht. Hij geraakte, volgens de Rochas, geregeld om de acht of tien dagen uit zichzelf in een somnambule toestand. „Als regel - zo schrijft de Rochas - komt hij 's avonds in die toestand, nadat hij de daaraan voorafgaande middag een slaperig gevoel over zich heeft gekregen. Nauwelijks ligt B. dan 's avonds in bed, of hij slaapt in. Ongeveer twee uur later staat hij op, kleedt zich aan en gaat aan tafel zitten. Hardop sprekend vertelt hij dan meestal wat mensen, die hij kent, op dat ogenblik aan het doen zijn (helderziendheid in de ruimte). Bij zulke gelegenheden doet hij soms zeer pikante onthullingen, hetgeen hoogst onaangenaam is, daar zijn „slaapje" alles noteert."

Op zekere dag was er een diefstal bij het regiment voorgekomen. Men had gedurende de nacht een portemonnaie gestolen uit de broekzak van een sergeant-majoor, welk kledingstuk deze over een dicht bij zijn bed staande stoel had gehangen. Vier of vijf nachten later geraakte B., die van het geval gehoord had, op het gewone uur in zijn somnambule toestand, begaf zich eerst naar de kamer van de bestolen onderofficier en vervolgens naar het bed van een hem totaal onbekende soldaat, die hij als de dader aanwees. Ofschoon een ingesteld onderzoek het vermoeden wettigde dat deze soldaat de diefstal begaan had (de Rochas schrijft dat een ieder van zijn schuld overtuigd

1) Ofschoon de oorspronkelijke betekenis van somnambule slechts slaapwandelaar is, zo dient er nochtans op gewezen te worden, dat in de loop der jaren de betekenis van dit woord zich gewijzigd heeft en velen, bij het horen van dit woord, alleen maar geneigd zijn aan de paragnost te denken. Het beeld van de noctambule is daarbij geheel op de achtergrond geraakt.

Reeds Kiesewetter wees er in zijn verhandeling over de voorgeschiedenis van het somnambulisme (1891) op, dat het woord somnambulisme in onbruik diende te geraken, maar dat sommigen het gebruik van dit woord, uit een misplaatste piëteit jegens de voorlopers der latere parapsychologen, gehandhaafd hebben.

was) moest men hem nochtans wegens gebrek aan bewijs laten lopen.

Ook de z.g. heksluiters (hieronder verstaat men in Gelderland personen, die wanneer iemand sterven zal reeds dagen te voren 's nachts moeten opstaan, om de hekken der wegen, waar de stoet langs zal trekken, te openen, dus met het tweede gezicht begaafde slaapwandelaren) dienen tot de natuurlijke somnambules gerekend te worden.

2. *Mesmer en het somnambulisme.* Mesmer was voor alles arts, d.w.z. hij „magnetiseerde" zijn patiënten met het doel hen te genezen. Aan nevenverschijnselen, aan verschijnselen die zich wel tijdens de behandeling voordeden, maar die hem van geen belang schenen voor het genezingsproces, schonk hij over het algemeen weinig aandacht. Men mag daar echter niet uit besluiten, dat hij deze verschijnselen, waar enkele zijner leerlingen hun speciale aandacht aan schonken, niet gekend heeft.

Tot de verschijnselen, welke Mesmer bij een aantal zijner patiënten tijdens de behandeling opmerkte, behoorde nu o.m. dat de gemagnetiseerde patiënt tijdens of na de behandeling een gedrag begon te vertonen dat aan slaapwandelen deed denken. Magnetiseren scheen bij een aantal patiënten een middel te zijn om hen kunstmatig tot slaapwandelaren te maken. Deze ontdekking leidde er toe dat men onderscheid ging maken tussen natuurlijke somnambules (slaapwandelaren) en magnetische somnambules [1]).

Naar alle waarschijnlijkheid heeft Mesmer het „magnetisch" somnambulisme niet zelf ontdekt, maar is hij door zijn leerling de Puységur, die algemeen als de ontdekker daarvan wordt genoemd, opmerkzaam gemaakt. Eerst in zijn latere geschriften maakt hij melding van het verschijnsel.

In de *Lehrsäzze des Herrn Mesmer's so wie er sie in den geheimen Versammlungen der Harmonie* [2]) *mitgetheilt hat...* [3]) lezen wij: „Es ist erweislich, und man hat starke Gründe a priori, dasz wir noch mit einem innern Sinne begabt sind, der mit dem Ganzen des Weltalls

1) „Ieder weet," zo schreef Mesmer's volgeling Deleuze, „dat zekere personen gaan, spreken en gedurende den slaap werken, en dat, wanneer zij wakker gemaakt zijn, zij zich niets kunnen herinneren van hetgeen zij gedaan hebben. Men geeft aan die personen den naam van slaapwandelaars en aan den staat, waarin zij zich dan bevinden, dien van somnambulisme (slaapwandel). De voorbeschiktheid (dispositio) tot dien staat heeft men als gevolg van een zenuwaandoening beschouwd... De overeenkomst tusschen een spontanen somnambulen toestand en een crisis, die het magnetiseeren dikwerf te weeg brengt, is oorzaak geweest, dat men aan deze crisis den naam heeft gegeven van magnetisch somnambulisme. Men zou een gepasteren naam hebben kunnen vinden, doch dewijl deze naam sinds veertig jaren (Deleuze schreef dit in 1825) algemeen is aangenomen, is het nutteloos dien te veranderen."

2) De scholen waarin men in de theorie en de praktijk van het mesmerisme onder richt werd, werden „ordres de l'harmonie" genoemd. De eerste „ordre de l'harmonie" werd door Mesmer te Parijs gesticht.

3) Zo luidt de in 1785 te Straatsburg verschenen Duitse vertaling van de *Aphorismes*.

in Verbindung stehet; genaue Beobachtungen können uns davon überzeugen; man könnte auch die Ahndungen daraus begreiflich machen." In latere geschriften komt hij op dit „innerlijk zintuig", waarvan wij ook in de geschriften zijner leerlingen en volgelingen bij herhaling gewag gemaakt vinden („zesde" zintuig) terug en schrijft er o.m. de proscopie aan toe, een verschijnsel, dat hem, evenals de telepathie en de helderziendheid in de ruimte, bekend was. Dit „innerlijk zintuig" nu kan men, volgens Mesmer, het allerbeste bij „magnetische" somnambules bestuderen, bij hen, die in een „kritischen Schlaf" (zo noemt Mesmer de door de magnetiseur verwekte somnambule toestand ook wel, omdat, volgens hem, deze slaap zich soms voordoet bij een wending ten goede (crisis) als gevolg van de magnetische behandeling) geraakt zijn. „Der Kranke, in einen krankhaften Schlaf oder den Zustand von Geistesverwirrung befallene Mensch [1]) zeigt den Beobachter durch Beibehaltung des Gebrauches der Sprache [2]) die Existenz und die Natur des innern Sinnes. Dieser gewöhnlich Somnambulismus genannte Zustand kann übrigens verschiedene Grade der Vollkommenheit annehmen" schrijft Mesmer in *Mesmerismus*. Uit hetgeen hij verder schrijft blijkt, dat het hem geenszins ontgaan is, dat er ook in vroegere tijden personen zijn opgemerkt en beschreven, die als somnambules kunnen worden aangemerkt [3]), maar, zo vervolgt hij, „ich kann mit Grund die Hoffnung

1) Op de vraag waarom Mesmer hier van „Geistesverwirrung" spreekt geeft het volgende citaat antwoord.

„Der kritische Zustand... ist ein Zwischenzustand von Wachen und Schlafen; er kann sich also dem einen oder dem anderen mehr näheren, und ist also mehr oder weniger vollkommen. Ist er dem Wachen näher, so haben Gedächtnis und Einbildungskraft noch einigen Anteil; die Wirkungen der äusseren Sinne werden empfunden. Da sich diese Empfindungen mit denen des inneren Sinnes verwirren, zuweilen dieselben überwältigen, so können sie nur in die Kategorie der Träumereien gesetzt werden. Wenn dieser Zustand dem Schlafe näher ist, so sind die Äuszerungen der Somnambulen als das Resultat der Empfindungen des inneren Sinnes selbst mit Ausschlusz der äusseren Sinne in dem Verhältnis dieses Zusammenrückens gegründet. Die Vollkommenheit dieses kritischen Schlafes kann je nach Charakter, Temperament und Gewohnheiten des Kranken verschieden sein, vorzüglich aber nach der verschiedenen Art, mit welcher dieser Zustand gleichsam als Erziehung des Somnambulen in Hinsicht auf die Richtung, welche man ihren Fähigkeiten giebt, behandelt wird. Dies läszt sich mit einem Teleskope vergleichen, dessen Wirkung sich nach Maszgabe der Teile, woraus es besteht, in ihrer jedesmaligen Richtung verändert!

2) Door het behoud van het spraakvermogen kan de somnambule ons vertellen van hetgeen hij waarneemt. „Sowie die Kenntnisse des gelehrtesten Mannes uns ohne Mitteilung immer unbekannt bleiben würden, so stelle ich auch nicht in Abrede, dasz es sehr schwer sein würde, sich von der Existenz dieses Phänomens zu überzeugen, wenn es nicht Individuen gäbe, die während ihres Schlafes, dieser sei nun krankhaft oder kritisch, die Fähigkeit behielten, uns durch Reden und Handlungen zu offenbaren, was in ihnen vorgeht."

3) „Es sind in der Geschichte der Arzneikunde von diesem sogenannten Somnambulismus so viele Beweise aufbewahrt worden, dasz die Darstellung der Natur desselben nicht anders als für eine interessante Aufgabe erachtet werden kann, denn es ist gewisz, dasz alle Schattierungen von Geistesabwesenheit (= bevrijding van de geest van de kluisters van het lichaam) zu dieser auszerordentlichen Krise gehören. In ihr haben

nähren, dasz es meiner Theorie vorbehalten ist, alle die schiefen Auslegungen zu heben, welche bis jetzt über diese Erscheinungen gemacht worden sind und in welchen der Aberglaube und Fanatismus bis daher seine Nahrung gefunden hat, und ihr wird es die Menschheit verdanken, dasz diejenigen, welche durch schwere Krankheiten oder einen andern plötzlichen Zufall in den Zustand eines anhaltenden Somnambulismus kommen [1]), nicht mehr für unheilbar gehalten und aus der Menschheit gestoszen werden."

Ten slotte wijst Mesmer er op, dat sedert men zijn methode toepast, het aantal somnambules is toegenomen. Hij ziet daar een bewijs in, dat het fluïde een bijzondere invloed op het organisme uitoefent.

Het aantal door hem persoonlijk geobserveerde gevallen van somnambulisme, door Mesmer in zijn werken vermeld, is niet groot. Hij bepaalt zich in hoofdzaak tot theoretische beschouwingen, welke hij slechts sporadisch met een voorbeeld illustreert. In de geschriften van zijn leerlingen en volgelingen treffen wij echter voorbeelden te over aan.

3. *Interne autoscopie.* Zoals hiervoor reeds werd gezegd geldt de Puységur algemeen als de (her-)ontdekker van het kunstmatig verwekte somnambulisme [2]). Markies de Puységur leefde enigermate teruggetrokken op zijn bezitting Buzancy bij Soissons. Vanuit Parijs drong het nieuws van Mesmer's optreden tot hem door en spoedig behoorde hij tot diens ijverigste leerlingen, evenals zijn broer graaf Maximus de Puységur. Onder de door hem (gratis) behandelde patiënten bevond zich een boer, Victor Rasse, die tijdens de behandeling bij herhaling in slaap viel. De Puységur zag deze slaap aanvankelijk voor een gewone slaap aan. Daar zijn patiënt echter rust behoefde verstoorde hij die slaap niet en liet hem rustig uitslapen. Op zekere dag viel Victor, onmiddellijk nadat de magnetiseur met zijn behandeling begonnen was, achterover in zijn stoel. De Puységur vreesde dat zijn patiënt door een toeval getroffen was en vroeg hem wat hem scheelde. Deze antwoordde, dat hij zich zeer ziek en lijdend gevoelde. Een door de magnetiseur nader ingesteld onderzoek wees uit, dat er van een toeval geen sprake was, doch dat Victor in een diepe

jene wunderbaren Erscheinungen, Ekstasen und Geisterlehren ihren Ursprung, wodurch so viele Irrtümer und alberne Meinungen erzeugt werden; und es bedarf keines tiefdringenden Blickes, um einzusehen, dasz die Dunkelheit, welche diese Phänomene umhüllt, bei verschiedenen Nationen je nach den Fortschritten des herrschenden Zeitgeistes in Verbindung mit der allgemeinen rohen Unwissenheit des Pöbels so viel religiöse und politische Vorurteile hat herbeiführen müssen."

1) Mesmer heeft hier het oog gericht op gevallen, waarvan dat van Castelli een voorbeeld is.

2) Van Rijnberk wijst er in zijn studie over J. B. Willermoz op, dat er reden is om aan te nemen, dat deze „adepte lyonnais" het z.g. magnetisch somnambulisme eerder heeft gekend dan de Puységur.

„slaap" was verzonken, maar dat hij nochtans in staat was in die toestand op de hem gestelde vragen antwoord te geven.

„Rasse, zeg mij eens, weet gij ook waaraan gij eigenlijk lijdende zijt?" vroeg de Puységur zijn patiënt.

„Wacht even... ik zie het...," luidde het antwoord, „de maag is hevig ontstoken..." Daarna beschreef, volgens de Puységur, de eenvoudige man zijn kwaal in zeer juiste en duidelijke bewoordingen. Dit gaf de magnetiseur aanleiding om te beproeven of de patiënt, die de kwaal zo goed wist op te geven, nu ook geneesmiddelen kon aangeven, welke tegen de kwaal moesten worden aangewend.

„Victor, bestaat er bijgeval een middel om U te helpen?"

De aangesprokene gaf een behandelingswijze op, die hem volkomen genezen moest. De Puységur tekende alles onmiddellijk en nauwkeurig op. Na enige minuten ontwaakte de patiënt zonder herinnering aan hetgeen was voorgevallen. De opgegeven behandeling werd trouw in toepassing gebracht en Rasse genas, volgens de Puységur, volkomen.

Dit voorval gaf de Puységur aanleiding om Victor met zieken in aanraking te brengen ten einde te onderzoeken of hij in zijn „magnetisch somnambulisme" (zo noemde de Puységur thans de slaapachtige toestand waarin zijn patiënt geraakte) ook in staat was anderer ziekten te beschrijven, alsmede de middelen aan te geven, welke daartegen aangewend moesten worden. De proefneming slaagde en weldra deed de onderzoeker van zich spreken als de herontdekker van de tempelslaap [1]), vooral nadat in 1784 zijn *Receuil des pièces les plus intéressantes sur le magnétisme animal* verschenen was, waarin hij melding maakt van 62 genezingen, door magnetisme en „tempelslaap" tot stand gekomen.

Weldra begonnen ook andere mesmeristen zich er op toe te leggen van daarvoor naar hun mening in aanmerking komende patiënten en sujetten „magnetische slaapwandelaren" te maken, welke men vaak kortweg somnambules noemde, waarbij de gedachte aan de oorspronkelijke betekenis van dit woord op de achtergrond geraakte. Later voerde men, om verwarring te voorkomen, voor de eigenlijke slaapwandelaar het woord noctambule in.

Dat de pogingen dezer navolgers van de Puységur niet zonder succes bleven, blijkt ons uit de omvangrijke literatuur, welke in de laatste decennia der achttiende en in de eerste helft der negentiende eeuw over het mesmerisme en daaraan verwante onderwerpen ontstaan is; niet alleen in Frankrijk, maar ook daar buiten. In de geschriften van mannen als (ik noem hier slechts enkele namen welke

1) Du Prel heeft er in zijn studie over *Moderne tempelslaap* op gewezen, dat men de z.g. geneesmiddelendroom reeds in de Oudheid gekend heeft en dat men deze kunstmatig zocht te verwekken in tempels, die aan genezende goden gewijd waren.

mij invallen) Deleuze, Lafontaine, du Potet, Kerner, Kieser, Fischer, Heinecken, Ennemoser wordt bij herhaling gewag gemaakt van het „zien" van eigen en anderer inwendige organen („autoscopie interne"[1])) en daaraan verwante verschijnselen. Zo lezen wij b.v. bij Justinus Kerner over Friederike Hauffe-Wanner, de zieneres van Prevorst, dat zij, „evenals alle somnambules", in haar toestand van „schlafwachen"[2]) in staat was de inwendige organen van haar eigen lichaam te zien en dat deze biologisch volkomen ongeschoolde vrouw van onderscheidene zenuwen de loop anatomisch juist beschreven heeft[3]). Een somnambule van Heinecken (ook Carus maakt van dit geval melding in zijn *Vorlesungen*, waarin hij mede aandacht schenkt aan het vermogen der somnambules „ihren eigenen Körper zu durchschauen", een verschijnsel, dat volkomen past in zijn ontwikkelingspsychologische beschouwingen) zeide: „Ik zie het inwendige van mijn lichaam, alle delen schijnen mij als het ware doorzichtig, het is net of er licht en warmte doorheen stroomt; ik zie het bloed in mijn aderen stromen, en als er iets in mijn lichaam niet in orde is valt mij dat dadelijk op. Ik ben dan in staat om te zien wat mij scheelt en vraag mijzelf dan ernstig af, welke middelen ik tegen mijn kwaal moet aanwenden. Het gebeurt mij dan bij herhaling dat ik een stem hoor (zo schijnt het mij althans toe) welke mij toeroept, dit of dat middel moet je aanwenden."

Dat ook in ons land in die dagen de „autoscopie interne" bij somnambules geconstateerd werd, blijkt ons uit de geschriften onzer vaderlandse magnetiseurs. In van Ghert's *Mnemosyne of aanteekeningen van merkwaardige verschijnsels van het animalisch magnetismus*, in 1815 te Amsterdam verschenen, vinden wij b.v. van het verschijnsel gewag gemaakt[4]).

Van een aantal somnambules wordt vermeld, dat zij niet alleen voor zichzelf konden „zien", maar dat zij ook in staat waren anderer inwendige organen op paranormale wijze waar te nemen (interne

1) Men spreekt van *interne* autoscopie ter onderscheiding van de *externe* autoscopie (waarbij men een verschijning met betrekking tot zichzelf heeft, een verschijnsel dat zo niet steeds, dan toch overwegend van hallucinatorische en pathopsychologische aard is).

2) De Duitsers bedienen zich hier van het m.i. goed gekozen woord „Schlafwachen", om er de somnambule toestand mede aan te duiden.

3) In het werk *Animal Magnetism* wijst de schrijver, de scheikundige Gregory, op het merkwaardige feit dat personen, die niets van anatomie en fysiologie af weten, in hun somnambule toestanden treffend juiste beschrijvingen vermogen te geven van het inwendige van hun lichaam. Zijn bewering, dat deze beschrijvingen soms die van de meest ervaren anatoom overtreffen is echter overdreven. Aan een dergelijke overschatting der praestaties der somnambules hebben onderscheidene 19de eeuwse bestudeerders van het „dierlijk magnetisme" zich schuldig gemaakt.

4) Ruim twintig jaar te voren werd de interne autoscopie reeds te Rotterdam door een groep belangstellenden, waarvan ook G. K. van Hogendorp deel uitmaakte, bij een zeventienjarig weeskind „bestudeerd". Aanvankelijk „zag" Bartje slechts voor zichzelf. Later zou zij ook voor anderen zijn gaan „zien".

heteroscopie). Zo lezen wij b.v. bij Bertrand, dat hij een meisje voor zijn somnambule bracht, dat aan asthma leed. De somnambule, die het meisje te voren nimmer ontmoet had, raakte haar even aan, waarna zij de symptomen van het lijden van patiënte begon te vertonen (saamlijdelijkheid, vereenzelviging [1])). Er volgde een nauwkeurige beschrijving van de ziekteverschijnselen, welke het meisje vertoonde, waarbij ook gegevens werden verstrekt, welke het meisje voor haar arts geheim had gehouden (huiduitslag aan de onderbuik). Bij Deleuze vinden wij over de interne heteroscopie o.m. het navolgende:

„Zoo heb ik bij zoodanige slaapwandelaren zieken gebragt, die zij niet konden kennen en omtrent wier toestand ik zelfs onkundig was; en ik heb ze na een kwartier uurs opmerkzaamheid en stilte, den oorsprong, de oorzaak en de voortgangen der ziekten zien raden, den zetel der smarten aanwijzen, ontdekken hetgeen geen geneesheer kon ontwaren, met naauwkeurigheid het onderscheidend kenmerk, de hebbelijkheden en de neigingen dergenen, die ze raadpleegden, beschrijven. Ik heb er gezien die zeer zware ziekten en verouderde slepende ziekten hebben genezen, door met stoutmoedigheid de geneeswijze te veranderen, die men tot dusverre had gevolgd.

Ieder der slaapwandelaars, waarvan ik spreek, heeft zijne wijze van navorsching, die hem eigen is. Sommigen worden in het eerst door de zwaarste kwaal getroffen, anderen onderzoeken afzonderlijk en achtervolgelijk alle de organen, met het hoofd een aanvang nemende, en trachten eerst dan, wanneer zij ze afzonderlijk bezigtigd hebben, derzelver wederkeerigen invloed te bepalen. Er zijn er, die, om dat onderzoek te bewerkstelligen, het er bij laten berusten, om met de eene hand de pols van den kranke aan te raken, terwijl zij met de andere zich op het geheele lijf kloppen: zij gevoelen aldus uit medelijdelijkheid [2]), welke de aangedane organen zijn, en zij worden de pijnen van den kranke hevig genoeg gewaar, om er na het magnetiseeruur veel van te lijden.

Sommigen geven ook raad voor afwezige en hun onbekende personen. Men geeft hun hair van den kranke of voorwerpen, die hij, gedurende eenige dagen, op de naakte borst heeft gedragen [3]); en zulks is voor hun genoegzaam, om zich zoowel in

1) Zie mijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 63.

2) Onder medelijdelijkheid (samenlijdelijkheid) verstaat Deleuze het hiervoor reeds genoemde opmerkelijke verschijnsel der vereenzelviging. Zie mijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen*, pag. 63.

3) Men moge hierin een der vele bewijzen zien voor het feit, dat de „magnetiseurs" uit het begin der vorige eeuw de z.g. psychometrie (psychoscopie) reeds voor Buchanan kenden.

magnetische betrekking met hem te stellen, dat zij eene naauwkeurige, en in de geringste bijzonderheden tredende beschrijving van zijnen natuurlijken en zedelijken toestand zal geven.

Ik wil niet zeggen, dat zij zich niet dikwijls bedriegen; maar ik heb ze verscheidene malen op eene verwonderenswaardige wijze, en in gevallen zien slagen, waarin niets hun ten gids had kunnen strekken, en waarin de ziekte, omtrent welke men hen raadpleegde, al te zeldzame onderscheidende kenmerken had, dan dat zij ze bij toeval zouden hebben kunnen raden."

Dat het verschijnsel der interne autoscopie ook in onze dagen wel geconstateerd wordt, moge bekend verondersteld worden. (Zie C. G. N. Noë: *Parapsychologische onderzoekingen van medischen aard.*)

4. *De mesmeristen als voorlopers der parapsychologen.* Dat de verschijnselen, welke de magnetiseurs bij hun somnambules zeggen te hebben waargenomen, geenszins tot interne autoscopie en heteroscopie beperkt bleven weet ieder, die zich weleens de moeite heeft gegeven om een aantal geschriften van achttiende en negentiende eeuwse mesmeristen door te bladeren. De verschijnselen, welke wij heden ten dage met de namen telepathie, telaesthesie, proscopie aanduiden, waren hun bekend en werden door hen bij hun somnambules opgemerkt [1]). Ook de psychoscopie (psychometrie) kenden zij, zoals wij reeds gezien hebben, lang voordat de publicaties van Buchanan en Denton het licht zagen.

Op de vraag, of de mesmeristen ook met enkele spiritistische verschijnselen – b.v. het geestenzien – vertrouwd waren, kan, althans voor enkelen hunner (Justinus Kerner!) het antwoord niet anders dan bevestigend luiden. De mesmeristen dienen, zoals ik reeds in *Het Spiritisme* heb getracht aan te tonen, als de voorlopers der spiritisten uit de tweede helft der vorige eeuw te worden beschouwd.

In onderscheidene geschriften der negentiende-eeuwse magnetiseurs wordt aandacht aan het geestenzien der somnambules geschonken, zoals ons o.m. blijkt uit de werken van de wijsgeer F. W. J. Schelling, die een grote belangstelling voor het somnambulisme koesterde. De Jong heeft er op gewezen, dat Schelling in zijn frag-

1) Kiesewetter en Tischner hebben er op gewezen, dat Mesmer reeds zekere paragnostische verschijnselen (telepathie, proscopie en psychoscopie) gekend heeft en daar zelfs in enkele zijner publicaties melding van maakt.

Deleuze schreef in zijn *Praktisch Onderrigt*: „Onder degenen die zich met het magnetismus hebben beziggehouden, zijn er ongelukkiglijk eenige materialisten. Ik kan niet begrijpen, hoe zoovele verschijnsels, waarvan zij getuigen zijn geweest, zooals het zien op groote afstanden, het vermogen van iets vooruit te zien, de werkdadigheid van den wil, de mededeeling der gedachten zonder behulp van uitwendige teekens, hun geene genoegzame bewijzen voor de onstoffelijkheid der ziel hebben opgeleverd."

Dit citaat, uit een in 1825 verschenen werk, kan ons allerminst in het onzekere laten met betrekking tot de vraag of ook andere paragnostische verschijnselen dan dat der interne autoscopie (frequent) bij de somnambules werden opgemerkt.

ment *De Wereldtijdperken* verschillende gradaties van de magnetische slaap aanneemt. De eerste graad zou die zijn, waarin de in de stof wonende ziel, die alles vormt en alles heelt, zich vrij kan ontplooien (genezende kracht van de magnetische slaap). In de tweede graad zouden de tot dusverre latent gebleven paranormale vermogens zich beginnen te openbaren. In de derde graad zou de mens met buitenaardse wezens (z.g. geesten) in contact geraken. Dat ook de Nederlandse magnetiseurs het geestenzien der somnambules bekend was blijkt ons b.v. uit het boekje *De eeuwigheid onthuld of het leven na den dood* van de Amsterdamse magnetiseur Siemelink, dat „eene beschouwing over de onsterfelijkheid en het voortleven van den mensch na den dood van het ligchaam is, gestaafd en bewezen door het Magnetismus". Wij vinden in dit boekje van enige opmerkelijke gevallen van geestenzien door somnambules gewag gemaakt [1]). De geschriften van onderscheidene magnetiseurs logenstraffen de bewering van R. Sudre, dat vele magnetiseurs niet aan de mogelijkheid van een verkeer tussen „de levenden en de doden" geloofden [2]).

Het merendeel der verschijnselen welke de oude magnetiseurs (en de latere spiritisten) bij hun somnambules (media) constateerden, werd in de jaren na 1882 het object van studie van mannen als Myers, Gurney, Podmore, Sidgwick, Barrett, Richet, du Prel, von Schrenck-Notzing (ik noem hier slechts enkele namen), waarmede de grondslagen van de parapsychologie gelegd werden.

Dat er onder de mesmeristen verschillende waren, die bij hun experimenten uitermate critiekloos te werk gingen en maar al te zeer geneigd waren de uitspraken hunner somnambules onvoorwaardelijk te geloven, zal wel niemand willen bestrijden. Daarop is trouwens in hun kringen zelf bij herhaling de aandacht gevestigd. Deleuze b.v.

1) Dat enkele onderzoekers uit die dagen reeds een animistische tendentie (zie mijn *Het Spiritisme*) vertoonden kan ons b.v. het door Siemelink medegedeelde, aan Cahagnet's *Les arcanes de la vie future dévoilées* ontleende, geval van de abbé Almignana, leren. De geest van zijn broeder Joseph verscheen, in zijn tegenwoordigheid, aan de somnambule Adèle. „Deze verschijning," aldus de geestelijke, „maakte op mij eenen zoodanigen diepen indruk, dat ik den nacht daarop slapeloos doorbragt, immer trachtende, om mijzelven dit verschijnsel op te lossen. Afgemat door inspanning vermeende ik eindelijk mij de zaak volgenderwijze te kunnen verklaren. De somnambulen zien de beelden der zaken in den geest van den persoon, waarmede zij in rapport zijn; het beeld van mijn overleden broeder nu in mijn geest en mijn geheugen aanwezig zijnde, was het voldoende, dat de magnetiseur door innerlijke wilsuiting mij in rapport stelde met zijn helderziende en dat zij alzoo het beeld van mijnen broeder in mijn geheugen ontwaard heeft." Voortgezet onderzoek, dat opmerkelijke identiteitsbewijzen opleverde, leidde de abbé er echter toe, dit geval niet langer animistisch, doch spiritistisch te verklaren.

2) Wel dient erkend te worden, en E. Bozzano heeft daarop gewezen, dat enkele magnetiseurs dit, in hun dagen niet populaire onderwerp, ongaarne behandelden, uit vrees, dat zij daardoor de zaak van het dierlijk magnetisme in miscrediet zouden brengen. „Gij behandelt," zo schreef eenmaal de magnetiseur du Potet aan Cahagnet, „deze dingen twintig jaar te vroeg, de mens is nog niet in staat om ze te kunnen begrijpen."

Ook bij Deleuze, die overigens het bestaan ener geestenwereld geenszins ontkent, bespeuren wij een tegenzin om onderwerpen van spiritistische aard te behandelen.

waarschuwt hen, die geneigd zijn somnambules over het leven hiernamaals, de leerstellingen van de godsdienst en staatkundige aangelegenheden te ondervragen en een blind vertrouwen in hun uitspraken te stellen, ernstig. Ook wijst hij er op, dat de uitspraken der somnambules over ziekten volstrekt niet altijd betrouwbaar zijn. „Eene slaapwandelaarster, die mij bij aanhoudendheid bewijzen van de hoogste helderziendheid (clairvoyance) gegeven had, en door wier hulp ik meer dan veertig personen genezen had, welker ziekten waarschijnlijk weerstand aan de hulpbronnen der geneeskunde zouden geboden hebben, heeft zich zeer grovelijk vergist omtrent de ziekte van eenen persoon, die haar het levendigst belang inboezemde, en bij wien zij haar leven doorbragt". En dit is zekerlijk niet het enige geval van dwaling ener somnambule, dat onder zijn directe aandacht kwam. Hij vermeldt er nog andere. Ten slotte vestigt hij er de aandacht op, dat men ook met bedriegers rekening dient te houden.

Carus (weliswaar geen magnetiseur, maar nochtans een arts en filosoof met grote belangstelling voor het somnambulisme) maakt in zijn *Vorlesungen* de opmerking, dat deze verschijnselen „mit der grössten Sorgfalt, Klarheit und Ruhe und ohne alle Vorurtheile beobachtet sein wollen, wenn sie nicht zu monströsen Erzählungen, zu unzähligen Gaukeleien, ja zu dem krassesten Aberglauben Veranlassung geben sollen" en hij oefent daarbij kritiek uit op Justinus Kerner, die, volgens hem – en velen zullen geneigd zijn hem dit na te zeggen – van een te grote goedgelovigheid blijkt heeft gegeven, getuige zijn werk over de zieneres van Prevorst.

Maar al waren er onder de mesmeristen uit de achttiende en negentiende eeuw dan ook onderscheidene goedgelovigen en min of meer naïeve zielen, niemand die zich de moeite heeft getroost (en hoe weinigen in onze dagen hebben dit gedaan) een aantal geschriften der meest belangrijke figuren onder hen aandachtig door te lezen,zal kunnen ontkennen, dat er zich onder hen ook ernstige en kundige mannen hebben bevonden, die zich niet alleen nauwkeurig rekenschap zochten te geven van hetgeen zij bij hun proefpersonen opmerkten, maar ook, zo nodig, tot een herziening der theorieën hunner leermeesters en voorgangers durfden te komen alsmede – en dit is zeker niet het minst belangrijke – tot een herziening van hun eigen denkbeelden [1]). De Puységur, b.v., verkondigde al spoedig denkbeelden over het fluïde, welke van die van Mesmer afweken. Niet het fluïde is, volgens hem, het meest belangrijke, maar het geloof en de wil van de magnetiseur. Een magnetiseur die niet in zichzelf gelooft

1) Dit is niet alleen mijn mening, maar ook die van andere, hier tot oordelen bevoegde auteurs. Carus spreekt met waardering over mannen als Wienhold, Gmelin, Brandis, Nasse, Kieser en Hufeland, wier namen onafscheidelijk met de geschiedenis van het mesmerisme in Duitsland verbonden zijn en zelfs P. Janet heeft moeten erkennen, dat velen zich wat al te gemakkelijk van de oude magnetiseurs hebben afgemaakt.

(onvoldoende zelfvertrouwen heeft) en/of onvoldoende de kunst verstaat om het fluïde door zijn wil te beïnvloeden zal, volgens hem, slechts weinig bereiken. „Croyez et veuillez" placht hij zijn ambtgenoten toe te roepen. De Puységur's leerling Deleuze dacht er weer anders over. Hij draaide het woord van zijn leermeester om en zeide „Veuillez et croyez", waarmede hij uitdrukking gaf aan zijn overtuiging, dat de wil van de magnetiseur belangrijker is dan diens geloof, ofschoon hij allerminst geneigd was te ontkennen, dat het zelfvertrouwen van de magnetiseur mede van grote invloed is. „Is de wil noodzakelijk, om aan de vloeistof de vereischte rigting te geven; het geloof is het niet minder, om, zonder zich geweld aan te doen of in den blinde rond te tasten, gebruik te maken van de vermogens, welke men bezit".

Over het wezen van het fluïde („de vloeistof") schrijft hij: „Daar wij niet begrijpen kunnen, dat een ligchaam, op zekeren afstand van een ander ligchaam geplaatst, evenwel op dat ligchaam werkt, zonder dat er tusschen de beide ligchamen iets is, dat de gemeenschap daarstelt, onderstellen wij, dat van hem, die magnetiseert, eene zekere zelfstandigheid uitvloeit, die op den gemagnetiseerde overgaat, naar de, door den wil ingeprente, rigting. Het is deze zelfstandigheid, dezelfde, die bij ons het leven onderhoudt, welke wij magnetische vloeistof noemen. De aard en het wezen dier vloeistof is ons ten eenenmale onbekend, zelfs is het nog niet bewezen, dat zij werkelijk bestaat; maar alles gaat zijn' gang, alsof zij bestond, en zulks is voldoende, om ze aan te nemen..." Deleuze's opvattingen omtrent het fluïde weken dus, evenals die van vele anderen, van die van Mesmer af, daar volgens hem (Deleuze) de „magnetische vloeistof het levensbeginsel (principe vital)" is. „Hij, die door de Natuur niet rijkelijk met magnetische stoffe begaafd is, zou zich ten laatste uitputten, wanneer hij alle dagen eenige uren magnetiseerde".

De Duitser Kieser, die beschouwingen over siderisme en tellurisme leverde, was daarentegen weer geneigd om in het fluïde een algemeen verbreide natuurkracht te zien, die niet uitsluitend aan het menselijk lichaam eigen is, doch ook in metalen, delfstoffen en water sluimert. Daarom zouden, volgens hem, ook deze stoffen op de mens vermogen in te werken[1]).

Omstreeks 1840 begon von Reichenbach zich voor het fluïde te interesseren. Met zijn Od-leer hebben wij hiervoor (pag. 204) reeds nader kennis gemaakt.

5. *Het magnetisch rapport.* Bij het lezen in de geschriften der mesmeristen uit het begin en het midden der vorige eeuw worden wij bij herhaling getroffen door opmerkelijke mededelingen met betrekking tot het z.g. magnetisch rapport.

1) Zie J. Kerner: *Die Seherin von Prevors.*

Onder „magnetisch" rapport verstonden de magnetiseurs een hoogst opmerkelijke betrekking, welke er tussen hen en hun somnambules zou bestaan hebben, een in veler ogen wonderbaarlijke „geestelijke" verbinding, waardoor het de somnambules te moede moet zijn geweest alsof zij met behulp van de zintuigen van hun magnetiseurs zagen, hoorden, roken, proefden, voelden. Schopenhauer zegt met betrekking tot deze „éénwording" („vereenzelviging"), dat wij hier met een contact met de buitenwereld te doen hebben welke „eine von Grund aus andere sei, als die unsrige im Wachen Zustand". Het allerduidelijkst blijkt dit, volgens hem, wel uit de zich in de diepere graden van de somnambule toestand veelvuldig voordoende omstandigheid dat de somnambule (terwijl daarbij haar (zijn) eigen zintuigen ontoegankelijk schijnen te zijn voor elke indruk), in staat is waar te nemen met behulp van de zintuigen van haar (zijn) magnetiseur.

Mogen wij de mededelingen der negentiende-eeuwse „magnetiseurs" geloven (en het kan naar veler mening aan geen twijfel onderhevig zijn, of er hebben zich onder hen voortreffelijke waarnemers bevonden) dan zouden (althans in een aantal gevallen) tijdens de toestand van („magnetisch") rapport, de somnambulen nagenoeg volkomen anaesthetisch geweest zijn. Men zou onderscheidene van hen met naalden geprikt hebben, met een gloeiend stuk ijzer hebben gebrand of ammoniak onder hun neus hebben gehouden, zonder dat zij hierop gereageerd zouden hebben. „Onder de verschijnselen, die het somnambulismus dikwerf heeft opgeleverd," aldus Deleuze, „is er een, waarvan men in zekere omstandigheden het meeste voordeel kan trekken: ik bedoel namelijk volstrekte ongevoeligheid [1]). Men heeft verscheidene slaapwandelaren gezien, welke men zeer hard kon knijpen en prikken, zonder dat zij het voelden. Eene der somnambules, welke men in het gasthuis, gezegd la Salpêtrière, gehad heeft, voelde hoegenaamd geenen indruk van een fleschje vlugtige alkali (alkali-volatil) die men haar onder den neus bragt; en toen men in een ander gasthuis (L'Hôtel-Dieu) proeven nopens het magnetismus nam heeft men de moxa (een rolletje van brandbare stof, dat op de huid wordt bevestigd en aangestoken T.) bij twee individuen aangelegd, die daardoor niet wakker zijn geworden." Hiertegenover staat echter, volgens Deleuze e.a., dat wanneer een derde de magnetiseur iets in zijn oor fluistert, of hem de een of andere reukstof onder de neus houdt, de somnambule dit bemerkt en het er de schijn van heeft, dat zijn lichaam en „ziel" met het lichaam en de „ziel" van de magnetiseur een eenheid gaan vormen. „Wij vormen," zeide eens een somnambule tot de Lutzelbourg (1786), „slechts één persoonlijkheid."

1) Deleuze doelt hier op het verrichten van operaties bij personen in somnambule toestand. Zie hierover R. Tischner: *Franz Anton Mesmer*, pag. 150.

Dat dergelijke waarnemingen ook wel door hedendaagse onderzoekers gedaan zijn, en wij derhalve voor onze kennis daarvan geenszins op de rapporten der „oude" magnetiseurs zijn aangewezen, moge ons uit de moderne literatuur blijken. Zo bericht b.v. de Duitse arts G. Pagenstecher met betrekking tot zijn proefpersoon, mevr. Maria Reyes de Z. [1]), dat, wanneer zij zich in diepe hypnose bevond, al haar zintuigen buiten werking gesteld schenen. Zij bleek niet in staat om te ruiken, te proeven of te zien. Haar temperatuurzin bleek niet te functionneren. Evenmin was zij in staat om geluiden op te merken, die in haar omgeving gemaakt werden. Op Pagenstecher's stem bleek zij echter te reageren. Het was haar te moede als waren al haar zintuigelijke functies in het bezit van haar hypnotiseur gekomen daar, wanneer zijn zintuigen geprikkeld werden, zij in staat bleek daar kennis van te nemen. „Wanneer Dr Pagenstecher's zintuigen geprikkeld worden," aldus mevr. Reyes de Z., „dan heeft dit voor mij hetzelfde effect als wanneer (in mijn normale toestand) mijn eigen zintuigen geprikkeld worden. Ik proef b.v. zout of peper, wanneer deze stoffen op zijn tong gebracht worden. Ik vermag het tikken van een horloge te horen, dat men tegen zijn oor houdt. Wanneer men een schel licht in zijn ogen laat schijnen, begin ik met mijn oogleden te knippen. Houdt men ammoniak onder zijn neus, dan begin ik te niezen. Een prik in de vinger van Dr P. wordt door mij op precies dezelfde plaats waargenomen. Oefent iemand een druk op het lichaam van Dr P. uit, dan heb ik op dezelfde plaats eenzelfde gevoel als hij. In één woord, het schijnt dat in mijn trance-toestand mijn „waarnemend ik" a.h.w. uit mijn lichaam geweken is, en tijdelijk in dat van de hypnotiseur is gaan zetelen."

De verschijnselen, welke de „oude" magnetiseurs bij hun somnambules, die met hen „in rapport" stonden, zeggen te hebben waargenomen, beperkten, naar de lezer reeds vermoed zal hebben,zich geenszins tot een mede-waarnemen, maar breidden zich uit tot een mee-denken (mee-voorstellen), mee-voelen en een mee-willen (meedoen, mee-handelen). Zo lezen wij b.v. in *Kiesers Archiv* van een ongeletterd, veertienjarig meisje, dat in staat bleek met haar arts, door wie zij gemagnetiseerd werd en met wie zij in rapport stond, mee te lezen, wanneer deze achter haar rug een boek ter hand nam en daarin begon te lezen. In ditzelfde tijdschrift wordt bericht over een somnambule, die weigerde zich langer voor proefnemingen beschikbaar te stellen daar zij 's nachts moest opstaan als haar magnetiseur op stond. Een soortgelijk geval bericht Catherine Crowe. Het betreft een zekere heer W. W., die door een magnetiseur op afstand

1) Het betreft hier een psychoscopiste van uitzonderlijke qualiteiten, die door Pagenstecher e.a. aan een nauwgezet en langdurig onderzoek is onderworpen. Bij de aanvang der zittingen geraakte zij in een diepe trance.

behandeld werd. Tijdens zijn „magnetische slaap" sprong hij plotseling verschrikt overeind, sloeg de handen ineen en begon daarna te lachen. Een ingesteld onderzoek zou, volgens de schrijfster, aan het licht gebracht hebben, dat de magnetiseur, op het ogenblik waarop deze zijn gedachten op zijn patiënt geconcentreerd had, plotseling geschrokken was door een hevig kloppen op de deur. Hij sprong op, sloeg zijn handen in elkaar en moest daarna hartelijk lachen om zijn plotselinge schrik.

Het behoeft wel geen betoog dat dit alles ons niet alleen aanleiding geeft om ons gesterkt te gevoelen in onze overtuiging, dat de oude magnetiseurs de telepathie gekend hebben, maar tevens dat zij, om hier met F. Moser te spreken, dit verschijnsel „in höchster Steigung" bij hun somnambules hebben waargenomen. Want wat kunnen deze alaesthetische en allopsychische verschijnselen, deze van een andere of vreemde menselijke persoonlijkheid afkomstige waarnemingen, gedachten, gevoelens en strevingen, die de magnetiseurs, in de zich in zovele varianten voordoende toestand van rapport hebben waargenomen, ten slotte anders zijn dan fenomenen, welke wij, sedert Myers in 1882 het woord telepathie invoerde [1]), met de naam van telepathische verschijnselen plegen aan te duiden!? [2])

Zoals te verwachten viel brachten de oude magnetiseurs de door hen onder het hoofd „magnetisch rapport" beschreven verschijnselen in verband met hun fluïde-geloof. Volgens hen berust deze toestand op „Od"-vermenging tussen de magnetiseur en zijn somnambule, een mening, welke ook du Prel was toegedaan. Dit betekent dus, dat zij in het voorkomen dezer verschijnselen een „bewijs" te meer meenden te mogen zien voor de juistheid hunner opvattingen met betrekking tot het wezen van het magnetiseren.

Het mag nu zeker een opmerkelijk feit genoemd worden dat de (medische) hypnotiseurs, die in de tweede helft der vorige eeuw meer en meer de magnetiseurs begonnen te verdringen, zich als bestrijders van het fluïde-geloof deden kennen en de door hen bij hun sujetten waargenomen verschijnselen aan suggestieve beïnvloeding toeschreven, er slechts ten dele in geslaagd zijn verschijnselen te verwekken, welke die der magnetiseurs evenaarden. Slechts bij hoge uitzondering blijken, volgens de ons ter beschikking staande gegevens [3]), deze hypnotiseurs verschijnselen van „communication de pensées" bij hun proefpersonen te hebben opgemerkt. Van de opmerkelijke verschijnselen van „éénwording", welke de magnetiseurs bij hun sujetten zeggen te hebben opgemerkt, vinden wij bij hen

1) Zie F. W. H. Myers: *De menselijke persoonlijkheid en haar voortbestaan na den lichamelijken dood*, pag. 108. (Ned. vert., Amsterdam, 1921.)
2) Zie C. du Prel: *Studiën* (*Hypnotische proefnemingen*).
3) Zie A. Liébeault: *Thérapeutique suggestive*, pag. 232 e.v.

vrijwel geen melding gemaakt. Wie hieruit zou willen concluderen, dat deze verschijnselen slechts in de verbeelding der magnetiseurs bestaan hebben, doet daarmede ongetwijfeld de waarheid geweld aan.

Zeker, ook de hypnotiseurs kennen het rapport, dat, volgens hen, overeenkomstig hun opvattingen met betrekking tot het wezen van de hypnose, op een suggestieve beïnvloeding van het sujet door de hypnotiseur berust, maar hetgeen zij ons met betrekking tot dit verschijnsel weten te berichten [1]), kan niet anders dan slechts een zwakke afschaduwing genoemd worden van het verschijnsel, waaraan door de magnetiseurs de naam van magnetisch rapport is gegeven en dat, zoals wij zagen, door hen aan „Od"-vermenging werd toegeschreven.

Deze erkenning heeft nu een aantal schrijvers (waaronder ook hedendaagse) aanleiding gegeven de vraag te stellen of de oude magnetiseurs mogelijk in principe gelijk hadden met hun bewering dat de aard van de hypnose afhankelijk is van de methoden, waarvan men zich bedient om haar te verwekken en dat wij derhalve onderscheid dienen te maken tussen de „kleine" (of suggestie-) hypnose en de „grote" hypnose (t.w. een hypnose waarbij de psychophysische constitutie van de hypnotiseur („magnetiseur") in meerdere mate dan dit bij de suggestie-hypnose het geval is, van invloed is op de aard der verschijnselen, welke de proefpersoon vermag te vertonen).

Persoonlijk ben ik met Moser e.a. niet ongeneigd om ernstig rekening te houden met de mogelijkheid dat voortgezet parapsychologisch onderzoek ons tot de erkenning zal voeren dat deze, door Stokvis e.a. gewraakte onderscheiding juist is. En dit in de eerste plaats op grond van het feit dat het onderzoek der spontane telepathische verschijnselen ons met verschijnselen in aanraking brengt welke niet alleen onmiskenbaar die, welke de oude magnetiseurs onder het hoofd „magnetisch rapport" plachten te beschrijven, evenaren maar daarbij tevens door een aantal vertrouwen verdienende auteurs met het bestaan van zoiets als een aura (waarvan, naar wij zagen (pag. 211 e.v.), het Od, volgens sommigen, als een component dient te worden beschouwd) in verband worden gebracht. Ik denk hier b.v. aan de hiervoor (pag. 208) reeds genoemde Dr Gerda Walther, die de door haar bij herhaling bij zichzelf geconstateerde gevallen van „Persönlichkeitserweiterung um das Du" met haar (op ervaring gebaseerd) „geloof" in het bestaan van dit (voor de parapsycholoog vooralsnog hypothetische) metaorganisme in verband brengt.

Een dezer ervaringen beschrijft zij als volgt.

„Het was 28 Juli 1928. Ik bevond mij bij vrienden te Neurenberg, die mij te logeren hadden gevraagd. Toen ik het huis wilde verlaten om een wandeling te maken, vroegen zij mij, of ik geen

1) Zie S. Koster: *Leerboek der hypnose.*

lust had te luisteren naar de *Meistersinger*, welke door de radio werd uitgezonden. Mijn vader was een groot bewonderaar van Wagner, en hij nam mij reeds als klein kind mee naar de Wagner-opera's. Ik ken hele stukken uit die opera's uit mijn hoofd. Toen ik hoorde, dat de beroemde zanger Rode de rol van Hans Sachs vertolkte, zette ik zeer verheugd de koptelefoon op – de kunstenaar zong juist de waanmonoloog; ik houd erg veel van dat gedeelte. Terwijl ik zeer oplettend luisterde kwam plotseling de gedachte in mij op: „Ach, wat is dat vervelend! Hoe lang zal dat nog duren?! Ik wilde, dat er nu toch eindelijk maar eens iets anders kwam!" Het waren blijkbaar de gedachten en gevoelens van iemand, die een en ander niet goed verstond, niet goed kon volgen, in elk geval er heel weinig van genoot. Het geheel was echter ingebed in de aura van Rudi Schneider [1]), die in die dagen te München verblijf hield. Ik hoorde dus hetzelfde muziekstuk gelijktijdig twee maal; eenmaal als mijzelf, verrukt over de schoonheid en elk woord begrijpend – daar naast echter als Rudi Schneider, met heel weinig begrip van en gevoel voor het stuk, en derhalve als iemand, die zich zeer verveelt. Het was inderdaad een wonderlijke ervaring... [2])"

Een later door Dr Walther ingesteld onderzoek bracht aan het licht dat Rudi Schneider inderdaad (tegen zijn gewoonte in) op 28 Juli 1928 naar de uitzending van de *Meistersinger* geluisterd had en zich daarbij uitermate verveeld had bij de monoloog van Hans Sachs.

Soortgelijke ervaringen heeft Dr Walther, naar zij mij mededeelde, bij herhaling ook met andere personen gehad. Een dezer andere ervaringen heeft zij beschreven in haar *Phänomenologie der Mystik*. Zij betreft een harer studiegenoten die zich in Freiburg i.Br. bevond op een tijdstip waarop zij te München verblijf hield. „Ofschoon", aldus Dr Walther, „dit om meer dan één reden onaannemelijk scheen, kreeg ik op zeker ogenblik de indruk, dat hij intensief aan mij dacht en mij schrijven wilde. Later bleek mij dat dit inderdaad op dat ogenblik het geval geweest was en dat derden hem er toe aangezet hadden mij te schrijven. Ook hier was de aura van de briefschrijver onmiskenbaar gegeven, bovendien zijn gehele uiterlijke situatie, een deel van zijn kamer, hij zelf, liggend op de divan, enz. Van belang is hier zeker het feit dat ik hem niet zo op de divan zag liggen, zoals ik hem gezien zou hebben, als ik in zijn kamer

1) Zie pag. 225 e.v.
2) In mijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen* heb ik er op gewezen, dat wij dergelijke opmerkelijke ervaringen bij onze psychoscopisten terugvinden en bij hen onder experimentele omstandigheden kunnen bestuderen. T.

geweest zou zijn – in dat geval zou er aanleiding bestaan hebben om hier van helderziendheid in de ruimte te spreken – maar zoals men zichzelf ziet [1]). Naast het feit dat zijn gedachten doortrokken waren van zijn aura, was deze ervaring (éénwording, vereenzelviging) voor mij een bewijs te meer, dat ik hier werkelijk met een telepathische ervaring te doen had..."

Wij zullen op dit alles, waarover zekerlijk het laatste woord nog lang niet gesproken is, hier niet verder in gaan, maar volstaan met de hoop uit te spreken dat uit het bovenstaande genoegzaam gebleken moge zijn dat in de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek een aanleiding is gelegen om rekening te houden met de mogelijkheid, dat voortgezet onderzoek weleens aan het licht zou kunnen brengen dat het probleem van het z.g. magnetiseren ingewikkelder is dan een aantal deskundigen onzer dagen momenteel vermoeden [2]).

LITERATUUR

H. Ahrens: Grondbeginselen der mensch- en zielkunde, Ned. vert., Utrecht, 1847.

P. Armstrong-van Hogendorp: Gijsbert Karel van Hogendorp als magnetiseur, Haagsch Maandblad, Februari 1936.

Barbarin: Système raisonné du magnétisme universel, d'après les principes de Mesmer, Parijs, 1786.

G. Barth: Der Lebensmagnetismus, Heilbronn, 1852.

H. E. Beaunis: Le somnambulisme provoqué, Parijs, 1886.

H. Bernheim: De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique, Parijs, 1888.

——: Hypnotisme, suggestie, psychotherapie, Ned. vert., Amsterdam, 1891.

1) Naar bekend mag worden verondersteld ziet men (behalve wanneer men in een spiegel kijkt) zichzelf niet als een volledige gestalte, maar van uit een „Nullpunkt der Orientierung" in het hoofd, dus zonder gezicht. Van uit dit punt worden slechts een deel van het bovenlichaam, van de ledematen, enz. gezien. Bovendien hebben wij, wanneer wij onszelf van uit een „Nullpunkt der Orientierung" bezien, het bewustzijn dat wij ons in ons eigen lichaam bevinden.

2) Het is hier de plaats om – zonder daar nader op in te gaan – te wijzen op de opmerkelijke proefnemingen, welke de Duitse arts R. Tischner, in navolging van de Rochas, heeft genomen en die betrekking hebben op de „Ausscheidung des Empfindungsvermögen" („extériorisation de la sensibilité").

Tischner begon deze onderzoekingen in de verwachting dat zij, evenals zijn overige onderzoekingen naar het bestaan van het z.g. od, tot negatieve uitkomsten zouden leiden. Tegen zijn verwachtingen in zag hij deze zorgvuldig uitgevoerde proeven met positieve resultaten bekroond. Dit heeft hem aanleiding gegeven om de afwijzende houding, welke hij aanvankelijk tegenover het „geloof" in zoiets als een „aura" (en hetgeen daarmede samenhangt) had aangenomen, te herzien en ernstig rekening te houden met de mogelijkheid, dat voortgezet onderzoek de parapsychologen tot de erkenning zal leiden dat er meer waarheid schuilt in dit „geloof" dan velen tot op heden geneigd zijn te menen. En dit te meer waar ook in de uitkomsten van anderer onderzoekingen op het gebied der extra-somatische parergie argumenten ten gunste van dit geloof zijn gelegen.

Tischner's proefnemingen dienen door anderen herhaald te worden. Blijken ook zij onder wetenschappelijk bevredigende omstandigheden hier positieve resultaten te verkrijgen, dan zal daarmede een belangrijke bijdrage tot onze kennis van het „magnetisch" rapport geleverd zijn.

Ch. Bertrand: Traité de somnambulisme et des différentes modifications qu'il présente, Parijs, 1823.
——: Du magnétisme animal en France, Parijs, 1826.
E. Bozzano: Het spiritisme wetenschappelijk verdedigd, Ned. vert., Baarn, 1932.
J. Braid: Neurypnologie, Londen, 1843.
——: The power of the mind over the body, Londen, 1846.
J. D. Brandis: Ueber psychische Heilmittel und Magnetismus, Kopenhagen, 1818.
C. Burdin & Fr. Dubois: Histoire académique du magnétisme animal, Parijs, 1841.
L. A. Cahagnet: Magnétisme. Les arcanes de la vie future dévoilées, 3 dln., Parijs, 1848–54.
C. G. Carus: Vorlesungen über Psychologie, herdr., Leipzig, Rotapfel-Verlag.
J. M. Charcot: Hypnotisme et suggestion, Parijs, 1885.
J. Charpignon: Physiologie médicine et métaphysique du magnétisme, Brussel, 1851.
E. Coué: La maîtrise de soi même, Nancy, 1923.
E. Cuddon: Hypnosis. Its meaning and practise, Londen, 1938.
J. P. F. Deleuze: Praktisch onderrigt nopens het dierlijk magnetismus, Ned. vert., Rotterdam, 1828.
P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: Parapsychologische studiën, Amsterdam, Becht.
P. A. Dietz: Mensch en droom, Leiden, 1935.
——: Telepathie en helderziendheid, den Haag, 1936.
H. Driesch: Parapsychologie, München, 1932.
J. Ennemoser: Der Magnetismus nach der allseitigen Beziehung seines Wesens, seiner Erscheinung, Anwendung und Enträtselung in seiner geschichtlichen Entwicklung von allen Zeiten und bei allen Völkern wissenschaftlich dargestellt, Leipzig, 1819.
——: Der Magnetismus im Verhältnis zur Natur und Religion, Stuttgart, 1842.
C. A. v. Eschenmayer: Versuch die scheinbare Magie des thierischen Magnetismus aus physiologischen und psychischen Gesetzen zu erklären, Stuttgart, 1816.
J. C. de Faria: De la cause du sommeil lucide ou étude de la nature de l'homme, Parijs, 1819.
Fr. Fischer: Der Somnambulismus, Basel, 1839.
P. Foissac: Mémoire sur le magnétisme animal, Parijs, 1826.
——: Rapports et discussions de l'acad. royale de méd. sur le magnétisme animal, Parijs, 1833.
H. N. de Fremery: Nieuwe handleiding tot de kennis van het spiritisme, Bussum, 1913,
S. Freud: Die Traumdeutung, 4de dr., Wenen, 1914.
P. G. van Ghert: Mnemosyne of aanteekeningen van merkwaardige verschijnsels van het animalisch magnetismus, Amsterdam, 1815.
J. v. Görris: Mystik, Magie und Dämonie, München, 1927.
W. Gregory: Animal magnetism, or Mesmerism and its phenomena, Londen, 1877.
J. Heinecken: Ideen und Beobachtungen, den thierischen Magnetismus und dessen Anwendung betreffend, Bremen, 1800.
J. C. Hennings: Verhandeling over de droomen en slaapwandelaren, Ned. vert., Amsterdam, 1788.
A. Hoek: Aanteekeningen en opmerkingen betreffende het levens-magnetismus, den Haag, 1851.
——: Electro-biologie en levens-magnetismus, den Haag, 1852.
——: De helderziendheid een verschijnsel, dat nu en dan in het levens-magnetismus wordt aangetroffen, den Haag, 1854.
H. v. d. Hoeven: Psychiatrie, 3de dr., Rotterdam, 1936.
P. Janet: L'automatisme psychologique, 10de dr., Parijs, Alcan.
K. H. E. de Jong: Groote verkondigers van het voortbestaan, den Haag, 1940.
J. Kerner: Die Seherin von Prevorst, herdr., Reclam, Leipzig.
——: Franz Anton Mesmer aus Schwaben, Frankfurt, 1856.
K. E. Kirmsse: Der thierische Magnetismus und seine Geheimnisse, 4de dr., Plauen, 1853.
D. G. Kieser: System des Tellurismus oder thierischen Magnetismus, 2 dln., Leipzig 1822.
D. G. Kieser, C. A. v. Eschenmayer, Fr. Nasse: Archiv f. d. thier. Magnetismus, 6 bdn 1817–24.
C. Kiesewetter: Zur Vorgeschichte des Somnambulismus, Sphinx, 1891, II.

——: Franz Anton Mesmers Lehre, nach seinen Originalschriften dargestellt, Sphinx, 1891, II.
——: Franz Anton Mesmers Leben, Sphinx, 1891, I/II.
——: Geschichte des neueren Okkultismus. Geheimwissenschaftliche Systeme von Agrippa von Nettesheym bis zu Carl du Prel, Leipzig, 1891.
——: Die Geheimwissenschaften, Leipzig, 1894.
——: Der Okkultismus des Altertums, Leipzig, 1896.
——: Franz Anton Mesmers Leben und Lehre, nebst Vorgeschichte des Mesmerismus, Hypnotismus und Somnambulismus, Leipzig, 1893.
S. Koster: Leerboek der hypnose, 2de druk, Amsterdam, 1947.
Ch. Lafontaine: Mémoires d'un magnétiseur, 2 dln., Parijs, 1867.
A. A. Liébeault: Du sommeil et des états analogues, Parijs, 1866.
——: Etude sur le zoomagnétisme, Parijs, 1883.
——: Thérapeutique suggestive, Parijs, 1891.
——: Confessions d'un médecin hypnotiseur, Revue de l'hypnotisme, I (1886/87).
L. Loewenfeld: Somnambulismus und Spiritismus, Wiesbaden, 1900.
de Lutzelbourg: Extrait des journaux d'un magnétiseur, 2de dr., Straatsburg, 1786.
——: Nouveaux extraits des journaux d'un magnétiseur depuis 1786 jusqu'au mois d'Avril 1788, Straatsburg, 1788.
F. Maack: Zur Einführung in das Studium des Hypnotismus und tierischen Magnetismus Neuwied, 1888.
R. W. Mackenna: Als het einde nadert, Ned. vert., Amsterdam, 1918.
J. Marcinowski: Der Okkultismus als Weltanschauungsproblem, Zeitschr. f. Parapsychologie, 1926.
A. Moll: Der Hypnotismus, 5de dr., Berlijn, 1924.
F. Moser: Der Okkultismus, 2 dln., Zürich, 1935.
F. W. H. Myers: Human Personality and its survival of bodily death, 2 dln., Londen, 1904.
C. G. N. Noë: Parapsychologische onderzoekingen van medischen aard, Tijdschr. v. Parapsychologie, V.
E. Osty: Le connaissance supra-normale, 2de dr., Parijs, 1925.
——: Un autre aspect de la question de l'hypnotisme, Revue Métapsychique, 1930
G. Pagenstecher: Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit, Leipzig, O. Mutze, 1928.
E. Pascal: La question de l'hypnotisme, Revue Métapsychique, 1930.
——: Le somnambulisme naturel, Revue Métapsychique, 1932.
J. C. Passavant: Untersuchungen über den Lebensmagnetismus und das Hellsehen. 2de dr., Frankfurt a.M.
M. S. Polak: Het materialismus, het spiritismus en de strenge wetenschap, Amsterdam, 1872.
Du Potet: Traité complet du magnétisme animal, herdr., Parijs, 1904.
C. du Prel: Die psychomagnetische Kraft, Sphinx, Bd 17, 1893.
——: Studiën uit het gebied der geheime wetenschappen, Ned. vert., Amersfoort, 1909.
A. Chastenet de Puységur: Mémoires pour servir à l'histoire et à l'établissement du magnétisme animal, 1784.
——: Recherches, expériences et observations physiologiques sur l'homme dans l'état de somnambulisme naturel et dans le somnambulisme provoqué par l'acte magnétique, Parijs, 1811.
C. v. Reichenbach: Odisch-magnetische Briefe, Stuttgart, 1852.
——: Der sensitive Mensch, 2 dln., Stuttgart, 1854/55.
P. Richer: Etudes cliniques sur la grande hystérie, 3de dr., Parijs, 1885.
A. J. Riko: Handboek ter beoefening van het magnetisme en aanverwante vakken, 2de dr., Den Haag, 1896.
A. de Rochas: L'extériorisation de la sensibilité, Parijs, 1895.
——: Les états profonds de l'hypnose, Parijs, 1904.
C. Römer: Ausführliche historische Darstellung einer höchst merkwürdigen Somnambule, Stuttgart, 1821.
G. van Rijnberk: L'Occultisme et la Métapsychologie du XVIII siècle en France: l'adepte lyonnais Jean Baptiste Willermoz, Revue Métapsychique, 1934.
——: Martines de Pasqually, 2 dln., Parijs 1936, Lyon 1939.
J. Sadger: Ueber Nachtwandlen und Mondsucht, Wenen, 1914.

F. W. J. Schelling: Sämmtliche Werke, 14 Bdn, Stuttgart, 1856/61.
A. Schopenhauer: Parerga und Paralipomena, 2de dr., 2 dln., Berlijn, 1862.
A. v. Schrenck-Notzing: Fortschritte des Hypnotismus, Sphinx, 1888, II.
——: Zur Frage der Suggestionstherapie, Sphinx, 1889, II.
——: Ein Beitrag zur therapeutischen Verwertung des Hypnotismus, Leipzig, 1888.
——: Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie, Berlijn, 1929.
——: Die Entwicklung des Okkultismus zur Parapsychologie in Deutschland, Leipzig 1932.
J. H. Schultz: Hypnose-Technik, Jena, 1935.
H. Schwarzschild: Magnetismus, Somnambulismus und Clairvoyance, Cassel, 1854.
Siemelink: De eeuwigheid onthuld of het leven na den dood, 3de dr., Amsterdam, 1858.
Berthold Stokvis: Hypnose in de hedendaagse parapsychologie, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVIII.
R. Sudre: Introduction à la métapsychique humaine, Parijs, 1926.
W. H. C. Tenhaeff: Het Spiritisme, Den Haag, 1936.
——: De onzienlijke wereld, Den Haag, 1940.
——: Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen, Utrecht, 1949.
——: Het tweede gezicht, Tijdschr. v. Parapsychologie, XV.
——: Beschouwingen over het geheugen in verband met parapsychologische onderzoekingen, Tijdschr. v. Parapsychologie, XVIII.
R. Tischner: Fernfühlen und Mesmerismus, München, 1925.
——: De uitscheiding van het gewaarwordingsvermogen, Tijdschrift v. Parapsychologie, II.
——: Franz Anton Mesmer. Leben, Werk und Wirkungen, München, 1928.
Ch. H. Townshend: Facts in Mesmerism with reasons for a dispassionate inquiry into it, Londen, 1844.
M. Wiener: Selma, die jüdische Seherin. Traumleben und Hellsehen einer durch animal. Magnetismus wiederhergestellten Kranken, Berlijn, 1838.
E. D. Wiersma: Capita psychopathologica, Groningen, 1931.

BOEKBESPREKING

Paramhansa Yogananda: Autobiografie van een Yogi. Ned. vert., N. Kluwer, Deventer, 1949. f 12,50.

Er zijn de laatste jaren verschillende werken over Yogi's en de Indische philosofie en psychologie verschenen. Ik denk hier b.v. aan de boeken van Paul Brunton, die in ons land door velen gelezen worden. Dit boek onderscheidt zich van deze werken doordat het nu eens niet door een Westerling is geschreven, maar door een Indiër, die een studie van de Indische wijsbegeerte en psychologie maakte en daarbij zelf een Yogi is. Het feit dat de bekende oriëntalist Evans-Wentz dit boek van een voorwoord voorzag, en de schrijver behulpzaam was bij het persklaar maken van zijn manuscript, moge ons een waarborg zijn dat de schrijver een man is die verdient gehoord (gelezen) te worden. Ook het gunstige oordeel dat de Amerikaanse kweker Luther Burbank (een der eersten die door kruising veredelde tuingewassen wist te kweken) over de schrijver velde (pag. 356 e.v.), alsmede de vrienschappelijke betrekkingen, welke hij met Ghandi (pag. 432 e.v.), Rabindranath Tagore (pag. 263 e.v.), Jagadis Chandra Bose (pag. 66 e.v.) en andere vooraanstaande personen heeft onderhouden, wettigen het vermoeden, dat dit boek geschreven is door een betrouwbaar man.

In tegenstelling met Richet, die in de Revue Métapsychique (1930, pag. 1 e.v.) schreef, dat de parapsychologie niets van het Oosten te verwachten heeft, ben ik de mening toegedaan, dat het voor de Europeese (Amerikaanse) (para)psycholoog aanbeveling verdient kennis te nemen van de beschouwingen welke door vooraanstaande Indische psychosofen [1]) met betrekking tot het menselijk zieleleven zijn geschreven. Dat ik in deze mening geenszins alleen sta moge reeds uit Myers' standaardwerk over „Human personality" [2]) blijken.

In het derde hoofdstuk van dit nog steeds zo lezenswaardige werk schrijft deze geleerde, dat hij zich „gedwongen gevoelt terug te keren tot de opvatting der Oude Wereld, de opvatting van een Ziel, die een onvolledige en ongelijkmatige contrôle over het organisme uitoefent". En wie de geschriften van onze diepte-psychologen heeft gelezen weet, dat er onder hen verschillenden zijn die tot het inzicht zijn gekomen dat er aanrakingspunten bestaan tussen de dieptepsychologie en de Indische psychologie (Jung) [3]).

1) Onder psychosofie versta ik hier zielkunde in een wijdere zin dan de empirische psychologie ons die verschaft. De psychosofie omvat ook de wijsgerige (en theologische) beschouwingen met betrekking tot het wezen der ziel.

2) F. W. H. Myers: „Human personality and its survival of bodily death", 2 dln., Londen, 1904. Een (verkorte) Ned. vert. van dit boek verscheen in 1921 te Amsterdam.

3) Zie H. Wolf: „De ziel van het Oosten en de geest van het Westen", Becht, Amsterdam.

Het is hier ook de plaats om te wijzen op het feit, dat in de laatste decennia enkele psychologen meer en meer de geneigdheid bij zichzelf bespeurd hebben om over te gaan tot de invoering van het begrip „overbewustzijn" in de psychologie. Reeds bij Myers treffen wij deze tendentie, die een „overhelling" tot de Indische psychologie inhoudt, aan. In tegenstelling met het door Freud ontdekte „onderbewustzijn", dat de aandacht van de pathopsycholoog vraagt, zou het „overbewustzijn" („bovenbewustzijn") de „laag" zijn, die door de parapsycholoog en de godsdienstpsycholoog geëxploreerd dient te worden. Deze exploratie zal, volgens Paramhansa Yogananda, in belangrijke mate bijdragen tot een waardering der Indische psychologie, daar het juist deze „laag" van het „overbewustzijn" is, welke bij de meditatie-oefeningen der Yogi's zo'n belangrijke rol speelt.

In het derde hoofdstuk zijner leerspreuken, het Wibhoeta-pâda (= het hoofdstuk der volkomenheden), geeft Patanjali, de stichter der Yogaschool, een opsomming der onderscheidene vermogens, welke de mens, na systematisch de door hem voorgeschreven training gevolgd te hebben [1]), zou verwerven. Tot deze vermogens behoren nu o.m. die welke de parapsycholoog onder het hoofd buitenzintuigelijke waarneming samenvat, alsmede die der levitatie en andere parergische verschijnselen.

De Yogi's, welke Paramhansa Yogananda in zijn boek ten tonele voert, blijken vrijwel allen over een of meer van deze paranormale vermogens te beschikken [2]). Zelf beweert de schrijver ook ettelijke malen telepathische ervaringen te hebben gehad en van allerlei opmerkelijke paranormale verschijnselen getuige te zijn geweest. Het valt niet te ontkennen, dat de schrijver hier en daar wel zeer hoge eisen stelt aan onze bereidheid om hem te geloven [3]). Zonder de

1) Zie mijn verhandeling over „Raja Yoga, parapsychologie en psychoanalyse", T.v.P., XI.

2) Zo lezen wij b.v. (pag. 327) van de goeroe Lahiri Mahasaya, dat hij eenmaal, tijdens het uitleggen van de Bhagawad Gita aan zijn leerlingen, plotseling ophield en zijn discipelen mededeelde, dat hij verdronk met veel zielen aan de Japanse kust.

Een ingesteld onderzoek bracht aan het licht, dat op het ogenblik, waarop hij deze ervaring had, een groot aantal personen bij een scheepsramp op de Japanse kust, het leven verloren hadden.

Wie met psychoscopisten geëxperimenteerd heeft, en daarbij opgemerkt heeft dat zij zich met al dan niet aanwezige personen vermogen te identificeren, zal een dergelijke mededeling niet principieel ongeloofwaardig voorkomen.

Hetzelfde geldt met betrekking tot een aantal andere paragnostische ervaringen, welke Yogi's ten deel gevallen zouden zijn en waarvan wij in dit boek melding gemaakt vinden.

3) Ik denk hier b.v. aan hetgeen de schrijver ons in hoofdstuk 46 bericht over een door hem bezochte vrouwelijke yogi, die langer dan 50 jaar geen voedsel tot zich genomen zou hebben.

Ofschoon de goede trouw van de schrijver door mij niet in twijfel wordt getrokken, dient er hier nochtans op gewezen te worden, dat dergelijke gevallen aan een nauwkeurig wetenschappelijk onderzoek dienen te worden onderworpen en dat de schrijver

mogelijkheid van hetgeen hij met betrekking tot een aantal paranormale praestaties bericht te willen ontkennen, zou ik er op willen wijzen, dat zijn getuigenis alleen niet voldoende is om ons dit alles te doen aannemen. Het kan er hoogstens toe leiden, ons verlangen te versterken om met dergelijke paranormaal begaafden in aanraking te komen in de hoop dat zij ons de gelegenheid bieden hun merkwaardige vermogens aan een nauwgezet parapsychologisch onderzoek te onderwerpen. De mensheid zou, wanneer een dergelijk onderzoek positieve resultaten afwierp, daarmede in hoge mate gediend zijn.

TENHAEFF

Dr F. J. Tolsma, De Parapsychologie. Bosch & Keunig N.V., Baarn z.j.. Geb. f 5.90.

Dit boek van een bekend psychiater van positief-Christelijke huize, dat over de parapsychologie heet te handelen, heb ik lichtelijk verbijsterd door gelezen. Die verbijstering begon al dadelijk bij de eerste bladzijden, waarin de schrijver aan zijn zienswijze uitdrukking geeft, nl. dat spiritisme en parapsychologie op één lijn zijn te stellen en gevoeglijk als synoniemen kunnen worden beschouwd. Dr T. is hiervan blijkbaar zo overtuigd, dat hij de eerste 65 bladzijden van zijn boek (dat *nota bene* geenszins de pretentie heeft een geschiedkundig overzicht te brengen van b.v. het geloof in geesten) geheel wijdt aan animistische en spiritistische voorstellingen bij primitieve volkeren, taboe, mana, magie enz. en aan het openbaringsspiritisme van de moderne tijd, daarbij al terstond bij de argeloze lezer de indruk suggererend, dat deze terecht als dwaas aangemerkte voorstellingen ook bij de parapsychologie de hoofdschotel vormen. Ter rechtvaardiging van de door hem gevolgde methode wijst Dr T. er op, dat „een der wortels van de parapsychologische wetenschap is terug te vinden in het spiritisme" (blz. 7), en dat „wanneer de moderne parapsychologen... trachten de nog nader te beschrijven verschijnselen te verklaren, dan komen zij in de meeste gevallen met natuurlijke oorzaken niet uit en het zijn dan de geesten, welke het verschijnsel tot een oplossing moeten brengen" (blz. 7–8).

Bedoelde rechtvaardiging door de schrijver aangevoerd is niet alleen al zeer gezocht, doch tevens over de gehele linie onjuist. Bovendien wordt aldus de beoordeling op zuiver wetenschappelijke parapsychologische gronden van het boek welhaast onmogelijk ge-

wel wat veel van ons vraagt, wanneer hij meent, dat wij dit „verhaal" zonder meer met hem zullen geloven.

Zeker is dit niet het enige „sterke" verhaal dat de schrijver ons in zijn boek doet en waardoor hij zich aan critiek blootstelt. Er is veel in dit boek waarachter wij voorlopig nog grote vraagtekens plaatsen.

maakt, daar de moderne parapsycholoog en Dr T. ieder onder parapsychologie iets anders schijnen te verstaan.

Gesteld eens, dat de parapsychologie (gelijk Dr T. het bedoelt) werkelijk een of meerdere wortels in het spiritisme heeft, dan moet het toch op z'n minst gezegd hoogst ongebruikelijk worden genoemd om een werk, gewijd aan een moderne wetenschap, zoals de parapsychologie ongetwijfeld er een is, aan te vangen met uitgebreide hoofdstukken over spiritisme en occultisme, die feitelijk als irrelevant zijn aan te merken ten aanzien van het hoofdthema, dat de schrijver wenst te behandelen, i.c. de parapsychologie. Wat zou Dr T. b.v. denken van een studie over de moderne astronomie, die zou beginnen met een goede 60 pagina's te wijden aan de astrologie, of van een werk over de biochemie dat de eerste hoofdstukken zou opofferen aan uiteenzettingen betreffende de alchemie; of om wat dichter bij Dr T.'s eigen vakgebied te blijven, zou Dr T. het niet in hoge mate ongepast vinden, indien een zijner collega's een handleiding tot de moderne psychiatrie zou aanvangen met tientallen bladzijden vol te schrijven over de aberraties van de middeleeuwse demonologie?

De twee eerstgenoemde gebieden van wetenschap zijn nog wel als directe afstammelingen te beschouwen van hun vóórwetenschappelijke moeders, astrologie en alchemie, terwijl de moderne psychiatrie toch ook minstens één wortel bezit in de demonologie van vroegere eeuwen. De parapsychologie daarentegen is in geen enkel opzicht op te vatten als een directe of indirecte afstammeling van het spiritisme, occultisme enz., maar heeft haar ontstaan slechts hieraan te danken, dat het werkelijkheidsgehalte van zekere door het moderne spiritisme gepropageerde verschijnselen aan een wetenschappelijk onderzoek werd onderworpen.

Hetzelfde kan gezegd worden van het tweede deel van de door mij aangehaalde uitlating van Dr T., nl. dat de parapsychologen de meeste verschijnselen, die niet door natuurlijke oorzaken zijn te verklaren, toeschrijven aan de inwerking van de zijde der geesten van overledenen. Het is mij een raadsel, hoe iemand, die pretendeert de parapsychologie te hebben bestudeerd, tot een dergelijke uitspraak kan komen. Immers, wanneer Dr T. met ,,natuurlijke" oorzaken hetzelfde wil zeggen als ,,normale" oorzaken, dan schijnt hij niet te begrijpen, dat de parapsycholoog (de echte wel te verstaan, en niet dat rare mengproduct van spiritist-occultist-theosoof, dat Dr T. doorgaans voor ogen staat!) in zulke gevallen aan ,,paranormale" mogelijkheden denkt en slechts in een hoogst enkel geval aan de spiritistische hypothese een kans wil geven.

De door mij hierboven becritiseerde zienswijze van de schrijver ten opzichte van de parapsychologie is als een rode draad door het gehele boek te volgen. Op vele plaatsen geeft de auteur blijk niet

veel te begrijpen van hetgeen wetenschappelijke parapsychologie wil zeggen en op vrijwel constante wijze verwart hij parapsychologie met occultisme, openbaringsspiritisme en andere dergelijke speculatieve geestesstromingen, die met de naam wetenschap niets gemeen hebben. Gezegden zoals b.v.: „de parapsychologie door haar nauwe relatie met het primitieve, archaïsche occultisme enz." (blz. 141) ten aanzien van een algemeen erkend terrein van wetenschap, gelijk van de parapsychologie toch wel mag worden aangenomen, dienen niet te vloeien uit de pen van iemand, die er aanspraak op maakt vertegenwoordiger te zijn van weer een andere tak van wetenschap. Iedere lezer moet hier een misprijzing en verachting van het in behandeling genomen onderwerp in voelen. Dergelijke uitspraken, die men herhaaldelijk in dit boek kan tegenkomen, wekken bij de deskundige lezer de indruk, dat Dr T. daarmede niet alleen zijn onkunde betreffende de parapsychologie etaleert, maar tevens een zekere affectstuwing blootlegt, die hem er toe drijft de parapsychologie in het oog van zijn lezers te kleineren en haar voor te stellen als een kinderlijk bijgeloof, dat mensen met een volwassen persoonlijkheidsstructuur dienen af te wijzen. Het is niet onmogelijk, dat deze gerichtheid bij Dr T. voortvloeit uit een zekere vrees, dat de bevestiging (en dit laat niet zoveel meer te wensen over) van de zo vreemdsoortige paranormale phenomenen zijn eenmaal gegrondvest wereldbeeld zullen verstoren.

Dat Dr T. wel een hoogst eigenaardige kijk heeft op wat er eigenlijk zo te koop is in de parapsychologische kraam kan blijken uit het vreemde gewas, dat hij meent te moeten onderbrengen bij de groep der paraphysische verschijnselen, te weten: de aardstralen, het dierlijk magnetisme, het Od van Reichenbach, de hallucinaties van een Phoebe Payne, het astraal lichaam, allerlei spookverschijnselen zonder onderscheiding, en zo meer. De psychokinesis daarentegen brengt hij onder bij de parapsychische phenomenen en duidt dit verschijnsel aan als „telepathie en beweging" (blz. 165); waarschijnlijk omdat hij de PK (waarin hij voorshands nog niet gelooft) meent te moeten opvatten als een uiting van gedachtenkracht. Maar waarom hij deze kracht niet op één lijn stelt met de telekinese en gelijk laatstgenoemde rangschikt onder de paraphysische phenomenen, blijft mij ook al weer een raadsel. Maar wel toont dit aan hoe onwennig Dr T. zich op het parapsychologisch terrein voortbeweegt.

Ook Dr T.'s keuze van auteurs, die hij uitvoerig in zijn boek behandelt, geeft aan dat hij vele jaren ten achter is en een zeer slecht inzicht bezit in hetgeen de wetenschappelijke parapsychologie ons te bieden heeft. Wie neemt nu nog zulke „onderzoekers" als Lize Deutmann, Delanne, de Rochas, Durville e.a. au sérieux wat hun onderscheidene uitspraken betreft. Iedere parapsycholoog van enige betekenis weet, dat hun proefopstelling de toets van de moderne critiek

niet geheel kan doorstaan en dat derhalve aan hun conclusies en beschouwingen niet veel waarde kan worden gehecht. Toch schijnt Dr T. de door mij opgesomde personen als bij uitstek representatief voor de parapsychologie te beschouwen en wijdt hij aan hen vele bladzijden (hoofdstuk III). De eminente figuur van een F. W. H. Myers evenwel, die vóór Freud reeds had gewezen op de grote betekenis van het subliminale, wordt alleen maar aangeduid met de overigens niet geheel juiste betiteling van: „de beroemde Engelse Spiritist Myers" (blz. 36 en 39), terwijl er verder met geen woord over deze parapsycholoog van groot formaat wordt gerept. Zo is er meer. Over kwesties, die voor de moderne parapsycholoog van zeer weinig interesse zijn of al lang zijn achterhaald, wijdt Dr T. in de brede uit, verschijnselen en problemen evenwel, die thans midden in de parapsychologische belangstelling staan, worden slechts heel even aangestipt.

Parapsychologisch bezien moet het oordeel over dit boek ongunstig luiden. Het werkt in hoge mate verwarrend en geeft de lezer van de parapsychologie een sterk verwrongen beeld. Tevens doet het ook onwetenschappelijk aan, dat de auteur voortdurend de lezer er op wijst, dat de wisselvalligheid der paranormale verschijnselen tot gevolg heeft, dat deze van weinig nut kunnen zijn en dat hun waarde voor mens en gemeenschap practisch nihil is. Maar wat hebben nuttigheidsoverwegingen nu te maken met een wetenschappelijke bestudering der paranormale verschijnselen. Het draaien van de maan om de aarde levert voor de mens geen nut op en toch wordt het dag in dag uit als verschijnsel bestudeerd. Maar ja, het past nu eenmaal in Dr T.'s opzet om bij zijn lezers een denigrerend oordeel betreffende de parapsychologie te doen postvatten.

Bovenstaande redenen, die met vele andere argumenten zouden kunnen worden aangevuld, nopen mij het te betreuren dat Dr T.'s boek aan de Nederlandse parapsychologische literatuur werd toegevoegd.

G. Z.

met gebed van, [illegible] en Be-
schouwingen van veel waarde kan worden gebracht. Toch schijnt Dr T. de door mij opgevoerde personen als hij [illegible] niet waarde parapsychologie te beschouwen, en telde hij een vele bladzijden [illegible]. De imaginaire figuur van [illegible] Dr W. H. [illegible], die vóór Freud reeds had gewezen op de grote [illegible] van het subliminale, wordt alleen maar vergelijkt met de [illegible] als geheel [illegible] bekende [illegible] "Spiritist Moses" (blz. 46 en 50), [illegible] verklaard voor deze parapsychologen een [illegible] woordbeeld? Zo is er meer. [illegible], die [illegible] parapsycholoog van een [illegible], Dr T. in de [illegible] in de [illegible].

[illegible] moet het [illegible] vinden. [illegible] de parapsychologie [illegible] Toch [illegible] ook [illegible] op wijzen, dat de [illegible] der paranormale [illegible] die dan [illegible] voor mens en gemeenschap [illegible] is. Maar [illegible] hebben [illegible] tot een wetenschappelijke [illegible] der paranormale verschijnselen. Het [illegible] van de [illegible] en de [illegible] mens [illegible] toch [illegible] dat is [illegible] het [illegible] Dr T.'s [illegible] bestudeerde de parapsychologie [illegible].

[illegible] redenen, die [illegible] andere argumenten [illegible] kunnen worden [illegible], [illegible] Dr T.'s boek aan de Nederlandse parapsychologische literatuur wordt toegevoegd.

G. Z.

